

ISSN 2075 – 9584

**МАРКАЗИ ТАДҚИҚОТИ СТРАТЕГИИ НАЗДИ
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ТОҶИКИСТОН
ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ**

**ЦЕНТР СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПРИ
ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**ТАДЖИКИСТАН
И СОВРЕМЕННЫЙ МИР**

**CENTER FOR STRATEGIC RESEARCH UNDER THE
PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

**TAJIKISTAN
AND CONTEMPORARY WORLD**

№4 (76) 2021

Душанбе – 2021

Муассис: Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Маҷалла соли 2003 таъсис ёфтааст. Дар як сол чор шумора нашр мешавад.

Учредитель: Центр стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
Журнал основан в 2003 году. Периодичность издания – 4 раза в год.

Founder: Center for Strategic Research under the
President of the Republic of Tajikistan
The journal was founded in 2003. The journal is published four times per year.

Главный редактор: ЗИЁЙ Х.М

Редколлегия: *Мухаммадзода П.А., доктор политических наук, К. Олимов, доктор философских наук, академик НАНТ, Ш. Рахимзода, доктор экономических наук, Курбонов А., доктор философских наук, Р. Нуриддинов, доктор политических наук, Дж. С. Пирзода, доктор экономических наук, профессор, Л. Саидмурадов, доктор экономических наук, профессор, чл.корр. НАНТ, Р.Р. Кудратов, доктор экономических наук, профессор, К.К. Давлатзода, доктор экономических наук, профессор, Хаким А., кандидат политических наук, З. Давлатов (ответственный секретарь),
Перевод и редакция таджикских текстов: З. Давлатов., Қ. Самторӣ
Перевод и редакция русских и английских текстов: М. Назарова.
Технический редактор: В. Олимзода*

Маҷаллаи “Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз” ба феҳристи маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 мартӣ соли 2020, таҳти №96 ворид карда шуд. Инчунин, маҷалла дар индекси иқтибосҳои илмӣ Россия (РИНЦ) пайваста ворид карда мешавад.

Журнал «Таджикистан и современный мир» включен в Перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей Аттестационной Комиссии (ВАК) Министерства образования и науки Российской Федерации. А также журнал входит в индекс рецензируемых научных журналов России (РИНЦ). Зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Свидетельство о регистрации (№ 135/МЧ - 97 от 24 июля 2019 года).

Подписной индекс журнала: 77968

Адрес редакции: 734025, Республика Таджикистан,
город Душанбе, проспект Рудаки 89; тел: (992 37) 221-11-00, 221-16-36;
e-mail: info@mts.tj

МУНДАРИЧА

СИЁСАТШИНОСӢ

МУҲАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАҲМОН, МАЛАНГОВА ИНОБАТ ИКРОМОВНА, ТОҶИКИСТОН ВА ЁЗБЕКИСТОН: ҲОЛАТ ВА ДУРНОМАИ ҲАМКОРИҲО ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ МИНТАҚАВӢ.....	12
САҲОЛЗОДА МУҲАММАДИ ҚУРБОН, ТАШАККУЛИ ПРИНЦИПҲО ВА АСОСҲОИ КОНСЕПТУАЛИИ СИЁСАТИ БЕРУНИИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ ҲАЛЛИ ПРОБЛЕМАИ АҲГОНИСТОН.....	22
МИРЗОЕВ НИЁЗ МИРЗОБАДАЛОВИЧ, СОҲИБИ БАҲРУЛО, МУНОСИБАТҲОИ БИСЁРҚОНИБАИ ТОҶИКИСТОНУ СИНГАПУР: ДАСТОВАРДҲО ВА ДУРНАМО ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ.....	33
ДОДИХУДОЕВ ХУРШЕД АЗАМҚОНОВИЧ, ПЕШГИРӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ МУБОРИЗАИ САМАРАБАХШ БА ЭКТРЕМИЗМ.....	48
МУҲАММАД САЪДӢ АБДУРАҲМОН, РАМЗҲОИ СИЁСӢ ҲАМЧУН ПАДИДАИ РАВОБИТИ ҚАМӢИЯТӢ.....	54
ИСОЗОДА ТОҶИДДИН ИСО, АМНИЯТИ ЗЕҲНӢ ДАР НИЗОМИ АҲЗАЛИЯТҲОИ МИЛЛИИ ДАВЛАТ.....	62
МИРЗОЗОДА ИБРОҲИМ ХОЛМУРОД, ТАШАККУЛИ СИЁСАТИ КАДРӢ ДАР НИЗОМИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ.....	72
ҚОДИРӢ СУҲАЙЛӢ АБДУҲАФИЗЗОДА, ТАЪСИРИ НИЗОӢҲОИ СИЁСИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ БА РАВАНДИ ҚАҲОНИШАВӢ.....	83

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ _____

ТОҶИДИНОВА МАДИНА ИКРОМИДИНОВНА,
ИШТИРОКИ ЗАНОН ДАР ҲАЁТИ СИЁСИИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ.....91

ИҚТИСОДИЁТ

ҶУРАХОНЗОДА САОДАТИ ХУРСАНД,
НУРМАҲМАДОВ ЗАМИР МИРМАҲМАДОВИЧ,
АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-ТАШКИЛИИ РАВАНДҲОИ ҲАМГИРОӢ
ДАР ДОИРАИ СҲШ ВА ҶАНБҲОИ АМАЛИИ ИҶРОИ ОН.....98

АШУРОВ ИХТИЁР САИДОВИЧ,
ҒУЛОМНОСИРОВА ҒАРЗОНА МАМАДНОСИРОВНА,
АСОЕВ МУҒАРРА МАЗОРИДИНОВИЧ,
ТАҲЛИЛИ ВАЗӢИ ИНФРАСОҲТОРИ СОҲАИ САНОАТ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....111

ИБРОҲИМЗОДА ИЛҲОМ,
ГУЛАҲМАДЗОДА ЗУЛҒИҚОР АҲМАД,
НАҚШИ ИМТИЁЗҲОИ АНДОЗӢ ДАР
ҶАЛБИ САРМОЯИ ХОРИҶӢ.....124

АБДУҒАҒҒОРЗОДА НУЪМОН АБДУҒАҒҒОР,
УСМОНЗОДА ИСҒАНДИЁР,
МУОСИРГАРДОНИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ДАВЛАТӢ
БА СОҲИБКОРОНУ САРМОЯГУЗОРОН – ҚАДАМИ УСТУВОР
БАРОИ ҶАЛБИ САРМОЯ ВА РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ.....135

АЗИМОВА МАДИНА ТУРДИЕВНА,
ТАҲДИДИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ БОЗОРИ МЕҲНАТ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....145

СУЛТОНОВ ЗОИРШО СУЛТОНОВИЧ,
МАРИНШОЕВ МУҚБИЛ МУНАВВАРШОЕВИЧ,
АМОНОВ САҲБОН САРВАТҶОНОВИЧ,
ТРАНСФОРМАТСИЯИ РАҚАМКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТ
ДАР ШАРОИТИ ДАСТГИРИИ ИНФРАСОҲТОРИ СОҲИБКОРӢ.....152

ҚОДИРЗОДА ФАРҶОД АНВАР,
РАВАНДИ ҶАЛБИ САРМОЯИ МУСТАҚИМИ ХОРИҶӢ
БА БАХШӢОИ АФЗАЛИЯТНОКИ КИШВАР.....161

НАҶМИДДИНЗОДА АБДУРАҶМОН МИРЗО,
ТАҶРИБАИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ТАШАККУЛ ВА РУШДИ
ИҚТИДОРИ ИННОВАТСИОНИИ ИҚТИСОДИЕТ.....174

СОЛИЕВ НОДИРҶОН АМРОҶОНОВИЧ,
МЕНЕҶМЕНТИ АНДОЗ ВА ТАКМИЛИ ОН
ДАР ШАРОИТИ МУОСИР.....190

ҶАСАН АСОЕВ,
ТАҶӢИРӢБИИ ИҚЛИМ ВА АРЗӢБИИ МУШКИЛОТИ ОН.....204

ҶОМЕАШИНОСӢ

ЗИӢӢ ХУРШЕД МАХШУЛЗОДА,
ОИД БА БАЪЗЕ ПРИНСИПӢОИ АСОСИИ МАКТАБИ
ДАВЛАТДОРИИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ.....211

ҚУРБОНОВ АБДУРАҶМОН ШЕРОВИЧ,
Л.ҶАЮРОВ,
ИНТЕГРАТСИЯИ ИЛМ: ЗАРУРАТ, ҶАДАФҶО ВА
МУШКИЛОТ (ТАҶЛИЛИ ИҶТИМОӢ-ФАЛСАФӢ).....219

АКБАРШО ИСКАНДАРОВ,
МАХМАДБЕКЗОДА МОӢНШО ШОДМОН,
СИӢСАТИ ДАВЛАТИИ МУҶОҶРАТИ
ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН.....230

КОМИЛОВА МАВҶУДА ДАВЛАТҶОНОВНА,
БУЛЛИНГ ҶАМЧУН ШАКЛИ ЗӢРОВАРӢ ДАР
МУҶИТИ ТАЪЛИМӢ: ТАҶЛИЛИ СОТСИОЛОГӢ.....245

ҶАЙДАРОВ АЛИШЕР ҶӢРАБОЕВИЧ,
ХУСУСИЯТӢОИ СОХТДОРИ АҶОЛӢ ВА
ИДОРАКУНИИ ЗАХИРАҶОИ МЕҶНАТИИ ОН.....258

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

МУХАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАХМОН, МАЛАНГОВА ИНОБАТ ИКРОМОВНА, ТАДЖИКИСТАН И УЗБЕКИСТАН: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	12
САФОЛЗОДА МУХАММАДИ КУРБОН, СТАНОВЛЕНИЕ ПРИНЦИПОВ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В КОНТЕКСТЕ УРЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ АФГАНИСТАНА.....	22
МИРЗОЕВ НИЁЗ МИРЗОБАДАЛОВИЧ, СОХИБИ БАХРУЛО, МНОГОСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ТАДЖИКИСТАНОМ И СИНГАПУРОМ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ: ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	33
ДОДИХУДООЕВ ХУРШЕД АЗАМДЖОНОВИЧ, ПРОГНОЗИРОВАНИЕ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИЗМУ.....	48
МУХАММАД САЪДИ АБДУРАХМОН, ПОЛИТИЧЕСКИЕ СИМВОЛЫ КАК ФЕНОМЕН ОБЩЕСТВЕННЫХ СВЯЗЕЙ.....	54
ИСОЗОДА ТОДЖИДДИН ИСО, ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРИОРИТЕТОВ ГОСУДАРСТВА.....	62
МИРЗОЗОДА ИБРОХИМ ХОЛМУРОД, ФОРМИРОВАНИЕ КАДРОВОЙ ПОЛИТИКИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ.....	72
КОДИРИ СУХАЙЛИ АБДУХАФИЗЗОДА, ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ НА ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	83

ТОДЖИДИНОВА МАДИНА ИКРОМИДИНОВНА, УЧАСТИЕ ЖЕНЩИН В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ ТАДЖИКИСТАНА В ПЕРИОД ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ.....	91
---	-----------

ЭКОНОМИКА

ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТ, НУРМАХМАДОВ ЗАМИР МИРМАХМАДОВИЧ, ТЕОРЕТИКО – ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В РАМКАХ ШОС И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИХ РЕАЛИЗАЦИИ.....	98
---	-----------

АШУРОВ ИХТИЕР САИДОВИЧ, ГУЛОМНОСИРОВА ФАРЗОНА МАМАДНОСИРОВНА, АСОЕВ МУФАРРА МАЗОРИДИНОВИЧ, АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ СФЕРЫ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН.....	111
--	------------

ИБРАГИМЗОДА ИЛЬХОМ, ГУЛАХМАДЗОДА ЗУЛЬФИКОР АХМАД, РОЛЬ НАЛОГОВЫХ ПОСОБИЙ В ПРИВЛЕЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ.....	124
---	------------

АБДУГАФФОРЗОДА НУЪМОН АБДУГАФФОР, УСМОНЗОДА ИСФАНДИЁР, МОДЕРНИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ ДЛЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ И ИНВЕСТОРОВ - УСТОЙЧИВОЙ ШАГ ДЛЯ ИНВЕСТИЦИЙ И РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ.....	135
---	------------

АЗИМОВА МАДИНА ТУРДЫЕВНА, УГРОЗЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА РЫНКЕ ТРУДА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН.....	145
---	------------

СУЛТОНОВ ЗОИРШО СУЛТОНОВИЧ, МАРИНШОЕВ МУКБИЛ МУНАВВАРШОЕВИЧ, АМОНОВ САХБОН САРВАТДЖОНОВИЧ, ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ИНФРАСТРУКТУРНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА.....	152
--	------------

КОДИРЗОДА ФАРХОД АНВАР, ПРОЦЕСС ПРИВЛЕЧЕНИЯ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ПРИОРИТЕТНЫЕ ОТРАСЛИ СТРАНЫ.....	161
---	------------

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ _____

НАДЖМИДДИНЗОДА АБДУРАХМОН МИРЗО,
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ
ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ЭКОНОМИКИ.....174

СОЛИЕВ НОДИРДЖОН АМРОХОНОВИЧ,
НАЛОГОВЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ И ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ.....190

ХАСАН АСОЕВ,
ИЗМЕНЕНИЕ КЛИМАТА И ОЦЕНКА ЕГО ПРОБЛЕМ.....204

СОЦИОЛОГИЯ

ЗИЁИ ХУРШЕД МАХШУЛЗОДА,
О НЕКОТОРЫХ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПАХ ШКОЛЫ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЛИДЕРА НАЦИИ.....211

КУРБОНОВ АБДУРАХМОН ШЕРОВИЧ, Л.ҒАЮРОВ,
ИНТЕГРАЦИЯ НАУКИ: ПОТРЕБНОСТИ, ЦЕЛИ И ПРОБЛЕМЫ
(СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ).....219

АКБАРШО ИСКАНДАРОВ,
МАХМАДБЕКЗОДА МОЁНШО ШОДМОН,
ГОСУДАРСТВЕННАЯ МИГРАЦИОННАЯ
ПОЛИТИКА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН.....230

КОМИЛОВА МАВДУДА ДАВЛАТДЖОНОВНА,
БУЛЛИНГ КАК ФОРМА НАСИЛИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ
СРЕДЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....245

ХАЙДАРОВ АЛИШЕР ДЖУРАБОЕВИЧ,
СТРУКТУРА НАСЕЛЕНИЯ И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ.....258

CONTENT

POLITICALSCIENCE

MUHAMMADZODA PARVIZ ABDURAHMON, MALANGOVA INOBAT, TAJIKISTAN AND UZBEKISTAN: STATE AND PROSPECTS OF COOPERATION IN ENSURING REGIONAL SECURITY.....	12
SAFOLZODA MUHAMMADI KURBON, FORMATION OF PRINCIPLES AND CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE CONTEXT OF RESOLVING THE PROBLEM OF AFGHANISTAN.....	22
MIRZOEV NIYOZ MIRZOBADALOVICH, SOHIBI BAHRULO, MULTILATERAL RELATIONS BETWEEN TAJIKISTAN AND SINGAPORE URING THE PERIOD OF INDEPENDENCE: ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS.....	33
DODIKHUDOEV KHURSHED AZAMJONOVICH, FORECASTING AS A FACTOR OF EFFECTIVE COUNTERING TO EXTREMISM.....	48
MUHAMMAD SADI ABDURAHMON, POLITICAL SYMBOLS AS A PHENOMENON OF PUBLIC RELATIONS..	54
ISOZODA TOJIDDIN ISO, INTELLECTUAL SECURITY IN THE SYSTEM OF NATIONAL PRIORITIES OF THE STATE.....	62
MIRZOZODA IBROHIM KHOLMUROD, FORMATION OF PERSONNEL POLICY IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM.....	72
QODIRI SUHAILI ABDUHAFIZZODA, THE IMPACT OF INTERNATIONAL POLITICAL CONFLICTS ON GLOBALIZATION.....	83
TOCHIDINOVA MADINA IKROMIDINOVNA, PARTICIPATION OF WOMEN IN THE POLITICAL LIFE OF TAJIKISTAN DURING THE PERIOD OF STATE INDEPENDENCE.....	91

ECONOMY

**JURAHONZODA SAODATI HURSAND,
NURMAKHMADOV ZAMIR MIRMAKHMADOVICH,**
THEORETICAL - ORGANIZATIONAL BASIS OF INTEGRATION
PROCESSES WITHIN THE SCO AND PRACTICAL
ASPECTS FROM IMPLEMENTATION.....98

**ASHUROV IHTIYOR SAIDOVICH,
GULOMNOSIROVA FARZONA MAMADNOSIROVNA,
ASOEV MUFARRA MAZORIDINOVICH,**
ANALYSIS OF THE STATE OF INDUSTRIAL
INFRASTRUCTURE IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.....111

**IBRAGIMZODA ILKHOM,
GULAHMADZODA ZULFIKOR AHMAD,**
ROLE OF TAX BENEFITS IN ATTRACTING FOREIGN
INVESTMENT.....124

**ABDUGHAFFORZODA NUMON ABDUGHAFFOR,
USMONZODA ISFANDIYOR,**
MODERNIZATION OF GOVERNMENT SERVICES TO ENTREPRENEURS
AND INVESTORS - A SUSTAINABLE STEP FOR ATTRACTION OF
INVESTMENT AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL
ECONOMY.....135

AZIMOVA MADINA TURDIEVA,
THREATS TO ECONOMIC SECURITY IN THE LABOR MARKET
OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.....145

**SULTONOV ZOIRSHO SULTONOVICH,
MARINSHOEV MUKBIL MUNAVVARSHOEVICH,
AMONOV SAKHBON SARVATJONOVICH,**
DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY IN THE CONDITIONS
OF INFRASTRUCTURAL SUPPORT OF ENTREPRENEURSHIP.....152

KODIRZODA FARHOD ANVAR,
THE PROCESS OF ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN
PRIORITY SECTORS OF THE COUNTRY.....161

NAJMIDDINZODA ABDURAHMON MIRZO,
FOREIGN EXPERIENCE IN SHAPING AND DEVELOPING THE
INNOVATIVE POTENTIAL OF THE ECONOMY.....174

SOLIEV NODIRJON AMROKHONOVICH

TAX MANAGEMENT AND ITS ENHANCEMENT IN MODERN
CONDITIONS.....190

HASAN ASOEV,

CLIMATE CHANGE AND ASSESSMENT OF ITS CHALLENGES.....204

SOCIOLOGY

ZIYOI KHURSHED MAKHSHULZODA,

ABOUT SOME BASIC PRINCIPLES OF THE SCHOOL
OF STATE'S ADMINISTRATION OF THE LEADER OF THE NATION...211

KURBONOVABDURAHMON SHEROVICH,

L. GAYUROV,

INTEGRATION OF SCIENCE: NEEDS, GOALS AND PROBLEMS
(SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS)219

AKBARSHO ISKANDAROV,

MAHMADBEKZODA MOYONSHO SHODMON,

STATE MIGRATION POLITICS IN THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN.....230

KOMILOVAMAVJUDADAVLATJONOVNA,

BULLYING AS A FORM OF VIOLENCE IN THE EDUCATIONAL
ENVIRONMENT: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS.....245

HAIDAROV ALISHER JURABOEVICH,

MODERN FEATURES OF POPULATION STRUCTURE AND
MANAGEMENT OF ITS LABOR RESOURCES.....258

**ТАДЖИКИСТАН И УЗБЕКИСТАН: СОСТОЯНИЕ И
ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИЕ
РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

МУХАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАХМОН,

доктор политических наук, заместитель директора

Центра стратегических исследований

при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 89;

тел.: 992-372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

МАЛАНГОВА ИНОБАТ ИКРОМОВНА,

соискатель Института философии, политологии и права

имени А.Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана

734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 33;

тел. : +992 901 99 1189; e-mail: malangova83@mail.ru

Рассматривая текущее состояние и перспективы региональной безопасности, авторы в данной статье анализируют роль сотрудничества между Таджикистаном и Узбекистаном в этой сфере.

По мнению авторов таджикско-узбекские отношения в Центральной Азии, как уникальный пример межгосударственного сотрудничества, сыграли важную роль в обеспечении региональной безопасности и оказали положительное влияние.

Авторы приходят к выводу, что именно конструктивное сотрудничество, совместное использование огромных и уникальных региональных ресурсов и совместное развитие может гарантировать реализацию национальных интересов стран региона в области политики, экономики, культуры и безопасности.

Ключевые слова: *Таджикистан, Узбекистан, Центральная Азия, межгосударственное сотрудничество, стратегическое партнерство, региональная безопасность, состояние и перспективы, взаимная дружба, безопасность, национальные интересы, региональная интеграция.*

Следует отметить, что осознание общих региональных интересов и появление новых общих вызовов и угроз для региональной безопасности

придаёт региональному интеграционному процессу новый импульс и содержание.

Успешно развивающиеся таджикско-узбекские отношения способствуют становлению в регионе Центральной Азии новой атмосферы взаимодействия по реагированию на существующие вызовы и угрозы региональной безопасности.

Исходя из этого, развитие взаимовыгодного регионального сотрудничества и углубление интеграционных процессов в регионе является одним из основных направлений внешней политики Республики Таджикистан. Определяя основные приоритеты внешней политики Таджикистана на новом этапе, Лидер Нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон однозначно отметил: *"Руководство Республики Таджикистан считает активное региональное сотрудничество важнейшим средством решения экономических, социальных, экологических проблем и вопросов обеспечения безопасности в Центральной Азии, и этот подход в течение последних двадцати пяти лет не раз был продемонстрирован в нашей политической практике. В русле созидательного сотрудничества и взаимного доверия мы сможем противостоять глобальным современным вызовам и угрозам в нашем регионе. Мы уверены, что созидательная региональная интеграция пойдёт на благо государств и народов всей Центральной Азии и каждой центрально-азиатской страны в отдельности"*.

Придерживаясь такой внешнеполитической линии, Республика Таджикистан на всех этапах осознанно поддерживала идею развития сотрудничества и проекты региональной интеграции.

В таком духе, поддерживая интеграционные инициативы дружественного Узбекистана, хотели бы сказать несколько слов об их значимости для всего региона. Активизация внешней политики, и особенно определение развития отношений со странами Центральной Азии как главного приоритета внешней политики Республики Узбекистан, дали новый импульс этому процессу. Активное вхождение Узбекистана в интеграционные процессы изменило политико-экономическую ситуацию в регионе, и оказало сильное позитивное влияние на геополитические процессы в Центральной Азии и вокруг региона. Узбекистан под руководством уважаемого Президента Ш. Мирзиёева задал новый курс, ориентирующий государство на нужды людей и укрепляющий взаимодействие с международным сообществом. Сотрудничество Узбекистана со всеми странами региона, в том числе с Таджикистаном на деле обрело характер стратегического партнёрства.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

Таджикско-узбекское взаимодействие в период пандемии новой коронавирусной инфекции является показателем высоких принципов дружбы и взаимной поддержки.

Необходимо отметить, что сегодня взаимовыгодное и тесное сотрудничество Таджикистана и Узбекистана даёт новый импульс перспективам развития сотрудничества в обеспечении региональной безопасности, иницируя реализацию совместных проектов и решение актуальных для региона проблем. Регулярный характер приобретают встречи руководителей правительств и глав внешнеполитических ведомств стран Центральной Азии, особенно Таджикистанам и Узбекистанам.

В тоже время мы отмечаем продуктивное и эффективное сотрудничество наших государств в рамках глобальных и региональных структур, таких как ООН, ШОС, СНГ, ОИК, ОЭС, МФСА, СВМДА и других интеграционных организаций [1].

Действительно, сегодня эксперты международного уровня говорят и утверждают о беспрецедентно высоком уровне двустороннего сотрудничества между Таджикистаном и Узбекистаном. Мы достигли такого понимания, когда между нашими государствами все решается быстро и эффективно. Сегодня именно таджикско-узбекские отношения в Центральной Азии по праву называются образцово-показательной моделью межгосударственного сотрудничества.

Как известно, по приглашению Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона 10-11 июня 2021 года состоялся официальный визит Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева в Республику Таджикистан.

В ходе переговоров Глав государств Таджикистана и Узбекистана в узком и расширенном формате в атмосфере дружбы и полного взаимопонимания был обсужден весь спектр межгосударственных отношений двух стран, состоялся обстоятельный обмен мнениями по актуальным вопросам международной и региональной повестки дня. Также были определены конкретные направления для предстоящей работы по углублению и расширению таджикско-узбекских отношений стратегического партнерства.

Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон выразил уверенность, что официальный визит Главы соседнего государства в Таджикистан придаст мощный импульс развитию всего комплекса отношений сотрудничества между двумя странами.

Стоит отметить, что в рамках последнего официального визита Президента Республики Узбекистан уважаемого Шавката Мирзиёева в Таджикистан, в целом было подписано 36 документов[4]. Сегодня договорно-

правовая база сотрудничества между Таджикистаном и Узбекистаном составляет более 200 документов.

В ходе переговоров Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон особо отметил устойчивую динамику развития сотрудничества двух братских стран в политической, торгово-экономической и культурно-гуманитарной областях, а также в сфере безопасности.

В ходе обсуждения региональных вопросов должное внимание было уделено вопросам борьбы с международным терроризмом, экстремизмом, религиозным радикализмом и транснациональной организованной преступностью. Стороны обменялись мнениями по военно-политической ситуации в соседнем для двух стран Афганистане, в том числе с учётом вывода с его территории международных коалиционных сил. Была отмечена необходимость дальнейшей координации усилий сторон по восстановлению мира и стабильности в Афганистане [3].

Можно констатировать, что всё это говорит об активном участии и важной роли Таджикистана и Узбекистана в обеспечении региональной безопасности.

Сегодня Таджикистан и Узбекистан поддерживают международные и региональные инициативы друг друга по разным актуальным проблемам международной и региональной повестки дня, особенно в области обеспечения региональной безопасности. Высокое понимание сторон в обеспечении региональной безопасности нашло отражение в подписанном совместном заявлении от 10 июня 2021 года в Душанбе. Так, в документе отмечается:

«Укрепление сотрудничества и взаимодействия в вопросах обеспечения безопасности в регионе является ключевым приоритетом. Будет продолжено взаимодействие и координация действий между специальными службами, правоохранительными структурами и другими профильными ведомствами.

Таджикский и узбекский народы являются добрыми соседями братского афганского народа и неизменно выступают за прочный мир в Афганистане. Президент Таджикистана приветствует усилия Узбекистана по стимулированию межафганского диалога в рамках Ташкентской площадки».

Таджикская сторона даёт высокую оценку и поддерживает инициативу Президента Республики Узбекистан, выдвинутую на 75-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединённых Наций по созданию при институтах ООН нового постоянно действующего Комитета по Афганиста-

ну в целях содействия социально-экономическому развитию этого государства.

Президент Узбекистана высоко оценивает итоги проведенного 29-30 марта 2021 года в г. Душанбе Министерского заседания инициативы «Сердце Азии – Стамбульский процесс», а также инициативу Таджикистана о проведении 13-14 июля 2021 года в г. Душанбе очередного заседания Контактной группы «ШОС-Афганистан» на уровне министров иностранных дел.

Президент Узбекистана выразил поддержку кандидатуре Таджикистана для избрания в непостоянные члены Совета Безопасности ООН на 2028-2029 годы[5].

Выход уровня отношений двух дружественных государств - Таджикистана и Узбекистана на высокий уровень стратегического партнерства, имеет не только региональное, но и международное значение. Сегодня эксперты многих аналитических и политических центров за пределами региона уже разрабатывают новые концепции и подходы к новым реалиям Центральной Азии. Так как политика ряда региональных и мировых игроков по отношению к нашему региону была разработана именно с учетом слабой интеграции государств Центральной Азии [2].

Вместе мы сможем превратить Центральную Азию в устойчивый, стабильный и экономически процветающий регион.

Оценивая роль Таджикистана и Узбекистана в интеграционных процессах региона, хотели бы отметить их особо важный вклад в сохранение региональной безопасности. В этом направлении, одним из главных условий развития регионального сотрудничества в Центральной Азии является необходимость усовершенствования методологии определения национальных интересов, а прежде всего, определение национальных интересов каждой страны в контексте общих региональных интересов. Именно при осознании неотделимости и органической взаимосвязи национальных и региональных интересов, страны региона могут значительных успехов не только в вопросах сотрудничества и интеграции, но и в реальном обеспечении своих национальных интересов.

Сегодня проблему безопасности на наш взгляд необходимо рассматривать шире сквозь призму гибридной войны, которая обладает своими составными элементами. Данный подход позволит воссоздать наиболее объективную оценку безопасности государств региона.

Так имея самую протяженную границу с Афганистаном, Таджикистан находится на переднем крае борьбы с такими реальными угрозами для всех стран региона, как экстремизм, терроризм, контрабанда наркотиков и

т.д. Афганский кризис продолжает оказывать свое негативное влияние на безопасность сопредельных государств. Как было отмечено, сегодня проблема сохранения безопасности и осознание сущности и масштабов существующих угроз является одним из наиболее ощутимых направлений сотрудничества стран региона. В такой ситуации, огромные усилия и большой практический опыт Таджикистана и Узбекистана в предотвращении указанных угроз сегодня является одним из важнейших факторов сохранения стабильности и безопасности во всей Центральной Азии. Таким образом, Таджикистан и Узбекистан являются важнейшей органической частью Центральной Азии, и реализация их потенциала может служить важным фактором экономического развития всего региона, а также обеспечения общерегиональной системы безопасности. В этой связи, уважаемые коллеги, я хотел бы напомнить вам инициативу уважаемого Президента Республики Таджикистан о создании антинаркотического центра ШОС в Таджикистане, который станет реальным фактором обеспечения безопасности в этой сфере.

Следует отметить, что появившийся и распространившийся, за короткое время по всему миру, коронавирус внес серьезные коррективы в повестку дня региона и сильно осложнил дальнейшее интеграционное сотрудничество.

Здесь, мы также хотели бы обратить внимание на следующий крайне опасный фактор. Пандемия коронавируса приоткрыла для радикально-экстремистских и террористических организаций новое поле деятельности. Они вполне осознали, какой ущерб могут нанести обществу, если, станут использовать против общества различные вирусы. Тем самым повышая угрозу вероятности использования химического и биологического оружия в террористических целях.

При определённом стечении обстоятельств, одним из последствий потенциально возможен рост такого вида экстремизма, который будет сопровождаться в крайне негативном отношении к определенным этносам и религиозным общинам и государствам.

При таком раскладе, стратегически важна консолидация действий стран мира, особенно государств Центральной Азии, отказ от двойных стандартов в борьбе с радикально-экстремистскими и террористическими организациями.

Последние события в международных отношениях показывают нам об актуализации информационной безопасности. Особый интерес вызывает состояние информационной безопасности в новых независимых государствах Центральной Азии, где политические системы, находящиеся в про-

цессе становления и трансформации, подвергаются информационным атакам со стороны международных террористических и экстремистских организаций, испытывают давление глобальных акторов, вовлекаются в региональное соперничество.

Государства Центральной Азии сталкиваются с общими проблемами обеспечения информационной безопасности, к которым относятся: рост негативного и деструктивного информационного воздействия внешних сил, недостаточное развитие национальных сегментов информационного пространства на государственных языках региона.

Необходимо подчеркнуть, что существенным препятствием обеспечения безопасности политической коммуникации в центрально-азиатских государствах является возрастание угроз военно-политического, террористического, информационно-идеологического деструктивного характера и трансграничного - криминального характера. Это, в свою очередь, ставит перед научным сообществом Таджикистана и Узбекистана задачу разработки и осуществления стратегии коллективной информационной безопасности, как на двустороннем уровне, так и в рамках ШОС и СНГ.

Подобные системы коллективной информационной безопасности и политической коммуникации в рамках СНГ и ШОС должны базироваться на принципе равноправного участия в мировых информационных отношениях, общих подходах к их правовому регулированию и признании необходимости противодействия применению потенциала информационных технологий, представляющих реальные угрозы национальным и коллективным интересам государств-участников.

Относительно вопросов развития сотрудничества в водно-энергетическом направлении стоит отметить, что сегодня регион выходит на совершенно новый и доверительный уровень отношений по данному вопросу. В этом отношении должны отметить, что использование громадного гидроэнергетического потенциала Республики Таджикистан позволит обеспечить львиную долю потребления стран региона чистой энергетикой с экологической точки зрения.

От дальнейшей активности в регулировании региональных проблем Центральной Азии в водно-энергетическом секторе во многом будут зависеть перспективы развития региональной интеграции и безопасность в Центрально-Азиатском регионе, возможности привлечения инвестиций в развитие гидроэнергетики. В перспективе комплексное решение поставленных задач будет способствовать рациональному и эффективному использованию водно-энергетического потенциала, обеспечит устойчивое

развитие трансграничного водопользования, а это одно из важнейших направлений роста экономик стран региона.

Указанные факторы показывают, что именно тесное сотрудничество и реальная интеграция стран региона на равноправных условиях может обеспечить реальные национальные интересы всех стран региона вместе, и каждой из них в отдельности. Именно поэтому, мы рассматриваем региональную интеграцию в качестве одного из важнейших условий политического и экономического развития стран Центральной Азии, а также обеспечения их безопасности и национальных интересов.

Именно конструктивное сотрудничество, совместное использование огромных и уникальных региональных ресурсов и совместное развитие может гарантировать реализацию национальных интересов стран региона в области политики, экономики, культуры и безопасности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мухаммадзода П.А. Таджикиско-узбекские отношения как уникальная модель межгосударственного сотрудничества//Тоҷикистон ва ҷаҳони муосир –2021. –№2(74). –С.14-24.

2. Мухаммадзода П.А. Выступление заместителя директора Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан//Взаимосвязанность в Центральной Азии: вызовы и новые возможности (2019; Ташкент) Материалы международной конференций «Взаимосвязанность в Центральной Азии: вызовы и новые возможности» Ташкент, 19-20 февраля 2019г. [Текст]. Ташкент: Vactria press, 2019. С.36-40

3. Встречи и переговоры Таджикистана и Узбекистана на высшем уровне//<http://www.president.tj/ru/node/25892>. 10.06.21

4. Между Таджикистаном и Узбекистаном подписаны новые документы о сотрудничестве// <http://www.president.tj/ru/node/25893>, 10.06.21

5. Совместное заявление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона и Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева// <https://www.mfa.tj/index.php/ru/main/view/8020/sovместnoe-zayavlenie-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-emomali-rakhmona-i-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirzijoeva>. 10.06.21

**ТОҶИКИСТОН ВА ЎЗБЕКИСТОН: ҲОЛАТ ВА ДУРНОМАИ
ҲАМКОРИҲО ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ МИНТАҚАВӢ**

МУҲАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАҲМОН

доктори илмҳои сиёсӣ, муовини директори

Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;

тел.: 992-372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

МАЛАНГОВА ИНОБАТ ИКРОМОВНА

унвонҷӯи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқ ба

номи А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;

тел.: +992 901-99-11-89; e-mail: malangova83@mail.ru

Муаллифон дар ин мақола ҳолат ва дурномаи таъмини амнияти минтақавиро баррасӣ карда, нақши ҳамкориҳои Тоҷикистону Ўзбекистонро дар ин самт таҳлил намудаанд. Онҳо бар ин назаранд, ки муносибатҳои Тоҷикистону Ўзбекистон дар Осиёи Марказӣ ҳамчун намунаи беназири ҳамкориҳои байнидавлатӣ дар таъмини амнияти минтақавӣ нақши муҳим дошта, таъсири мусбат расонидаанд.

Муаллифон ба ҳулосае меоянд, ки маҳз ҳамкориҳои созанда, истифодаи муштаракӣ захираҳои бузургу нодири минтақавӣ ва рушди муштарак метавонад амалӣ шудани манфиатҳои миллии кишварҳои минтақаро дар арсаи сиёсат, иқтисод, фарҳанг ва амният кафолат диҳад.

***Калидвожаҳо:** Тоҷикистон, Ўзбекистон, Осиёи Марказӣ, ҳамкориҳои байнидавлатӣ, шарикӣ стратегӣ, амнияти минтақавӣ, вазъ ва дурнамо, дӯстии тарафайн, таъмини амният, манфиатҳои миллӣ, ҳамгироии минтақавӣ.*

**TAJIKISTAN AND UZBEKISTAN: STATE AND PROSPECTS OF
COOPERATION IN ENSURING REGIONAL SECURITY**

MUHAMMADZODA PARVIZ ABDURAHMON

D. Sc. in Political Science, deputy director of the Center for strategic research under the President of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushnabe city, Rudaki ave 89;

tel.: 992-372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

MALANGOVA INOBAT

Applicant of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after
A. Bakhovaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 33;
tel.: +992-901- 99-11-89; e-mail: malangova83@mail.ru

Considering the current state and prospects of regional security, the authors in this article analyze the role of cooperation between Tajikistan and Uzbekistan in this area. According to the authors, Tajik-Uzbek relations in Central Asia, as a unique example of interstate cooperation, played an important role in ensuring regional security and had a positive impact.

The authors come to the conclusion that it is constructive cooperation, joint use of huge and unique regional resources and joint development that can guarantee the realization of the national interests of the countries of the region in the field of politics, economy, culture and security.

Keywords: *Tajikistan, Uzbekistan, Central Asia, interstate cooperation, strategic partnership, regional security, state and prospects, mutual friendship, security, national interests, regional integration.*

**СТАНОВЛЕНИЕ ПРИНЦИПОВ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ
ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В
КОНТЕКСТЕ УРЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ АФГАНИСТАНА**

САФОЛЗОДА МУХАММАДИ КУРБОН,

кандидат исторических наук, доцент Филиала МГУ имени

М. В. Ломоносова в городе Душанбе

734025, Таджикистан, г. Душанбе, улица Бухоро 35/1;

e-mail: m-di2005@mail.ru

Статья посвящена вопросам становления принципов и концептуальных основ внешней политики Республики Таджикистан в контексте урегулирования проблемы Афганистана, отражающей второй и последующие периоды.

В этой связи, вкратце дается информация о предпринимаемом Основателем мира и национального единства, Лидером нации–Президентом Республики Таджикистан уважаемым Эмомали Рахмоном успешной внешней политики "открытых дверей" и в этом контексте внешнеполитической стратегии страны по отношению к Афганистану. Инициативы Таджикистана способствовали повышению престижа страны.

Ключевые слова: *Республика Таджикистан, Основатель мира и национального единства–Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон, внешняя политика, политика "открытых дверей", инициативы, ООН, ОБСЕ, ШОС, Афганистан.*

События конца 90-х годов, связанные с установлением прочного мира и стабильности в Таджикистане (Общее Соглашение о мире и национальном согласии в Таджикистане, подписанное 27 июня 1997 года в городе Москве), стали тем стержнем, радикально повлиявшем на укрепление принципов и концептуальных основ внешнеполитической стратегии страны, которые всецело связаны с именем Основателя мира и национального единства –Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, способствовали повышению международного престижа страны и более активного ее привлечения в рамках региональных и международных организаций по решению вопросов и проблем глобального характера.

Это, в первую очередь, касается опасности процесса усиления влияния движения "Талибан" почти по всему периметру Афганистана между 1999–2000 гг., вследствие чего набирает обороты еще один серьезный дестабилизирующий фактор, расширяются площади посевов, производства, торговли и контрабанды наркосодержащих культур, что и приводит к их распространению по всему миру, в том числе и через "северный маршрут" по территории Таджикистана, требующего принятия постоянных неотложных мер по предотвращению этого опасного явления.

Наряду с внутривластической и межконфессиональной проблемами в Афганистане, одну из причин продолжения непрекращающегося конфликта в этой стране составляет ее превращение в крупнейший центр по посеву, производству, торговле и незаконному обороту наркотических средств, что играет немаловажную роль в финансовой поддержке и содействии международному терроризму.

Процессу становления принципов и концептуальных основ внешней политики Республики Таджикистан Глава государства Эмомали Рахмон, несмотря на всю тяжесть бремени периода невзгод в истории страны, уделяет особое место.

С первых дней ведется серьезная кропотливая работа по налаживанию добрососедских отношений со всеми странами мира, в том числе и с дружественным соседним Афганистаном, где еще полыхает пламя гражданской войны.

В этом государстве, где народы двух стран имеют огромное множество исторических общностей, несмотря на шаткое положение, связанное с совместной границей, находящееся в определенных участках под контролем афганских полевых командиров, не подчиняющиеся центральным властям Афганистана, нашли кров почти сотни тысяч таджикских беженцев.

Как пишут исследователи: "Республика Таджикистан всецело была заинтересована в налаживании добрососедских взаимоотношений наряду с другими странами, и с Афганистаном".[4, С.13] Начиная с декабря 1992 года идет большая скрупулезная работа по оказанию всемерного содействия Афганистану в обустройстве разрушенной войной экономики. Таджикистан непосредственно содействует в восстановлении линии электропередачи, налаживания торгово-экономических связей, восстановления отношений в научно-образовательной сфере.

Наряду с гуманитарно-экономическим составляющим, главный упор делается на всемерную поддержку мирового сообщества. В этой связи, выступая с высоких трибун ООН, ОБСЕ, ОИК, глава государства Таджикистана Эмомали Рахмон призывает международное сообщество больше

внимания уделять Афганистану и его проблемам. Он предупреждал мир об опасностях движения "Талибан", стремившихся к захвату Кабула. Этот призыв особо ценен после захвата Кабула, где талибы устанавливали в большей части страны средневековые устои, и самое серьезное заключалось в том, что они фактически чуть не узаконили посев, производство, незаконную торговлю и контрабанду наркотиков в Афганистане.

Здесь обнаруживается, что высокая трибуна этих авторитетных международных организаций используется во благо мира и процветания не только Афганистана, но и всех народов мира, в последующем ставшими свидетелями таких вызовов и угроз из Афганистана, где самыми серьезными являются проблемы международного терроризма и экстремизма, контрабанда наркотиков, оружия и торговля людьми.

Ценность внешнеполитических стратегий Республики Таджикистан, выдвигаемых Главой государства Эмомали Рахмоном заключается в том, что они одновременно с концептуальными основами и принципами взаимосвязи со всеми государствами, прежде всего, направлены и на созидательные взаимоотношения с Афганистаном, где его многострадальный народ остро нуждается в долгожданном мире и стабильности. Именно основываясь на эти проблемы, всесторонне анализируя ситуацию в Афганистане, иницируются конструктивные предложения о путях и новых методов выхода из создавшейся ситуации.

Анализируя международные инициативы Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона исследуемого периода относительно поиска путей решения проблемы Афганистана, можно прийти к заключению, что они весьма эффективны, актуальны и прагматичны.

Параллельно именно в этот период Президентом Республики Таджикистан Эмомали Рахмоном ведется уникальная и ювелирная работа по расширению и укреплению сотрудничества с такими авторитетными международными организациями, как ООН, ОБСЕ, ОИК, ОЭС, ЕС, ШОС, ОДКБ, где их высокая трибуна была использована, чтобы привлечь их внимание относительно трудноразрешимых проблем Афганистана.

Анализируя переплетение "афганского узла", нужно было учесть все тонкости этого традиционного общества, противостоящего двум империям и в настоящее время находящемся в сложном состоянии чтобы определить в плане того, каким ему быть: состоявшимся самостоятельным государством или же продолжить борьбу за новые горизонты в свете интересов многочисленных международных акторов.

Нужно отметить, что: "Во второй половине 2001 года внутривнутриполитическая ситуация и влияние внешних сил в Афганистане способствуют тому, что

за страной закрепляется нестабильность, имеющая своими вызовами и угрозами тенденцию к расползанию и на другие территории".[4, С.144]

К тому же: "Что касается военно-политической ситуации, то наряду с приближением талибов к таджикско-афганской границе, одновременно считающимися южными рубежами СНГ, она осложнялась еще тем, что международный террорист номер один, Усама бен Ладен движением "Талибов" был возведен в высокий ранг. Здесь же, ими был отмечен и руководитель Исламского Движения Узбекистана Джума Намангани. Эти "корректировки" в составе движения талибов намекали на серьезную угрозу в отношении стран, расположенных к северу от Афганистана" [4, С.144].

Следует напомнить, что до трагических событий сентября 2001 года, Глава Таджикского государства Эмомали Рахмон многократно обращал внимание международного сообщества к усилению напряженности в Афганистане, где наряду с движением "Талибов", нашли приют террорист №1 Усама бен Ладен, его последователи, а также и другие экстремистские организации не только из стран центральноазиатского региона, но и со всего мира, тем самым превратив эту страну в логово международного терроризма, экстремизма, контрабанды наркотических веществ, оружия и торговли людьми. Как он подчеркивает в своем интервью: "Я неоднократно выступал с самых высоких трибун международных организаций (особенно с трибуны ООН), и ещё три года назад предостерегал мировое сообщество о тех угрозах, которые исходят из Афганистана. Это проблема международного терроризма, это проблема незаконного оборота наркотиков, это проблема контрабанды оружия, которые угрожали не только Таджикистану, не только Центральноазиатскому региону, но и Европе. Я призывал международное сообщество к созданию вокруг Афганистана пояса безопасности, но, к большому сожалению, мой голос не был услышан". [5, С.228]

История тех недалеких времен свидетельствует о том, что против исходящих серьезных вызовов и угроз из Афганистана не были предприняты соответствующие меры международного масштаба, что и привело к трагическим последствиям, отголоски которого надолго останутся в памяти человечества, чтобы никогда более не позволять подобное случится.

"И как явствует из последних событий в регионе, именно Таджикистан поддерживал на постоянной основе официально признанную, законную власть Афганистана. Последние события еще раз доказали эту приверженность Таджикистана общепринятым нормам международного права, принципам взаимного уважения и добрососедства. По сути своей, эти взаимоотношения с официальным Кабулом под руководством Президента Исламской Республики Афганистан профессора Б. Раббани, сохранились вплоть до образо-

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

вания Временной Администрации по управлению Афганистаном и в последующем".[4, С.148]

В этот период, Республика Таджикистан предоставляет свои наземные и воздушные коридоры Международным коалиционным силам по обеспечению безопасности в Афганистане (ISAF), одновременно ускорив процесс восстановления разрушенных связей между сторонами. Впервые было открыто Посольство Республики Таджикистан в Афганистане, что подчеркивает высокий статус дипломатических отношений с этой страной.

Что касается технического и инфраструктурного содействия, то возобновляется и расширяется сеть подачи электроэнергии из Таджикистана в северные районы провинции Кундуз Афганистана, восстанавливаются разрушенные дороги и мосты, усиленно налаживается гуманитарное составляющее этих взаимоотношений, с акцентом на торгово-экономическое взаимодействие и на научно-образовательные сферы.

Этот этап формирования и развития основных принципов и концептуальных основ внешнеполитической стратегии Республики Таджикистан эволюционируя, в последующем дает свои плоды, внушительно влияющие на повышение международного авторитета государства.

В конце 2002 года, Таджикистан в своей внешнеполитической стратегии выбирает политику "открытых дверей". Согласно заключениям внешнеполитического ведомства Республики Таджикистан: «Благодаря этой политике Таджикистан укрепил свою позицию на международной арене, содействовал решению мировых проблем, начал взаимодействие со многими странами и, с учетом национальных интересов, обеспечил во внешней политике баланс своих и общих интересов. Политика «открытых дверей» – основа внешней политики Таджикистана». [1]

Безусловно, находясь в многополярном мире, стране трудно или же невозможно ориентироваться только на одно направление внешнеполитической стратегии, что по сути своей контрпродуктивно. Основываясь на этом, выбор многополярной или поливекторной политики на современном этапе развития государств в XXI веке, с учетом социально-экономического, политического развития и геостратегического расположения страны, подтвердил правильность и эффективность данного курса, открывшего новые, перспективные горизонты взаимовыгодного сотрудничества с мировым сообществом, где, в первую очередь, исходят из национальных интересов.

Можно заключить, что со времени объявления политики "открытых дверей" Республикой Таджикистан прошло немного времени, однако, новый курс и установки приносят положительные результаты. В этой связи, в 2004 году Глава Таджикского государства Эмомали Рахмон в своем По-

слании Маджлиси Оли Республики Таджикистан подчеркивал, что главная цель внешней политики государства является взаимовыгодное сотрудничество со всеми странами мира с учетом защиты национальных и государственных интересов Таджикистана.

К тому же, многогранное противоречие появившееся в последнее время в международной политике, свидетельствует о новой геополитической ситуации, новых подходах и новых столкновениях интересов на современном этапе, что по сути своей требует совершенно иных, более тонких и прагматичных взаимоотношений сторон.

На этой основе, великие державы активизируя свою внешнюю политику, преследуют цель формировать в международных отношениях новый мировой порядок.

В этой связи, Глава Таджикского государства, учитывая возрастание роли центральноазиатского региона, говорил: *"Хотя сегодня страны Центральной Азии являются местом столкновения глобальных интересов, с другой стороны они превратились в субъекты полезного стратегического сотрудничества. На нынешнем этапе комплекс интересов великих держав вокруг Центральной Азии с геополитической и геостратегической точек зрения состоит в получении контроля над евразийским пространством, природными ресурсами и коммуникационными сетями региона. В связи с этим мы должны всегда иметь в виду воздействие политики развитых государств на процессы реализации политики стран региона"*. [6, С.25]

Что касается взаимоотношений с Афганистаном, то по мнению экспертов: "Следует отметить, что Президент Республики Таджикистан выступал и продолжает выступать с инициативой проведения под эгидой ООН международных встреч по мирному политическому урегулированию кризисной ситуации в Афганистане". [4, С.18]

В апреле 2005 года Президент Республики Таджикистан нанес официальный визит в Афганистан, в ходе которого между двумя странами был подписан пакет документов, включающих в себе важные стороны сотрудничества между странами, в том числе в сфере торгово-экономической, транспортно-коммуникационной, энергетики, охраны совместной границы, подготовки кадров пограничной службы в центре ОБСЕ в городе Душанбе, таможни, науки и образования, совместной борьбы с международным терроризмом и другие.

Данный визит дал хороший импульс в развитие и укрепление взаимоотношений сторон.

Период 2007–2014 гг. является самым плодотворным периодом совместного взаимовыгодного сотрудничества между Таджикистаном и Афга-

нистаном. На этот период приходится конструктивные предложения Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, свидетельствующие о непростой ситуации в Афганистане, связанной с обеспечением безопасности в этой стране, преодоления бремени наркотиков и укрепления социально-экономических основ государства.

Таджикистан реализует совместные планы с Афганистаном по расширению торгово-экономических, культурных, научно-образовательных связей. По этим программам ежегодно выделяется квота на обучение 50 студентов из Афганистана.

Именно по инициативе Главы Таджикского государства Эмомали Рахмона Афганистан стал наблюдателем в Шанхайской Организации сотрудничества. К сожалению, за изучаемый период многие проблемы, главнейшими из которых является вопрос о мире и стабильности в Афганистане, остаются открытыми.

Нужно отметить и то обстоятельство, что по мнению некоторых исследователей, в том числе С. Салиходжаевой, опирающаяся на работу К. Юлдашева, придерживаются мнения: [2, С.14] "Подлинным прорывом во взаимоотношениях Таджикистана с внешним миром стало заявление Президента страны Эмомали Рахмона в начале 2003 года о политике "открытых дверей". Объявленный формат проведения внешнеполитического курса означал, что республика открыта для всех стран, которые хотели бы поддерживать с ней взаимовыгодные и дружественные отношения на основе равноправия, невмешательства во внутренние дела других государств и уважения суверенитета, поддержки баланса интересов, при этом наша страна отвергает какие-либо идеологизированные подходы. Наряду с установлением стратегических отношений с Российской Федерацией было уделено серьезное внимание развитию и расширению связей с другими государствами мира".[3, С.30]

В свою очередь этот же автор считает: "Первый период (1991-1997 гг.) характеризуется осмыслением перемен, вызванных распадом Советского Союза, обретением Республикой Таджикистан независимости, гражданской войной и межтаджикскими переговорами до достижения мирного соглашения. Второй период (1997–2001 гг.) известен в таджикской исторической науке как эпоха восстановления и проведения более самостоятельной внешнеполитической линии, что оказало благоприятное воздействие на его отношения со странами региона и дальнего зарубежья. Третий период (2001–2016 гг.) – эпоха признания Таджикистана как мирного демократического государства; период активного участия Таджикистан в международных отношениях, созидательных инициатив".[3, С.16-17]

Нужно отметить, что по некоторым деталям определяющим периодизацию внешней политики Республики Таджикистан мнения вышеуказанных авторов разнятся.

Глава Таджикского государства всегда подчеркивал связующую роль Таджикистана во взаимоотношениях с Афганистаном, которое включает другие сферы. Например, на основании Соглашения о транзитной торговле, транзитная транспортировка товаров через территорию этой страны приносит выгоду не только Таджикистану, но и различным государствам планеты. Результатом реализации этого документа стало то, что в течение только одного года из Таджикистана транзитным способом через Афганистан в Пакистан и другие страны Юго-Восточной Азии, а также Персидского залива через Афганистан прошло около 7 тысяч грузовых автомашин.

Широкий и дальневидный взгляд Главы Таджикского государства Эмомали Рахмона всегда охватывал важные стороны взаимовыгодных связей сторон с опережением времени. Он разрабатывал альтернативные магистрали способствующие навсегда избавлять Таджикистан от коммуникационной изоляции. В этой связи, проект о строительстве железной дороги, связующий Таджикистан и Туркменистан через территорию Афганистана, был инициирован им и поддержан президентами Туркменистана Гурбангулы Бердымухаммедовым и Президентом Исламской Республики Афганистан Хамидом Карзаем.

Как отмечается в исследованиях, учитывая огромную заслугу Главы Таджикского государства Эмомали Рахмона в деле прекращения гражданской войны и установления всеобъемлющего мира, а также достойного представления страны на мировой арене: "С установлением мира и стабильности в Таджикистане, (именно, М.С.) Эмомали Рахмон с целью развития и расширения внешних связей, ускорил многовекторную внешнюю политику, которую также именуют как "политика открытых дверей", тем самым он расширил и развивал географию и направления взаимоотношений. Республика Таджикистан благодаря такой взвешенной и выверенной политики, наряду со своими традиционными друзьями и партнерами, привлек и привнес большое количество государств и организаций в сферу и пространство своего сотрудничества, осуществляя великую заслугу во имя укрепления положения республики в мировой политике и защиты ее национальных интересов. По сей день, почти 150 стран мира официально признали Таджикистан и со 130 из них установлены дипломатические отношения. Таджикистан ежегодно реализует товарообмен с более чем 100 странами мира» [7, С.4]. Если быть более точным, то к этому дню (к концу вто-

рого десятилетия XXI века) Республику Таджикистан официально признала 178 страна мира, из этого количества государств со 121 из них установлены дипломатические отношения, к тому же, Таджикистан является членом 51 международных, региональных и финансовых институтов, которые успешно сотрудничают и содействуют стране в различных всеобъемлющих проектах обращенных к улучшению взаимоотношений между стран и народов.

Становление принципов и концептуальных основ внешней политики Республики Таджикистан в контексте урегулирования проблемы Афганистана показывает, что страна преодолевая самую страшную страницу своей новейшей истории, навязанную гражданскую войну, смогла достичь уникального мира и стабильности, тем самым заложив основу успешной внешнеполитической стратегии, где наряду с определёнными сегментами внешней политики, отдельное место отведено взаимоотношениям с Афганистаном.

Следует отметить, что вышеназванная политика предоставила Таджикистану возможность расширять и укреплять в сфере международного сообщества свою позицию, оказать содействие в решении мировых проблем, активно и эффективно взаимодействовать со многими странами и, учитывая национальные интересы своего государства, тем самым обеспечивать баланс своих и общих интересов во внешней политике.

По мнению экспертов; "политика открытых дверей" – основа внешней политики Таджикистана. Ее наглядные результаты отражены в следующем: ежегодно между Таджикистаном и сотнями стран мира ведется товарооборот. В 2013 году Таджикистан стал полноправным членом одной из влиятельных организаций мира – Всемирной торговой организации.

К тому же: "В условиях продолжающихся кризисов и конфликтов, а также угрозы международному и региональному миру и стабильности, инициативы и предложения высшего руководства Республики Таджикистан свидетельствовали о том, что все существующие "узлы" должны решаться под эгидой ООН, путем созидательного диалога при равноправном и взаимовыгодном сотрудничестве. [4, С.108]

Что касается взаимоотношений с Афганистаном, то позиция Республики Таджикистан остается незыблемой в вопросе установления мира и стабильности в этой стране, где последние инициативы Главы Таджикского, государства Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона, под названием "Душанбинская четверка", "АКТ", а также последние заявления, свидетельствуют о том, что "афганский узел" можно решить только политическим диалогом, то есть, дипломатическими средствами, с привлечением и учетом интересов всех противоборствующих сторон.

ЛИТЕРАТУРА

1. Достижение внешней политики Таджикистана. 26.01.2021. <https://mfa.tj/ru/main/vneshnyaya-politika/dostizheniya-vneshnei-politiki-tadzhikistana>
2. Каримов Ю. Эмомали Рахмонов – основатель дипломатии и внешней политики суверенного Таджикистана. Душанбе, 1997.
3. Салиходжаева С. Историография внешней политики Республики Таджикистан (1991-2016). Диссертация на соискании ученой степени кандидата исторических наук. –Душанбе, 2019.
4. Сафолзода М. Инициативы Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона по урегулированию проблемы Афганистана (1992 – 2002 гг.) (Книга первая).–Душанбе, 2020.
5. Эмомали Рахмонов. Интервью программе "Подробности", 5 декабря 2001 г. //Эмомали Рахмонов Независимость Таджикистана и возрождение нации: В 11 т., т.4. – Душанбе, 2006.
6. Эмомали Рахмонов. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмонова Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Душанбе, 30 апреля 2004 года. Дипломатия Таджикистана. Информационный бюллетень. 2004, №4.
7. Эмомали Рахмон – бунёнгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон (на таджикском языке). (Эмомали Рахмон – основатель внешней политики Таджикистана). Душанбе, 2012.

**ТАШАККУЛИ ПРИНЦИПҶО ВА АСОСҶОИ КОНСЕПТУАЛИИ
СИЁСАТИ БЕРУНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ
ҲАЛЛИ ПРОБЛЕМАИ АФГОНИСТОН**

САФОЛЗОДА МУҲАММАДИ ҚУРБОН,

н.и.т., дотсенти Филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи

М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Бухоро 35/1;

e-mail: m-di2005@mail.ru

Мақола ба мавзӯи ташаккулёбии усулҳо ва асосҳои бунёди сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, давраи дуюм ва баъдӣ ва дар партави он, ҳамзамон, инъикоси танзими қазияи Афғонистон бахшида шудааст.

Дар робита ба ин, ба таври мухтасар, маълумот вобаста ба сиёсати хориҷии муваффақи неигирифтаи Асосгузори сулҳу ваҳдати

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, сиёсати "дарҳои боз" ва дар ҳошияи он стратегияи сиёсати хориҷии кишвар доир ба Афғонистон оварда мешавад.

Иқдоми сиёсати хориҷии Тоҷикистон боиси баланд ғаштани имиҷи байналмилалӣ мамлакат ғаштанд.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, сиёсати хориҷӣ, сиёсати "дарҳои боз", иқдомҳо, СММ, САҲА, СҲШ, Афғонистон.

FORMATION OF PRINCIPLES AND CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE CONTEXT OF RESOLVING THE PROBLEM OF AFGHANISTAN

SAFOLZODA MUHAMMADI KURBON,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Branch of the
Moscow State University named after

M.V. Lomonosov in the city of Dushanbe

734025, Tajikistan, Dushanbe, Bukhoro street 35/1;

e-mail: m-di2005@mail.ru

The article is devoted to the formation of the principles and conceptual foundations of the foreign policy of the Republic of Tajikistan in the context of the settlement of the problem of Afghanistan (Article Two), reflecting the second and subsequent periods.

In this regard, it briefly provides information on the successful foreign policy of "Open Doors" undertaken by the Founder of Peace and National Unity, the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, Emomali Rahmon, and in this context, the country's foreign policy strategy towards Afghanistan.

Tajikistan's foreign policy initiatives have contributed to raising the country's international image.

Key words: Republic of Tajikistan, Founder of Peace and National Unity-Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, esteemed Emomali Rahmon, foreign policy, "Open Door" policy, initiatives, UN, OSCE, SCO, Afghanistan.

**МУНОСИБАТҶОИ БИСЁРҶОНИБАИ ТОҶИКИСТОНУ
СИНГАПУР ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ: ДАСТОВАРДҶО ВА
ДУРНАМО**

МИРЗОЕВ НИЁЗ,

доктори илмҳои таърих, профессори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
сарҳодими илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;
тел.: (+992) 919-16-00-26; e-mail: nmmirzoev@mail.ru

СОҶИБИ БАҲРУЛО,

докторанти PhD-и соли сеюм ва ҳодими илмии Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;
тел.: (+992) 917-82-02-02; e-mail: sohibbahrulo@gmail.com

*Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ, аз ҷумла, бо Сингапур
яке аз самтҳои авлабиятноки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба
шумор меравад. Дар мақолаи мазкур муаллифон муносибатҳои сиёсӣ,
иқтисодию тиҷоратӣ ва маорифи Тоҷикистону Сингапурро дар даври
истиқлол таҳқиқ намуда, истифодаи таҷрибаи Сингапур, дурнамоҳои
ҳамкориҳои дуҷониба ва дастовардҳои муносибатҳои дипломатии ҳар ду
ҷонибро баррасӣ намудаанд. Ҳамкориҳои дутарафа дар самтҳои гуногун
таъйи 30 соли истиқлоли кишвар натиҷаҳои судманди муносибатҳои
дипломатӣ ба бор оварданд. Дар ин раванд робитаҳои Тоҷикистон ва
Сингапур яке аз дастовардҳои дипломатияи тоҷик дар даври Истиқлоли
давлатӣ мебошад.*

Калидвожаҳо: Сингапур, Тоҷикистон, Осиёи Ҷанубу Шарқӣ,
муносибаҳои дуҷониба, дипломатия, дурнамо, тиҷорат, иқтисод, маориф,
истиқлол.

Истиқлоли давлатӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон имконияти бунёди
давлати миллии, сиёсӣ ва воридашудан ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ва таҳкими
муносибатҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаро бо кишварҳои дуру наздик
фароҳам овард. Соли 2021 Ҷумҳурии Тоҷикистон 30-солагии Истиқлоли
давлатии худро ҷашн гирифт. Дар ин муддати аз нигоҳи миқёсҳои таърихӣ

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

кӯтоҳ ҷумҳурии мо бо 179 кишвари ҷаҳон робитаҳои комили дипломатӣ барқарор карда, узви фаъоли созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ гардид [13]. Дар даврони Истиқлоли давлати Тоҷикистон бо давлатҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ дар умум, беш аз 36 санадҳои дучониба дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, тичоратӣ, маориф ва фарҳанг ба имзо расонидааст.

Муносибатҳои дипломатӣ бо мақсади мусоидат ба рушди муносибатҳои дарозмуддат ва дӯстона байни давлатҳо ба роҳ монда мешавад. Тибқи Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои дипломатӣ аз соли 1961, барқарор кардани муносибатҳои дипломатӣ бо мувофиқаи тарафайн сурат мегирад. Дар доираи ин мафҳум, роҳандозии муносибатҳои дарозмуддат ва босуботи Тоҷикистон бо Сингапур дар сатҳи дучониба тибқи гурӯҳбандии авлавиятҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва бо дарназардошти ҳадафу манфиатҳои миллӣ барқарор шудаанд.

Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои пешрафтаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ яке аз самтҳои авлавиятҳои сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Дар Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон (27 январи соли 2015) чунин баён шудааст: "Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо мақсади роҳ ёфтан ба бозорҳои босуръат инкишофёбандаи сармоя, фановарӣ, ашёи хом ва маҳсулоти саноатӣ, таҳкими муносибатҳои мутақобилан судмандро бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, аз ҷумла Тайланд, Индонезия, Малайзия, Ветнам, Сингапур ва кишварҳои дигари минтақа аз самтҳои муҳимтарини сиёсати хориҷии худ мешуморад" [8]. Вазъи муносибатҳои дучониба бо ин кишварҳо барои расидан ба ин мақсад шароити мусоид фароҳам меорад. Махсусан, ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Сингапур, дар соҳаҳои гуногуни ҳаётан муҳим идома доранд ва ин раванд яке аз дастовардҳои муҳими дипломатияи тоҷик дар тӯли 30 соли Истиқлоли давлатӣ мебошад.

Сингапур дар баробари кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ соли 1991 Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба расмӣ шинохта, байни Ҳукумати Тоҷикистон бо Ҳукумати Сингапур соли 1995 баёнияи муштарак дар мавриди барпо намудани муносибати дипломатӣ бо мақсади густариш ва таҳкими робитаҳои дӯстӣ ва ҳамкорӣ ба пояи баробарҳуқуқӣ, эҳтироми мутақобилаи соҳибхитиёрӣ, истиқлол ва тамомияти арзӣ, инчунин, муҳофизат накардан дар қорҳои дохилии яқдигар бо пайравӣ аз усул ва ҳадафҳои Ойинномаи Созмони Милали Муттаҳид, Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои дипломатӣ аз соли 1961 ва Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои консулӣ аз соли 1963 ба имзо расонида шуд ва робитаи

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

дипломатӣ байни Тоҷикистон бо Сингапур 8 декабри соли 1995 барқарор гардиданд.

Соли 1999 дар муносибатҳои дутарафаи Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, алаҳусус бо Ҷопон, Корея ва Сингапур тағйирот ба амал омад. Моҳи сентябри соли 1999 фиристодаи махсуси ҳукумати Сингапур Камол Сиддиқ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ташриф овард ва бо собиқ Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Талбақ Назаров мулоқот намуд.

Бояд қайд кард, ки мақсади асосии сафари намоёндаи махсус ба Тоҷикистон баррасии дурнамои ҳамкорӣҳои дучониба, раванди сулҳ дар Тоҷикистон ва инчунин, дархости ҷониби Сингапур барои дастгирии номзадӣ ба узвият дар Шӯрои Амниятӣ СММ дар соли 2000 буд [9].

Раванди робитаи ду кишвар баъди эълони сиёсати "дарҳои боз" соли 2002 оғоз гардида, аз 3–5-уми феввали соли 2004 собиқ Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Талбақ Назаров ба Ҷумҳурии Сингапур сафари расмӣ анҷом дод [15]. Дар ин сафар Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба баррасии ҳамкорӣҳои дучониба ба ҷониби Сингапур як қатор лоиҳаҳои Созишномаҳо ва санадҳо, аз ҷумла, ҳавасмандгардонӣ ва ҳифзи мутақобилаи сармоя, канорагирӣ аз андозбандии дукарата, тичорат сайёҳӣ ва ҳамкорӣҳои иқтисодию тичоратӣ пешниҳод карда буд.

Ба роҳ мондани робитаҳои корӣ бо ниҳодҳои молиявӣ ва сармоягузори Сингапур Тоҷикистон ҳавасманд мебошад. Ҷумҳурии Сингапур барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рушди иқтисодиёт манфиати калон дорад. Аз ин рӯ, санаи 7 декабри соли 2009 собиқ Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳамроҳон Зарифӣ, ки бо сафари расмӣ дар Ҷумҳурии Сингапур қарор дошт, бо собиқ вазирони ин кишвар Вазири корҳои хориҷӣ Ҷорҷ Ео, Вазири муҳити зист ва захираҳои об Якоб Иброҳим, Вазири савдо ва саноати Ҷумҳурии Сингапур Лим Хён Киан ва инчунин, ба Раиси Федератсияи соҳибкорони Сингапур мулоқот намуд, ки ин вохӯриҳо дар шакли зайл сурат гирифтаанд:

1. Бо Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Сингапур Ҷорҷ Ео як қатор масъалаҳои минтақавию байналмилалиро муҳокима намуда, роҳҳои таҳкими муносибатҳои мутақобилан судманди ду кишварро баррасӣ кард. Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон дастовардҳои кишварашро дар татбиқи объектҳои стратегӣ, аз ҷумла, баровардани ҷумҳурӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ, бунёди корхонаҳои саноатӣ ва бо дарназардошти аҳамияти сармоягузориҳои хориҷӣ барои рушди иқтисодӣ қайд намуд. Инчунин, масъалаҳои ҷалби сармояи Сингапур дар иқтисоди Тоҷикистон,

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

аз ҷумла, дар соҳаи истихроҷи маъдан, коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, истеҳсоли хӯрокворӣ, рушди сайёҳӣ ва тичорат муҳим доништа шуд.

2. Бо Вазири муҳити зист ва заҳираҳои оби Ҷумҳурии Сингапур Якоб Иброҳим бо пешрафти Вазорати муҳити зист ва заҳираҳои оби Сингапур дар рушди соҳа ва омодагии мутахассисон дар ин соҳа шинос шуд. Ҷонибҳо инчунин, мушкилоти экологии Осиёи Марказиро баррасӣ карданд, ки дар байни онҳо вазъи фалокатбори баҳри Арал қайд карда шуд.

3. Бо Вазири савдо ва саноати Ҷумҳурии Сингапур Лим Хён Киан дар ҷараёни мулоқот ҷонибҳо роҳҳои рушди ҳамкорӣҳои тичоратӣ ва саноатии ду кишварро баррасӣ карданд. Тарафҳо аҳамияти роҳандозии робитаҳои мустақим ва ҳамкорӣ байни доираҳои тичоратии Тоҷикистон ва Сингапурро таъкид карданд. Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон ҷораҳои андешидашуда доир ба ислоҳот дар соҳаи саноат, фазои сармоягузорӣ ва имконоти истеҳсолии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд намуд.

4. Бо Федератсияи соҳибкорони Ҷумҳурии Сингапур дар рафти мулоқот масъалаи таъсиси робитаҳои мустақим байни доираҳои тичоратии ду кишвар баррасӣ шуд. Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон ба ҳозирин дар бораи афзалиятҳо ва имтиёзҳои сармоягузори Тоҷикистон ва дастовардҳои солҳои охир дар соҳаи ислоҳот, инчунин, фароҳам овардани фазои солими сармоягузорӣ дар кишвар муфассал маълумот дод. Намояндаи Федератсия дар навбати худ дар бораи фаъолияти созмон маълумоти муфассал пешниҳод карда, омодагии худро барои пешбурди намоёндагии соҳибкорон дар Тоҷикистону Сингапур барои баргузори семинару форумҳои тичоратӣ изҳор намуд.

Тоҷикистон барои сармоягузори Сингапур дар рафти 80 кишвари ҷаҳон барои гирифтани раводид ба Тоҷикистон дар самти сармоягузорӣ имконият фароҳам овардааст. Вазирон муваффақияти Барномаи ҳамкории Сингапурро дар тақвият ва густариши равобити ду кишвар тавассути табодули таҷриба қайд карда, омодагии худро барои густариши ҳамкорӣҳо дар ҷаҳорҷӯбаи Барномаи мазкур иброз доштанд.

Дар таърихи 2-юми апрели соли 2010 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ– Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо сафари аввалини давлатӣ дар Ҷумҳурии Сингапур қарор доштанд. Масоили ба роҳ мондани муносибатҳои густурдаи дӯстӣю ҳамкории Тоҷикистону Сингапур дар музокироти сатҳи олӣ бо иштироки сарони ду давлат ва ҳайатҳои расмӣ баррасӣ шуданд.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро Президенти Сингапур Селлапан Рама Натан истикбол гирифт. Масоили ба роҳ мондани муносибатҳои густурдаи дӯстӣю ҳамкории Тоҷикистону Сингапур дар

музокироти сатҳи оӣ бо иштироки сарони ду давлат ва ҳайатҳои расмӣ баррасӣ шуданд. Сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон зимни суҳбат, чунин изҳор доштанд: "Кишвари мо барои рушди муносибатҳо бо Сингапур чун яке аз кишварҳои пешрафтаи олам аҳамияти хосса медиҳад ва мо ба густариши ҳамкориҳои судманд дар ҳама арсаҳо манфиат дорем" [10].

Таъкид гардид, ки наздикии мавқеъҳои Тоҷикистону Сингапур дар масоили рӯзмарраи байналмилалӣ барои рушди муносибатҳои дучониба дар соҳаҳои гуногун заминаи хуб мегузорад. Ба роҳ мондани ҳамкориҳои мутақобилан судманди иқтисодию тижоратӣ ва сармоягузорӣ дар соҳаҳои гидроэнергетика, обтаъминкунӣ, кишоварзӣ, саноати коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ва маъданҳои кӯҳӣ ва техникаю технологияи муосир аз самтҳои асосии робитаҳои минбаъдаи Тоҷикистону Сингапур арзёбӣ гардид. Сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо Сарвазири Сингапур Ли Хсин Лунг мулоқот намуда, тафсилоти ҳамкориҳои иқтисодӣ-тижоратӣ ва сармоягузориҳои ду кишварро баррасӣ намуд. Миёни ду кишвар ду санади ҳамкорӣ ба имзо расид. Ёълумияи муштаракӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур ва Ёддошти тафохум миёни вазоратҳои корҳои хориҷии Тоҷикистону Сингапур имзо карда шуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур дар натиҷаи сафар ба чунин қарор омаданд:

–роҳандозӣ ва рушди муносибатҳои дӯстона дар ҳама соҳаҳо ба манфиати воқеии ду ҷониб ва мардуми ҳар ду кишвар буда, ба сулҳу субот дар Осиё ва тамоми ҷаҳон мусоидат хоҳад кард;

–ҳамкорихои мутақобилан судмандро дар асоси принципҳои баробарӣ, эҳтироми истиклоли давлатӣ, тамомияти арзӣ ва риояи манфиатҳои мутақобила рушд хоҳанд дод;

–рушди ҳамкорихои иқтисодӣ ҷузъи муҳими муносибатҳои дучониба ҳисобида шуд. Ҳар ду кишвар саъй хоҳанд кард, ки шароити мусоид барои фаъолиятҳои сармоягузорӣ ва тижоратӣ, ҳамкорихои иқтисодӣ ва техникӣ дар ду кишвар таъмин карда шуда, ҳифзи шахрвандон, моликият ва манфиатҳои қонунии якдигар тибқи қонунгузориҳои онҳо таъмин карда шавад;

–ҷонибҳо талош хоҳанд кард, ки дар мубориза бар зидди терроризм, экстремизм, ҷинояткориҳои муташаккил, қочоқи ғайриқонунии маводи муҳаддир, қочоқи аслиҳа ва дигар навъҳои ҷиноят ҳамкорӣ намоянд.

Роҳбарони ҳар ду кишвар мавқеъҳои муштарак ва ё наздики ду кишварро доир ба як қатор масъалаҳои муҳими байналмилалӣ ва минтақавӣ қайд намуданд. Ҳамкорихои онҳо дар доираи Созмони Милали

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

Муттаҳид ва дигар созмонҳои байналмилалӣ боз ҳам тақвият хоҳанд дод ва ҳадафҳо, принципҳои асосии Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалиро қатъиян риоя мекунанд. Дар ин замина, сохтани сохтори нави амниятро, ки ба эътимод, манфиати тарафайн, баробарӣ ва ҳамкорӣ асос ёфтааст, пеш мебаранд. Роҳбарони ҳар ду кишвар изҳори ҷонибдорӣ аз ҳалли осоиштаи баҳсҳои байналмилалӣ ва нақши пешбарандаи Созмони Милали Муттаҳид дар ҳифзи сулҳ ва амнияти ҷаҳонӣ, эҳтироми худро ба гуногунии тамаддунҳо ва моделҳои рушд изҳор карданд ва таҳкими сулҳро дар асоси амният ва шукуфоии муштарак эътироф намуданд.

Тарафҳо талош хоҳанд кард, ки дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла, соҳаҳои маориф, фарҳанг, илм ва технология, васоити ахбори омма, сайёҳӣ, варзиш, тандурустӣ, амнияти иҷтимоӣ ва ташкилотҳои дӯстии ду кишвар ҳамкориро дар оянда ба роҳ мемонанд. Роҳбарони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур аз натиҷаи мулоқоти аввалини Тоҷикистону Сингапур дар сатҳи олӣ изҳори қаноатмандӣ карда, ба марҳалаи сифатан нав ворид шудани муносибатҳои ду кишвар баҳои баланд доданд.

Зимни ин сафар дар форуми соҳибкорони Тоҷикистону Сингапур, сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон суханронӣ намуда, бо роҳбари ширкати "Nobel group" Сингапур мулоқот намуданд. "Nobel group" яке аз ширкатҳои маъруфи ҷаҳонӣ буда, гардиши солонаи молиаш беш аз 40 млрд. доллари амрикоиро ташкил медиҳад. Инчунин, Ёддошти тафохум миёни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ширкати "Nobel group" доир ба маблағгузори сохтмони неругоҳҳои обӣ дар Тоҷикистон, ҳамкорӣ дар соҳаҳои металлургияи ранга, истихроҷи маъданҳои кӯҳӣ ва ангишт аз ҷониби раиси Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Тоҷикистон Давлаталӣ Саидов ва роҳбари иҷроияи ширкати мазкур Ричард Элман ба имзо расониданд.

Сафари давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз замони барқарор шудани муносибатҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Сингапур ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 8 декабри соли 1995 чунин нахустин сафар мебошад. Ин сафар ба понздаҳумин солгарди муносибатҳои дипломатӣ, таҳкими дӯстӣ ва ҳамкориҳои ду кишвар бахшида шуда буд [1].

Заминаи меъёрии ҳуқуқии ду кишварро ҷаҳор санади дучониба ташкил медиҳад:

1. Эъломияи муштаракӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур;

2. Ёддошти тафохум миёни вазоратҳои корҳои хориҷии Тоҷикистону Сингапур;

3. Ёддошти тафохум миёни Ҳукумати Тоҷикистон ва ширкати "Nobel group"-и Сингапур;

4. Ёддошти тафохум доир ба ифтитоҳи Намояндагии Донишқадаи рушди менеҷменти Сингапур (MDIS) дар Душанбе;

Дар санаи 25 сентябри соли 2019 дар ҳошияи Иҷлоси 74-уми Маҷмаи Умумии СММ Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сирочиддин Муҳриддин бо Вазири корҳои хориҷии Сингапур Вивиан Балакришнан вохӯрӣ намуд. Тарафҳо зимни мулоқот масъалаву роҳҳои таҳкими ҳамкориҳои дучонибаро дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла, иқтисодиёт, тичорат, фанновариҳо ва ғайраро мавриди муҳокима ва арзёбӣ қарор доданд. Инчунин, ҷонибҳо вобаста ба масъалаҳои амнияти минтақавӣ ва ҷаҳонии мубодилаи афкор намуданд [6].

Сингапур низ дар самти маориф бо Ҷумҳурии Тоҷикистон бетафовут нест. Дар ин радиф моҳи июли соли 2020 Санади ҳамкорӣ – Ёддошти тафохум доир ба ифтитоҳи Намояндагии Донишқадаи рушди менеҷменти Сингапур (*Management development Institute of Singapore MDIS*) дар Душанбе ба имзо расид. Ифтитоҳи филиали Донишқадаи мазкур дар пойтахт тибқи дастури Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Раиси шаҳри Душанбе муҳтарам Рустами Эмомалӣ роҳандозӣ мегардад.

Бояд тазаққур дод, ки дар марҳалаи аввал дар филиали Донишқада таълим аз рӯйи се ихтисос–мудирияти саноат (менеҷменти саноатӣ), сайёҳӣ ва меҳмондорӣ, технология ва амнияти иттилоотӣ (хифз аз ҳучуми кибернетикӣ дар самти идоракунии давлатӣ, низоми бонкӣ), ки бевосита аз ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва самтҳои афзалиятноки он бармеояд, ба роҳ монда мешавад.

Донишқадаи мазкур дар Сингапур соли 1956 таъсис ёфта, тӯли беш аз 60 соли фаъолият намояндагиҳои худро дар аксар давлатҳои ҷаҳон таъсис додаааст ва яке аз аввалин муассисаҳои олии кишвар маҳсуб меёбад [17]. Шарикони Донишқадаи рушди менеҷменти Сингапур муассисаҳои олии таълимии кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон, амсоли кишварҳои Ғарб буда, хатмкунандагони он бо дипломи дараҷаи байналмилалӣ, ки аз ҷониби шӯроҳои илмӣ мактабҳои олии сатҳи ҷаҳонӣ эътироф гардидааст, сарфароз гардонида мешаванд. Ҳамчунин, Донишқадаи рушди менеҷменти Сингапур имрӯзҳо дар Ўзбекистон, Ҳиндустон, Малайзия, Чин ва ғайра корпусҳои таълимии худро бунёд намуда, тасмим гирифтааст, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар риштаҳои менеҷменти саноатӣ, сайёҳӣ,

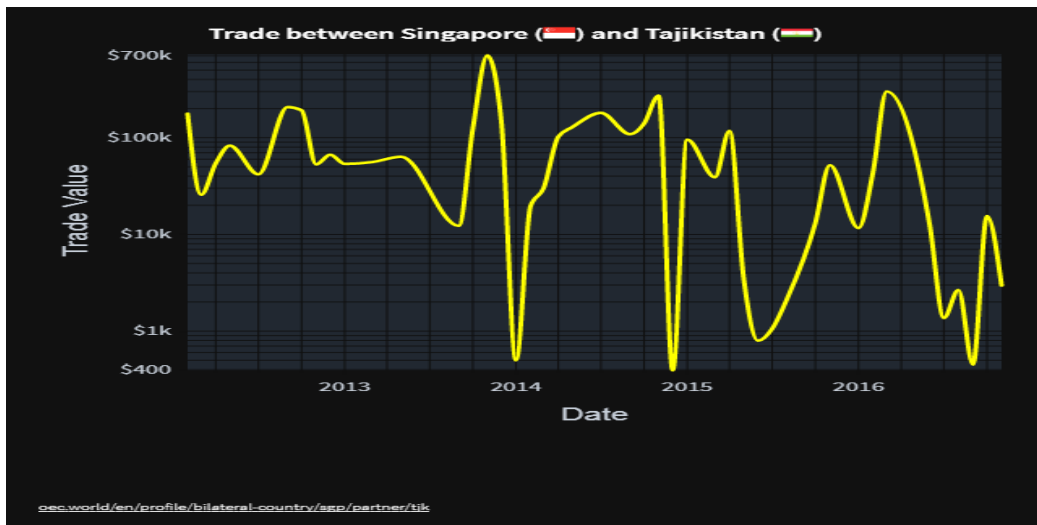
ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

меҳмондорӣ ва технологияи иттилоотӣ кадрҳои баландхаттисоси ҷавобгӯӣ талаботи замони муосирро омода намояд.

Дар таърихи 26 феввали соли 2021 дар Қасри миллат тахти раёсати Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон маҷлиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид. Дар он масъалаҳои филиали Донишқадаи рушди менеҷменти Сингапур дар шаҳри Душанберо баррасӣ мавриди баррасӣ қарор гирифт. Дар доираи ҳамкорихои судманди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур бо дарназардошти мақоми байналмилалӣ доштан, дар шаҳри Душанбе филиали Донишқадаи рушди менеҷменти Сингапур таъсис дода мешавад. Дар ин филиал, ки муваққатан дар бинои Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дода мешавад, аз ҷониби Донишқадаи рушди менеҷменти Сингапур мутобиқи стандартҳои умумии эътирофгардидаи байналмилалӣ аз рӯйи низоми бакалавриат ва магистратура кадрҳои баландхаттисос омода карда мешавад [5].

Ҳамкорихо дар созмонҳои байналмилали ва минтақавии Тоҷикистону Сингапур хуб ба роҳ монда шудааст. Дар таърихи 28 марти соли 2013 дар шаҳри Душанбе собиқ Вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳамроҳон Зарифӣ бо Намояндаи махсуси Вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Сингапур Зайнулобидин Рашид дар Ҷаласаи ёздаҳуми вазирони қорҳои хориҷии кишварҳои узви Муқоламаи ҳамкорихои Осиё мулоқот анҷом дод. Тарафҳо роҳҳои рушди минбаъдаи муносибатҳои дучониба, бахусус дар соҳаи маориф, иқтисод ва рушди тичоратро баррасӣ карданд. Дар рафти мулоқот тарафҳо доир ба ҳамкорӣ дар доираи созмонҳои байналмилалӣ табодули афкор намуданд [7].

Ҳамкорихои иқтисодӣ яке аз самтҳои сиёсати хориҷии давлат ба ҳисоб меравад. То ба ҳол байни Тоҷикистону Сингапур созишномаи тичоратӣ ба имзо нарасидааст. Мувофиқи маълумот, гардиши мол миёни Тоҷикистон ва Сингапур дар соли 2011 зиёда аз 7,3 млн. доллари ИМА-ро ташкил дод, ки аксари он ба молҳои воридотӣ рост меомад [3]. Яке аз тамоюлҳои манфии рушди ҳамкорӣ миёни кишварҳо дар он аст, ки ҳаҷми гардиши тичорати дучонибаи Тоҷикистон ва Сингапур сол то сол поён меравад. Масалан, дар нимаи аввали соли 2013 табодули мол миёни ҳар ду кишвар ба 2 миллион 876 ҳазор доллари ИМА расид [7]. Мутаносибан, ин нишондод дар соли 2016 ба 490,4 ҳазор доллари ИМА ва соли 2017 ба 107,9 ҳазор доллар фаромад. Тибқи маълумоти Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳаҷми тичорати дучонибаи байни ду давлат дар соли 2018 ба 2 миллион 524 ҳазор доллари ИМА расид [7].

Дар асоси маълумоти сомонии "Observatory of Economic Complexity" (OEC)

Маҳсулоти асосие, ки Сингапур ба Тоҷикистон содирот намудааст, инҳоянд: таҷҳизоти барои коркарди нафт, таҷҳизоти коркарди резин ва қисмҳои эҳтиётии мошин мебошад. Дар давоми бист соли охир содироти Сингапур ба Тоҷикистон бо суръати солони 2,14% афзоиш ёфта, аз 168 ҳазор доллари соли 1999 то 256 ҳазор доллар дар соли 2019 расидааст [16].

Дар масъалаи таҳкими фаъолияти тичоратӣ-иқтисодии ҷумҳурӣ бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, аз ҷумла, Сингапур ва танзими муносибатҳои соҳибкорони кишварҳо нақши Шӯроҳои корӣ ва Вазорати савдо хеле калон мебошад. Ба хотири рушди робитаҳои иқтисодӣ, тичорат ва сармоягузорӣ иҷрои таъсис намудани Шӯроҳои корӣ бо Сингапур дар сохтори Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади муттаҳид намудани намоёндагони доираҳои тичоратии Тоҷикистону Сингапур зарур шуморида мешавад. Шӯроҳои корӣ бо Сингапур ба хотири манфиатҳои дучониба, таҳким ва рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ, тичоратӣ, сармоягузорӣ ва илмӣ байни ду давлати дӯст муҳим мебошад.

Аз ин рӯ, барои рушди ҳамкориҳои дарозмуддат дар соҳаҳои иқтисоду тичорат байни Тоҷикистону Сингапур чунин лоиҳаҳои созишномаи зерин лозим аст:

1. Созишномаи тичоратӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Сингапур;
2. Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Сингапур доир ба ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ;
3. Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Сингапур ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ва техникӣ;

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

4. Созишном байни Ҳукумати Ҷумҳурии Сингапур ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ташвиқ ва ҳифзи мутақобилаи сармоягузориҳо;

5. Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Сингапур доир ба канорагирӣ аз андозбандии дукарата ва пешгирии саркашии фискалӣ нисбат ба андоз аз даромад;

6. Ифтитоҳи Намояндагии тиҷоратии Тоҷикистон дар Сингапур.

Омилҳои асосии поён рафтани гардиши мол миёни Тоҷикистон ва Сингапур мавҷуд набудани созишномаҳои дар боло зикршуда мебошад.

Дар санаи 26 январ соли 2021 дар Паёми навбатии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин зикр гардидааст: "Бо мақсади таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотиву коммуникатсионӣ дар тамоми қаламрави кишвар, рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллий ва вусъатбахшии раванди амалӣ намудани "ҳукумати электронӣ" ба Ҳукумати мамлакат ва сохтору мақомоти дахлдор супориш дода шудааст, ки доир ба таъсис додани Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Тоҷикистон чораҷӯӣ намоянд" [5].

Сингапур аз ҷиҳати қорӣ намудани "ҳукумати электронӣ" яке аз кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон ба шумор меравад. Дар Сингапур беш аз 1600 нави хизматрасонии электронӣ мавҷуд аст. Яке аз фалсафаи пешбарандаи рушди иқтисодиёт ва таҳкими "ҳукумати электрон"-и Сингапур чунин аст: "Ҳар гуна хизматрасонии давлатӣ, агар имконпазир бошад, бояд дар шакли электронӣ пешниҳод карда шавад" [8]. Инчунин, ташаббусҳои ҳукумати Сингапур – "миллати оқил" ва ғайра дар самти иқтисодӣ рақамӣ дар кишвар амалӣ шуда истодааст.

Аз ин ҷо бояд:

1. Таъсис додани Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Тоҷикистон, дар мисоли таҷрибаи Ҷумҳурии Сингапур истифода бурда шавад.

2. Дар амалӣ намудани "ҳукумати электронӣ" дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таҷрибаи Сингапур истифода карда шавад ва мутахассисони ин кишвар барои татбиқи "ҳукумати электронӣ" ҷалб карда шаванд.

3. Истифодаи таҷрибаи "ҳукумати электронӣ", иқтисоди рақамӣ, самти мубориза зидди фасод, маориф, минтақаҳои озод ва махсуси Сингапур, омӯхтани махсуси барномаҳои давлатӣ: ("iSPRINT", "Future Schools–Мақтаҳои оянда", "e-Freight–Singapore")-ро дар шароити Тоҷикистон бояд истифода бурд.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Ҳамин тариқ, ба хотири таҳкими минбаъдаи дурнамои рушди ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодиёти тижоратӣ, сармоягузори ва маориф, метавон пешниҳодҳои зеринро ибраз намуд:

1. Ёддошти тафохум байни Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маорифи Ҷумҳурии Сингапур оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи маориф;

2. Бо дарназардошти амалӣ намудани сиёсати "дарҳои боз", ҳадафи чоруми стратегӣ саноатикунонӣ, ҷалб намудани сармоягузори хориҷӣ аз ҳисоби ширкатҳои сингапурӣ ба иқтисодиёти ҷумҳурӣ зарур аст;

3. Фароҳам овардани шароити мусоид барои ташкили минтақаҳои махсуси иқтисодӣ ва саноатӣ бо мақсади таъсиси корхонаҳои муштаракӣ хурду миёна бо ҷалби сармоя аз сохторҳои молиявии Сингапур;

4. Рушди ҳамкориҳои байни донишгоҳҳои махсуси Сингапур бо мақсади тақмили ихтисоси мутахассисон, амиқтар кардани таҳқиқоти илмӣ, инчунин, таҳкими заминаи илмӣ-техникии донишгоҳҳои ду кишвар;

5. Ташкил намудани корхонаҳои муштарак дар самти коркарди канданиҳои ғоиданок;

6. Ташкил намудани корхонаҳои муштаракӣ саноатӣ;

7. Терминали нақлиёти боркашонии ҳавоии Сингапур – "Singapore Changi Airport" дар минтақаи озоди иқтисодии кишвар ҷалб ва ба иҷора гирифта шавад, зеро фурудгоҳи Чанги "Singapore Changi Airport"-и Сингапур яке аз бузургтарин нақлиёти ҳавоӣ дар Осиё ба шумор меравад ва дар як ҳафта 6500 парвозро анҷом медиҳад. Ин фурудгоҳ ба 60 кишвар ва 280 шаҳрҳо робита дорад, ки тақрибан 2 миллион тонна бор дар як сол хизматрасонӣ менамояд. Нақлиёти ҳавоии боркашонии фурудгоҳи Чанги Сингапур барои Тоҷикистон роҳе мебошад, ки ба минтақаи Осиё ва Уқёнуси Ором боз мекунад ва барои рушди Тоҷикистон чунин терминали боркашонӣ лозим аст. Сингапур ҳамчун кишвари рушдёр дар ҷаҳон шинохта шуда, дар соҳаҳои илму техника, иқтисоду тижорат, фазои мусоиди сармоягузорӣ ва хизматрасонӣ рушд намудааст.

Барои амалӣ намудани Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои давраи то соли 2030" се принсипи асосии рушди оянда: *боздоранда (пешигирии осебпазирии рушди оянда)*, *саноатикунонӣ (баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои милли)*, *инноватсионӣ (рушд дар асоси навоариҳо дар тамоми соҳаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар)* ташкил медиҳад [12]. Инчунин, ҳадафи чаҳоруми саноатикунонии босуръати кишвар омӯзишу таҳлили кишварҳои рушдёртаи ОҚШ, аз ҷумла Сингапур муҳим мебошад. Ҳамкориҳои дарозмуддат баёни кишварҳо ин иқтисодиёти тижорати ва сармоягузорӣ ба

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӢЗ

хисоб меравад ва баромадан ба бозорҳои ҷаҳони истифодаи ҳамачонибаи таҷрибаи Сингапур дар доираи ҳамкориҳои байнидавлатӣ муҳим мебошад. Зеро Тоҷикистон тақрибан тамоми ашёи табиӣ ва стратегии аълоифат – об, замини ҳосилхез, тилло, нукра, сангҳои гаронбаҳо, алюмин, маводи сохтмон, пахта, пашм, пӯст, мевачоту сабзавот, неруи арзони корӣ ва барқ, инфрасохтори зарурӣ, заминаи мусоиди меъёриҳои ҳуқуқӣ ва имкониятҳои дигари муҳимро барои фаъолияти сармоягузориҳои хориҷӣ доро мебошад [10].

Омӯзиш ва истифодаи таҷрибаи Сингапур дар соҳаҳои гуногун саривақтӣ буда, барои дурнамои ҳамкориҳои мутақобилан судманди ду кишвар мусоидат хоҳад кард. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронии бинои нави Вазорати корҳои хориҷӣ соли 2013 самтҳои ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои ОҚШ ва омӯзиши роҳҳои рушди кишварҳои минтақа, алалхусус бо Сингапур. чунин қайд намуданд: "Давлати мо бо мақсади роҳ ёфтани ба бозорҳои босуръат инкишофёбандаи сармоя, технология, ашёи хом ва маҳсулоти саноатӣ рушду таҳкими ҳамкориҳои мутақобилан судмандро бо кишварҳои Араб ва Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, ба монанди Арабистони Саудӣ, Қатар, Кувайт, Баҳрайн, Миср, Алҷазоир, Аморти Муттаҳидаи Араб, Ветнам, Индонезия, Малайзия, Корея ва Ҷопон, аз самтҳои афзалиятнок меҳисобад [11].

АДАБИЁТ

1. 25 қадам дар паҳнои олам [Матн] / Зери назари С. Аслов. – Душанбе: Ирфон, 2016. - 220 с.
3. Бойгонии ҷории Агентии омили назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Папкаи гардиши мол миёни ҚТ ва кишварҳои Осиё-солҳои 1998-2015.
4. Вазорати корҳои хориҷӣ, маҷлиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2021: [Манбаи электронӣ] URL: <http://president.tj/node/25162>
5. Маҷлиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2021: [Манбаи электронӣ] URL: <http://president.tj/node/25162> (санаи мурочиат 27.09.2021)
6. Мулоқот бо Вазири корҳои хориҷии Сингапур соли 2019 [Манбаи электронӣ] URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/4928/muloqot-bo-vaziri-korhoi-khorijii-singapur> санаи мурочиат 26.09.2021
7. Муносибатҳои Тоҷикистон бо Сингапур [Манбаи электронӣ] URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/33/munosibathoi-tojikiston-bo-singapur>
8. Попова М. Сингапур строит "Электронное правительство 2.0" на Iphone и Android//CNews. Новости [Манбаи электронӣ] URL: <http://>

www.cnews.ru/news/top/index.shtml?2011/06/20/44451(санаи мурочиат 23.09.2021)

8. Рухшонаи Эмомалӣ. Асосҳои хизмати дипломатӣ.-Душанбе, Ганҷ, 2017. –312 саҳ.

9.Саидов З.Ш. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков. – Четвертое, дополненное издание (новая редакция). – Душанбе: Контраст, 2011. –624 саҳ. (санаи мурочиат 07,09,2021)

10.Сафари давлатӣ ба Ҷумҳурии Сингапур дар соли 2010 [Манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/1943> (санаи мурочиат: 23.09.2021)

11.Саҳифаи нави дипломатияи тоҷик. Зери назари Ҳамроҳон Зарифӣ.– Ҳайати таълиф: Ҳ. Зарифӣ, Н. Зоҳидов, А. Атоев, Х. Сафаров. Душанбе, Ирфон, 2013, 160 саҳ.

12. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Манбаи электронӣ] https://minjust.wv.tj/files/-strategiyai_millii_rushdi_cht_baroi_davrai_to_soli_203.pdf (санаи мурочиат 23.09.2021)

13. Эмомалӣ Раҳмон // 20 соли СҲШ: ҳамкорӣ баҳри субот ва шукуфӣ [Манбаи электронӣ] URL:<https://mo.tnu.tj/tj/20-soli-s-sh-amkor-ba-gi-subot-va-shukufo/> (санаи мурочиат 23.06.2021)

14.11 th ACD Meeting of the Ministers of Foreign Affairs. Edited by Hamrokhon Zarifi. Dushanbe: “Irfon“, 2013, саҳ. 170

15. MFA Press Statement: Official Visit of Minister for Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan Talbak Nazarov to Singapore, 3-6 February 2004 [Манбаи электронӣ] URL:https://www.mfa.gov.sg/Newsroom/Press-Statements-Transcripts-and-Photos_/2004/02/MFA-Press-Statement-Official-Visit-of-Minister-for-Foreign-Affairs-of-the-Republic-of-Tajikistan-Talbak-Nazarov-to-Singapore (санаи мурочиат 30.07.2021)

16.Observatory of Economic Complexity [Манбаи электронӣ] URL:<https://oec.world/en/profile/country/tjk>

17.Sputnik-tj.com [Манбаи электронӣ]:URL:<https://sputnik.tj.com-/Tajikistan/20200702/1031509708/Dasturi-Prezident-dar-Dushanbenamoy-andagiiDonishkadai-Singapur-iftito-meshavad.html> (санаи мурочиат 01.09.2021)

**МНОГОСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ТАДЖИКИСТАНОМ
И СИНГАПУРОМ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ:
ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

МИРЗОЕВ НИЁЗ МИРЗОБАДАЛОВИЧ,

доктор исторических наук., профессор
Таджикского национального университета,
главный научный сотрудник Института изучения проблем стран
Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17;
тел.: (+992) 919-16-00-26; e-mail: nmmirzoev@mail.ru

СОХИБИ БАХРУЛО,

докторант PhD третьего курса, научный сотрудник отдела
Юго-Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы
Национальной Академии наук Таджикистана
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 33;
тел.: (+992)917-82-02-02; e-mail: sohibbahrulo@gmail.com

Сотрудничество Таджикистана с зарубежными странами, в том числе с Сингапуром является одним из приоритетов внешней политики Республики Таджикистан. В данной статье исследуется сотрудничество между Таджикистаном и Сингапуром в политической, экономической, торговой и образовательной областях с момента обретения Таджикистаном независимости, а также рассматриваются использование опыта Сингапура, перспективы и достижения двусторонних дипломатических отношений между двумя сторонами. Двустороннее сотрудничество в различных областях за последние 30 лет независимости дало плодотворные результаты в дипломатических отношениях. В этом контексте отношения между Таджикистаном и Сингапуром являются одним из достижений таджикской дипломатии в период независимости.

Ключевые слова: Сингапур, Таджикистан, Юго-Восточная Азия, двусторонние отношения, дипломатия, перспективы, торговля, экономика, образование, независимость.

**MULTILATERAL RELATIONS BETWEEN TAJIKISTAN AND
SINGAPORE DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE:
ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS**

MIRZOEV NIYOZ MIRZOBADALOVICH,

doctor of Historical Sciences, Professor Tajik National University, Chief
Researcher Institute of studying of the Issues of Asian and European
countries National Academy of Sciences of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 17;
tel.: (+992) 919-16-00-26; e-mail: nmmirzoev@mail.ru

SOHIBI BAHRULO,

Researcher of the PhD student and Junior Research Fellow Institute of
studying of the Issues of Asian and European countries, National Academy of
Sciences of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki Ave 33;
tel.: (+992) 917-82-02-02; e-mail: sohibbahrulo@gmail.com

Cooperation of Tajikistan with foreign countries, including Singapore, is one of the priorities of the foreign policy of the Republic of Tajikistan. In this article, examine the cooperation between Tajikistan and Singapore in the political, economic, trade and educational fields during the period of Tajikistan independence gained. The article also examines the use of Singapore's experience, prospects and achievements of bilateral diplomatic relations between the two sides. Bilateral cooperation in various fields over the past 30 years of independence has yielded fruitful results in diplomatic relations. In this context, the relationship between Tajikistan and Singapore is one of the achievements of Tajik diplomacy during of independence.

Keywords: *Singapore, Tajikistan, Southeast Asia, bilateral relations, diplomacy, prospects, trade, economy, education, independence.*

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИЗМУ

ДОДИХУДОВ ХУРШЕД АЗАМДЖОНОВИЧ,

кандидат политических наук, старший научный сотрудник
Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова НАНТ
Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17;

тел.: (+992) 918-75-64-75; e-mail: lettera76@mail.ru

В данной статье анализируется метод прогнозирования как одного из наиболее эффективных инструментов противодействия экстремизму. Так, существующий в настоящее время масштаб и характер угрозы, исходящей от деятельности экстремистских группировок, вызывают не только большую озабоченность, но и требуют принятия наиболее эффективных и своевременных мер. В данном случае, большой интерес представляет прогнозирование, которое на основе существующих тенденций позволит выявить дальнейшее развитие событий, и тем самым, открывает возможности для работы на опережение. Соответственно, сам факт пристального внимания к прогнозированию наглядно свидетельствует о том, что именно данный метод все больше становится актуальным и востребованным в научных и экспертно-аналитических кругах.

Ключевые слова: прогнозирование, метод, моделирование, экспертные оценки, экстраполяция, фактор, экстремизм.

Актуальность и эффективность использования метода прогнозирования в изучении текущих социальных процессов, в настоящее время, не вызывает никакого сомнения со стороны экспертно-аналитического сообщества. Более того, как показывает практика, интерес к прогнозированию имеет длительную историю. Повышенное внимание к данному методу политического анализа вызвано тем, что будучи не только достаточно эффективным инструментом, он также, по сути, является и безальтернативным. В практическом плане прогнозирование позволяет минимизировать потенциальные риски, а также возможное негативное развитие событий, не допуская дальнейшего усугубления ситуации. Важным также является то, что прогнозирование представляет собой научно обоснованный инструмент.

Прогнозирование является системой методических приёмов, выполнение которых в определённой последовательности позволяет предвидеть негативное развитие событий, а также спрогнозировать наиболее вероятный сценарий и обеспечить эффективность управленческих

решений. Оно тесно связано с планированием и проектированием, влияет на их точность, помогает уменьшать риски при принятии решений [1].

Текущие социальные процессы, на наш взгляд, только усилили роль прогнозирования в жизнедеятельности современных государств, в первую очередь, в области обеспечения безопасности. Данный фактор обусловлен, прежде всего, возрастанием рисков, вызовов и угроз национальной, региональной и международной безопасности. Безусловно, одной из главных угроз безопасности является экстремизм.

На наш взгляд, факторы, непосредственно порождающие экстремизм и обуславливающие его устойчивость в обществе, многообразны. Данная реальность требует разработки новых и совершенствования уже используемых методов и подходов с целью более эффективного противодействия экстремизму. Одним из наиболее эффективных методов, на наш взгляд, является прогнозирование.

Принимая во внимание тот факт, что сама природа прогнозирования носит вероятностный характер, тем не менее, на наш взгляд, именно сегодня наблюдается возросшая потребность в практическом использовании данной технологии. Востребованность в прогнозировании в области противодействия экстремизму вызвана, прежде всего, масштабом существующей угрозы.

Другим важным фактором, свидетельствующим в пользу использования метода прогнозирования является то, что на основе полученных результатов методом прогнозирования, можно выявить алгоритм дальнейших действий в области противодействия экстремизму. Данные шаги имеют строгую последовательность и будут направлены на решение поставленной перед нами задачи.

Наше внимание к проблеме экстремизма вызвано тем, что последние тенденции наглядно свидетельствуют об определенной поддержке и интересе к идеологии экстремизма в молодежной среде. Особенно актуальной данная проблема стала в свете трагических событий на Ближнем Востоке. В то же время, многие граждане постсоветских республик приняли самое активное участие в разрушительных акциях ряда радикально-экстремистских и террористических группировок. Часть из них вернулись домой из Сирии и Ирака, многие из которых публично раскаялись в содеянном, но другая часть полна намерений и решимости продолжить своё преступное деяние. Мы полностью осознаём всю сложность предвидения дальнейшего развития ситуации. Несмотря на все существующие объективные сложности при анализе и прогнозировании экстремизма следует отметить, что текущие тенденции в данной области всё же позволяют специалистам сформировать и спрогнозировать перспективы дальнейшего развития экстремизма в обществе.

Сегодня экспертно-аналитическое сообщество предлагает различные виды прогнозирования, а к числу наиболее широко распространённых относятся моделирование, экспертная точка зрения, экстраполяция и т.д.

Каждый из указанных видов имеет свои преимущества и недостатки, но, на наш взгляд, главным критерием при прогнозировании ситуации в области дальнейшего развития и распространения идеологии экстремизма должен непосредственно выступать объективный показатель, а именно, фактор.

При использовании факторов прогнозирования экстремизма мы исходим, главным образом, из того, что они позволяют выявить глубинные причины активизации или же уменьшения экстремистской идеологии в обществе. При этом, мы осознаем, что сами факторы не статичны, они находятся в постоянном движении и тем самым, социальная роль каждого из факторов изменчива. Соответственно, факторы должны время от времени пересматриваться, так как сама жизнь регулярно вносит свои коррективы. Важным дополнительным преимуществом прогнозирования является, что оно совмещает в себе практическую и теоритическую базу.

Тем не менее, на наш взгляд, в данном случае необходимо в отдельности рассмотреть отмеченные нами виды прогнозирования, так как каждая из них обладает своими собственными преимуществами.

Экспертно–аналитические круги воспринимают моделирование как достоверный метод и активно его используют при прогнозировании дальнейшего развития событий во всех сферах жизни, включая противодействие экстремизму. Задачи моделирования экстремистской деятельности, направленной на дестабилизацию внутривнутриполитической и социальной ситуации в стране, сложны и требуют учета большого числа факторов, интересов, угроз и последствий. В их решениях присутствует высокая степень неопределенности в оценке внешней среды, слабая формализация процессов и широкое использование экспертных оценок и знаний, многокритериальность при оценке конфликтных ситуаций. Однако высокая актуальность проблем сохранения гражданского мира, политической и социальной стабильности в обществе инициируют формирование соответствующего уровня решаемых задач методологического и инструментального обеспечения моделирования [2].

Большой исследовательский интерес представляет экспертная точка зрения, как один из методов прогнозирования. Следует отметить, что в настоящее время эксперты все более активно используют в своей практике именно данный метод с целью формирования своих прогностических оценок.

Несомненным достоинством метода экспертных оценок является то, что на основе комплексного обобщения мнения ряда специалистов, обладающих высокой квалификацией и опирающихся на свой профессиональный и жизненный опыт, исследователь может сформировать уже в значительной степени достоверную гипотезу [3].

Метод экстраполяции в данном контексте является также одним из наиболее эффективных методов прогнозирования. Суть метода экстраполяции заключается в том, что выводы из наблюдений за определенным явлением в прошлом переносятся как вероятность в

будущем. Поскольку преступность и связанные с ней явления имеют динамические и структурные показатели, выраженные в абсолютных и относительных величинах, то и на будущее они могут предсказываться путем продолжения имеющихся тенденций в тех же количественных единицах. Прогностические выводы могут быть дифференцированы по видам, группам преступлений и их причинам. При осуществлении экстраполяционного прогноза обычно исходят из того, что социальные, экономические, демографические, а также иные сугубо криминологические явления и процессы в основе своей сохраняются более или менее неизменными в прогнозируемом будущем. Частные отклонения могут не приниматься в расчет, так как ни не изменяют общих глобальных тенденций. Экстраполяция применима при краткосрочных прогнозах. Чем меньше срок прогноза, тем выше может быть его точность, так как изменения в обществе при небольших сроках прогнозирования точнее просчитываются [4].

Прогнозирование, как всякий научный метод, может быть успешен только в случае своего объективного структурирования. Первоначальным и ключевым шагом выступает, прежде всего, правильная постановка намечаемой цели. При отборе факторов следует учитывать, что одни факторы оказывают воздействие на исследуемые показатели непрерывно, а другие – периодически. Некоторые факторы по своему составу являются сложными, состоящими из нескольких элементов.

Выявление действующей динамики деятельности экстремистских группировок, а именно на что и как они акцентируют своё внимание. Как правило, путем мониторинга и анализа используемых ими методик вербовки, а также пропагандистско – идеологических материалов, можно понять, куда стремятся деструктивные организации и как намереваются достигнуть своей цели. На основе уже полученных результатов, формируется прогноз дальнейшего развития ситуации.

Соответственно, метод прогнозирования важен тем, что он способствует, прежде всего, принятию адекватных решений. Тем самым, мы полностью осознаем, что прогнозирование, это поиск. В то же время, именно данный инструмент является необходимым и ключевым фактором в успешном решении социальных проблем, в том числе и экстремизма. Как метод, прогнозирование позволяет в определенной мере подготовиться к грядущим процессам. В контексте противодействия экстремизму, использование прогностических оценок интересно тем, что оно помогает работать на опережение на основе объективного определения действующих тенденций, в результате чего возможно более эффективно воздействовать на данную проблему.

ЛИТЕРАТУРА

1. Курносое Ю. В. Азбука аналитики. М.: «РУСАКИ» С- . 2013.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

2. Клаус Н.Г., Свечкарев В.П. Моделирование экстремистской деятельности: адаптированные агентные модели. Режим доступа. <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-ekstremistskoy-deyatelnosti-adaptirovannye-agentnye-modeli>

3. Осипов В. А. Некоторые аспекты прогнозирования развития преступности экстремисткой направленности в Российской Федерации. Режим доступа. <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-prognozirovaniya-razvitiya-prestupnosti-ekstremistskoy-napravlenosti-v-rossiyskoy-federatsii>

4. Шиханцов Г. Г. Криминология. Режим доступа. [http://ebooks.grsu-by/criminal/2-prognozirovanie-prestupnosti-i-ego-metody.htm](http://ebooks.grsu.by/criminal/2-prognozirovanie-prestupnosti-i-ego-metody.htm)

5. Красинский В.В., Машко В.В. Проблемные вопросы прогнозирования деятельности международных террористических организаций (на примере деятельности МТО «Исламское государство»). Режим доступа. <http://scienceport.ru/library/literature/problemnye-voprosy-prognozirovaniya-deyatelnosti-mezhdunarodnykh-terroristicheskikh-organizatsiy-na/>

ПЕШГИРӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ МУБОРИЗАИ САМАРАБАХШ БО ЭКТРЕМИЗМ

ДОДИХУДОЕВ ХУРШЕД АЗАМҶОНОВИЧ,

номзади илмҳои сиёсӣ, ходими калони илмии Институти фалсафа,
сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;
тел.: (+992) 918–75–64-75; e-mail: lettera76@mail.ru

Дар мақолаи мазкур усули ояндабинӣ ҳамчун яке аз воситаҳои самараноки муқовимат ба ифротгароӣ таҳлил мегардад. Ҳамин тавр, миқёс ва хусусиятҳои таҳдидҳое, ки аз фаъолияти гурӯҳҳои ифротгароӣ манишав мегиранд, на танҳо таъшишваранд, балки қабули чораҳои самаранок ва саривақтиро талаб менамоянд. Дар ин ҳолат, ояндабинӣ диққатҷалбкунанда буда, дар асоси тамоюлҳои мавҷуда барои пешбинии рушди ояндаи ҳодисот имкон медиҳад ва ҳамзамон, имкон фароҳам меорад, ки бо бартарият ва пешдастӣ фаъолият намуд. Мутаносибан, ҳуди далели таваҷҷуҳи махсус ба усули ояндабинӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки маҳз ин усул дар доираи илмӣ ва кориносиву таҳлилии муҳим ва серталаб мегардад.

Калидвожаҳо: ояндабинӣ, усул, моделсозӣ, арзёбии кориносиву, экстраполятсия, омил, ифротгароӣ.

**FORECASTING AS A FACTOR OF
EFFECTIVE COUNTERING TO EXTREMISM**

DODIKHUDOEV KHURSHED AZAMJONOVICH,

Candidate of Political Science, senior researcher of the Institute of Philosophy,
political science and law named after A. Bahovaddinov NAST
734025, Tadzhikistan, Dushanbe City, Rudaki Ave. 17;
tel: (+992) 918-75-64-75; e-mail: lettera76@mail.ru

This article analyzes the method of forecasting as one of the most effective tools of countering extremism. Thus, the current scale and nature of the threat posed by the activities of extremist groups is not only of great concern, but also requires the most effective and timely measures. In this case, it is of great interest to make forecasts which, based on current trends, would allow identifying further developments, and thus provide an opportunity to be proactive. Accordingly, the fact of close attention to forecasting clearly shows that this method is increasingly becoming relevant and in demand in scientific and expert-analytical circles.

Keywords: forecasting, method, modeling, expert assessments, extrapolation, factor, extremism.

РАМЗҲОИ СИЁСӢ ҲАМЧУН ПАДИДАИ РАВОБИТИ ҶАМЪИЯТӢ

МУҲАММАД САӢДӢ АБДУРАҲМОН,

номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент, сардори кафедраи фанҳои ҷамъиятии

Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Мاستонгулов 3;

тел.: 992 904-19-69-60; e-mail: mahmadov.2014@mail.ru

Дар мақолаи мазкур рамзҳои сиёсӣ ҳамчун падидаи робитаҳои ҷамъиятӣ ва механизми сиёсии муттаҳидкунанда ва сафарбарнамоӣ мавриди таҳқиқ қарор ёфтааст. Рамзҳои сиёсӣ, пеш аз ҳама, алоқаҳои ҷамъиятиро ташкил менамоянд ва дар ҷомеа ҳаракату кӯшиши мардумро ба ғояҳои, ки ба равандроҳои иҷтимоӣ сиёсӣ вобастагӣ доранд, сафарбар месозанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки таъсири рамзҳои сиёсӣ беиштар ба таърихи пешини онҳо вобастагӣ дорад. Дарки дуруст ва ҳисси баланди эҳтиромро дар бисёр ҳолатҳо мо дар вақти садо додани суруди миллӣ ва ё бардоштани парчами ин ва ё он кишвар мебинем, ки ин ифтихормандии онҳоро нишон медиҳад. Рамзҳои сиёсӣ дар чунин ҳолат камбуду норасоӣҳои ҷойдоштаро мепошонанд. Муаллиф инчунин, кӯшиши ба ҳарч додааст, ки нақш ва мавқеи рамзҳои сиёсиро дар таашаккули ватанхоҳию ватанпарастӣ ва дигар ҷонибҳои робитаҳои ҷамъиятӣ дар шароити соҳибистиқлолии кишварамон шарҳу баён диҳад. Ҳамзамон, дар раванди таҳқиқ, рамзҳои сиёсӣ ҳамчун омил таъсиррасон ба равандроҳо ғуноғуни ҷомеа низ баррасӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: рамзҳои сиёсӣ, робитаҳои ҷамъиятӣ, илмҳои сиёсӣ, истиқлол, сиёсӣ, низоҳои сиёсӣ, сафарбаркунӣ, ҳамгирӣ, ҳокимият, омил инсонӣ, ватанпарастӣ, парчам.

Рамзҳо дар маҷмӯъ маҳсули тафаккури инсон мебошанд, ки дар ҷомеа барои пешрафт ва таҳким бахшидан ба корҳои идеологӣ ташвиқотӣ истифода бурда мешаванд. Рамзҳои сиёсӣ як маъноӣ рамзии бавучудории воқеияти иҷтимоӣ сиёсӣ мебошанд. Ба воситаи рамзҳои сиёсӣ тафсири воқеияти сиёсӣ, ки аз ҷониби инсон сурат мегирад ва таҷдиди ғоявӣ, сиёсӣ ва амалии ғазои сиёсӣ таъмин карда мешавад. Дар масири таърих мисолҳои зиёде ба назар мерасанд, ки дар онҳо ҳама рамзҳои иҷтимоӣ режими кӯҳна дар давраи инқилобҳои иҷтимоӣ маҳв карда шудаанд ва ё ба кулли тағйир дода шудаанд.

Ба андешаи муҳаққиқ Холсти, рамзҳо дар ташаккули муносибатҳои байни миллатҳо нақши муҳим мебозанд [4]. Дар байни гурӯҳҳои даргир ихтилофот камтар мешаванд, ҳарчанд аломатҳои дорои мундариҷаи бад, вале таъсири баланди эҳсосоти истифода мешаванд.

Рамзҳо ва аломатҳои сиёсӣ дар раванди низоъҳои сиёсӣ, бештар хусусияти сафарбаркунӣ ва ҳамгироӣ дошта, нақши муҳими сиёсиро иҷро менамоянд. Ин далели он аст, ки рамзҳо ба муносибатҳои ҳокимият таъсир мерасонанд. Аломат ва рамзҳо дар легитимикунонии тақсимои ҳокимият низ нақши муҳим доранд. Манбаҳои ҳокимият ҳарчи бештар ва дуртар бошанд, ҳамон қадар зарурати истифодаи аломатҳо васеатар мешавад ва имкониятҳои истифодаи онҳо барои асоснок кардани ҳокимият зиёд мегардад.

Аломатҳо ва рамзҳо, ки дар ҳокимият мавҷуданд ва онро қонунӣ менамоянд, на танҳо вазифаҳои берунии мақом (атрибут), балки ишора ва рафтори мансабдоронро нишон медиҳанд. Ҳангоме ки асоси ва расму оинҳо барои нигоҳ доштани ҳокимияти сиёсӣ дар ҳама гуна система хидмат мекунад, қонуниятҳои амали он бо таассуроти мусбати вазифаҳои иҷрошуда тасдиқ карда мешавад. Илова бар он, ки рамзҳо тақсимои ҳокимиятро асоснок мекунад ва амали онро қонунӣ менамоянд, онҳо ба рафъи мушкилот ҳангоми супоридани ҳокимият аз як сарвар ба сарвари дигар мувосил мегарданд. Маросимҳои гузариши қудрат барои қонунӣ кардани қудрати роҳбарони нав таҳия шудаанд ва ҳамчун далели таҳаммулпазирӣ ва идомаи тартиботи мавҷудаи иҷтимоӣ хизмат мекунад. Ин маросимҳо масъулияти роҳбарро бар дӯш мегиранд ва бовару эътимод мебахшанд, ки ӯ вазифаҳои худро дуруст иҷро мекунад.

Омӯзиши рамзҳои сиёсӣ дар ҷомеа аз аҳамият ҳолӣ нест, онҳо дар сатҳи системативӣ дар дарки равандҳои сафарбаркунии сиёсӣ, тақсимои фарқкунандаи нуфузи сиёсӣ ва асосҳои қонуниятҳои сиёсӣ кумак мерасонанд [5].

Дар сатҳи зерсистемавӣ бошад, омӯзиши рамзҳои сиёсӣ барои равшанӣ андохтан ба динамикаи низоъҳои гурӯҳӣ кумак мекунад ва дар дарки равандҳои ҳамгироии гурӯҳӣ ёрирасон аст [3]. Дар сатҳи инфиродӣ бошад, омӯзиши рамзҳо ба мо имкон медиҳад, ки услуб ва моделҳои гуногуни рафтори сиёсиро муайян созем. Аломатҳо ба рафтори муайян ангеа медиҳанд ва худ онҳо намунае мебошанд, ки шахсро аз зарурати ҷустуҷӯи иттилоот ва қабули қарорҳои мустакил наҷот медиҳад.

Гузашта аз ин, омӯзиши рамзҳои сиёсӣ ба дарёфти робита байни сатҳҳои гуногуни таҳлил кумак мерасонад, яъне алоқамандии назариявӣ байни макро ва микрои рафторро ошкор мекунад. Бояд гуфт, ки аломатҳои

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

сиёсӣ муносибатҳои шахс ва системаи сиёсиро танзим мекунад ва барои тафриқ, ҳамкорӣ ва дар ниҳоят барои ҷомеа заминаи ғайол мегузоранд.

Мо ба он рамзҳои таваҷҷуҳ дорем, ки онҳоро метавон тасниф кард, зеро ки ҳар як системаи сиёсӣ дар лаҳзаи муайян шумораи муайяни объектҳои аломатиро дорад. Дар асл ин маҷмӯи объектҳои аломатӣ унсурҳои асосии фарҳанги сиёсиро ифода мекунад. Гарчанде рамзҳо бояд иваз карда шаванд, унсурҳои марказӣ нисбатан устувор боқӣ мемонанд ва ба таври оҳиста иваз мешаванд. Дар баробари ин, маҷмӯи аломатҳои объектҳо ба вуҷуд меояд, ки асоси ақидаҳои умумӣ ва шинохти мутақобила бо ин ё он нуктаи дигари сиёсиро ташкил медиҳанд. Ин асоси рамзӣ барои ҷомеа аз рӯйи таҷриба муайян карда мешавад ва аз манфиат ё қаноатмандии ба даст овардашон вобаста аст.

Бояд гуфт, ки баъзе рамзҳо аз ҷиҳати эмотсионалӣ ранг карда мешаванд, дар ҳоле ки дигарон бетараф мебошанд. Аммо ғаймидан муҳим аст, ки ин фарқ аз хусусиятҳои сифатии ҳуди аломатҳо вобаста нест. Ҳуди аломатҳо ягон маънои дохилиро, ки бо шаклаш муайян карда шудааст, надоранд. Баъзеи онҳо камтар возеҳу равшананд ва нисбат ба дигарон аксуламалҳои пуққуввати эмотсионалӣ ба миён меоянд. Аммо ин ба маъное ё ишорае, ки онҳо доранд, вобаста аст, на ба хусусиятҳои сифатии ҳуди рамз. Ин равандро метавон чунин тавсиф кард: "аъзои ҷомеа як объектро интиҳоб мекунад, аммо дар айнаи замон ҳар як шахс он хусусиятҳоеро, ки барои ӯ ҷолиб аст, ба назар мегирад. Ҷанбаҳои пайдошаванда таассуроти ҳамон рафтори ҷамъиятиро медиҳанд" [2].

Бояд тазаққур дод, ки ҳар як сиёсатмадор ба нишонаҳои давлатӣ муроҷиат мекунад, аммо ҳуди ӯ низ дар мавриди муайян ҳамчун рамзи ҳокимият баромад карда метавонад. Ин, дарвоқеъ, маънои онро дорад, ки сиёсат бояд ба рамзҳо муносибати ҳудро дошта бошад. Ин объектҳо дар бисёр ҳолатҳо мазмуни намоёндагӣҳои дастаҷамъиро, ки рафтори ҷомеаро танзим мекунад, ташкил медиҳанд. Вазифаи асосии рамзро мумкин аст, ки дар мазмуни мушаххаси ашё ва ё предмет муайян намуд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҷомеашиносон мустақиман дар бораи "тамаддуни рамзҳо" суҳан меғӯянд ва заминаи комил барои дарки онҳо имову ишора низ ба ҳисоб меравад. Дарки сиёсатмадор ба хусусиятҳои бевоситаи рамзҳо як унсури бесобиқа ва муҳим барои касб ва муваффақиятҳои вай мебошад. Аз ин бармеояд, ки дар замони муосир аҳаммияти рӯзафзуни рамзҳо ҳамчун падидаи иҷтимоию сиёсӣ дар соҳаи сиёсат афзоиш меёбад.

Таҳлилии нишон медиҳанд, ки рамзҳои сиёсӣ дар аксари вақт дар замири мардумон ҳисси ватандӯстиро пайдо мекунад. Ғояи муттаҳид-

кунандаи ватандӯстӣ дар он таҷассум меёбад, ки он давлатро ҳамчун арзише муайян менамояд, ки ҳамеша ба дастгирии шаҳрвандон зарурият дорад.

Ватандӯстӣ ҳамчун омили ягонагӣ ва муттаҳидкунандаи манфиатҳои гурӯҳҳо ва ҳаракатҳои гуногуни қувваҳои ҷамъиятиву давлатӣ барои устуворӣ ва рушди давлат дар ҳама давраи замон муҳимияти худро дошту дорад. Аммо ватанпарастӣ танҳо дӯстдории Ватан нест, балки он парастии эҳтироми амалие мебошад, ки шаҳрванд бояд барои дар амал нишон додани ин муҳаббату садоқат кори хуберо ба анҷом расонида тавонад.

Солҳои охир масъалаи баланд бардоштани ҳисси ватандӯстӣ дар Тоҷикистон василаи баҳсу мунозираҳои гардидааст, ки бевосита ба соҳибистиклолию таҳкими давлатдорӣ пайвастагӣ дорад. Дар радиҳои ин, як гурӯҳ муҳаққиқон ҷонибдори ватандӯстии бидуни давлат, мушаххас ва дар амал татбиқшаванда мебошанд. Гурӯҳи дигар бошад, бовар доранд, ки ташаккул додани раванди ватандӯстии мақсаднок барои шаҳрвандони мо маънии аз бухрони маънавӣ баровардани кишвар тибқи рушди тамоюлҳои ватанпарварӣ ва тарбияи шаҳрвандон мебошад.

Бояд гуфт, ки тарбияи ватандӯстӣ, пеш аз ҳама, ба масъалаи таърихӣ фарҳангӣ, ҳарбӣ-ватандӯстӣ, ахлоқӣ маънавӣ ва ҳуқуқӣ шаҳрвандӣ вобастагӣ дорад ва дар ҳама ҳолатҳо рамзҳои сиёсӣ сиёҳи асосии амалӣ намудани падидаи ватанпарварӣ мебошанд. "Рамзҳои давлатӣ ҳамеша қисми ҷудонашавандаи таъриху фарҳанги Тоҷикистон буданд ва мемуранд. Тарбияи шарафмандона барои дӯст доштани Ватан, дарки бемисли сарвати анъанаҳои фарҳангӣ ва муносибати дилсӯзона ба онҳо дар ташаккули шахсияти инсонӣ ҷавон-шаҳрванди кишвар нақши хеле муҳим дорад. Аз ин рӯ, имрӯз дар низомии таълиму тарбияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳи хеле калон ба масъалаи ватандӯстӣ дода мешавад, зеро ин ҳиссиёти бузург дар бисёр ҳолатҳо ғояи дӯст доштани Ватанро роҳнамои менамояд, ки дар ин роҳ шахсиятҳои кишварҳои гуногун борҳо қаҳрамонӣҳо нишон додаанд" [1].

Ватанпарварӣ яке аз омилҳои ягонагии ҷомеаи Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, кишвари моро ба сифати арзиши болову баланд муаррифӣ намуда, дар замири одамон ҳисси масъулият ва шарафмандиро тарбия менамояд. Барои тоҷикистониён дилбохтагӣ ва меҳру муҳаббат ба кишварашон ҳамеша хусусияти маънавию таърихӣ дошта, дӯстдории Ватанро ҳатто ба боварӣ ва эътиқоди худ пайвастаю вобаста медонанд. Аз ин рӯ, ба андешаи мо, давлатмандони мо ба набоштани ҳисси ватандӯстии баъзе нафарон ва ё гурӯҳҳои алоҳида ба назари саҳти танқидӣ бояд муносибат набошта бошанд. Барои аз ин ҳолат берун кардани онҳо ҷораҳои бояд андешида

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

шаванд, ки онҳо ҳудашон ватанхоҳу ватанпарвариро пешаи кори худ интиҳоб намоянд. Албатта, ин ҷо боз нақши тарбияи сиёсӣ ва дигар вобастагони раванди сотсиолизатсияи сиёсӣ—оила, мактаб, низоми таълими мактабҳои оӣ, ВАО, дин, артиш ва ғайра бояд назаррас бошад.

Ҳамин тавр, нақши рамзҳои сиёсӣ ҳамчун омили таъсиррасон ба ҳокимияти сиёсӣ таҳлил шуда, муаллиф хулосабардорӣ менамояд, ки дар ҳар ҷое, ки муқаддасоти миллий, аз ҷумла рамзҳои сиёсӣ дар раванди миллатсозӣ таъсири мусбат расонанд, дар он ҷо давлат низ рушду нумӯи навро соҳиб мегардад.

Рамзҳои сиёсӣ замоне ба рамзи ҳақиқӣ табдил меёбанд, ки онҳо дар сурату мазмуни худ беҳамто ва беҳудудии маъниро таҷассум карда тавонанд. Онҳо дар ин раванд ҷаззобияти ҳосе пайдо намуда, пешбарандаи ғайлонокии мардум мегарданд. Нақши рамзҳои сиёсӣ ҳамчун омили таъсиррасон ба тағйироти ҳокимияти сиёсӣ ва ё дигаргуниҳои нави иҷтимоӣ дар замони тағйирпазирии ҷомеа бештар ба омилҳои инсонӣ вобастагӣ дошта, ҳамчун асбобҳои аёнӣ муҳимияти махсуси худро дорад.

Ҳамаи ин зухурот ҳамқадами инсон ва ҷомеа буда, ҳамеша дар олами маҷозӣ низ ҷун занги таҳдид садо медиҳад ва дар байни онҳо дунёи маҷозии рамзҳо ва истифодаи онҳо ҳамчун технологияи сиёсӣ ҷойи махсусро ишғол мекунад.

Маълум аст, ки таҳқиқоти илмӣ дар соҳаи рамзҳои сиёсӣ дар кишвари мо хеле кам ба назар мерасад ва ин масъала дар байни илмҳои ҷомеашиносӣ ҳислати байнифаннӣ гирифтааст. Мутахассисони соҳавӣ бештар омӯзишу таҳқиқи онро ба илмҳои сиёсӣ ҳавола намуда, хеле кам дар бораи таърихи пайдоиш, мифология маълумот пешниҳод менамоянд. Ба ҷуз аз ду-се нафар олимони Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ ва чанд нафар кормандони "Энсиклопедияи миллии тоҷик" дигар таваҷҷуҳ ба масъалаи рамзҳо дар маҷмӯъ, вучуд надорад. Ҳол он ки барои кишварҳои пасошӯравӣ ва хусусан Тоҷикистони азиз, ин масъала бештар аз ҳама муҳим мебошад. Ҷуноне аз таҳқиқоти мазкур маълум гардид, яке аз рамзҳои муҳимми сиёсӣ—парчами давлатӣ мебошад. Парчам ҳамчун рамзи таърихан куҳан дар тамаддуни башарият ифодагари арзишҳои муҳимми фарҳангӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва аз ҳама муҳим, ҳарбии миллатҳои соҳиби давлат ва марзҳои мустақил мебошад. Тадричан, бо гузашти ҳазорсолаи таърихӣ дар радифи дигар муносибатҳои муҳимми ҳаёти инсон, ки дар масири ташаккул ва инкишоф қарор доранд, парчам низ бо вучуди доштани арзиши гаронбаҳои таърихӣ муҳтаво ва аҳаммияти худро ривоч медиҳад.

Маълум аст, ки баробари ба даст омадани Истиқлоли давлатии

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати аз нав қабул кардани тамоми унсурҳо ва аркони давлатӣ ба миён омад. Ҷанӯз заминаҳои ҳуқуқӣ, ки шароити бунёди барои қабули чунин қарорҳо ба ҳисоб меравад, ҳангоми қабули Эълומияи Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба даст оварда шудаанд. Дар санаи 24-уми августи соли 1990 дар Сессияи дуюми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, даъвати 12-ум, Эълумияи Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид, ки банди 18-уми ин санад нахустин манбаи ҳуқуқи рамзҳои Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Парчам дар қатори Нишон ва Суруди миллий рамзи истиқлол ва муқаддасу дахлнопазир эътироф гардид. Дар ин замина бо қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рафти Иҷлосияи 16-ум, ки ин ҷаласаи тақдирсоз 24-уми ноябри соли 1992 дар Қасри Арбоби шаҳри Хучанд баргузор гардид, парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуд. 6-уми ноябри соли 1994 аз тариқи раёйпурсии умумихалқӣ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун садри низоми қонунгузории кишвар яқдилона қабул гардид.

Дар айни замон, бисёр муҳим аст, ки мо аҳамияти рамзҳои сиёсиро баррасӣ карда тавонем, зеро мазмуну моҳияти ҳар як рамз ин маҳсули тафаккур ва натиҷаи меҳнати амалии инсон мебошад. Аз ин рӯ, ҳар як рамз вобаста ба шаклу мазмун дар худ ҷаҳони андешаву маъниро ифода карда метавонад.

Мавриди таъкид аст, ки дар масири таърих қобилияти беназири инсон ба он оварда расонид, ки истифодаи рамзҳо дар тамоми ҷабҳаҳои зиндагӣ ҷойгоҳи худро пайдо намуд. Рамзҳо замоне барои муттаҳид ва сарчамъ намудани тӯдаи одамон, замоне барои дарёфти ризку рӯзӣ, замоне барои муоширату муколама, замоне барои идора намудани технологияҳои бузурги иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва замоне барои дифои марзу буми кишварҳо истифода шудаанд. Дар маҷмӯъ, рамзҳои сиёсӣ ҳамчун падидаи алоқаҳои ҷамъиятӣ дар ҳама ҷабҳаҳои ҳаёти инсон хизмат намуда, алоқамандӣ, сафарбарнамоӣ ва ғайроҳои омилҳои инсониро устувор менамояд.

АДАБИЁТ

1. Махмадов А.Н. Патриотическое воспитание граждан в условиях изменяющегося социума (опыт Таджикистана)// Власть, бизнес, гражданское общество: модели взаимодействия (отечественный и зарубежный опыт. Материалы круглого стола с международным участием.- Ростов - н/Д. 2016.- С. 215.

2 Brown S. Consistency and persistence of ideology: some experimental results // Public Opinion Q. 1970. 34 (Spring). P.-68.

3. Brown S., Ellithorp J. Emotional experiences in political groups: the case of the McCarthy phenomenon // Amer. Pol. Sci. Rev. 1970. 64 (June). P.-366.

4. Finlay D. et al. Enemies in Politics. - Chicago: Rand McNally, 1967. P.-25.

5. Merelman R. Learning and legitimacy // Amer. Pol. Sci. Rev. 1966. 60 (September). P.- 554.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ СИМВОЛЫ КАК ФЕНОМЕН ОБЩЕСТВЕННЫХ СВЯЗЕЙ

МУХАММАД САЪДИ АБДУРАХМОН,

кандидат политических наук, доцент, заведующий кафедры
общественных дисциплин Академии МВД РТ
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мاستонгулова 3;
тел.: (992) 904-19-69-60; e-mail: mahmadov.2014@mail.ru

В статье рассматриваются политические символы как феномен общественных связей и политический механизм объединения и мобилизации. Политические символы, прежде всего, формируют связи с общественностью и мобилизуют движение и стремления людей в обществе к идеям, связанным с социально-политическими процессами. Анализ показывает, что влияние политических символов во многом зависит от их прошлой истории. Во многих случаях мы видим правильное понимание и высокое чувство уважения при пении государственного гимна или поднятии флага страны, что свидетельствует об их гордости. В этом случае политическая символика прикрывает имеющиеся недостатки. Автор также попытался объяснить роль и место политических символов в формировании патриотизма и другие аспекты общественных отношений в условиях независимости нашей страны. При этом в процессе исследования политические символы рассматриваются как фактор, влияющий на различные процессы в обществе.

Ключевые слова: Политические символы, связи с общественностью, политология, независимость, политические конфликты, мобилизация, интеграция, власть, человеческий фактор, патриотизм, флаг.

**POLITICAL SYMBOLS AS A
PHENOMENON OF PUBLIC RELATIONS**

MUHAMMAD SADI ABDURAHMON,

candidate of political sciences, associate professor, head of the department of social sciences of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. 734025, Tajikistan, Dushanbe, st. Mastongulova 3,
tel.: 992 904-19-69-60, e-mail: mahmadv.2014@mail.ru,

This article examines political symbols as a phenomenon of public relations and the political mechanism of unification and mobilization. Political symbols, first of all, form public relations and mobilize the movement and aspirations of the people in the society to the ideas related to the socio-political processes. Analyzes show that the influence of political symbols is largely dependent on their past history. In many cases, we see the right understanding and a high sense of respect when singing the national anthem or raising the flag of a country, which shows their pride. In this case, the political symbols cover the existing shortcomings. The author also tried to explain the role and place of political symbols in the formation of patriotism and other aspects of public relations in the conditions of independence of our country. At the same time, in the process of research, political symbols are considered as a factor influencing various processes in society.

Keywords: Political symbols, public relations, political science, independence, political conflicts, mobilization, integration, power, the human factor, patriotism, flag.

**АМНИЯТИ ЗЕҲНӢ ДАР НИЗОМИ
АФЗАЛИЯТҲОИ МИЛЛИИ ДАВЛАТ**

ИСОЗОДА ТОҶИДДИН ИСО,

номзади илмҳои сиёсӣ, дотсенти кафедраи сиёсатшиносӣ ва
муносибатҳои байналмилалӣи Донишгоҳи давлатии

Бохтар ба номи Носири Хусрав

735140, Тоҷикистон, шаҳри Бохтар, кӯчаи Айнӣ 67;

тел.: +992 918-18-18-48; e-mail: tojiddini-i.1984@mail.ru

Дар шароити давлатдорӣи миллӣ амниятӣи зеҳнӣ ва таъминӣи он яке аз самтҳои афзалиятноки амниятӣи миллӣ ба шумор меравад. Таҷрибаи давлатҳои мутараққии олам нишон медиҳад, ки рушди ҷомеаи муосирро танҳо ба воситаи илму маорифи пешрафта таъмин намудан имконпазир аст. Аз ин рӯ, баланд бардоштани иқтисодӣи зеҳнӣи кишвар (пешгирӣ намудани таназзули он) ва ба таври самаранок истифода бурдани он масъалаҳои муҳимтарини амниятӣи зеҳнӣро таъкил медиҳанд. Масъалаҳои номбаргардида манфиатҳои зеҳнӣ ва ҳаётан муҳими кишварро таъкил намуда, ҳама гуна падидаҳои манфии ба онҳо таъсиркунанда таҳдидҳои зеҳнӣ бояд доништа шаванд. Бинобар ин, гуфтан мумкин аст, ки таъминӣи амниятӣи зеҳнӣ ҳамчун фаъолияти махсуси дорӣи хусусияти стратегӣи ба роӣи ҳимояи манфиатҳои зеҳнӣ ва безараргардонӣи таҳдидҳои зеҳнӣ нигаронида шуда, дар низоми афзалиятҳои миллии давлат мақоми махсусро ишғол мекунад.

Калидвожаҳо: амниятӣи зеҳнӣ, иқтисодӣи зеҳнӣ, захираҳои зеҳнӣ, манфиатҳои зеҳнӣ, рушди илму маориф, баланд бардоштани иқтисодӣи зеҳнӣ, истифодаи иқтисодӣи зеҳнӣ.

Таъминӣи амниятӣи миллӣ вазифаи муҳимтарини ҳар як давлатро таъкил медиҳад. Ба ҳамаи он нигоҳ накарда, ки дар шароити муосир ба монанди марҳилаҳои пештараи таърихӣ суботи сиёсӣ ва амниятӣи сиёсӣ ба воситаи нерӯҳои ҳарбӣ таъмин карда мешавад, тадричан омилҳои ғайриҳарбӣ, аз ҷумла унсурҳои илмию техникаӣ, иқтисодӣи сиёсӣ, маънавияу фарҳангӣ дар раванди таъминӣи амниятӣи миллӣ нақши аввалиндараҷа ишғол намуда истодаанд. Бинобар ин, тамоми соҳаҳои амният, аз ҷумла амниятӣи зеҳнӣ низ ҳамчун арзишҳои ғайримоддӣи кишвар бояд ба мундариҷаи афзалиятҳои амниятӣи миллӣ ворид карда шавад.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки дар раванди ҷаҳонишавӣ вобастагии давлат аз арзишҳои ғайримоддӣ, аз ҷумла аз захираҳои зеҳнӣ ва сармояи инсонӣ меафзояд. Ҳифзи захираҳои зеҳнӣ, баланд бардоштани иқтидори зеҳнии кишвар ва истифодаи оқилонаи онҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ яке аз масъалаҳои муҳимтарини миқёси миллии мебошад. Мустақкам гардидани мавқеи давлат дар арсаи ҷаҳонӣ аз иқтидори зеҳнии ҷомеа вобастагии зиёд дорад. Махсусан, дар шароити рушди бемайлони технологияҳои ҷадиди инноватсионӣ иқтидори зеҳнии кишвар дар дараҷаи муайян ба имиҷи байналмилалӣ давлат таъсиргузор мебошад. Гузашта аз ин, раванди воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба алоқаҳои хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ боиси пайдошавии унсурҳои ҷадиди низоми амнияти миллии мегарданд. Дар чунин шароит навиҳои дигари амният, аз ҷумла амнияти зеҳнӣ афзалияти бештар пайдо менамояд.

Бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки амнияти зеҳнӣ дар низоми амнияти миллии дар ояндаи наздик мақоми махсусро ишғол хоҳад кард. Чунин вазро бо масъалаҳои зерин асоснок намудан мумкин аст: аввал ин, ки амнияти зеҳнӣ ифодагари сатҳи таъминоти илмӣ соҳаҳои дигари амният ба шумор рафта, дараҷаҳои амалишавӣ ва натиҷабахшии онҳоро муайян менамояд; дуюм ин, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ ва давраи гузариш, ки раванди фирори мағзҳо бештар мегардаду дар самти баланд бардоштани иқтидори зеҳнии кишвар мушкилиҳои гуногун пайдо мешавад, амнияти зеҳнӣро ҳамчун масъалаи дорои хусусиятҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, давлатӣ ва фарҳангӣ муаррифӣ намудан мумкин аст; сеюм ин, ки бухронҳои зеҳнии замони муосир дар муқоиса бо бухронҳои дигари ҷамъиятӣ (иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва ғ.) барои ояндаи давлату миллат хатарнок буда, аз байн бурдани он даҳсолаҳо метавонад тул кашад; чорум ин, ки масъалаи баланд бардоштани иқтидори зеҳнии ҷомеа бо иқтидори генетикии миллат низ алоқаманд мебошад, ки дар чунин шароит амнияти зеҳнӣ ҳамчун масъалаи гуногунпахлу, мураккаб ва дорои миқёси васеъ тасаввур гардида, ба яке аз масъалаҳои муҳимтарини ҷомеаи муосир табдил меёбад.

Чи гунае ки мушоҳида мегардад, яке аз масъалаҳои марказии амнияти зеҳнӣро баланд бардоштани иқтидори зеҳнии кишвар ва ба таври самаранок истифода бурдани он ташкил медиҳад. Дар сарчашмаҳои илмӣ моҳияти иқтидори зеҳнии кишварро ба таври зерин муайян менамоянд: маҷмӯи шароитҳои, ки қобилияти низоми идоракуниро (давлат, ташкилот, ширкат ва ғ.) ба воситаи илм, техника ва технология барои расидан ба ҳадафҳои гузашташуда дар сатҳи зарурӣ нигоҳ медорад ва ба даст омадани натиҷаҳои интизориро имконпазир мегардонад [4]. Иқтидори зеҳнии ҷомеа ҳамзамон аз

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

мачмӯи масъалаҳое иборат мебошад, ки онҳо дар якҷоягӣ мундариҷаи ин падидаҳо инъикос менамоянд:

- масъалаҳои кадрӣ – ифодагари иқтидори эҷодӣ ва фановарии ҳамаи соҳаҳои фаъолияти зехнии меҳнати ҷамъиятӣ доништа мешавад. Як гурӯҳ одамони синну соли муайян, дорои дараҷаҳои гуногуни касбият, таҷрибаи мушаххас дар соҳаи меҳнати фикрӣ, дорои қобилият, арзишҳои ахлоқӣ ва ғ. мундариҷаи унсури кадрӣ иқтидори зехнии кишварро ташкил медиҳанд;

- масъалаҳои моддӣ-техникӣ – мачмӯи шароитҳои моддӣ, техникӣ ва инфрасохторие, ки барои ташкил намудани меҳнати зехнӣ зарур мебошанд;

- масъалаҳои натиҷабахшии меҳнати фикрӣ – мавҷудияти ихтирооти нав ва ба вучуд овардани донишҳои нав дар бораи табиат ва ҷомеа, ки ҷиҳати гузароидани таҳқиқоти навбатӣ имконият фароҳам меоваранд;

- масъалаҳои иҷтимоӣ иттилоотӣ – қобилияти ҷомеа ҷиҳати дар сатҳи зарурӣ дарк намудани дастовардҳои навини илму техника, қобилияти шаҳрвандон ва мутахассисони касбу кори гуногун барои аз худ намудани дастовардҳои мазкур, инфрасохтори иттилоотӣ зарурӣ барои тарғибу таъшиқи дастовардҳои навини илму техника ва ғ. Сатҳи сифати ҳалли масъалаҳои мазкур, ки барои баланд бардоштани иқтидори зехнии кишвар мусоидат менамоянд, пеш аз ҳама, аз сатҳи сифати фаъолияти макотиби таҳсилоти ҳамагонӣ ва олии касбӣ, институтҳои илмӣ таҳқиқотӣ, васоити ахбори омма ва дар мачмӯ, аз инфрасохтори иттилоотӣ ҷомеа вобастагии зиёд доранд;

- масъалаҳои танзимнамоӣ ҳуқуқӣ – ба таври меъриӣ институтсионалӣ ташаккул додани сохторҳои дахлдори соҳаи фаъолияти зехнӣ, низоми ҳуқуқӣ онҳо, ба вучуд овардани мачмӯи меъёрҳои ҳуқуқӣ барои танзими фаъолияти зехнии шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, шаклҳо ва роҳи усулҳои идора намудани истифодабарии иқтидори зехнии ҷомеа доништа мешаванд. Ҳалли муваффақонаи масъалаҳои мазкур имкон медиҳанд, ки на танҳо фаъолияти зехнӣ танзим карда шавад, балки моликияти зехнии субъектҳои сатҳи гуногун ҳифз гардад.

Дар раванди муайян намудани мундариҷаи амнияти зехнӣ, махсусан барои баланд бардоштани иқтидори зехнии кишвар ҳалли масъалаҳои номбаргардида бояд ба инобат гирифта шаванд. Ҳалли масъалаҳои мазкур ва истифодаи оқилонаи захираҳои зехнии мавҷуда барои таъмини рушди соҳаҳои ҳаётан муҳими ҷомеа зарур мебошанд. Чунин заруриятро ба инобат гирифта, Е.С. Сафронова иброз медорад, ки иқтидори зехнӣ унсури амнияти миллии кишвар ба шумор рафта, барои рушди инкишоф ва ташаккули миллии низоми амнияти миллии ҷӣ дар қаламрави давлат ва ҷӣ дар арсаи байналмилалӣ равона карда мешавад [9, с.138].

Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳад, ки олимону муҳаққиқон моҳияти амнияти зеҳниро ба таври гуногун шарҳу тавзеҳ додаанд. Дар бисёре аз мавридҳо мушоҳида мегардад, ки амнияти зеҳниро бо моликияти зеҳнӣ баробарвазн донистаанд. Чунин тарзи баррасии масъала дар таҳқиқоти ҳуқуқшиносон бештар ба назар мерасад [2]. Моликияти зеҳнӣ мафҳуме мебошад, ки ба воситаи он ҳуқуқ ба осори илмӣ, эҷодӣ ва бадеӣ, кашфиёт ва ихтироот, тамғаҳои молӣ, намунаҳои саноатӣ, номгӯи маҳсулоти ширкатҳо ва ғ. ифода карда мешавад. Дар маҷмӯъ, моликияти зеҳнӣ ифодагари ҳуқуқ ба натиҷаҳои эҷодӣ ва фаъолияти зеҳнӣ мебошад [8, с.10]. Ин ҷиҳати масъаларо як қатор олимони қадимӣ ва ҳамаҷонибӣ шарҳ дода, ба он унсурҳои дигарро низ илова намудаанд. Чунинчун, ба мундариҷаи амнияти зеҳнӣ на танҳо ҳолати ҳимоятшавандагии натиҷаи меҳнати фикрӣ, балки истифодаи оқилонаи он, ба вуҷуд овардан ва баланд бардоштани иқтисодии қобилиятҳои фикрии одамон ва монанди инҳо низ ворид карда шудаанд [5; 11]. Дар таҳқиқоти иқтисодчиён [7; 10] ва ҳомаҷонибӣ [1; 12] бештар сармояи зеҳнӣ ҳамчун масъалаи марказии амнияти зеҳнӣ муаррифӣ мегардад.

Бояд таваккур дод ва эътироф кард, ки моликияти зеҳнӣ, сармояи зеҳнӣ ва ҳифзи ҳуқуқи онҳо масъалаҳои муҳимтарини амнияти зеҳнӣ ҳастанд. Аммо таҳлилу баррасии таъмини амнияти зеҳнӣ ва махсусан, баланд бардоштани иқтисодии зеҳнии кишвар танҳо бо дарназардошти моликияти зеҳнӣ ва сармояи зеҳнӣ маҳдуд намегардад, балки баҳогузориҳои якҷонибаи масъала дониста мешавад. Зеро мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки дар шароити то сатҳи ғайримакбул поён фаромади иқтисодии зеҳнии мамлакат ҳимояи моликияти зеҳнӣ арзиши худро аз даст медиҳад. Дар шароити имрӯза дидан мумкин аст, ки сатҳи аз ҳама баландтарини ҳимояи моликияти зеҳнӣ дар кишварҳои тараққиқарда ва сатҳи аз ҳама поёнтарини он дар кишварҳои ҷаҳони дуюм ва сеюм мавҷуданд. Яъне, чи қадаре ки иқтисодии зеҳнии кишвар боло равад, ҳамон қадар масъалаи ҳимояи моликияти зеҳнӣ низ аҳамиятнок мегардад.

Гузашта аз ин, зеҳнияти инсон дар доираи қонуниятҳои генетика таҷавул меёбад ва бинабар ин дар бораи ҷанбаҳои генетикии амнияти зеҳнӣ низ бояд мулоҳизаронӣ кард. Ҳатто дар мавриди таъмини амнияти зеҳнӣ ва баланд бардоштани иқтисодии зеҳнии кишвар ба инобат гирифтани онҳо ҳеҷ зарур ба шумор меравад [13]. Воқеан ҳам генетика бо амнияти зеҳнӣ алоқамандии зич дорад. Аз як ҷониб ҳалалдор гардидани амнияти зеҳнии кишвар барои халқу миллат оқибатҳои нохуби генетикӣ дошта метавонад ва аз ҷониби дигар ҳолати генофонди ҳома ва махсусан, тағйирёбии он ба ҳолати амнияти зеҳнии кишвар таъсири бевосита мерасонад. Бо дарназа-

рдошти чунин вазъият гуфтан мумкин аст, ки вазъи амнияти зеҳнии давлат, пеш аз ҳама, ба воситаи захираҳои илмӣ ва иқтисодии илмӣ он, яъне миқдор ва сатҳи сифати омодагии касбии намоёндогони соҳаи фаъолияти зеҳнӣ муайян карда мешавад.

Таҷрибаи кишварҳои аз лиҳози иқтисодӣ тараққикардаи олам нишон медиҳад, ки ҷомеаҳои муосир рушди устувор, истиклолият, субот ва амнияти худро танҳо ба воситаи сатҳи баланди рушди илм, фарҳанг, саноат ва махсусан саноати зеҳнӣ таъмин карда метавонанд [14, с.4]. Чунин равандро дар шароити давлатдорӣ миллӣ ва таҳкими пояҳои истиклолияти давлатӣ тасаввур намудан мувофиқи мақсад аст. Зеро дар баробари омилҳои дигар, рушди ҳамаи соҳаҳои ҳаётан муҳими кишвар аз самаранокӣ низомӣ идоракунии давлатӣ вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, истифодаи захираҳои зеҳнии ҷомеа барои баланд бардоштани самаранокӣ низомӣ идоракунии давлатӣ кафили рушди ҷомеаи муосир ва заминаи мусоид барои таъмини амният миллӣ ба шумор меравад. Муҳаққиқи рус Р.М. Юсупов дар таҳқиқоти худ алоқамандии илм ва амниятро таҳлилу баррасӣ намуда, амнияти ҳуди илм, таҳдиду хатарҳои аз илм бавуқӯоянда ва нақши илм дар таъмини амниятро хеле нозукбинона шарҳу тавзеҳ додааст [15, с.155-231]. Сиёсатшиносии ватанӣ С.С. Ятимов нақши илму донишро дар таъмини амнияти давлат нишон дода, ибраз медиҳад, ки «система, структура ва функцияҳои таъмини амнияти давлатӣ ҳамоно вақт метавонанд вазифаҳои худро дар ҷаҳонро ба ҷаҳон қонунҳои амалкунанда муваффақона таъмин созанд, ки ба илм, маърифат тавассути қатъиян ба инобат гирифтани қонуниятҳои тараққиёти ҷамъият ва тафаккури инсонӣ муносибат карда шавад. Агар дар тамоми соҳаи доштанӣ маълумот муҳимтарин ҷузъи фаъолият бошад, барои таъмини амнияти давлат, шахс ва ҷомеа ин қисмат ҳаётан муҳим махсуб мегардад» [16, с.33].

Чунин ҳолатро ба инобат гирифта, як гурӯҳ олимони амнияти зеҳнӣ, пеш аз ҳама, ҳамчун зерсистемаи амнияти миллӣ муаррифӣ намуда, хусусиятҳои онро дар доираи чунин фаҳмиш ба таври зерин нишон додаанд:

- амнияти зеҳнӣ ҳамчун зерсистемаи амнияти миллӣ;
- амнияти зеҳнӣ ҳамчун системаи гуногундараҷае, ки зерсистемаҳои худро дорад: масалан, ҳимояи моликияти зеҳнӣ, ҳифзи иқтисодии зеҳнӣ кишвар, баланд бардоштани иқтисодии зеҳнӣ ва ғ.
- амнияти зеҳнӣ ҳамчун ҳолати дохилӣ ва берунии давлат, ки дар он таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолӣ ба манфиатҳои зеҳнии шахс, ҷомеа ва давлат ба назар намерасанд ва дар ҳолати мавҷудияти чунин таҳдидҳо амнияти зеҳнӣ ҳамчун низомӣ ҷорабиниҳои давлатию ҷамъиятӣ оид ба ҳифзу ҳимояи иқтисодии зеҳнӣ кишвар доништа мешавад [3].

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, як гурӯҳ олимону муҳаққиқон амнияти илмӣ, илмию техникӣ ва технологиро ҳамчун шаклҳои алоҳидаи амният муаррифӣ намуда истодаанд [6]. Бо дарназардошти он, ки илм ва маориф қисмҳои ҷудонашавандаи соҳаи фаъолияти зехнӣ мебошанд, амнияти илмию техникӣ низ бояд унсури таркибии амнияти зехнӣ тасаввур карда шавад. Амнияти зехнӣ ба монанди амнияти миллӣ омилҳои дохилию берунаи худро соҳиб буда, ҳамчун система унсурҳои таркибии худро доро мебошад, ки онҳоро ба таври зайл нишон додан мувофиқи мақсад аст: манфиатҳои зехнӣ, таҳдидҳои зехнӣ ва таъмини амнияти зехнӣ. Таҳлили системавии мундариҷаи амнияти зехнӣ чунин тарзи баррасии масъаларо тақозо менамояд.

Бояд гуфт, ки манфиатҳои зехнии ҳар як давлат ҳаётан муҳим ва дарозмуддат мебошанд. Мундариҷаи манфиатҳои зехнӣ бо масъалаҳои истифодаи самараноки имкониятҳои зехнии миллат ва давлат, инчунин бо масъалаҳои ҳифзу ҳимояи захираҳои зехнӣ ва баланд бардоштани иқтидори зехнии давлат алоқаманд мебошад. Дар низоми манфиатҳои зехнии кишвар зехнияти илмӣ намоёндагони соҳаи меҳнати фикрӣ нақши махсусро иҷро менамоянд, зеро ба воситаи иқтидори илмӣ ҷомеа сатҳи рушду инкишоф, таҳкими пояҳои истиқлолияти миллию давлатӣ, обрӯ ва иқтидори сиёсии давлат дар арсаи ҷаҳонӣ таъмин карда мешавад.

Таҳдидҳо ба амнияти зехнӣ бошанд ҳам сарчашмаҳои дохилӣ ва ҳам хориҷӣ доранд. Дар дохили мамлакат пайдоиши таҳдидҳои зехнӣ аз рафтори субъектҳои воқеӣ ва ҳуқуқие вобастааст, ки фаъолияти онҳо истифодаи самараноки зехнияти илмӣ муҳаққиқону донишмандонро қисман ё пурра номумкин мегардонанд ва ё боиси паст шудани иқтидори зехнии кишвар мегарданд. Таҳдидҳои беруна бошанд, дар аксар маврид бо фаъолияти давлатҳо ва ширкатҳои фаромиллӣ алоқаманд буда, аз як ҷониб барои ба беруни кишвар ҷалб намудани мутахассисони варзида ва бо ин роҳ коҳиш додани иқтидори зехнии кишвар равона шуда бошанд, аз ҷониби дигар барои коҳиш додани эътибор ва шаъну шарафи илми ватанӣ равона мешаванд. Ғайр аз ин, таҳдидҳои алоҳидаи соҳаи амнияти зехниро ба таври зерин номбар намудан мумкин аст:

- паст гардидани мавқеи иҷтимоии олимон, донишмандон ва зиёиён;
- коҳиш ёфтани эътибори илм ва фаъолияти илмию таҳқиқотӣ;
- майлу хоҳиш надоштани ҷавонон ба корҳои илмию таҳқиқотӣ;
- муҳочирати зиёин ва фирори мағзҳо;
- пиршавии кадрҳои илмӣ ва эҳсос гардидани норасоии кадрҳои илмӣ;
- дар сатҳи зарурӣ маблағгузорӣ нагардидани соҳаҳои илм ва маориф;

- дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашудани ҳифзи моликияти зехнӣ;
- дар соҳаи илм ва маориф ворид гардидани шахсони тасодуфӣ;
- дар соҳаи илм ва маориф ба мушоҳида расидани амалҳои коррупсионӣ.

Таҳдидҳои номбаргардида амнияти зехнии ҳар давлатро ҳалалдор намуда, боиси ба мамлакат расидани зарару зиёни калон мегарданд, ки бар-тараф намудани оқибатҳои ногувори онҳо дар доираи стратегияҳои дароз-муддат ва бо харҷҳои зиёд имконпазир мегардад. Дар чунин шароит роҳи ҳалли масъала дар ташаккули низоми таъмини амнияти зехнӣ дида меша-вад. Ҳимояи манфиатҳои зехнӣ ва таъмини амнияти зехнӣ маҷмӯи чораби-ниҳое мебошад, ки ҳолати ҳимоятшавандагии манфиатҳои мазкурро аз таҳдидҳои дохилию беруна бояд таъмин карда тавонад. Чорабиниҳое, ки барои пешгирии таҳдидҳои зехнӣ нигаронида шудаанд, ҳимояи ғайрифаъол ва ё рафтори ғайрифаъоли таъмини амнияти зехнӣ мебошад. Аммо маҳдуд намудан ва ё кӯшиши аз байн бурдани оқибатҳои таҳдиду хатарҳои зехнӣ раванди ҳимояи фаъол дониста мешавад [3]. Зеро дар марҳилаи дуум субъ-екти таъмини амният бояд тамоми имкониятҳои мавҷударо барои ҳимояи манфиатҳои зехнӣ равона созад ва таҳдидҳои мавҷударо безарар гардонад.

Ҳамин тариқ, дар шароити имрӯза амнияти зехнӣ дар низоми афзали-ятҳои миллии давлат мақоми хосса пайдо намуда, дурнамои рушди соҳаҳои ҳаётан муҳимми ҷомеаро аз худ вобаста гардондааст. Таҳқиқи системавии ин масъала нишон дод, ки таъмини амнияти зехнӣ ҳамчун фаъолияти дорои хусусияти стратегӣ бояд аз ҳимояи манфиатҳои зехнӣ оғоз гардида, барои безараргардонӣ ва пешгирӣ намудани таҳдидҳои зехнӣ равона шуда бошад. Дар ин раванд баланд бардоштани иқтидори зехнии кишвар ва истифодаи самараноки онҳо ҳамчун манфиатҳои ҳаётан муҳимми соҳаи амнияти зехнӣ бояд муқаррар карда шаванд.

АДАБИЁТ

1. Багдасаров М.И. Интеллектуальный капитал в системе корпоративных отношений: дис. ... канд. соц. наук: 22.00.03. –М., 2008. – 192 с.
2. Верховлётов М.А. Интеллектуальная собственность как теоретико-правовая категория: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. –М., 2005. –174 с.
3. Дубровин И.Р., Дубровин Е.Р. Интеллектуальная безопасность [Электронный ресурс]. –URL: [http://www.proatom.ru/modules-
php?file=article&name=News&sid=220](http://www.proatom.ru/modules.php?file=article&name=News&sid=220) (дата обращения: 25.10.2021 г.)

4. Константиновский Д.С., Попова Е.С. Интеллектуальный потенциал, инновации и образование // Социологическая наука и социальная практика. –2016. –Т.4. –№4. –С.36-60.
5. Лебедько В.Г. Прогнозная оценка изменения геополитическая картины мира в районах дальнего зарубежья // Геополитики и безопасность. – 1993. –№1. –С.18-75.
6. Лепеш Г.В. Научно-техническая и технологическая безопасность // Техничко-технологические проблемы сервиса. –2019. –№ (48). –С.3-8.
7. Махаматова С.Т. Особенности интеллектуального капитала в условиях глобализации: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01. –М., 2012. – 22 с.
8. Пирумов В.С. Некоторые аспекты методологии и исследования проблем национальной безопасности России в современных условиях // Геополитика и безопасность. – 1993. –№1. –С.6-12.
9. Сафронова Е.С. Место и роль интеллектуального потенциала в обеспечении национальной безопасности // Вопросы региональной экономики. –2020. –№ 2 (43). –137-143.
10. Степанов А.В. Интеллектуальный капитал как фактор развития инновационной экономики: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. –Ставрополь, 2010. –154 с.
11. Чернявский Г.С. К вопросу исследования проблем безопасности России // Военная мысль. – 1994. –№9. –С.2-8.
12. Филиппов О.А. Интеллектуальный капитал как социальная основа устойчивых инновационных преимуществ компании: дис. ... канд. соц. наук: 23.00.03. –М., 2011. –151 с.
13. Фирсов Л.А., Чиженков А.М. Эволюция интеллекта. –М.: Астер-Х, 2004. –126 с.
14. Филин С.А. Механизм реализации инновационной политики. – М., 2005. – 286 с.
15. Юсупов Р.М. Наука и национальная безопасность. – СПб.: Наука, 2006. 291 с.
16. Ятимов С.С. Илм ва амният. –Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2019. – 192 с.

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СИСТЕМЕ
НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРИОРИТЕТОВ ГОСУДАРСТВА**

ИСОЗОДА ТОДЖИДДИН ИСО,

кандидат политических наук, доцент кафедры политологии и между-
народных отношений Бохтарского государственного университета имени
Носира Хусрава

735140, Таджикистан, г. Бохтар, ул. Айна 67,

Тел.: +992 918-18-18-48; e-mail: tojiddini-i.1984@mail.ru

В условиях формирования национальной государственности обеспечение интеллектуальной безопасности является одним из приоритетных сфер национальной безопасности. Опыт развитых стран мира показывает, что развитие современного общества возможно только в условиях существования передовой науки и образования. Поэтому, повышение интеллектуального потенциала страны (также, предотвращение его упадка) и его эффективное использование являются важнейшими проблемами обеспечения интеллектуальной безопасности. Эти вопросы отражают интеллектуальные и жизненно важные интересы страны, и любые негативные явления, которые их затрагивают, следует рассматривать как интеллектуальные угрозы. Таким образом, можно сказать, что обеспечение интеллектуальной безопасности как особого вида деятельности стратегического характера, направленного на защиту интеллектуальных интересов и нейтрализацию интеллектуальных угроз, занимает особое место в системе национальных приоритетов государства.

Ключевые слова: интеллектуальная безопасность, интеллектуальный потенциал, интеллектуальные ресурсы, интеллектуальные интересы, развитие науки и образования, повышение интеллектуального потенциала, использование интеллектуального потенциала.

**INTELLECTUAL SECURITY IN THE SYSTEM OF
NATIONAL PRIORITIES OF THE STATE**

ISOZODA TOJIDDIN ISO,

Candidate of Political Science, Associate Professor of the Department of
Political Science and International Relations, Bokhtar State University named
after Nosir Khusrav.

735140, Tajikistan, Bokhtar city, Ayni street 67,

Tel .: +992 918-18-18-48; E-mail: tojiddini-i.1984@mail.ru

In the context of the formation of national statehood, ensuring intellectual security is one of the priority areas of national security. The experience of the developed countries of the world shows that the development of modern society is possible only in the conditions of the existence of advanced science and education. Therefore, increasing the country's intellectual potential (also preventing its decline) and its effective use are the most important problems of ensuring intellectual security. These issues constitute the intellectual and vital interests of the country, and any negative phenomena that affect them should be viewed as intellectual threats. Thus, we can say that ensuring intellectual security as a special type of strategic activity aimed at protecting intellectual interests and neutralizing intellectual threats, occupies a special place in the system of national priorities of the state.

Keywords: *intellectual security, intellectual potential, intellectual resources, intellectual interests, development of science and education, increasing intellectual potential, use of intellectual potential.*

**ТАШАККУЛИ СИЁСАТИ КАДРӢ ДАР НИЗОМИ
ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ**

МИРЗОЗОДА ИБРОҶИМ ХОЛМУРОД,

унвончӯи Маркази тадқиқоти стратегии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;

тел.: 501-01-06-05; e-mail: ibragim-83.83@mail.ru

Сиёсати давлатии кадрӣ яке аз самтҳои афзалиятноки идоракунии давлатиро таъкил медиҳад. Аз ин рӯ, таъкили сиёсати кадрӣ дар низоми идоракунии давлатӣ, дарёфти роҳи усулҳои баланд бардоштани касбияти хизматчиёни давлатӣ, дар сатҳи зарурӣ нигоҳ доштани легитимияти системаи сиёсии ҷомеа вазифаҳои таъхирнопазири рушди ислоҳоти хизмати давлатиро таъкил медиҳанд. Бо мақсад дар кишварҳои гуногун пайвасти қўиши менамоянд, ки мушкилиҳои соҳаҳои гуногуни ҷомеаро ба воситаи сиёсати кадрӣ ҳал намоянд. Аз ин рӯ, баланд бардоштани иқтидори захираҳои меҳнатӣ, ба дороиҳои асосии миллий таъдил додани захираҳои инсонӣ, баланд бардоштани касбияти кормандону хизматчиёни давлатӣ стратегияҳои дарозмуддати давлатиро таъкил медиҳанд. Сиёсати давлатии кадрӣ сохтори мураккабе дорад, ки аз маҷмӯи унсурҳои муҳимтарин иборат мебошад. Дигаргуниҳои бемайлони замони муосир тақозои онро менамоянд, ки унсурҳои таркибии сиёсати кадрӣ тадриҷан тағйир дода шаванд ва талаботи давраи замони мутобиқ гарданд, то ки талаботи объективии давлат ва ҷомеаро қонеъ гардонидани тавонанд.

Калидвожаҳо: сиёсати давлатии кадрӣ, хизмати давлатӣ, идоракунии давлатӣ, ислоҳоти хизмати давлатӣ, захираҳои инсонӣ, захираҳои меҳнатӣ.

Сиёсати кадрӣ дар низоми идоракунии давлатӣ аз ҷониби олимону муҳаққиқон пайвасти таҳлилу баррасӣ мегардад. Зарурияти омӯзиши ин масъала бо он асоснок карда мешавад, ки низоми идоракунии давлатӣ марҳила ба марҳила бояд тақмил дода шуда, самаранокии сиёсати давлатӣ баланд бардошта шавад. Чунин зарурат боз аз он сабаб сар мезанад, ки дар муҳити берунаи системаи сиёсии ҷомеа доимо дигаргуниҳои назаррас ба мушоҳида мерасанд ва фаъолияти давлатӣ, хизмати давлатӣ ва сиёсати давлатӣ тадриҷан бояд бо дигаргуниҳои мазкур худро мувофиқ гардонанд.

Дар чунин шароит омода намудани кадрҳои низоми хизмати давлатӣ, ба роҳ мондани такмили ихтисоси онҳо ва дар ин замина ба марҳилаҳои навбатии рушду инкишоф баровардани идоракунии давлатӣ зарурати татбиқи сиёсати кадрӣ ва ташаккули механизмҳои муҳимми онро тақозо менамоянд. Айни замон ба масъалаи баланд бардоштани қор бо кадрҳо, тарбия намудани мутахассисони ҷавон, дар заминаи таҳқиқоти илмӣ таҳлилу баррасӣ намудани механизмҳои татбиқи сиёсати кадрӣ, ба истифодаи таҷрибаи ватанию хориҷии тайи солҳои зиёд ҷамъоваришуда аҳамияти махсус дода мешавад. Аз ин ҷиҳат, интиҳоб, ҷобачогузорӣ, омоданамӯй ва такмили ихтисоси кадрҳои хизмати давлатӣ ҳамчун стратегияи дарозмуддати сиёсати давлатӣ доимо дар маркази диққат қарор дода мешавад. Ин масъала махсусан дар низоми интиҳоб ва омадасозии кадрҳои роҳбарикунанда муҳим аст.

Ҳамзамон, қобили зикр аст, ки дар марҳилаи кунунии рушди иқтисод дар аксари кишварҳои ҷаҳон ташаккули сиёсати кадрӣ яке аз мушкилиҳои асосӣ ба шумор меравад. Дар робита ба ин, масъалаи асосии баланд бардоштани рақобатпазирии ташкилоту муассисаҳо дар ҳама марҳилаҳои рушду инкишофи он бо идоракунии самараноки захираҳои инсонӣ, ҷустуҷӯи шаклҳо ва усулҳои нави ташкили ин раванд алоқаманд аст.

Дониш ҳамчун манбаи муҳимми таъминкунандаи фаъолияти муназзами ташкилот ба сохтори ташкилии идоракунӣ таъсири назаррас мегузорад. Аз ин рӯ, бартарии рақобатпазирии ҳар як созмон дар замони ҳозира ва ояндаи наздик тавассути воситаҳои, ки ташкилот ҳангоми қабули қарорҳо дар соҳаи идоракунии кадрҳо истифода мебарад, таъмин карда мешавад. Дар ин самт сиёсати кадрӣ самти умумии ҳамаи намудҳо ва шаклҳои идоракунии иҷтимоӣ мебошад, зеро ҳеҷ гуна сиёсате бидуни ифодаи он дар таъини шахсони муайян амалӣ карда намешавад. Ҳамин тариқ, яке аз омилҳои бунёдии мутобиқшавӣ ва созмондихӣ дар шароити муосир ташаккули сиёсати кадрӣ мебошад, ки ба баланд бардоштани самаранокии фаъолият ва такмили ихтисоси онҳо нигаронида шудааст.

Сиёсати кадрӣ давлат на танҳо ҳамчун стратегияи миллии рушди нерӯи инсонӣ, балки ҳамчун яке аз самтҳои татбиқи сиёсати давлатӣ низ дарк карда мешавад. Сиёсати кадрӣ дар байни сиёсати иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳарбӣ (мудофиавӣ), фарҳангӣ ва ғ. ҷойгоҳи баробарро ишғол мекунад. Бидуни муқоисаи сиёсати кадрӣ бо дигар самтҳои соҳавии сиёсати давлатӣ, муайян кардани мундариҷа, самт, марҳилаҳо ва афзалиятҳои он хеле мушкил аст. Масъалаи методологии таносуби сиёсати давлатии кадрӣ бо дигар самтҳои сиёсати давлатӣ аҳамияти камтаре надорад. Пеш аз ҳама,

сухан дар бораи мушкилоти назариявӣ меравад, ки оё сиёсати давлатии кадрҳоро ҳамчун як намуди алоҳидаи мустақили сиёсати давлатӣ баррасӣ кардан мумкин аст (*дар баробари сиёсати иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, иттилоотӣ, миллий, ҷарбӣ ва ғ.*). Аммо дар баробари ҳамаи ин ташаккули консепсияи сиёсати давлатии кадрҳо ва дар заминаи он таҳия ва татбиқи стратегияи дарозмуддати омода намудани кадрҳо ба мақсад мувофиқ аст. Консепсияи сиёсати давлатии кадрҳо имкон медиҳад, ки ҷанбаҳои назариявиро методологии ин масъала дар сатҳи зарурӣ коркард гардад.

Консепсияи сиёсати давлатии кадрҳо ҳамчун низоми мавқеъҳои сиёсӣ ва ғояҳои ҷаҳмида мешавад, ки асосҳои илмӣ муносибати давлатро ба ҳалли мушкилоти кадрӣ шароити муосир ва оянда, вазифаҳо ва самтҳои афзалиятноки рушди соҳаҳо ифода намуда, истифодаи оқилонаи нерӯи кадрӣ кишварро дар бар мегирад. Ба ибораи дигар, сиёсати давлатии кадрӣ самти умумии қори кадрҳо, маҷмӯи принципҳо, усулҳо, шаклҳои механизми ташкилии коркарди ҳадафҳо ва вазифаҳои мебошад, ки ба нигоҳдорӣ, таҳким ва рушди захираҳои инсонӣ, эҷоди масъулиятнок ва сермаҳсул асос ёфта, қодир аст, ки саривақт посухгӯи талаботи доимо тағйирёбандаи бозор бошад.

Мафҳуми "сиёсати давлатии кадрӣ", пеш аз ҳама, маънои стратегияро дорад, ки дар маҷмӯъ на танҳо бо мақомоти давлатӣ, балки бо татбиқи ҳадафҳои стратегияи давлат, бо манфиатҳои миллий, мақсадҳои миллий ва монанди инҳо алоқаманд аст. Сиёсати давлатии кадрӣ стратегияи ташаккул, рушд ва истифодаи захираҳои қории кишвар мебошад. Онро инчунин, системаи мақсадҳо, вазифаҳо, афзалиятҳо ва принципҳои фаъолияти давлат, ки барои танзими равандро ва муносибатҳои кадрӣ ба расмӣ шинохта шудаанд, тасаввур намудан мумкин аст. Чунин хусусияти сиёсати кадрӣ дар асарҳои олимону донишмандони соҳа низ мушаххас гардонида шудааст. Чунинчи, Р.Ф.Латипов дар таҳқиқоти худ сиёсати давлатии кадрро ҳамчун стратегияи давлат оид ба афзоиши иқтисоди кадрӣ чомеа, яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат вобаста ба таъмини шуғли мутахассисон ва захираҳои меҳнатии чомеа муаррифӣ намудааст [2, с.54].

Сиёсати давлатии кадрӣ бо таҳияи ҳадафҳои стратегӣ маҳдуд намешавад, зеро он маҷмӯи эълонияҳо ва ё изҳороти лафзӣ нест, балки он амали фаъоли бошууронаи иҷтимоии ҳокимият, роҳбарони он, воситаи таъсиррасонии идоракунӣ ба кадрҳо дар тамоми соҳаҳо ниҳодҳои иҷтимоии чомеа мебошад. Сиёсати давлатии кадрӣ ҳамчун стратегия, як роҳи сиёсии қор бо кадрҳо дар сатҳи миллий арзёбӣ мешавад. Ба андешаи

А.И.Турчинов, сиёсати давлатии кадрӣ стратегияи умумии ташаккул, рушд ва истифодаи оқилонаи мутахассисон (кадрҳо) мебошад [6, с.25].

Дар адабиёти илмӣ бахшида ба таҳлили масъалаҳои идоракунии кадрҳо, сиёсати давлатии кадрӣ ҳамчун фаъолияти пайвастаи давлат дар ташаккули талабот ба хизматчиёни давлатӣ, интиҳоб, тарбия ва истифодаи оқилонаи онҳо, бо дарназардошти вазъ ва дурнамои рушди дастгоҳи давлатӣ, пешгӯйҳои миқдорӣ ва сифатии эҳтиёҷот ба хизматчиёни касбии давлатӣ фаҳмида мешавад [7, с.45]. Сиёсати кадрӣ яке аз василаҳои асосии баланд бардоштани самаранокии низоми хизмати давлатӣ ва беҳтар намудани сатҳи фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ мебошад. Аммо дар маҷмӯъ, онро ҳамчун падидаи сиёсии гуногунҷабҳа ва гуногунтаркиб муаррифӣ намудан мумкин аст, зеро сиёсати давлатии кадрӣ яке аз вазифаҳои муҳимтарини дилхоҳ давлатро ташкил намуда, ҷавҳари системаи сиёсии ҷомеа ва ҳамзамон технологияи расидан ба мақсадҳои сиёсӣ, нуқтаи бархӯрди манфиатҳо ва заминаи асосии таъмини муваффиқият доништа мешавад [3, с.185].

Дар робита бо ин бояд гуфт, ки хадамоти давлатӣ дар кишварҳои пешрафта хусусияти демократӣ дорад ва онро ҷомеаи шахрвандӣ назорат мекунад. Он ирода ва манфиатҳои мардумро ба таври ҳамаҷониба ба назар мегирад, вазифаҳои мақомоти интиҳобкардаи онҳоро иҷро мекунад, ба принципҳои назорат аз болои ҷомеаи шахрвандӣ, эҳтироми шаъну шарафи кормандон, вазъи ҳуқуқии онҳо, инчунин, ҳимояи моддӣ ва иҷтимоии ҷомеа афзалияти бештар медиҳад. Дар чунин шароит кадрҳои зарур меояд, ки аз уҳдаи дар сатҳи зарурӣ анҷом додани хизмати давлатӣ баромада тавонанд. Ин аст, ки сиёсати кадрӣ тавассути ташаккули кадрҳои хизматчиёни давлатии касбӣ бо сифатҳои зарурии хизмати давлатӣ ва ҷамъиятӣ амалӣ карда мешавад.

Аз нуқтаи назари илмӣ сиёсати кадрҳо дар хизмати давлатӣ объективӣ буда, барои инъикоси қонунҳои объективӣ рушди равандҳои воқеии кадрӣ дар кишвар таҳия шудааст. Ҳамзамон, сиёсати кадрҳо аз ҷиҳати шакл, механизм ва технологияи татбиқи он субъективӣ мебошад, ки онро ҷаҳонбинӣ, арзишҳо ва самтҳои фаъолияти шахсони алоҳида - сарварони сиёсӣ, арбобони давлатӣ, менечерон ва мутахассисон муайян мекунанд.

Яке аз унсурҳои асосии сиёсати давлатии кадрӣ принципҳои татбиқи он мебошанд. Онро давлат таъсис медиҳад. Принципҳои сиёсати давлатии кадрӣ дар хизмати давлатӣ муқаррароти аввалия, ғояҳои бунёдӣ, тамоюлҳои объективӣ рушди сиёсати кадрӣ, самтҳои татбиқи ҳадафҳо ва вазифаҳои онро ифода мекунанд. Аҳамияти принципҳо, қоидаҳо ва

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

меъёрҳои асосии он аст, ки онҳо мазмуни асосӣ, хусусиятҳои хоси хизмати давлатӣ, ҷойгоҳ ва нақши сиёсати давлатиро дар низоми ҳокимияти давлатӣ ва дар ҳаёти ҷомеа ифода мекунанд.

Ҷанӯз ҳам дар фарогирии принципҳои сиёсати давлатии кадрӣ дар адабиёти илмӣ ягонагӣ вучуд надорад, ки норасоии коркарди масъала ва мураккабии онро нишон медиҳад. Дар адабиёти илмӣ таснифоти гуногуни принципҳои сиёсати кадрӣ оварда шудаанд, ки ҳам бо шароити мухталифи нигоҳ доштани фаъолияти кории категорияҳои гуногуни коргарон ва ҳам бо итминони нокофӣ шарҳ дода мешаванд. Ҷамзамон, таҷрибаи андӯхтаи омӯзиши асосҳои бунёдии сиёсати кадрӣ ба мо имкон медиҳад, ки гурӯҳҳои зерини принципҳоро аз ҳам ҷудо кунем:

—принципҳои умумие, ки равандҳои сиёсати кадриро танзим мекунанд. Принципҳои умумии сиёсати давлатии кадрҳо инҳоянд: равиши илмӣ, муносибати мушаххаси таърихӣ ба омӯзиши равандҳои кадрӣ ва қабули қарорҳои кадрӣ, қонуният, демократӣ будан, ҷанбаи ахлоқӣ доштан, давомнокӣ ва гардиши кадрҳо;

—принципҳои мушаххаси марбут ба самтҳои алоҳидаи соҳаҳои фаъолияти касбӣ;

—принципҳои мушаххаси танзимкунандаи фаъолияти унсурҳои алоҳидаи сиёсати кадрӣ, ки дар назария ва амалияи идоракунии кадрҳо татбиқ карда мешаванд.

Унсурҳои таркибии принципҳои умумии сиёсати кадрӣ принципҳои мушаххас мебошанд, ки дар соҳаи хизмати давлатӣ ба назар гирифтани онҳо тавсия дода мешавад. Пеш аз ҳама, онҳо принципи интиҳоби кадрҳоро дар бар мегиранд, ки ба сифатҳои касбӣ, корӣ ва ахлоқӣ асос ёфтаанд. Он арзёбӣ ва ба назар гирифтани сатҳи таҳсилоти умумӣ, дониши махсус ва малақаҳои амалӣ дар соҳаи интиҳобкардаи фаъолият, инчунин, қобилияти гузаштани ҳадафҳои мушаххас, дарёфт кардани роҳҳои беҳтарини расидан ба онҳоро дар бар мегирад.

Принципҳои сиёсати давлатии кадрӣ ба як низоми муайян мувофиқат мекунанд. Масалан, дар замони шӯравӣ меъёрҳои асосии интиҳоби кадрҳо дар хизмати давлатӣ бо эътиқоди сиёсӣ асос ёфта буданд. Ин унсур, албатта, сифати касбии кадрҳоро истисно намекард, аммо дар солҳои аввали ҳокимияти шӯравӣ аксар кадрҳо маълумоти касбӣ надоштанд. Дар ин вақт, пеш аз ҳама, онҳо ба фаъолияти ҷамъиятӣ ва таҷрибаи кории номзадҳо диққат медоданд. Аммо бо мурури замон низоми идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ ба кадрҳои соҳибхистос ва касбӣ ниёзи бештар пайдо намуданд, ки зарурати тағйир додани принципҳои сиёсати кадриро ба вучуд овард. Дар ин давра донишқадаҳои

таҷрибаомӯзон ҷорӣ карда шуд, ки имкон дод мутахассисони қобилиятнок ва болаёқат, ки қобилияти кори роҳбариро доранд, бо мақсади пешрафти минбаъдаи онҳо муайян карда шаванд. Бо вучуди ин, шакли асосии таълим ҳанӯз ҳам дастурдихӣ буд, мубодилаи кадрҳо байни воҳидҳои дастгоҳҳо принципи дигари онро ташкил медод.

Баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ва эълон гардидани истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан бо қабули Конститутсияи нав, ки ҳуқуқи шаҳрвандони ҷумҳуриро ба дастрасии баробар ба хизмати давлатӣ кафолат медиҳад, як нав дар ҳалли мушкилоти кадрӣ даврае боз шуд. Ғайр аз ин, дар ҷумҳурий бисёр санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шуданд, ки принципҳои асосии сиёсати давлатии кадрҳоро дар бар мегиранд. Дар баробари қонунҳо Консепсияи сиёсати давлатии кадрҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ қабул карда мешавад. Тибқи ин санад, принципҳои сиёсати давлатии кадрҳо бояд ба рушди устувори сиёсӣ ва иқтисодӣ хизмат кунанд, инчунин ба татбиқи ҳуқуқҳо, озодиҳо ва манфиатҳои шаҳрвандон, ки аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма мегиранд, мусоидат кунанд. Консепсияи мазкур як қатор принципҳои сиёсати давлатии кадрҳоро пешбинӣ мекунад, ки онҳоро ба таври зайл таҳлилу баррасӣ намудан мумкин аст:

Принципи демократӣ ва шаффофият, ки ҳадафи асосии он мутобиқати пурра ва доимии ҷаъолияти корманд ба манфиати давлат, ҷомеа ва шаҳрвандони ҷумҳурий мебошад. Ин принцип татбиқи демократӣ ва шаффофи тадбирҳо, тағйирёбии ҳайати кормандон, интиҳоб ва баргузории озмун барои ҷойгиркунии кадрҳо, инчунин баробарии ҳуқуқ ва имкониятҳои шаҳрвандонро ҳангоми интиҳоби касб ва соҳа таъмин менамояд.

Банақшагирӣ услуби дигар аст. Ин принцип бояд дар амалияи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маъмурият, ҳукуматҳои маҳаллӣ ва субъектҳои соҳибкорӣ барои татбиқи пешгӯии эҳтиётот ба кадрҳо, банақшагирии омӯзиш ва тақмили ихтисоси кормандон, гардиш ва истифодаи кафолатҳои иҷтимоӣ хидмат кунад.

Принципи арзёбии ҳамаҷонибаи сифатҳои кормандон, ки мувофиқи он роҳбарияти ин принцип ҳангоми интиҳоб, қабул, ҷойгиркунии, пешбарии кормандон вазифадор аст, ки хидмат, қор, шахсият, сифат ва ҳислати онҳо ва вазъи саломатиашонро ба инобат гирад. Ҷунин муносибат ба арзёбии кормандон истифодаи маҷмӯи шаклҳо ва усулҳо, аз ҷумла баҳодиҳии ҷаъолият, гузаронидани тестҳо, саволномаҳо ва шаклу усулҳои дигарро дар бар мегирад.

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

Принсипи касбият талаб мекунад, ки дониш, малака ва таҷрибаи касбии онҳое, ки ҷойгоҳро иваз мекунад, ба талаботи тахассусӣ барои ин вазифа мувофиқат кунанд. Ин мавҷудияти дастурҳои таҳия ва тасдиқшудаи вазифаҳо, инчунин тайёр кардан, бозомӯзӣ, такмили ихтисос ва омӯхтани таҷрибаи кормандонро пешбинӣ мекунад.

Принсипи мушаххасӣ маънои зарурати ба назар гирифтани на танҳо мувофиқати умумии сифатҳои номзад ва талабот ба вазифаро, балки вазъияти мушаххасеро, ки дар ноҳия, шаҳр, вилоят ё дар маҷмӯъ дар ҷумҳурӣ ба вучуд омадааст, дар назар дорад.

Татбиқи принсипи ҷуброн чунин тарзи интихоби кадрҳоро дар мақомоти давлатӣ ва маъмурият, мақомоти иҷроияи ҳокимияти маҳаллӣ ва субъектҳои хоҷагидорӣ пешбинӣ мекунад, то заифии як корманд аз ҷиҳатҳои дигари мувофиқ ҷуброн карда шавад. Камбудиро дар дониши назариявӣ, малакаҳои амалӣ ва таҷрибаи баъзеҳо аз ҷониби дигарон ҷуброн карда мешаванд ва ба ин васила як тими ягонаи самаранок ва салоҳиятдори менеҷмент таъсис дода мешавад. Ин принцип омезиши кадрҳои ҷавон ва ботажриба ва инчунин намоёндагии қишрҳои гуногуни иҷтимоӣ, миллатҳо ва минтақаҳоро дар назар дорад.

Принсипи ҳифзи иҷтимоию ҳуқуқии кадрҳо қабули санадҳои зарурии конунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро барои фароҳам овардани шароити мусоиди иҷтимоӣ, иқтисодӣ, коммуникатсионӣ ва ҳуқуқӣ барои фаъолияти пурсамари мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маъмурият, ҳукуматҳои маҳаллӣ ва субъектҳои соҳибкорӣ дар назар дорад. Дар ин замина мониторинги татбиқи сиёсати кадрӣ барои муайян кардани натиҷаҳо ва самаранокии тадбирҳои андешидашуда хизмат мекунад. Концепсия пешбинӣ мекунад, ки барои татбиқи сиёсати кадрӣ наметавонад танҳо як ё якчанд принципро роҳбарӣ кунад. Танҳо ҳангоми роҳнамоии маҷмӯи принципҳои асосӣ шумо метавонед натиҷаҳоро интизор шавед. Аммо на риояи механикии онҳо, балки ҳидояти бошууронаи онҳо ҳангоми қабули қарорҳо муҳим аст.

Чи гунае мушоҳида намудан мумкин аст, сиёсати давлатии кадрӣ як падидаи мураккаби системавӣ ва ташкилиест, ки барои иҷрои вазифаҳои сершумори дорои аҳамияти иҷтимоӣ пешбинӣ шудааст. Аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарини он таъмини ташкилотҳо, иттиҳодияҳо ва муассисаҳои тобеи давлат бо кадрҳо, омӯзиш ва интихоби кадрҳо мебошад.

Бояд ба назар гирифт, ки сиёсати давлатии кадрӣ ба монанди дигар падидаҳои сиёсӣ сохтори хеле мураккаб ва гуногунтаркиб дорад. Яке аз унсурҳои муҳимтарин ва ҳамзамон аввалиндараҷаи сиёсати кадриро

банақшагирии кадрӣ ташкил медиҳад. Яке аз нишонаҳои муҳимтарини банақшагирии кадрӣ дар он ифода меёбад, ки дар заминаи он зарурати ташаккулдиҳӣ ва табиқи амалии сиёсати кадрӣ илман асоснок карда мешавад. Одатан, дар заминаи банақшагирии кадрӣ муайян намудани мақсадҳо, вазифаҳо, принципҳо, концепсияҳо, самаранокӣ ва натиҷабахшии сиёсати давлатии кадрҳо ва ҳамзамон эътирофи татбиқи он аз ҷониби шахрвандон ба амал бароварда мешаванд. Донишгоҳу донишқадаҳое, ки омодаسازیи кадрҳоро бар уҳда доранд, инчунин марказҳои илмию таҳқиқотӣ ва пажӯҳишгоҳҳо ба сифати субъектҳои муҳимтарини банақшагирии кадрҳо баромад менамоянд. Маҳз онҳо кодиранд, ки талаботи бозори меҳнатро таҳлилу ташхис намуда, дар заминаи ояндабинии кадрӣ дар ташаккули сиёсати кадрӣ давлат сахми арзанда гузоранд.

Интиҳоб ва ҷобачогузорию кадрҳо унсури дигари сиёсати давлатии кадрҳоро ташкил медиҳад. Ин раванди доимии ҳаёти сиёсӣ ҷамъиятӣ ба шумор рафта, дар асоси меъёрҳои гуногун ба роҳ монда мешавад. Аз ҷумла, ба инбат гирифтани меъёри функционалӣ (корӣ ва уҳдабароии мутахассис дар иҷроиши корҳои мушаххас), касбӣ (короии касбии мутахассис), технократӣ (мутахассиси соҳаи мушаххас, касбияти мушаххас) ва ғ. дар раванди интиҳоб ва ҷобачогузорию кадрҳо бештар ба назар мерасанд.

Унсури навбатии сохтори сиёсати давлатии кадрӣ идора намудани муваффақиятҳои касбӣ ва хизмати кормандон ташкил медиҳад. Дар ин ҷода ба мақомҳои болотар гузаронидани корманд, ба кори дигар сафарбар намудан, аз кор озод намудан, ба нафақа гусел кардан ва монанди инҳо дохил мешаванд [5, с.16]. Дар соҳаи хизмати давлатӣ мавқеъҳои мансабӣ ва ба зинаҳои навбатӣ боло баромадан дар сохтори тамоюлоти кормандони замони муосир мавқеи хеле намоёнро ишғол намуда, ба садоқатмандии хизматчиёни давлатӣ ва машруъияти системаи сиёсӣ таъсири хеле зиёд мерасонад. Идоракунии муваффақиятҳои касбии кормандони низоми хизмати давлатӣ маҷмӯи ҷорабиниҳое мебошад, ки аз ҷониби хадамоти хизмати кадрӣ ва идоракунии кадрӣ бо мақсади муайян намудани шахсони қобилиятнок, имкони истифодаи қобилияти онҳо ҳам ба ғоидаи ҳуди онҳо ва ҳам ба манфиати ташкилот дар заминаи нақша-ҷорабиниҳои мушаххас амалӣ карда мешавад [1,с.168]. Муваффақиятҳои касбии кормандон динамикаи амудӣ ва уфуқӣ дорад. Дар зинаҳои мансабӣ боло ва ё поён рафтани кормандон динамикаи амудӣ ва амалӣ шудани ротатсия динамикаи уфуқии муваффақиятҳои касбии кормандонро ташкил

медиханд. Мавҷуд набудани чунин динамика ва ё дар сатҳи поён қарор гирифтани он яке аз сабабҳои камтаваҷҷуҳ гардидани кормандон мешавад.

Ғайр аз ин, коргузории кадриро низ ҳамчун унсури муҳимтарини сохтори сиёсати давлатии кадрӣ муаррифӣ намудан мумкин аст. Дар ин ҷода пешбурди корҳои ҳавасмандкунонӣ, қайди вазифаҳои ишғолнамуда, баргузор намудани аттестатсияи давлатӣ, гузаронидани имтиҳонҳои касбӣ ва озмунҳои кадрӣ дар мадди аввал қарор дода мешаванд. Дар баробари ҳамаи ин, омодагии касбӣ, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кормандон масъалаи хеле муҳим ба шумор меравад. Ҳамзамон, ин масъала унсури муҳимтарини сохтори сиёсати давлатии кадриро ташкил медиҳад. Нақши дониш, тақмили ихтисос ва азҳуд намудани дастовардҳои навини илму техника барои кормандон хеле зарур мебошад. Таҳлилу мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки яке аз заминаҳои асосии пешрафт ва расидан ба ҳадафҳои стратегии давлату ҳукумат аз иқтидори сармояи инсонии ҷомеа вобаста мебошад. Масалан, дар ИМА 76 дарсади саватҳои миллиро захираҳои инсонӣ, 19 дарсадро сармояи истеҳсолшаванда ва ҳамагӣ 5 дарсади онро сарватҳои табиӣ ташкил медиҳанд. Бинобар ин, омода намудани хизматчиёни давлатии ба таври инноватсионӣ фикркунанда ва амалкунанда вазифаи таъхирнопазири рушди ислоҳоти хизмати давлатӣ ҷиҳати беҳтар намудану ба зинаҳои навбатӣ баровардани сатҳу сифати кадрҳои низоми хизмати давлатӣ ба шумор меравад [4, с.3].

Ҳамин тариқ, таҳлилу баррасии сиёсати кадрӣ ва муайян намудани мавқеи он дар низоми идоракунии давлатӣ нишон медиҳад, ки рушди ислоҳоти хизмати давлатӣ ва бо дарназардошти дигаргуниҳои ҷаҳони муосир омода намудану тақмил додани касбияти хизматчиёни давлатӣ тақозои давраи замони имрӯз мебошад. Баланд бардоштани касбияти хизматчиёни давлатӣ ва беҳтар намудани сатҳу сифати коршоямии онҳо имкон медиҳад, ки на танҳо самаранокии идоракунии давлатӣ баланд бардошта шавад, балки рушди соҳаҳои дигар низ таъмин гардад. Маҳз ба ҳамин хотир дар кишварҳои гуногуни олам ба масъалаи таҷдиди назар намудани принципҳои сиёсати давлатии кадрӣ пайваста таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд.

АДАБИЁТ

1. Веснин В.Р. Управление персоналом. –М.: Проспект, 2008.–238 с.
2. Латыпов Р.Ф. Государственная кадровая политика в постсоветской России: политические функции, модели, воздействие на эффективность политической власти и управления: дис. ...д-ра полит. наук. –М., 2010. –473 с.

3. Пикулькин А.В. Система государственного управления. –М.: ЮНИТИ ДАНА, 2004. – 543 с.
4. Романова В.Л., Василенко Л.А. Инновационная подготовка кадров государственной службы. –М.– РАГС, 2006. –136 с.
5. Служебная карьера. –М.– Экономика. 1998. – 302 с.
6. Турчинов А.И. Человек в социальной политике государства и организации // Управление персоналом. –М., 2002. – 488 с.
7. Халиков М.И., Кунакбаев Р.Х. Государственная и муниципальная кадровая политика. –Уфа: РИО БАГСУ, 2006. – 260 с.

ФОРМИРОВАНИЕ КАДРОВОЙ ПОЛИТИКИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

МИРЗОЗОДА ИБРОХИМ ХОЛМУРОД,

соискатель Центра стратегических исследований при

Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 40;

тел.: 501-01-06-05; e-mail: ibragim-83.83@mail.ru

Государственная кадровая политика является одним из приоритетных направлений государственного управления. Поэтому формирование кадровой политики в системе государственного управления, поиск путей повышения профессиональных качеств государственных служащих, поддержание легитимности политической системы общества на должном уровне являются актуальными задачами развития реформы государственной службы. С этой целью различные страны постоянно пытаются решать проблемы общества с помощью кадровой политики. Таким образом, повышение потенциала трудового капитала, превращение человеческих ресурсов в национальное достоинство и повышение профессиональных качеств государственных служащих являются долгосрочными стратегиями правительства. Государственная кадровая политика имеет сложную структуру, состоящую из набора важнейших элементов. Существенные изменения современного мира требуют постепенного изменения составляющих кадровой политики и их адаптаций к требованиям времени с целью удовлетворения объективных потребностей государства и общества.

Ключевые слова: государственная кадровая политика, государственная служба, государственное управление, реформа государственной службы, человеческие ресурсы, трудовые ресурсы.

**FORMATION OF PERSONNEL POLICY IN THE PUBLIC
ADMINISTRATION SYSTEM**

MIRZUZODA IBROHIM KHOLMUROD,

Applicant of the Center for Strategic Research under the

President of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave 40;

tel.: 501-01-06-05; e-mail: ibragim-83.83@mail.ru

State personnel policy is one of the priority directions of public administration. Therefore, the formation of a personnel policy in the public administration system, the search for ways to improve the professional qualities of civil servants, and the maintenance of the legitimacy of the political system of society at the proper level are urgent tasks in the development of civil service reform. To this end, various countries are constantly trying to solve the problems of society with the help of personnel policies. Thus, increasing the potential of labor capital, transforming human resources into national dignity and improving the professional qualities of civil servants are the government's long-term strategies. The state personnel policy has a complex structure, consisting of a set of essential elements. Significant changes in the modern world require a gradual change in the components of personnel policy and their adaptation to the requirements of the time in order to meet the objective needs of the state and society.

Key words: *state personnel policy, civil service, public administration, civil service reform, human resources, labor resources.*

ТАЪСИРИ НИЗОЪҶОИ СИЁСИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ БА
РАВАНДИ ҶАҶОНИШАВӢ

ҚОДИРӢ СУҲАЙЛӢ АБДУҲАФИЗЗОДА,

унвончӯи Академияи идоракунии назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Сино 132/4, ҳ.9;

тел.: +992-935-31-11-31; е-майл: qodirisa@gmail.com

Мақола ба омӯзиши масъалаҳои таъсири низоъҳои сиёсии хусусияти байналмилалӣдошта ба раванди ҷаҳонишавӣ бахшида шудааст. Дар мақола мафҳум, моҳият, намудҳо, функсияҳо ва дигар унсурҳои муҳими низоъҳои сиёсӣ таҳлил гардидаанд. Ҳамчунин падидаи низоъҳои сиёсӣ дар ҳамбастагӣ бо мафҳумҳои низоъи мусаллаҳона ва ҷанг шарҳ дода шудааст. Мақсад аз таълифи мақола дар он аст, ки таъсири низоъҳои сиёсӣ ва мусаллаҳона ба раванди ҷаҳонишавӣ нишон дода шавад, зеро низоъҳо ва муборизаҳои сиёсӣ байни кишварҳои абарқудрат ва паймонҳои иқтисодӣ тичоратӣ дар асри XXI бештар ба истифодаи бартариҳои тичоратӣ, молиявӣ, меъёрӣ ва инфрасохторӣ нисбат ба дигар давлатҳо таъя мекунад. Сиёсати амниятӣ миллии кишварҳо ба он равона шудааст, ки аз лиҳози сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғайраҳо вобастагии худро аз кишварҳои рақиб камтар намуда, ба хоҳири манфиатҳои давлатӣ амниятӣ милли аз манфиатҳои иқтисодӣ гузафт мекунад.

Калидвожаҳо: низоъҳои сиёсӣ, низоъҳои мусаллаҳона, ҷанг, ҷаҳонишавӣ, таҳримҳои иқтисодӣ, манфиатҳои милли

Низоъҳои сиёсӣ яке аз таркибҳои мушкилсози низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ ва раванди ҷаҳонишавӣ ба ҳисоб мераванд. Зеро барои аксар низоъҳо ҷавоби ҷунин саволҳо: кӣ иштирокчи бевоҳитаи низоъ аст ва кӣ қувваи беруна?; кӣ ҳуқуқ дорад ба низоъ мудохила кунад, бо кадом мақсад ва дар кадом шакл?; кадом даҳолат қонунӣ аст, кадомаш вайрон кардани ҳуқуқи байналмилалӣ?, якхела нест.

Дар муносибатҳои байналмилалӣ муосир низоъҳои сиёсӣ ҳамчун:

- шакли махсуси фаъолияти сиёсии якҷояи бозингарони муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати ҷаҳонӣ;
- воҳитаи ҳалли муҳолифатҳо;

– низоме, ки муносибатҳои байналмилалиро аз таркиш ҳифз мекунад;

– василаи ҳифзи низоми муносибатҳои байналмилалӣ, баромад карда, нақши муҳимро мебозанд.

Вазифаҳои номбаршуда имкон медиҳанд ҳулоса намоем, ки низоҳои сиёсии муосир дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ шакл мегиранд, ба он таъсир мерасонанд ва на танҳо барои вайрон сохтан, балки барои рушди низоми муносибатҳои байналмилалӣ шароит фароҳам меоранд.

Дар назарияи муносибатҳои байналмилалӣ фаҳмишҳо дар бораи сабабҳо, табиат, моҳият ва таркиби низоҳои сиёсӣ дар либерализми нав, реализми нав, марксизми нав, глобализм ва пас аз позитивизм ошкор мегарданд. Масалан, ҷонибдорони реализм низоҳои сиёсиро натиҷаи бархӯрди манфиатҳо, либералҳо–муҳолифати арзишҳо, марксистон–зуҳури муборизаҳои синфӣ медонанд. Ҳарчанд дар доираҳои илмӣ муҳаққиқоне низ кам нестанд, ки сабабҳои ҳамаи низоҳоро дар бархӯрди манфиатҳо, яъне равияи реализми нав баррасӣ намуда, дигар нуктаи назар ва равияҳоро ба инобат намегиранд.

Дар шароити номуайянии глобалӣ, ки рӯз то рӯз меафзояд ва ба сар задани низоҳои байналмилалӣ дар тамоми ҷаҳон алоқамандӣ дорад, ҷустуҷӯи шаклҳо, методҳо, афзорҳо ва технологияҳои нави таъсиррасонии сиёсӣ ба низо, ки метавонад ташаққули онҳоро ба маҷрои бартарафсозӣ ва ҳал равон намояд, аз ҳарвақта дида мубрамтар гардидааст.

Барои ин, пеш аз ҳама, бояд табиати низоҳои сиёсии муосирро омузем, доир ба сабабҳои муносибатҳои низоиро бавучудоваранда маълумот дошта бошем, хусусиятҳои таҳаввулоти онҳоро, аз марҳалаи аввали шурӯи низо то марҳалаи ҳомӯшшавии он, ки хусусияти табиӣ ё иҷборӣ дорад, донем.

Низои сиёсии хусусияти байналмилалӣ дошта, ҳамчун муносибати низоии ду ё зиёда тарафҳо, ки метавонанд давлат, гурӯҳи давлатҳо, халқҳои кишварҳои гуногун, гурӯҳҳои ҷаҳонӣ, ки ин ё он давлатро намоёндагӣ мекунанд ва ғайра бошанд, фаҳмида мешавад. Низои сиёсии хусусияти байналмилалӣ дошта аз муносибатҳои байналмилалӣ ҷудо буда наметавонад. Аз ин лиҳоз бештари муҳаққиқони соҳа лозим намешуморанд, ки низоҳои байнидавлатӣ аз байналмилалӣ ва онҳо аз сиёсат ҷудо карда шаванд [3, с. 19].

Субъектҳои низоҳои сиёсӣ хусусияти байналмилалӣ дошта манфиатҳои гуногунро пайгирӣ менамоянд. Масалан, милли, динӣ, иқтисодӣ, ҳудудӣ, иҷтимоӣ-синфӣ, сирф сиёсӣ ва ғайра.

Иқтидори низой бошад, метавонад бавосита ё бевосита дар шакли муборизаи ошкорои мустақим аён гардад. Лозим ба ёдоварист, ки на танҳо сабабҳои объективӣ метавонанд давлат, давлатҳо, ҷомеаи байналмилалӣ ё гурӯҳҳоро ба ғайриятҳои яқояи низой тела диҳанд. Мутаассифона, манфиатҳо ва мақсадҳои субъективии тарафҳо, ки аз муҳолифатҳои воқеӣ ва эълонгардида дуранд, бо ин ё он васила ба пайдоиш ва ташаккули низоъ таъсир мерасонанд.

Муҳаққиқон қайд менамоянд, ки "ҳодисаҳо дар ҷой ва фазои муайян бе асос ва ғайриабстрактӣ ба вуқӯъ намеоянд: сабабҳои вучуд доранд, ки рафтори субъектҳо муайян мекунад ва метавонанд бо тамоюлҳои арзишӣ ва муносибатҳо фарқ кунанд" [2, с.112-113]. Аз ин лиҳоз, мувофиқи мақсад аст низоӣ сиёсии хусусияти байналмилалидошта на ҳамчун ҳодисаи маъмулӣ, балки ҳамчун муносибати сиёсии хос, ки метавонад ба ҷанг миёни давлатҳо ё бӯҳрони байналмилалӣ оварда расонад, баррасӣ карда шавад.

Низоӣ сиёсии байналмилалӣ ҳангоми зиёд шудани теъдод ё иваз шудани тарафҳои дар он иштироккунанда, метавонад омилҳои нави касб намоёнд, ки бевосита дар натиҷаи ҳуди низоъ пайдо мешаванд. Низоӣ сиёсии байналмилалӣ ҳамчун муносибати сиёсӣ ба миён омада, мустақил мешавад, мантиқи инкишофи ҳудро соҳиб мегардад ва аз ин лиҳоз метавонад дигар муносибатҳои, ки дар ҷаҳорҷӯбаи низоӣ додашуда инкишоф меёбанд, муайян кунанд, ба ҳислати ихтилофҳо, ки сабаби низоъ гардиданд ва воқеаҳои ҳалли онҳо таъсир расонад [6, с. 198].

Ҷаҳони муосир бо он фарқ мекунад, ки низоъҳои сиёсии байналмилалӣ бештар шиддат гирифтаанд, зеро воқеаҳо ва усулҳои истифодашаванда тағйир ёфтанд. На танҳо зӯровариҳои мусаллаҳона ҳафноқӣ ва шиддати низоъҳои сиёсии муосирро муайян мекунад, маҷмӯи нави унсурҳои таъсиррасонӣ пайдо шуданд, ки ҳангоми низоъ ба тарафи муқобил равона карда мешаванд, ба монанди истифода аз усулҳои муосири ҷосусӣ, усулҳои муосири таъсиррасонӣ бо истифода аз фановариҳои пешрафтаи иттилоотӣ, бактериологӣ, литосферӣ ва ғайра [1, с. 148]. Яъне вижагии низоъҳои байналмилалӣ муосир дар он аст, ки ҳатари нобудсозии оммавии одамонро ба бор меоранд.

Таҳлили ҳамаҷонибаи моҳияти иҷтимоӣ-сиёсӣ, таркиб ва шаклгирии сар задани низоӣ байналмилалӣ бе муайян намудани нави ва таснифоти ин падидаи низой имконнопазир аст. Муҳаққиқон бо дарназардошти омӯзиши низоъҳои гуногуни байналмилалӣ ба ҳулосае омадаанд, ки низоъҳои сиёсии байналмилалӣ бештар аз рӯйи ҳислати муҳолифатҳо бояд ба навиҳо тақсим карда шаванд. Аз ҷумла: [5, с. 91]

- иқтисодӣ-сиёсӣ
- ҳарбӣ-стратегӣ
- иҷтимоӣ-сиёсӣ
- этникӣ-сиёсӣ
- динӣ-сиёсӣ
- геополитикӣ
- идеологӣ ва ғ.

Дар навбати худ аз ин навъҳои пешниҳодшуда боз онҳо ба ду гурӯҳ тақсим карда мешаванд: сиёсӣ ва ғайрисиёсӣ. Ҳарчанд ба ақидаи мо ҳамаи низоъҳои байналмилалӣ ҷанбаи сиёсӣ доранд ва аз сиёсати байналмилалӣ саҳт вобастаанд.

Лозим ба ёдоварист, ки навъҳо ва таснифоти мукаммали низоъҳои байналмилалӣ то ҳол вуҷуд надоранд. Барои муайян намудани навъи унсурҳое, ба монанди асоснокии сабаби низоъ, микёси паҳншавӣ, ихтилофҳое, ки онро ба вуҷуд овардаанд ва бар он асос ёфтаанд, ҳислат ва суръати инкишоф, воситаҳои дар раванди низоъ истифодашаванда, омилҳои иҷтимоӣ–равонии пайдоиш ва инкишоф, рафтори иштирокчиён, таркиби иштирокчиён, мансубияти ҳудудии иштирокчиён, махсусиятҳои тамаддунӣ–фарҳангшиносии иштирокчиён, суръати паҳншавӣ ва давомияти он ва ғайра ба инобат гирифта шудаанд [4, с.74].

Дар даҳсолаи якум ва дуюми асри нав дар ҳаёти байналмилалӣ вазъият ҳассос ва хавфнок гардид. Ихтилофот байни абаркудратҳо ва паймонҳои минтақавӣ на танҳо аз байн нарафтанд, балки пурзӯр гардиданд. Пешгӯйиҳо доир ба он ки ҳангоми набудани ихтилофҳои идеологӣ, манфиатҳои умумии иқтисодӣ барои иштирок дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ ба муътадил гардидани муносибатҳо байни абаркудратҳо оварда мерасонанд, амалӣ нашуданд. Баҳсу мунозираҳои кӯҳнаи геополитикӣ барои тақсими қудрат дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ шиддат ёфтанд. Ба онҳо мухолифатҳои нави хусусияти идеологӣ ва геоиқтисодӣ дошта илова шуданд.

Дар маркази низоъ ҳам масъалаҳои муҳимми байналмилалӣ, ба монанди соҳибхитӣ ва ҳуқуқи худмуайянкунӣ, ҳуқуқи кишварҳо ба таъмини амнияти худ, нақши Созмони Милали Муттаҳид ва ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳам масъалаҳои иқтисодии низоми ҷаҳонии аср ва молия, амсоли тичорат, сармоягузорӣ, идоракунии бозорҳои молиявии байналмилалӣ ва интиқоли технология қарор доранд.

Аз дигар тараф, истифодаи воситаи аъҷанавии ҳалли ҷунин ихтилофот ва пайдо намудани тавозуни нави қувваҳо ва сохтори низоми ҷаҳонӣ, ки ҷанги ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад, имрӯзҳо имконнопазир аст. Монеаи асосӣ дар

баробари дигар монеаҳои оғози ҷанги (сеюми) ҷаҳонӣ мавҷудияти силоҳи ядрой мебошад. Чун оғози ҷанги ҷаҳонӣ аз иродаи кишварҳои дорои силоҳи ядрой саҳт вобастагӣ дорад, онҳо низ дар навбати худ оқибатҳои истифодаи онро дарк намудаанд.

Дар асл, ҷанг ин низои мусаллаҳона аст, ки дар он танҳо бозингарони сиёсии байналмилалӣ аз ҷониби ҷомеаи байналмилалӣ эътирофшуда иштирок карда метавонанд. Агар иштирокчиёни ҷанг ҳамчун ҷунбишҳои иҷтимоӣ хусусиятҳои сиёсӣ ва ҳамчун ҷунбишҳои сиёсӣ хусусияти байналмилалӣ надошта бошанд, пас онҳо наметавонанд на ҷангро оғоз намоёнд ва на онро хотима диҳанд. Зеро мақсади ҳама гуна ҷанг на амалисозии мақсаду ҳадафҳо ё тақсимои манбаъҳо, балки расонидани шикасти ҳарбӣ ва нобудсозӣ ё таслим мебошад.

Муҳаққиқон бо тавсияи Ассотсиатсияи умумиҷаҳонии ҳукуқи байналмилалӣ ба ҷойи мафҳуми "ҷанг" мафҳуми "низои мусаллаҳона"-ро истифода мебаранд.

Лозим ба ёдоварист, ки ҳаргуна ҷанги шаҳрвандӣ ба доираи мафҳуми низои мусаллаҳона дохил шуда, кори дохилии давлате, ки дар он рӯй додааст, мебошад. Ба фарқ аз ҷанг, ки байни давлатҳо ба амал меояд, дар ҷанги шаҳрвандӣ ба ягон давлат ҳукук дода намешавад, ки муҳофизат кунад.

Танҳо дар ҳолатҳои зерин ба низои мусаллаҳонаи дохилӣ муҳофизат карда мешавад:

–бо даъвати ҳукумати қонунии давлате, ки дар он ҷанги шаҳрвандӣ идома дорад, давлати дигар метавонад муҳофизат кунад. Чунин даҳолат мутобиқ ба Оинномаи СММ сураи мегирад;

– СММ метавонад бе ризоиати ҳукумати давлате, ки дар он ҷанги шаҳрвандӣ идома дорад, муҳофизат кунад. Агар ҳолатҳои қотили ом, вайроншавии оммавии ҳукуқи инсон аз ҷониби мақомоти ваколатдори СММ тасдиқи худро ёфта бошанд;

– Созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ ва фароминтақавӣ низ метавонанд бо риояи талабот ва мувофиқа бо Шӯрои амнияти СММ муҳофизат кунанд.

Аммо ҳолатҳои зикршуда истисноиянд, зеро дар чунин вазъиятҳо соҳибхотирӣ миллатҳо–давлатҳо ҳалалдор ё маҳдуд карда мешавад. Ҷанги шаҳрвандӣ кори дохилии давлат мебошад, ки бояд бо истифода аз қудрати худ ҳал намоёнд.

Мафҳуми "низои мусаллаҳона" наметавонад мафҳуми "ҷанг"-ро иваз намоёнд, зеро ҳолатҳои зиёдеро метавон мисол овард, ки бархӯрди мусаллаҳона байни давлатҳо сабаби эълон гардидани ҷанг нагардидааст. Ба ин

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

низоъҳои сарҳадӣ байни Ҳиндустон ва Чин, Ҳиндустон ва Покистон, Тоҷикистон ва Қирғизистон ва ғайра мисол шуда метавонад.

Имрӯзҳо дар сатҳи кишварҳо, минтақаҳо, блокҳои ҳарбӣ низоъҳои сиёсӣ ба назар мерасанд, ки баъзе онҳо ба марҳалаҳои мураккаб расидаанд. Дар шароити тезутундшавии муносибатҳои абаркудратҳо ва даҳлати Россия, ИМА, Чин, Иттиҳоди Аврупо, Эрон, Туркия, Арабистони Саудӣ ба сиёсати кишварҳои алоҳида вазъ боз ҳам печидатар гардидааст. Низоъҳои мусаллаҳона дар Сурия, Ироқ, Яман, Судони Ҷанубӣ, Украина, Малӣ, Афғонистон аз ҷиҳати давомнокӣ, таркиби иштирокчиён ва паҳншавӣ ба мушкилоти хусусияти байналмилалӣ табдил гардидаанд, зеро механизмҳои миллӣ аз уҳдаи ҳалли онҳо набаромада истодаанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар ҷаҳон шароити пешазҷангӣ ба миён омадааст, ки то ҷанг рафта намерасад, чунки тарафҳо дар баҳсҳо кӯшиш мекунанд мақсаду ҳадафҳои худро на бо роҳи ҷанг, балки дигар роҳҳои самарабахш амалӣ намоянд. Ҳар як тараф кӯшиш мекунанд, ки бартариҳои худро истифода намурад, ба он самтҳои тақвият намояд, ки ӯ пурзӯр асту ҳарифаш – заиф.

Дар асри XXI чунин раванд бештар дар сиёсатҳои абаркудратҳо ба назар мерасад. Масалан, таҳримҳои молиявӣ ва тижоратӣ, назорати муҳоҷират, сохтмони инфрасохтор, таъсиси паймонҳои иқтисодии минтақавӣ, ки имрӯзҳо на фақат барои ҳамкорӣ балки рақобат низ истифода мешаванд. Аз ин лиҳоз, яке аз афзорҳои муҳиму машҳури иқтисодии сиёсати ҳориҷӣ ин таҳримҳои иқтисодӣ мебошанд, ки айни ҳол васеъ истифода шуда истодаанд. Ҳарчанд таҳримҳои иқтисодӣ таърихи истифодашавии зиёда аз дусадсола доранд, ҳамоно аз солҳои 60-уми асри XX васеъ истифода бурда мешаванд.

Масъалаҳои дигаре, ки ҳамчун асос барои низоъи сиёсӣ истифода бурда мешаванд, ҳуқуқи инсон ва экология мебошанд. Дар замони муосир ИМА, Иттиҳоди Аврупо, Канада, созмонҳои байналмилалӣ, фароминтақавӣ ва минтақавӣ зимни ба роҳ мондани ҳамкориҳо ва сармоягузорӣ шартҳои муайянеро вобаста ба риояи ҳуқуқи инсон ва экология ба миён мегузоранд. Ҳамчунин, ҳамаҷола гузоришҳои махсус доир ба ин масъалаҳо ба нашр расонида мешавад, ки ҳангоми бад будани вазъи ҳуқуқи инсон ё вайрон кардани вазъи экологӣ нисбат ба давлатҳо таҳримҳо ҷорӣ карда шуда, сармоягузорӣ ва ҳамкориҳо маҳдуд карда мешаванд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки мавҷудияти низоъҳои сиёсӣ, низоъҳои сиёсии хусусияти байналмилалӣ, низоъҳои мусаллаҳона дар дохили давлат ва байни давлатҳо ба раванди ҷаҳонишавӣ таъсир мерасонанд. Агар аз як тараф, ин таъсирҳо ба раванди ҷаҳонишавӣ монеа эҷод кунанд, аз тарафи дигар, муборизаи якҷояи кишварҳо ҷиҳати пешгирӣ, ҳал ва бартараф

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

намудани низоъҳои сиёсӣ, низоъҳои мусаллаҳона ва дигар равандҳои номатлуб ба муттаҳидшавии давлатҳо ва паст намудани шиддати муҳолифатҳо оварда мерасонад.

Дар охир метавон хулоса намуд, ки зимни пешгирӣ, ҳал ва бартараф намудани низоъҳои сиёсӣ, байналмилалӣ ва мусаллаҳона мушкilotи зерин ба миён меоянд, ки ба раванди ҷаҳонишавӣ таъсир мерасонанд:

- даҳолати ғаразнок ба масъалаҳои дохилидавлатӣ ва вайрон кардани ҳуқуқи соҳибхитиярии давлатҳо;
- ҷорӣ намудани таҳримҳои иқтисодӣ, ки вазъи иҷтимоӣ–иқтисодии кишварҳои осебпазирро бадтар мекунад;
- риоя нагардидани меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқи гуманитарии байналмилалӣ;
- мавҷуд набудани сиёсат ва мавқеи ягона байни давлатҳои абарқудрат вобаста ба мушкilotи байналмилалӣ.

АДАБИЁТ

1. Боташева А.К. Современный политический процесс как событийная сторона политической жизни // Kant. 2012. №3. С. 111-113.
2. Боташева А.К. Терроризм в современном политическом пространстве: истоки становления нелегитимного насилия и формирование международной антитеррористической системы. Ставрополь: Ставролит, 2013. 276 с.
3. Горбачев С.Ф. Роль государства в политических конфликтах современности: автореф. дис. ... канд. полит. наук. М., 2012. 28с.
4. Козырев Г.И. Введение в конфликтологию. М.: Владос. 2002. 331с.
5. Фельдман Д.М. Политология конфликта. М., 1997. 287 с.
6. Чумиков А.Н. Социально-политический конфликт. М., 2013. 210 с.

ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ НА ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ

КОДИРИ СУХАЙЛИ АБДУХАФИЗЗОДА,

соискатель академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, город Душанбе, ул. Сино 132/4, дом 9;
тел.:+992-935-31-11-31; e-mail:qodirisa@gmail.com

Статья посвящена вопросам изучения влияния международных политических конфликтов на процесс глобализации. Анализируются понятия,

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

сущность, типология, функции и другие важные аспекты политического конфликта международного характера и взаимосвязь политического конфликта с военным конфликтом и войной. Цель работы заключается в выявлении позитивного и отрицательного влияния политических и военных конфликтов на процесс глобализации. Потому что, политические конфликты и борьба между крупными государствами и торговыми блоками в XXI веке все больше направлено на использование собственных торговых, финансовых, нормативных и инфраструктурных преимуществ над другими государствами. Политика национальной безопасности государств направляется на сокращение собственной политической, экономической, социальной, культурной и др. зависимости от соперников и при этом интересы экономической выгоды приносятся в жертву государственным интересам национальной безопасности.

Ключевые слова: политические конфликты, вооруженные конфликты, война, глобализация, экономические санкции, национальные интересы

THE IMPACT OF INTERNATIONAL POLITICAL CONFLICTS ON GLOBALIZATION

QODIRI SUHAILI ABDUHAFIZZODA,

applicant for the Academy of public administration under the

President of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Sino 132\4 street

tel.: +992-935-31-11-31; e-mail: qodirisa@gmail.com

The article is devoted to the study of the impact of international political conflicts on the globalization process. The concepts, essence, typology, functions and other important aspects of a political conflict of an international nature and the relationship of a political conflict with a military conflict and war are analyzed. The purpose of the work is to identify the positive and negative impact of political and military conflicts on the globalization process. Because, political conflicts and the struggle between large states and trade blocs in the 21st century are increasingly aimed at using their own trade, financial, regulatory and infrastructural advantages over other states. The national security policy of states is aimed at reducing their own political, economic, social, cultural and other dependence on rivals, and at the same time, the interests of economic benefit are sacrificed to the state interests of national security.

Keywords: political conflicts, armed conflicts, war, globalization, economic sanctions, national interests

УЧАСТИЕ ЖЕНЩИН В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ ТАДЖИКИСТАНА В ПЕРИОД ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ

ТОДЖИДИНОВА МАДИНА ИКРОМИДИНОВНА,
научный сотрудник Отдела социальной философии Института
философии, политологии и права им. А Баховаддинова НАНТ
734025, Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 33;
тел.: +992 918-1014-19; e-mail: madinatojiddin@mail.ru

Следует отметить, что, когда речь заходит о независимости, прежде всего, вспоминается высокое чувство самосознания и патриотизма граждан, так как суверенитет считается самым высшим историческим достижением любого народа. За период независимости Правительство Таджикистана сделало много полезного для будущего своего народа. В частности, одной из лучших инициатив в политике государства, которой уделялось серьезное внимание, было повышение статуса женщин в обществе.

Государственная независимость смогла предоставить таджикским женщинам свободу мысли, достойную жизнь и возможности реализовать свой управленческий потенциал. В период независимости женщины могут эффективно работать в любой сфере. Сегодня таджикская женщина, помимо того, что она хорошая мать и жена, также является лидером, работает инженером, водителем, сотрудником правоохранительных органов и даже служит в войсках, внося свой посильный вклад в развитие страны и нации. Правительство Таджикистана не представляет свою нынешнюю политику без участия женщин в государственном управлении.

Ключевые слова: женщины, государство, независимость, политика, парламент, Республика Таджикистан, законы, общество и др.

Анализ эффективной деятельности женщин постсоветских суверенных республик Центральной Азии в современной политике показал, что на самом деле женщины играют особую роль на уровне государственного управления. Именно по инициативе Президента страны Э. Рахмона и Правительства Республики Таджикистан был издан ряд соответствующих документов и норм о положении женщин в обществе, благодаря которым, были созданы необходимые условия для активного их участия в общественно-политической жизни страны.

Как показывает практика, женщины Таджикистана, наряду со своими непосредственными семейными обязанностями, успешно выполняют функции государственного и политического деятеля в стране. Именно женщины участвовали в управлении страной с самого начала социально-экономических и политических преобразований. В начальном периоде обретения Таджикистаном независимости в решении вопросов разоружения, примирения, единства и взаимопонимания, обеспечения духовной и нравственной чистоты общества и т.д. они сыграли конструктивную роль.

Общеизвестно, что повышение статуса женщин в обществе - одна из отличительных черт развитых стран в современном мире. В этой связи Правительство Республики Таджикистан сделало очень многое для создания благоприятных условий относительно участия женщин в политике. Для обеспечения широкого участия женщин в общественно-политической, социально-культурной жизни и государственном управлении высший законодательный орган страны принял ряд правовых документов, которые играют важную роль в повышении статуса женщины и построении демократического общества.

В частности, принятие Закона Республики Таджикистан «О государственных гарантиях равных прав мужчин и женщин и равных возможностей для их реализации», Указа Президента Республики Таджикистан «О повышении статуса женщин в обществе», свидетельствует об этом. Немаловажное значение в этом плане имеют и Государственные программы «Основные направления государственной политики по обеспечению равных прав и возможностей женщин в Республике Таджикистан на 2001-2010 годы», «Воспитание, подбор и расстановка руководящих кадров Республики Таджикистан из талантливых женщин и девушек на 2007-2016 годы», а также ряд других документов и стандартов, принятых для свободного трудоустройства женщин в государственных структурах [1; 2; 3; 5; 6].

Безусловно, принятие любого закона способствует устранению имеющихся недостатков, и высший законодательный орган страны стремится решать текущие проблемы женщин и общества, принимая законы, внося в них изменения и дополнения.

Сегодня, благодаря реализации этих законов, стратегий, концепций и государственных программ, таджикские женщины гордятся тем, что они являются членами Правительства и Маджлиси Оли, представителями судебной власти, правоохранительных органов. Увеличение числа женщин-ученых, изобретателей, мастеров, творческих людей, фермеров, предпринимателей, врачей и учителей является свидетельством дальновидной политики Правительства Республики Таджикистан.

Безусловно, за последние несколько лет усилиями Правительства и Президента Республики Таджикистан Э. Рахмона вопрос повышения роли и статуса женщин в обществе был вынесен на уровень государственной политики. Глава государства убедительно подчёркивает, что «Роль и положение женщин в нашем обществе сегодня очень весомы. За какую бы проблему, имеющую социально-политическое значение, мы не взялись, оказывается, что её разрешение невозможно без участия актива женщин, без учета их мыслей и предложений» [7, с. 17].

Таджикистан также является одной из первых стран СНГ, ратифицировавших международные конвенции об отмене всех форм дискриминации в отношении женщин (Постановление Верховного Совета Республики Таджикистан от 26 июня 1993 г., № 1831 г.) и о политических правах женщин (Постановление Верховного Совета Республики Таджикистан от 14 мая 1999 г., № 769).

Правительством республики уделяется особое внимание обучению управленческих кадров. В этой связи, 31 декабря 2008 года была утверждена за № 582 «Государственная концепция кадровой политики Республики Таджикистан». После выполнения соответствующих подписанных законов и постановлений положение женщин в Таджикистане динамично улучшается. К тому же, повышение статуса женщин в таджикском обществе сыграло важную роль в позитивном продвижении политики государства. В современной истории страны образ таджикской женщины – это известный деятель культуры, политик, ученый, талантливый мастер своего дела и признанный профессионал.

Культурная и патриотическая сущность современной таджикской женщины заключается в том, что ныне она является исследователем, педагогом, мастером, предпринимателем, спортсменкой и журналисткой, то есть её активное участие наблюдается практически во всех ключевых сферах жизни общества.

Анализ существующих научных и статистических источников показывает, что вовлеченность женщин в общественные и государственные дела в Таджикистане, без преувеличения, более значительна, чем в других бывших советских республиках. В целом таджикская женщина всегда готова к светлому будущему в семейной жизни и воспитанию подрастающего поколения ради процветания своей суверенной страны.

Примечательно, что таджикские женщины, пользуясь конституционными правами, выдвигают свою кандидатуру на выборах, и нередко становятся членами парламента Республики Таджикистан. Если взглянуть на историю возникновения и становления парламентаризма в Таджикистане,

как в советское время, так и в период независимости, то ныне участие женщин в нем, их вклад в разработку и принятие законов, управление, политическую жизнь и роль в решении социально-экономических задач в стране заметно увеличились.

Например, если в Маджлиси Оли Республики Таджикистан в 1995-2000 гг. депутатами было избрано 5 женщин, то в Маджлиси намояндагон (нижняя палата парламента) первого созыва (2000-2005 гг.) их число выросло до 10, то есть в два раза. Во втором созыве (2005-2010 гг.) депутатский мандат в нижнюю палату парламента страны получили 11 женщин, и в третьем созыве (2005-2010 гг.) их количество достигло 13-и. Также 5 женщин из 33 в первом созыве, 4 женщины во втором созыве, 5 женщин в третьем созыве и 7 женщин в четвертом созыве были избраны и назначены в Маджлиси милли Маджлиси Оли (верхняя палата парламента) Республики Таджикистан.

В настоящее время депутатами Маджлиси Милли являются 15 женщин (23,8%), в Маджлиси намояндагон входят 8 женщин (25,8%), что на 4% больше, чем в предыдущем парламенте. Их доля в местных собраниях народных депутатов составляет: в г. Душанбе – 41,5 процента, в Хатлонской области – 35 процентов, в Горно-Бадахшанской автономной области – 34 процента, в Согдийской области – 33 процента и около 30 процентов в городах и районах республиканского подчинения. Из 19210 государственных служащих в Республике Таджикистан 4485 человек, или 23,4 процента, составляют женщины [9].

Однако, согласно последним статистическим данным, использованным Президентом Таджикистана в своих выступлениях, цифры в этом направлении все еще остаются низкими. Даже в первом полугодии 2020 года, когда, по статистике, количество госслужащих в Таджикистане составляло 18 тысяч 562 человека, из которых 4 тысячи 355 были женщины (23,4%), по итогам года, несмотря на рост численность до 19 тысяч 210 человек, в том числе 4 тысячи 485 женщин, этот процент не сдвинулся [5].

Совершенно очевидно, что улучшение правовой культуры женщин стало сегодня одним из важнейших направлений деятельности Правительства Таджикистана. Продвижение женщин на государственные и административные должности, а также прием девушек из отдаленных районов в высшие учебные заведения по президентской квоте – это проявление особого внимания государства для этой особой социальной группы общества в Республике Таджикистан.

При этом отметим, что правовой основой повышения роли и статуса женщин в обществе, обеспечения их активного участия в общественной

жизни и государственном управлении, укрепления национального генофонда, усиление роли в укреплении нравственности и духовности являются статьи 64, 69 и 70 Конституции Республики Таджикистан. Она ещё больше укрепилась после принятия Закона "О государственных гарантиях равенства мужчин и женщин и равных возможностях для их реализации" [4], что подчёркивает светский характер таджикского общества на мировой арене.

Заслуживает констатацию и тот факт, что Правительство Таджикистана создало благоприятную среду и правовую базу для деятельности женских неправительственных организаций (НПО). Если в 1995 году в стране было всего три женские неправительственные организации, то сейчас их число превысило 2 тысячи, большинство из которых возглавляют женщины. В современной Республике Таджикистан женщины активно участвуют в формировании гражданского общества. В стране появляется все больше и больше НПО, которые объединяют большое число женщин, создают новые рабочие места для других, а также реализуют образовательные программы для женщин, что является признаком подлинно демократической структуры, верховенства закона и свободы в стране.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Государственная Программа «Основные направления государственной политики по обеспечению равных прав и возможностей мужчин и женщин в Республике Таджикистан на 2001-2010 годы». [Электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=12883...

2. Государственная Программа «Воспитание, подбор и расстановка руководящих кадров Республики Таджикистан из числа способных женщин и девушек на 2007- 2016 годы» 1 ноября 2006 года № 496 [Электронный ресурс]. URL: [http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?....)

3. Государственная программа подготовки специалистов из числа женщин и содействия их занятости на 2012 - 2015 годы от 1 марта 2012 года, №92. [Электронный ресурс] URL: [http://www.adlia.tj/show_doc.fwx? ...](http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?...)

4. Закон Республики Таджикистан от 1 марта 2005 г., № 89 «О государственных гарантиях равноправия мужчин и женщин и равных возможностей их реализации». [Электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=6027&conttype=2...

5. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 августа 2008 года №370 «Об утверждении Национального плана мероприятий по обеспечению безопасного материнства в Республике Таджикистан на период до 2014 года». [Электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=13635...

6. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 29 мая 2010 года, № 269 «О Национальной стратегии активизации роли женщин в

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

Республике Таджикистан на 2011-2020 годы» [Электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx? ...

7. Рахмонов Э. Роль женщин в обществе. – Душанбе. - 1997.

8. Среди госслужащих Таджикистана число женщин составило чуть более 23% [Электронный ресурс] URL: <https://news.myseldon.com/en/news/index/> ...

9. Татьяна Эм: Бесправные женщины Таджикистана [Электронный ресурс]. URL: <https://cabar.asia/ru/tatyana-em..>

ИШТИРОКИ ЗАНОН ДАР ҶАЁТИ СИЁСИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ

ТОҶИДИНОВА МАДИНА ИКРОМИДИНОВНА,

ходимии илмӣи шуъбаи фалсафаи иҷтимоӣи Институти
фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рудаки 33;
тел: +992 918-1014-19; e-mail: madinatojiddin@mail.ru

*Вақте суҳан дар бораи истиқлол меравад, пеш аз ҳама, пешии назар
эҳсоси баланди ҳудудиноӣ ва ватандӯстии шаҳрвандон меояд, зеро
соҳибхӯшӣро дастоварди олиӣ таърихи ҳар миллат ба ҳисоб меравад.
Дар давраи истиқлоли давлатӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои
ояндаи мардуми худ корҳои зиёдеро анҷом дод. Аз ҷумла, яке аз беҳтарин
ташаббусҳо дар сиёсати давлатӣ, ки ба он таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир карда
шуд, баланд бардоштани мақоми занон дар ҷомеа буд.*

*Истиқлоли давлатӣ тавонист ба занони тоҷик озодии андеша,
зиндагии шоиста ва имкониятҳои муфидро барои амалӣ намудани
қобилияти роҳбарии худ фароҳам оварад. Дар давраи истиқлол занон
тавонистанд дар ҳама соҳа самаранок кор кунанд. Имрӯз зани тоҷик ба
ҷуз аз модару ҳамсари хуб буданиаш ҳамчун роҳбар, муҳандис, ронанда,
афсари ҳифзи ҳуқуқ кор мекунад ва ҳатто дар артиш хидмат карда, дар
пеширафти кишвар ва миллати худ саҳми худро мегузорад. Ҳукумати
Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати кунунии худро бидуни иштироки занон дар
идоракунии давлатӣ тасаввур намекунад.*

Калидвожаҳо: занон, давлат, истиқлол, сиёсат, парлумон, Ҷумҳурии
Тоҷикистон, қонунҳо, ҷомеа ва ғайра.

PARTICIPATION OF WOMEN IN THE POLITICAL LIFE OF TAJIKISTAN DURING THE PERIOD OF STATE INDEPENDENCE

TOCHIDINOVA MADINA IKROMIDINOVNA,

Researcher of the Department of Social Philosophy of the Institute
philosophy, political science and law. A. Bahovaddinov NACT
734025, Tajikistan, city of Dushanbe, Rudaki ave 33;
tel: (+992 918-1014-19; e-mail: madinatojiddin@mail.ru

It should be noted that when it comes to independence, first of all, one recalls the high sense of self-awareness and patriotism of citizens, since sovereignty is considered the highest historical achievement of any nation. During the period of independence, the Government of Tajikistan has done a lot for the future of its people. In particular, one of the best initiatives in state policy, which received serious attention, was the enhancement of the status of women in society.

State independence was able to provide Tajik women with freedom of thought, a dignified life and useful opportunities to realize their managerial potential. During the period of independence, women were able to work effectively in any field. Today, a Tajik woman, in addition to being a good mother and wife, also works as a leader, engineer, driver, law enforcement officer and even serves in the army, making her contribution to the development of the country and nation. The government of Tajikistan does not represent its current policy without the participation of women in public administration.

Key words: *women, state, independence, politics, parliament, Republic of Tajikistan, laws, society, etc.*

**ТЕОРЕТИКО–ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ
ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В РАМКАХ ШОС И
ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИХ РЕАЛИЗАЦИИ**

ДЖУРАХОНЗОДА САОДАТ,

кандидат экономических наук, заместитель директора

Центра стратегических исследований

при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе пр. Рудаки 89;

тел. +992 907-98-69-13; e-mail: s.mutieva@mail.ru

НУРМАХМАДОВ ЗАМИР МИРМАХМАДОВИЧ,

старший преподаватель кафедры мировой экономики и международных
отношений Таджикского государственного университета коммерции

734061, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Дехоти 1/2;

тел.: (+992) 901-11-17-34; e-mail: zamir_1tj@mail.ru

Статья посвящена исследованию концепций развития интеграционных процессов, выявлению особенностей становления Шанхайской организации сотрудничества. Сделана попытка объективно проанализировать положительные и отрицательные моменты в деятельности данного глобального образования. Изучение зарубежного опыта вхождения стран в ШОС позволило выявить проблемные вопросы современного состояния экономики Республики Таджикистан, решение которых представляется возможным в условиях евразийской интеграции.

Ключевые слова: интеграция, интеграционный процесс, формы интеграции, интеграционные концепции, единое экономическое пространство, Таможенный Союз.

Современные мировые тенденции по распространению интеграционных процессов ставят перед странами насущный вопрос выбора присоединения к тем или иным региональным объединениям. Объективными причинами интеграции стран в мировое хозяйство становится возможность повышения эффективности использования имеющихся ресурсов, обеспечение согласованного развития и взаимодополнения государств-участников, распределение инвестиций, а также потребность создания более выгодных условий для торговли и межрегионального передвижения факторов производства по сравнению с дру-

гими странами, не считающимися членами отдельных интеграционных объединений. В то же время интеграция может выступать угрозой усилению взаимозависимости национальных экономик. Кроме этого, следствием международной интеграции может стать углубление специализации национальных хозяйств на производстве отдельных видов продукции (услуг), что будет способствовать созданию мощных транснациональных монополий и уменьшению мобильности государственных экономик.

Изучению сущности и классификации концепций развития интеграционных процессов посвящены научные исследования Д. Щербатюк [6]. В своих трудах В. И. Балакин значительное внимание уделяет становлению ШОС и его эволюции от зоны преференциальной торговли к политическому союзу, детально рассматривает механизмы и инструменты реализации горизонтальных и секторальных политик ШОС. Каримова М. предлагает гравитационный модель экономической интеграции, учитывая национальные интересы, его реализации в региональных объединениях, привлечения в Республику Таджикистан требуемых инновационных ресурсов, а также иностранных инвестиций [9]. Концепция секторально-региональной модели интеграции, предложенная М.Г. Шилиной, соответствует тенденции к оформлению межкорпоративного разделения труда во Всемирном хозяйстве, в условиях которого наиболее эффективными являются формы территориально-производственного сотрудничества, производственно-коммерческие ассоциации, специальные экономические зоны и режимы хозяйственной деятельности, распространенные на определенную территорию, отрасль, сферу деятельности [10]. Идею частичной интеграции поддерживают Л.М. Капустина и Г.Ся, видя целесообразным использование преимуществ от посекторальной интеграции с определенными странами ЕС, сотрудничество с которыми станет выгодным для развития как конкретной отрасли, так и развития национальных экономик в целом [11].

Многочисленное количество трудов, посвященное европейским интеграционным процессам и перспективам привлечения к ним Республику Таджикистан, можно разделить на две категории: пессимистичные и оптимистичные. На наш взгляд, характер протекания интеграционных процессов в странах-участницах ШОС зависит от многих факторов, в том числе и от начальных возможностей страны. Поэтому нельзя проектировать опыт других стран-участниц на процесс развития Республики Таджикистан в рамках ШОС.

На основе критического осмысления аналитической информации независимых исследовательских центров, а также изучение зарубежного опыта протекания этих процессов в других странах в данной статье сделана попытка объективно оценить возможные преимущества и потери Республики Таджикистан от интеграции в ШОС.

Этимология понятия «интеграция» происходит от латинского слова «*integrum*», и означает целое, а также «*integratio*» в переводе – восстановление [1]. Как правило, данный термин используют для определения процесса объединения каких-либо элементов (частей) в одно целое, а также процесса сбора и образования взаимосвязей. В экономике это понятие означает сплочение, объединение политико-экономических, государственных и общественных структур в масштабе отдельного региона, страны, мира.

Считается, что впервые термин «интеграция» стал использоваться в связи с попытками формирования наднациональных институтов и создания экономического сообщества странами Западной Европы, что имело целью обеспечить свободу торговли и координацию экономической политики.

Исходя из многогранности термина «интеграция», объединяющей в себе экономический, политический, социальный, культурный, производственный, финансовый, образовательный и другие аспекты, для её формирования важным считается использование концептуальных основ не только экономической теории, но и других наук: политологии, истории, культурологии, социологии, психологии и других.

Однако, учитывая все аспекты интеграционного процесса, необходимо констатировать, что сегодня именно экономический фактор является стимулом для интеграционного объединения стран.

Попыткой перенести понятие «интеграция» из естественных наук в сферу анализа общественных отношений можно считать «учение об интеграции» немецких ученых Г. Шмеда, Х. Кельзена, Д. Шиндлера, под которой они понимали объединения лиц, в том числе государств, в некую социально-политическую общность. Однако практической реализации данное учение не получило вследствие недостаточной развитости в то время международного сообщества в сфере экономических отношений.

Одними из первых теоретиков, исследовавших международные интеграционные процессы в современном их понимании, по праву считаются де Бирс (1941), Винер и Байе (1950г.), которые обосновали теорию таможенных союзов. Важно выделить вклад Винера в работе «Вопрос таможенного союза», где сравнивались результаты торговли для стран, которые подписали соглашение о таможенном союзе, так и для тех стран, которые осуществляли торговлю, имея каждая свой таможенный тариф. [2, с. 44-50]. Однако, обосновывая экономические последствия создания экономического союза и доказывая его эффективность, автор сосредоточился только на стандартных ситуациях. Не учитывались возможности достижения аналогичных, а возможно и важных результатов страной, которая применяет односторонние меры по либерализации внешней политики, при этом наблюдается эффект отклонения торговли, дивер-

сификация перемещаемых товарных потоков. Данную проблему глубоко исследовал и обосновал венгерский экономист Б. Баласса [3] на примере Европейского союза. Сравнивая эластичность спроса на импорт в странах Европейского Союза до создания интеграционной группировки с аналогичным показателем после образования этого союза по отраслям, пришел к выводу, что эффект отклонения торговли имел смысл лишь в отдельных отраслях, таких как производство пищевых продуктов и напитков, табака и химической промышленности. В других случаях интеграция в рамках ЕС приводила к увеличению торговли между странами на 2,7% при росте ВВП на 1%, что на 12,5% больше по сравнению к интеграционным периодом.

Не говоря об интеграции как таковой, причинно-следственный анализ интеграционных процессов начал интересовать ученых гораздо раньше. Несмотря на то, что в основе интеграционных экономических процессов является отмена барьеров во взаимной торговле, то логичным является утверждение о закладке теоретических основ интеграции еще в теориях международной торговли.

Так, впервые концепцию международной торговли, предложили меркантилисты, представителями которых были У. Стаффорд, Т. Мэн, А. Монкретьен. Эти ученые рассматривали абсолютизацию интересов отдельных стран. И они считали, что страна должна стремиться производить продукцию самостоятельно. На основе этого они вопрос об интеграции рассматривали как элемент учения об эффективности внешней торговли.

Основоположники экономической теории А. Смит и Д. Рикардо также обращались к проблематике таможенных союзов. Анализируя Мессенское соглашение 1703 года между Англией и Португалией о взаимных торговых преференциях, оценили его как подрывающее основы свободной торговли [4, с. 5]. Они считали, что в основе внешней торговли должен лежать принцип выгоды страны от специализации производства и обмена товарами, учитывая международное разделение труда. Поэтому данный подход составляет основу теории международной экономической интеграции.

Наиболее полная хронологическая классификация концепций развития интеграционных процессов предложена Булатовым А. С. [5, с. 299-300]:

Сторонники неолиберализма В. Репке, М. Алле рассматривают полную интеграцию как единое рыночное пространство в масштабе нескольких стран. Кроме того представители позднего неолиберализма внимание уделяли эволюции интеграции, которая базировалась на развитии экономических и политических процессов в различных странах.

А представители корпорационализма С. Рольф, У. Росту считали, что интегрирование международной экономики обеспечивают не рыночный меха-

низм и госрегулирование, а международные корпорации способствуют рациональному и сбалансированному развитию мирохозяйственных связей.

Представители структурализма экономическую интеграцию рассматривают как глубокий процесс структурных преобразований в экономике интегрирующихся стран, в результате чего создается качественно новое интеграционное пространство с наилучшими хозяйственными связями. И здесь важную роль играют крупные фирмы, промышленные компании, и отрасли промышленности.

Представители неокейнсианства (А. Филипп, Р. Купер) считали, что для создания различных выгод от широкого международного экономического взаимодействия и однозначного сохранения максимальной степени свободы, необходима согласованность внутренней и внешней политики интегрирующихся сторон на основе «объединение государств с постепенной утратой ими суверенитета и взаимное согласование экономической политики; интеграция с максимальным сохранением национальной автономии».

Представители дирижизма Я. Тинбергер, Р. Санвальд, И. Штолер отрицают решающую роль в интеграционных процессах рыночного механизма. Они считают, что функционирование международных интеграционных структур возможно на основе разработки их участниками общей экономической политики и согласованного законодательства, которая снимает искусственные препятствия и вводит желаемые элементы координации и унификации.

После развития этих школ возникли также альтернативные концепции международной экономической интеграции, которые дифференцируются в зависимости от целей и времени прохождения процесса интеграции.

Важно выделить разноскоростную интеграцию принимая во внимание Маастрихтские соглашения о критериях конвергенции по созданию единого внутреннего рынка Европейского союза и Европейского валютного союза (1992 г.).

При этом многоскоростная интеграция предусматривает формирование высоко интегрированного ядра стран, составляющих первый круг, а второй круг создают менее интегрированные страны. Оно предполагает все более высокий уровень интеграции в направлении «центра» Европейского союза. Именно поэтому эта концепция связывается с большим расширением ЕС в 2004 г. [6].

В соответствии с концепцией гибкой геометрии (селективной интеграции) члены объединения и «третьи страны» в зависимости от политических и экономических обстоятельств получают возможность участвовать лишь в отдельных интеграционных мероприятиях [6]. Эту модель придерживается британское правительство. Также по данной схеме сотрудничают страны Центральной

и Восточной Европы с Европейским инвестиционным банком, Европейской ассоциацией свободной торговли и Европейского союза.

Следует выделить концепцию частичного членства и предусматривать возможность участия стран в отдельных сферах (внешняя или оборонная политика).

Таким образом, концепции гибкой геометрии и частичного членства могут быть отнесены к так называемому компромиссному направлению евразийской интеграционной стратегии, в соответствии с которой рассматривается возможность одновременного расширения и углубления ШОС путем дифференцированного и ассоциированного членства стран-участниц и кандидатов на членство, как в отдельных институциональных структурах сообщества, так и в отдельных сферах сотрудничества, о чем свидетельствует опыт ЕС.

В XXI веке начали возникать новые теории интеграции, которые в первую очередь акцентировали свое внимание на проблемах политической интеграции. Это было вызвано необходимостью усиления существующей институциональной модели союза. Но вместе с политическими интеграционными теориями развивались и экономические, среди которых наибольшее распространение получила теория внутреннего регионализма, авторами которой являются М. Китинг, Дж. Логгин, Р. Хадсон, А. Уильямс и другие. Данная теории попыталась обосновать необходимость создания «гомогенного» экономического пространства с целью преодоления и уменьшения социально - экономической дифференциации «за счет усиленного влияния наднациональных европейских структур».

Исследование интеграции позволило нам осуществить классификацию стадий интеграционного процесса. В работе [3, с. 124], выделяют следующие формы интеграции, которые и мы поддерживаем:

–Зона свободной торговли (ЗСТ) основана на договоренности между странами-участницами об отмене таможенных тарифов и квот в торговле. При мерами реализации ЗСТ являются договор между 8 странами СНГ.

–Таможенный союз предусматривает проведение единой внешнеторговой политики по отношению к третьим странам по общей таможенной территории. Соглашения о создании таможенного союза действовали в Бенилюксе с 1948 г., в ЕЭС с 1968 г., МЕРКОСУР с 1996 г., между Беларусью, Казахстаном и Россией с 2010 г.

–Общий рынок – снятие не только торговых, но и ограничений для свободного перемещения в рамках стран-участниц всех факторов производства (ЕВАЭС).

–Экономический союз предусматривает свободу движения товаров, и фактори производства дополняется соглашением национальных политик для

устранения дискриминации, возникающих из-за несоответствия этих политик (ЕВАЭС).

—Полная экономическая интеграция предусматривает унифицированные национальные экономические политики которые учреждаются органами национальной власти.

Таким образом, можно констатировать, что интеграция начинается с подписания преференциальных соглашений, после формируются зона свободной торговли, таможенный союз, общий рынок и экономический союз. Высшим уровнем экономической интеграции, согласно современным концепциям, является политический союз, в рамках которого координируются не только хозяйственная деятельность государств-членов, но и политические вопросы. Члены такого объединения передают долю своего суверенитета в сферу компетенции наднациональных институтов власти. Эта форма успешно осуществляется на практике в наиболее влиятельном интеграционном сообществе Евразийского экономического союза.

Обзор основных интеграционных концепций позволяет определить основную идею интеграционного образования, что напрямую связано с потребностью отдельных стран иметь более высокий уровень экономического развития, более тесное сотрудничество и взаимопроникновение национальных экономик. В то же время каждая страна имеет возможность маневрировать по выбору форм, глубины, механизмов ее взаимодействия в региональных интеграционных объединениях.

Концептуальное осмысление процесса европейской интеграции происходило под влиянием исторических событий, которые имели место в первой половине XX в., в частности, в период двух мировых войн, политико-идеологического противостояния, которое раскололо мир, а также экономического кризиса, известного как "Великая депрессия" [7, с. 13-14]. Среди классических научных школ, исследовавших процессы интеграции непосредственно в Европе, необходимо отметить федералистскую, которая связана с такими учеными, как: М. Алле, Р. Арона, Э. Росси, Д. де Ружмона, П. Тейлора, А. Спинелли; функционалистскую, идеи которой разрабатывали Д. Митрани, Ж. Монне; неофункционалистскую, в рамках которой работали Р. Гинсберг, Л. Линдберг, Д. Най, П. Тейлор, Э. Хаас, Ф. Шмиттер.

Исследователи предпосылок и становления интеграционных процессов в Евразийском пространстве среди важнейших интеграционных причин выделяют следующие [8]:

- необходимость противодействия полному доминированию США в мировом хозяйстве;
- потребность взаимного взаимопонимания между странами, в частно-

сти между Россией и Китаем;

- потребность мира и безопасности;
- надежды на экономическое развитие и благосостояние;
- удержание экономического и политического значения на международной арене.

Шанхайская организация сотрудничества (ШОС) была создана 15 июня 2001г. в Шанхае (КНР) Республикой Казахстан, КНР, Кыргызской Республикой, Российской Федерацией, Республикой Таджикистан и Республикой Узбекистан.

В 2001 году после вхождения в Организацию Узбекистана организация была переименована в ШОС.

Основными достижениями ШОС на современном этапе его развития являются:

- построение общего рынка;
- создание экономического союза на основе равноправных и доверительных отношений;
- создание свободного режима торговли;
- разработка и проведение общей политики в различных отраслях экономики.

На наш взгляд, геополитическое и геоэкономическое положение Республики Таджикистан, историко-экономические, культурно-этнонациональные связи и традиции, а также развитие интеграционных процессов с другой, обуславливают необходимость определения роли и места Таджикистана в мировом хозяйстве в целом и во взаимоотношениях с соседними странами.

Определение стратегических направлений и действенных мер международного интеграционного взаимодействия Республикой Таджикистан должно основываться на основе проведения теоретических исследований и практики реализации сравнительных и конкурентных преимуществ в мировом хозяйстве. Кроме того, следует учитывать фактическое состояние привлечения экономику страны к хозяйственным процессам и региональным структурам как важную основу для развития интеграционных связей Республики Таджикистан [8;9].

До недавнего времени Республика Таджикистан рассматривала возможности одновременного взаимодействия со странами СНГ и Евразийским Экономическим Союзом (ЕАЭС), в подкрепление этого отечественными учеными обосновывались сложные интеграционные модели, которые предусматривали возможности сотрудничества, как с Таможенным союзом, так и с ШОС. Так, в своих исследованиях отдельные исследователи предлагают гравитационную модель экономической интеграции, которая исходит из приоритета национальных интересов. Поэтому мы считаем, что гравитационная модель интеграции

экономики Таджикистана должна предусматривать создание зон свободной торговли в рамках СНГ и постепенное вхождение Таджикистан в ЕАЭС через механизм таможенного союза [10].

Концепция секторально-региональной модели интеграции соответствует тенденции к оформлению межкорпоративного разделения труда в мировом хозяйстве, в условиях которого наиболее эффективными являются формы территориально-производственного сотрудничества, производственно-коммерческие ассоциации, специальные экономические зоны и режимы хозяйственной деятельности, распространенные на определенную территорию, отрасль, сферу деятельности. В этом аспекте целесообразным считаем использование преимуществ от частичной интеграции, то есть посекторальной интеграции с определенными странами-членами СНГ, сотрудничество с которыми станет выгодным для развития как конкретной отрасли, так и развития национальных экономик в целом [9].

Несмотря на жесткий характер альтернативности интеграционных процессов в Республике Таджикистан, которые продиктованы, в основном, действием политических факторов, сравнительный анализ факторов влияния на экономику Таджикистан со стороны евразийских интеграционных объединений показывает преобладание положительных моментов в результате интеграции нашего государства в ШОС [8]. В частности, процесс интеграции Республики Таджикистан в ШОС по прогнозам должен вызвать эффект либерализации торговли товарами и услугами, что актуализируется из-за значительного расширения прав потребительского выбора на внутреннем рынке, возможность снижения (ограничения роста) цен на отдельные товары и услуги вследствие роста конкуренции на внутреннем рынке и вследствие отмены (уменьшения) таможенных платежей, усиления стимулов к модернизации и инновациям.

С другой стороны наиболее существенным стимулом участия в евразийской интеграции для Таджикистана провозглашалась возможность получения преференциального доступа к российским энергоносителям и другим сырьевым товарам или полуфабрикатам на основе распространения национального режима доступа к соответствующим рынкам на участников евразийской интеграции. В то же время среди вероятных существенных негативных последствий обусловлено торможение внедрения энергоэффективных технологий, неизбежно замещение импорта из третьих стран импортом из стран таможенного союза, что будет обуславливать доминирование рыночной позиции России для повышения цен и ограничения потребительского выбора на рынке Таджикистан.

Формирование эффективных отношений стратегического партнерства предполагает определение главных направлений взаимодействия, средств и путей, позволяющих решать общие цели государств –участников. Выбор страте-

гических партнеров должен основываться на видении путей развития нашего государства с учетом национальных интересов и средств их реализации.

Ради объективности необходимо сказать, что в ЕАЭС как глобальном экономическом и политическом региональном образовании наряду с успехами достаточно проблем, существенно снижающих его интеграционную привлекательность. Так среди основных можно выделить:

- ✓ обострение финансово-экономических вопросов в странах ЕАЭС;
- ✓ снижение динамики внешней торговли и инвестиций;
- ✓ долговой кризис и дискредитация интеграционного имиджа;
- ✓ офшоризация и тенизация капитала;
- ✓ социальная перегрузка;
- ✓ организационно-политические проблемы и др..

Анализ показывает, что в целом наблюдается рост объемов прямых инвестиций в экономики стран ЕАЭС. Особенно заметен рост в промышленности Казахстана и Кыргызстана. Также это способствует росту внутреннего потребительского спроса.

Положительные сдвиги наблюдаются и в банковской сфере ЕАЭС, что повлияло на снижение бюджетного дефицита стран - членов ЕАЭС и как следствие уменьшился их государственный долг. Указанные положительные тенденции создают реальные предпосылки для преодоления кризисных процессов и динамичного развития экономики стран ЕАЭС, наиболее мощной и наиболее эффективной политико-экономической организации в современном мире [10].

Несмотря на некоторые сложности для Таджикистана, все же интеграция в рамках евроазиатского региона остается привлекательной, что обосновывается реальными возможностями в решении стратегических вопросов развития нашего государства:

- ❖ преодоление экономической отсталости из-за возможности быть приобщенной к культуре эффективного рыночного хозяйствования;
- ❖ выравнивание и поддержка развития через инструментарий общесоюзного бюджета;
- ❖ привлечение инвестиций;
- ❖ инновационное развитие;
- ❖ осуществление реформ и модернизации, приведение условий для бизнеса к европейским стандартам;
- ❖ легализация трудовой миграции;
- ❖ достижение высоких социальных стандартов.

Таким образом, можно констатировать, что результаты и продолжительность тяжелых адаптационных интеграционных процессов государства зависят от его потенциала, наличия ограничивающих факторов и грамотной внут-

ренней политики. Так же нельзя воспринимать интеграцию в ЕАЭС как панацею от всех проблем Республики Таджикистан, ее необходимо воспринимать как мощный мотиватор для всесторонней модернизации нашего государства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Краткий словарь иностранных слов / под. ред. С. Локшина. – М.: «Русский язык», 1977. – 351 с.
2. Viner J. The Customs Union Issue. New York, 1950.
3. Balassa B. The theory of Economic Integration. Homewood, 1961. – 304 p.
4. Robson. P. The Economics of international Integration. London, 1987.
5. Мировая экономика: Учебник/под ред. проф. А. С. Булатова. – М.: Юрист, 1999. – 734 с.
6. Щербатюк Д. Место ШОС в интеграционных процессах Евразии// Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.infoshos.ru/ru/?idn=12367>. Дата обращения: 10.03.2021
7. Балакин В.И. Интеграционные тенденции на пространстве ШОС и Евразийская безопасность // Электронный ресурс. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/integratsionnye-tendentsii-na-prostranstve-shos-i-evraziyskaya-bezopasnost> Дата обращения: 10.03.2021
8. Каримова М. Перспективы экономического сотрудничества Таджикистана со странами ШОС // Центральная Азия и Кавказ. Том 1.5. Выпуск 1. 2012.
9. Муминова Ф. Республика Таджикистан и экономическое сотрудничество в рамках ШОС / МГИМО (Университет) МИД России. Ежегодник ИМИ. Выпуск 2(12) 2015. с. 61-62.
10. Шилина М.Г. Шанхайская организация сотрудничества как формат политического и экономического взаимодействия государств: реалии и перспективы // Бизнес. Общество. Власть. 2014. № 21. С. 41–61. Режим доступа: <http://www.hse.ru/mag/27364712/2014—21/141402169.html>
11. Капустина Л.М., Ся Г. Потенциал экономической интеграции стран Шанхайской организации сотрудничества// Известия УрГЭУ, №2 (24) 2009, с. 85- 87. // Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/potentsial-ekonomicheskoy-integratsii-stran-shanhayskoy-organizatsii-sotrudnichestva>
12. article/n/potentsial-ekonomicheskoy-integratsii-stran-shanhayskoy-organizatsii-sotrudnichestva

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ
АСОСҶОИ НАЗАРИЯВӣ–ТАШКИЛИИ РАВАНДҶОИ ҶАМГИРОИ
ДАР ДОИРАИ СҶШ ВА ҶАНБАҶОИ АМАЛИИ
ИҶРОИ ОН

ҶУРАҶОНЗОДА САОДАТИ ХУРСАНД,
номзади илмҶОИ иқтисодиёт, муовини директори Маркази тадқиқоти
стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе пр. Рӯдакӣ 89;
тел.: +992 907-98-69-13; e-mail: s.mutieva@mail.ru

НУРМАҶМАДОВ ЗАМИР МИРМАҶМАДОВИЧ,
муаллими калони кафедраи иқтисодиёти ҷаҳон ва
муносибатҶОИ байналмилалӣ Донишгоҳи
давлатии тичорати Тоҷикистон
734061, Тоҷикистон, Душанбе, к. Деҳотӣ 1/2,
тел.: (+992) 901-11-17-34; e-mail: zamir_1tj@mail.ru

*Мақола ба омӯзиши консепсияҶОИ рушди равандҶОИ ҷамгироӣ,
муайян кардани хусусиятҶОИ ташаккули Созмони Ҷамкории Шанхай
бахшида шудааст. Кӯшиши таҳлили воқеъбинонаи ҷанбаҶОИ мусбат ва
манфӣ дар фаъолияти ин ташкилоти ҷаҳонӣ карда мешавад. Омӯзиши
таҷрибаи хориҷии кишварҶОИ узви СҶШ имкон дод, ки масъалаҶОИ
мушкилоти вазъи кунунии иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда
шаванд, ки ҳалли онҶОИ дар шароити ҷамгироии АвруОсиё имконпазир ба
назар мерасад.*

***КалидвожаҶОИ:** ҷамгироӣ, раванди ҷамгироӣ, шаклҶОИ ҷамгироӣ,
консепсияҶОИ интегратсия, фазои ягонаи иқтисодӣ, Иттиҳоди гӯмрукӣ.*

**THEORETICAL –ORGANIZATIONAL BASIS OF INTEGRATION
PROCESSES WITHIN THE SCO AND PRACTICAL ASPECTS
FROM IMPLEMENTATION**

JURAHONZODA SAODATI HURSAND,
PhD in Economics, Deputy Director of the Center for Strategic Studies
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki Ave. 89,
Tel. +992 907 986913; e-mail: s.mutieva@mail.ru

NURMAKHMADOV ZAMIR MIRMAKHMADOVICH,

Senior Lecturer, Department of World Economy and International
Relations, Tajik State University of Commerce.

734061, Tajikistan, Dushanbe, st. Dehoti 1/2,

tel .: (+992) 901-11-17-34; e-mail: zamir_1tj@mail.ru

The article is devoted to the study of the concepts of the development of integration processes, the identification of the features of the formation of the Shanghai Cooperation Organization. An attempt is made to objectively analyze the positive and negative aspects in the activities of this global entity. The study of the foreign experience of the countries joining the SCO made it possible to identify problematic issues of the current state of the economy of the Republic of Tajikistan, the solution of which seems possible in the context of Eurasian integration.

Keywords: *integration, integration process, forms of integration, integration concepts, common economic space, Customs Union.*

УДК:338.43(575.3)

**ТАҲЛИЛИ ВАЗЪИ ИНФРАСОҲТОРИ СОҶАИ САНОАТ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АШУРОВ ИХТИЁР САИДОВИЧ,

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи молия ва қарзи

Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, Душанбе, кӯч. М.Турсунзода 30;

тел.: (+992) 907-55-77-88; e-mail: ikhtiyor.ashurov@inbox.ru

ҒУЛОМНОСИРОВА ФАРЗОНА МАМАДНОСИРОВА,

муовини сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои соҳавии

Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;

тел.: (+99237) 227-15-83; e-mail: fmamadno@gmail.ru

АСОЕВ МУФАРРА МАЗОРИДИНОВИЧ,

муаллими калони кафедраи идоракунии молияи давлатии Академияи

идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33;

тел.: (992) 905-50-70-69; e-mail: mufarrakh@mail.ru

Мақола ба омӯзиши ва таҳлили вазъи инфрасохтори соҳаи саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Муаллифон омилҳои асосии саноаткунони босуръатро мавриди баҳс қарор дода, таҳлил намуда, ба хулосае омадааст, ки ин омилҳо асосии кишвар ин саноат ба шумор меравад, чунки мо метавонем ба ин васила сатҳи камбизоатиро дар кишвар ба сатҳи пастар табдил диҳем. Дар мақола қайд гардидааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаҳои афзалиятнок барои сармоягузoron асосан соҳаҳои энергетика, саноати кӯҳӣ, саноати химия, сохтмон ва истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ, саноати сабук ва хӯрокворӣ, кишоварзӣ, коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, нақлиёт, коммуникатсия ва сайёҳӣ мебошад

Калидвожаҳо: *инфрасохтор, иқтисодиёт, самтҳо, омилҳо, соҳаи энергетика, саноати кӯҳӣ, саноати химия, сохтмон ва истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ, саноати сабук ва хӯрокворӣ, кишоварзӣ ва коркарди маҳсулоти саноатӣ.*

Дар партави тамоюли рушди ҷаҳони муосир, дар шароити глобалишавии тамоми ҷабҳаҳои фаъолияти ҷомеа, дар вазъияти талоши кишварҳои

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

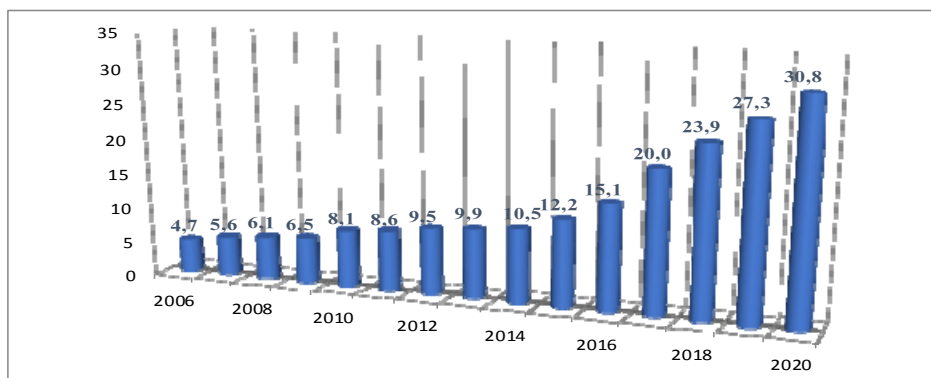
пешрафта барои ривочи бозори молу маҳсулот, бе назардошти манфиати кишварҳои истеъмолкунанда, зарурати эҳёи соҳаҳои саноат ва аз кишвари аграрию индустриалӣ ба кишвари индустриалию аграрӣ табдил додани ҷумҳуриамон амри зарурӣ ба ҳисоб меравад.

Барои ба кишвари индустриалӣ табдил ёфтани пеш аз ҳама мавҷудияти ду омил асосӣ – манбаи энергия ва фаъолияти бемамониати инфрасохтори нақлиёт зарур аст. Хушбахтона, аз се ду ҳадафи стратегия, ки дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон меистод, ин омилҳо таъмин гардида, заминаи мустаҳкам барои ҳадафи чорум ба ҳисоб меравад. Дар эълон гардидани ҳадафи чорум мо сиёсати дурбинонаи мантиқии Пешвои миллатро баҳри ба яке аз давлатҳои пешрафта мубаддал кардани Тоҷикистон возеҳу равшан ҳис мекунем.

Саноати Тоҷикистон, имрӯз дар марҳалаи эҳё қарор дошта, минбаъд бо вусъат ёфтани сармоягузорӣ, қорӣ намудани технологияҳои нав, инкишофи иқтисодии миллии илмӣ-техникӣ, аз байн бурдани монеаҳо байни илм ва истеҳсолот, ҷалб ва ба истеҳсолот ворид намудани технологияҳои пешқадами хориҷӣ, ташаккулу тақмили сохтор ва навосии фондҳои асосӣ чараҳои инкишофи он суръати нави афзоиш пайдо хоҳад кард.

Саноати имрӯзаи Тоҷикистон зиёда аз 90 самти коркард, истихроҷ ва истеҳсолотро дарбар гирифта, соли 2020 ба маблағи беш аз 30,9 млрд сомонӣ маҳсулот истеҳсол карда шуд, ки суръати афзоиш нисбат ба соли 2019-ум 8,8 дарсад зиёд аст. Дар натиҷа соли 2020 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ба 30,8 млрд. сомонӣ расонида шуд, ки нисбат ба соли 2019 ба андозаи 3,5 млрд. сомонӣ ё 12,8 дарсад зиёд мебошад. Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар муқоиса ба соли 2014 қариб 3 маротиба зиёд шудааст. (Ниг. ба диаграммаи 1).

Диаграммаи 1

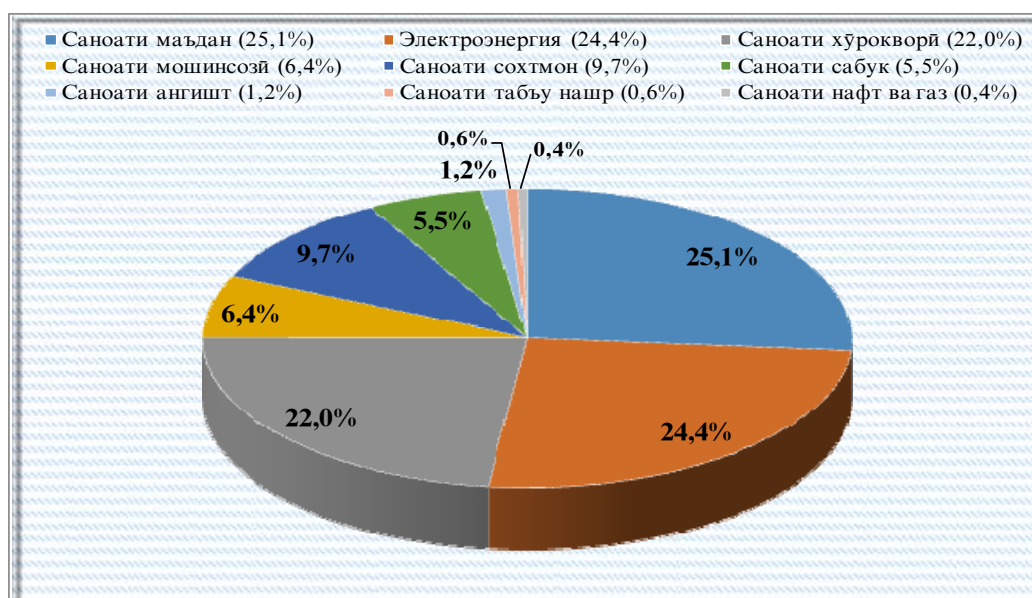
Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси ҳисоботҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

Дар соли 2020 дар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот дар сатҳи 111,8 дарсад таъмин гардидааст, саноати коркард 116,2 дарсад, таъминоти неруи барқ, газ, буғ ва тозакунии ҳаво 105,3 дарсад ва таъминоти об, тозакунии, коркарди партовҳо ва дастрасии коркарди дуҷумдараҷа 109,1 дарсад таъмин гардид, ки дар натиҷа ҳиссаи саноати маъдан дар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 25,1 дарсад, саноати электроэнергия 24,4 дарсад, саноати хӯроқовори 22,0 дарсад, саноати мошинсозӣ 6,4 дарсад, саноати сохтмон 9,7 дарсад, саноати сабук 5,5 дарсадро ташкил дод.

Ҳиссаи соҳаҳо дар маҷмӯи маҳсулоти саноатӣ дар моҳҳои январ–декабри соли 2020 (бо %). Нигаред ба диаграмаи 2.

Диаграмаи 2. Ҳиссаи соҳаҳо дар маҷмӯи маҳсулоти саноатӣ дар моҳҳои январ–декабри соли 2020 (бо %)

Сарчашма: таҳияи муаллифон дар асоси ҳисоботҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳамин тариқ тавассути тақвияти фаъолияти соҳаҳои саноати кишвар бо истифода аз имкониятҳои мавҷуда, ба воситаи барқарор намудани иқтидорҳои мавҷуда пайваста тадбирҳои зарурӣ андешида, дар ин самт корҳои муайяне ба анҷом расонида шуданд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки рушди минбаъдаи саноат дар доираи барномаҳои соҳавӣ, аз ҷумла "Консепсияи рушди соҳаи ангишт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040", "Барномаи рушди металлургияи ранга ва сиёҳ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2025", "Барномаи рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018–2022", "Барномаи рушди саноати хӯроқвории

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020–2025", "Барномаи рушди соҳаи кирмакпарварӣ ва коркарди пилла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012–2020", "Барномаи рушди қолинбофӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014–2020", "Дар бораи рушди қолинбофии дастӣ ва дигар ҳунароҳои мардумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон" ба роҳ монда шудааст. Илова бар ин, ҳангоми амалишавии барномаҳои мазкур бо дар назар доштани ташкили корхонаву коргоҳҳои нав ва воридоти хатҳои нави технологӣ дар корхонаҳои мавҷуда, таъсиси зиёда аз 6400 ҷойи кории нав дар назар дошта шудааст.

Дар шароити имрӯза дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имкониятҳои зиёде барои рушди истеҳсоли молу маҳсулоти баландсифати саноатӣ, афзоиш додани содирот ва пайдо кардани мавқеи сазовор дар бозори ҷаҳонии молу хизматрасонӣ мавҷуд мебошад, ки дар ин ҷода минтақаҳои кишвар метавонад пурқунандаи ҳолати мазкур бошанд.

Бояд тазаққур дод, ки дар соли 2020 рушди саноат дар минтақаҳои ҷумҳурӣ таъмин гардида, афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар вилояти Суғд 117,4% (2 млрд 423,1 млн сомонӣ зиёд), вилояти Хатлон 100,7% (313,7 млн сомонӣ зиёд, ВМКБ 88,5% (21,0 млн сомонӣ кам), шаҳри Душанбе 106,4% (185,5 млн сомонӣ зиёд) ва НТҚ 110,2% (371,3 млн сомонӣ зиёд)-ро ташкил дод. (Ниг. ба ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии минтақаҳо дар моҳҳои январ–декабри соли 2020

	Истеҳсоли маҳсулот (млн. сомонӣ)		Суръати афзоиш (дарсад)	Фарқ (+;-)	Ҳисса бо %
	2020	2019			
Ҷумҳурӣ	30 820,8	27 270,3	109,7*	2 423,1	100,0
Вилояти Суғд	15 401,5	12 735,8	117,4	2665,7	50,0
Вилояти Хатлон	8 810,9	8 497,2	100,7	313,7	28,6
НТҚ	3 166,4	2 795,1	110,2	371,3	10,3
Шаҳри Душанбе	2 735,5	2 550,0	106,4	185,5	8,9
ВМКБ	216,9	237,9	88,5	-21,0	0,7
Бозҳисоби мутааммарказ	489,6	454,3	107,8	35,3	1,6

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси ҳисоботҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон.

"Барои ба мақсадҳои гузаштаи мамлакат расидан, бояд, пеш аз ҳама, ба тараққиёти соҳаи саноат аҳамияти махсус дод, зеро саноат соҳаи асосӣ ва муҳимтарини ҳоҷагии халқ мебошад. Саноат ҳамаи соҳаҳои ҳоҷагии халқро бо техникаи наву муосир ва пешрафта таъмин мекунад. Аз дараҷа, суръат ва хусусияти инкишофи саноат дараҷаи техникаи соҳаҳои кишоварзӣ, сохтмон, нақлиёт, алоқа, савдо ва прогресси техникаи ҳамаи соҳаҳои ҳоҷагии халқ вобаста аст. Инкишофи минбаъдаи соҳаи саноат, ва пеш аз ҳама соҳаҳои саноати вазнин, заминаи муҳимтарини пурзӯр кардани потенциал ва ҳалли бомуваффақияти масъалаҳои истиқлолияти иқтисодии кишвари мо Тоҷикистон мебошад.

Таҳлили вазъияти иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он шаҳодат медиҳад, ки рушди иқтисодӣ, ҳалли бештари муаммоҳои иҷтимоӣ, баландбардории некӯаҳволии аҳолии мамлакат дар асоси инкишофи соҳаи саноат муайян карда мешавад [2].

Рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сатҳи инкишофи техникаю технологияи саноат алоқаи зич дошта, он дар камолоти истеҳсолоти моддӣ ва ғайримоддии ҷомеа, хусусан ташаккули даромадҳои аҳоли ва ғанӣ гардонидани бучети давлатӣ, таъмини эҳтиёҷоти мамлакат бо маҳсулоти саноатии ватанӣ ва ҷалби аҳолии қобили меҳнат ба истеҳсолот нақши муайянкунандаро мебозад.

Ҳамин тариқ, гуфтан бамаврид аст, ки рушди минбаъдаи иқтисодӣ кишварро бе рушди саноат дарк кардан ғайри имкон мебошад чунки бо тамоюли зиёдшавии аҳоли, маҳз саноат имкон медиҳад дар оянда мушкилотро аз иқтисодиёти мамлакат бартараф созад. Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ мушкилот ва муаммоҳои иқтисоди рӯз то рӯз афзуда, боиси ноамнии иқтисодиёти кишварҳо ва таъмин карда натавонистани талаботи истеъмолии аҳоли гардидааст.

Таваҷҷӯҳи хосса ва ташаббусҳои доимии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди бонизомии саноати кишвар заминаҳои бозътимод фароҳам овардааст. Аз ҷумла, эълон гардидани мораторий ба ҳама навъи санҷишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсолии Ҷумҳурии Тоҷикистон тайи солҳои охир чӣхати зиёд намудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти дохилӣ, таъмини аҳоли бо ҷойҳои корӣ ва дастгирии молистеҳсолкунандагони ватанӣ равона гардидааст.

Дар робита ба ҳадафи чоруми миллӣ – эълон гаштани саноатикунони босуръати кишвар самаранокӣ ва сифати барномаҳои қабулгардидаю лоиҳаҳои сармоягузорӣ ва зиёд намудани ҳиссаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар, ки соли 2019 ба 17,4 дарсад расонида шуд ва

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

то соли 2030 ба 22,0 дарсад расонидани он ҳамчун вазифаи асосӣ муқаррар гардидааст.

"Имрӯз саноати Тоҷикистон ба симои хоси миллии давлати мустақил табдил гардидааст. Акнун он бояд ба тамоми хусусиятҳои мақоми нав мувофиқ шуда, дар доираи ҷорабиниҳои ташкилию техникии аз ҷиҳати илмӣ асоснокшуда, ки самаранокии истеҳсолотро бо устувории занҷири арзиши иловашуда ва баланд бардоштани дараҷаи коркарди маҳсулот аз ашё то ба маҳсулоти тайёр бурда расонидани онро таъмин карда тавонанд" [3]. Муссалам аст, ки бо мақсади бартараф намудани санҷишҳои беасосу такрорӣ ва фароҳам овардани фазои мусоид барои рушди соҳибкорӣ ба ҳама гуна санҷишҳои ғайриқонунии соҳибкории истеҳсолӣ дар давоми ду сол мораторий эълон гардида буд, ки ба ҳолати имрӯза 2040 субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсолӣ бархурдор гардиданд.

Ҳамин тавр, тибқи афзалиятҳои, ки дар "Стратегияи миллии рушди кишвар барои давраи то соли 2030" муайян шудаанд, дар сохтори имрӯзаи саноат ба комплексҳои сӯзишворию энергетикӣ, агросаноатӣ, соҳаҳои саноати кӯҳкорӣ, сабук, хӯрокворӣ, кимиё, мошинсозӣ ва дигар соҳаҳои бартарият дода мешавад. Дар марҳалаи аввал (то солҳои чилуми асри XX) дар Тоҷикистон асосан соҳаҳои саноати сабук ва саноати хӯрокворӣ тараққӣ карда буданд (то солҳои ҳафтодуми асри XX ҳиссаи ин соҳаҳои мувофиқан 53,6–56,5% ва 34,5%-ро ташкил медод) [4].

Дар аввали солҳои 70-ум соҳаҳои саноати вазнин, хусусан гидроэнергетика, мошинсозӣ ва коркарди филизот, саноати маводи сохтмон ва саноати кимиё бо суръати баланд инкишоф ёфта буд ва инчунин, марҳала ба марҳала рушди саноат дар даврони истиқлол рушди бемайлонро касб намуда истодааст, ки он дар амалӣ гаштани ҳадафи миллии кишвар нақши хеле ҳам муҳим мебозад.

Рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон ба сатҳи инкишофи техникую технологии саноат робитаи зич дошта, он дар камолоти истеҳсолоти моддӣ ва ғайримоддии ҷомеа, хусусан ташаккули даромадҳои аҳоли ва ғайри гардонидани буҷети давлатӣ, таъмини эҳтиёҷоти мамлакат бо маҳсулоти саноатии ватанӣ ва ҷалби аҳолии қобили меҳнат ба истеҳсолот нақши муайянкунандаро мебозад [3].

Ноил шудан ба ин мақсад бидуни сармоягузорӣ ғайри имкон мегардад. Ҳол он ки ҳамасола ҷалби сармоя ба рушди саноат масъалаи муҳим боқӣ мемонад. Аз таҳлили сармоягузориҳои соҳаҳои саноат дар солҳои 2014–2020 бармеояд, ки он дар ҳолати рушд қарор дорад. (Ниг. ҷадвали 2).

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Ҷадвали 2. Ҷалби сароягузорӣ оид ба воридоти техника ва таҷҳизотҳои нав дар солҳои 2014-2020 (млн. сомонӣ)

	Номгӯи соҳа	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ҷамъ:	Ҳисса, %
1	Маъдан	462,5	413,2	233,7	466,1	192,9	537,8	682,5	2988,7	35,7
2	масолеҳи сохтмон	49,8	1381	374,5	6,1	126,8	12,0	32,0	1982,2	23,7
3	мошин-созӣ	17,8	961,5	17,7	2,5	98,9	63,1	65,8	1227,3	14,7
4	сабук	9,4	630,3	67,1	20,4	215,0	68,4	119,9	1130,5	13,5
5	хӯрокворӣ	99,2	89,7	6,8	41,9	79,9	166,0	262,3	745,8	8,9
6	ангишт	27,1	54,9	75,0	21,0	44,2	56,4	17,4	296,0	3,5
	Ҷамағӣ	665,8	3530,6	774,8	558,0	757,7	903,7	1179,9	8370	100,0
	Ҷойҳои кории нав, нафар	7423	8903	9212	2880	1792	2942	-	33152	X

Сарчашма: таҳияи муаллифон дар асоси ҳисоботҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Раванди саноатикунонӣ бо истифодаи васеи технологияҳои нави муосир рушд ёфта, соли сипаригардида барои таъсиси истеҳсолоти нав, татбиқи таҷҳизоти нави технологӣ ва васеъгардонии фондҳои истеҳсоли дар соҳаҳои саноат 1179,9 млн сомонӣ маблағҳои дохилии корхонаҳо ва сармоягузори дохилию хориҷӣ равона гардиданд, ки нисбат ба соли 2014 қариб 2,2 баробар зиёд аст. Аз ҷумла, дар соҳаи саноати масолеҳи сохтмон ба маблағи 32 млн сомонӣ, саноати сабук ва пилла ба маблағи 119,9 млн сомонӣ, соҳаи саноати ангишт ба маблағи 17,4 млн сомонӣ, саноати хӯрокворӣ ба маблағи 262,3 млн сомонӣ, саноати маъданҳои кӯҳӣ ва филизоти гаронбаҳо ба маблағи 682,5 млн сомонӣ ва саноати мошинсозӣ ба маблағи 65,8 млн сомонӣ техника ва таҷҳизоти нави технологӣ ворид карда шудааст.

Дар ин давра сармоягузорӣ дар соҳаи масолеҳи сохтмон ва истихроҷи ангишт мутаносибан 35,7 ва 35,8 % коҳиш ёфтааст.

Дар ҳафт соли зери таҳлил қароргирифта 35,7 дарсади сармоягузорӣ ба соҳаи истихроҷи маъдан, 23,7 дарсад барои истеҳсоли масолеҳи сохтмон, 14,7 % барои саноати мошинсозӣ, 13,5% саноати сабук, 8,9% саноати хӯрокворӣ ва 3,5% саноати ангишт сафарбар гардидааст.

Мувофиқи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо мақсади амалишавии ҳадафи "Саноатикунонии босуръати кишвар" ва барои таъмини муқаммалӣ ва муътамаднокии маълумоти оморӣ

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

тартиби ягонаи ташаккули ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ бо дарназардошти омӯзиши таҷрибаи пешқадами давлатҳои ИДМ якҷо бо вазоратҳои рушди иқтисод ва савдо, саноат ва технологияи нав, энергетика ва захираҳои об, кумитаи андоз, кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ "Дастурамали ташаккули ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ (молҳо, хизматрасонии саноатӣ)" дар таҳрири нав таҳия, тасдиқ ва мавриди амал қарор дода шуд. Шумораи кормандони маҳаллӣ ва хориҷӣ дар саноат дар соли 2019 дар ҷадвали 3 дарҷ гардидааст.

Ҷадвали 3. Шумораи кормандони маҳаллӣ ва хориҷӣ дар саноат, дар соли 2019

Соҳаҳо	Шумораи корхонаҳо	Шумораи коргарон (нафар)			Таъминот бо %		
		Ҳамагӣ	маҳаллӣ	хориҷӣ	ҳамагӣ	Маҳаллӣ	хориҷӣ
Саноат-ҳамагӣ:	2164	64927	62485	2442	100	96,2	3,8
аз ҷумла:							
сабук	467	15700	15626	74	100	99,5	0,5
мошинсозӣ	290	14940	14790	160	100	98,5	1,5
маъдан	36	11604	9931	1656	100	85,6	14,3
хурукворӣ	483	10429	10429	0	100	100,0	0,0
масолеҳи сохтмон	517	10364	9846	518	100	95,0	5,0
ангишт	18	1890	1840	50	100	97,3	2,7

Сарчашма: таҳияи муаллифони дар асоси ҳисоботҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Аз маълумоти ҷадвали мазкур бармеояд, ки аз 2164 корхонаи саноати ҳисоботдиҳанда (якҷо бо корхонаҳои хурд) дар соли 2019-ум 1887 корхона (87, 2%) пурра ғаёлият қарданд, 128 корхона (5,9%) ҳисоботи сифрӣ пешниҳод намуданд ва 149 корхона (6,9%) дар соли 2019 умуман ғаёлият нақарданд.

Дар Тоҷикистон шумораи корхонаҳои саноатӣ тамоюли зиёдшавӣ дошта, ғаёлияти истеҳсоли вобаста ба мавҷудияти ашёи хом ва талаботи бозор ба роҳ монда шудааст. Агар шумораи умумии корхонаҳои саноатӣ дар соли 2018 ба 1804 адад бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2019 ба 2164 расидааст, ки нисбатан 20 % зиёд аст.

Таҳқиқот мушкилоти асосии зерини соҳаро ошқор намуд:

❖ норасоии маблағҳои қардории корхонаҳо ва дарсади нисбатан баланди қарзҳои бонкӣ;

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

❖ боқӣ мондани ақибмонии техникӣ ва технологӣ, дараҷаи баланди фарсудаҷавии моддию маънавии таҷҳизоти саноатӣ кишоварзӣ;

❖ сатҳи нокифояи рушд, рақобатпазирӣ ва диверсификасияи саноати коркард;

❖ норасоии мутахассисони баландхаттисос, ба монанди менечерони сатҳи болоӣ ва дараҷаи миёна;

❖ сатҳи нокифояи ҳамкориҳои дохилисоҳавӣ, байнисоҳавию байни минтақаӣ ва ҳамгирӣ, рушд наёфтани муносибатҳои кластерӣ.

Сабабҳои ноқомӣ:

❖ ақибмонии қавии технологӣ ва техникӣ-иқтисодӣ;

❖ сукути робитаҳои саноатӣ бо кишварҳои собиқ Шӯравӣ;

❖ ҷалби сусти сармоягузории дохилӣ ва хориҷӣ;

❖ ба шахсони тасодуфӣ фуруҳтани корхонаҳо ва ғ.

Барои ҳалли масъалаҳои номбаршуда ҳалли масъалаҳои зерин зарур аст:

❖ бунёди асосҳои ниҳодӣ барои рушди устувор ва пешгирикунандаи соҳаҳои саноат;

❖ баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва диверсификасияи саноат;

❖ афзоиши ҳаҷми истеҳсол ва таъмини талаботи бозори дохилӣ бо маҳсулоти тайёр;

❖ афзоиши арзиши иловашудаи маҳсулоти саноатӣ равиши рушди кластерҳо;

❖ мусоидат ба рушди содирот ва низоми миллии воридотивазкунии интиҳобӣ.

Ба назари мо, дар партави нақшаи стратегияи саноатикунории босуръат бояд чунин чораҳои амалӣ намуд:

❖ қаблан ба корхонаҳои ғайридавлатишуда имкон дод, ки истеҳсолотро ба роҳ монанд. Инро метавон тавассути дастгирии давлатӣ аз ҷониби бучет, додани қарзҳо ва кафолатҳои давлатӣ барои ҷалби сармояи дохилӣ, хориҷӣ ба амал овард. Дастгирии молиявӣ онҳо аз ҳисоби сармояи донорҳо бояд сурат гирад;

❖ дар ҳолати набудани ҳалли масъала бо ин роҳ корхонаҳои ғайридавлатӣ кунонидашударо, ки аз истеҳсолот боз мондаанд бо нархҳои фуруҳташуда аз ҷониби давлат харида, ба онҳое фуруҳтан даркор, ки қобилияти ташкили истеҳсолотро доранд. Бо онҳо дар бораи ташкили истеҳсолот, бояд шарнома баста шаванд. Барои онҳое, ки корхонаро ба кор медароранд то даҳ сол аз тамоми андозҳо озод намудан даркор аст. Тамоми технологияи нави ба корхона воридшаванда аз кулли бочу хироч озод карда шаванд; барои дастгирии молистеҳсолкунандагон тамоми фармоишҳои давлатӣ оид ба хариди либос, пойафзол барои таъмини воҳидҳои махсус,

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

либосҳои ҷарбӣ, кормандони мақомотҳои давлатӣ (ВҚД, ҚГБ, ВХФ), либосҳои соҳаи тиб, либосҳои мактабӣ ба онҳо вогузошта шаванд. Ба онҳо бемамониат қарзҳои бонкӣ дода шуда, самаранокии онро назорат карда шаванд;

❖ молистеҳсолкунандагони ашёи хомро (истеҳсолкунандагони кишоварзӣ), ки фаъолияти ин корхонаҳо аз онҳо вобаста аст, ҳавасманд намуда, тавассути хариди ашёи хоми онҳо бо нархҳои, ки даромаднокии ин корхонаҳоро таъмин менамоянд, онҳоро ҳавасманд кардан зарур аст;

❖ заводи коркарди пашмо ҷарчи зудтар ба роҳ монда, хариди пашми истеҳсолкардаи хоҷагҳои аҳолиро тавассути сохторҳои "Тоҷикматлубот" ба роҳ мондан зарур аст, зеро ҳамазола қариб панҷ ҳазор тонна пашм талаф меёбад;

❖ истеҳсоли пилларо тавассути ташкили корхонаҳои маҳсусгардонидашуда ба роҳ монда, коркарди саноатии онро дар кишвар амалӣ намудан зарур аст. Дар соли 2019-ум 108 тонна пилла ба хориҷи кишвар содирот карда шудааст. Дар хонаҳои аҳоли ташкили он самаранок нест;

❖ мутлақо аз фурӯши маҳсулоти хоми пахта ба хориҷи кишвар даст кашидан даркор аст. Дар соли 2019-ум 94083 тонна нахи пахта ба хориҷа содир карда шудааст. Коркарди саноатии тамоми ашёро то маҳсулоти тайёр дар дохили кишвар ба роҳ бояд монд. Агар имкон нашавад, ақаллан ба хориҷи кишвар калоба ва ё риштаи онро метавон фурӯхт;

❖ фурӯши пӯсти чорворо бо хориҷи кишвар чун ашёи хом пешгирӣ карда шуда, коркарди саноатии онро ҷарчи зудтар ба роҳ мондан зарур аст. Бояд қайд намуд, танҳо соли 2019 ба хориҷи кишвар 95 тонна пӯсти гӯсфанд ва 3786 тонна пӯсти чорвои калон содирот карда шудааст. Ин имкони истеҳсоли пойафзори ҷармиро метезонад;

❖ истеҳсоли мӯзаҳои резинӣ, калӯш бояд дар дохили кишвар ташкил карда шаванд;

❖ сифати ҷӯрбро беҳтар карда, ақаллан ба маҳсулоти Ҷумҳурии Ёзбекистон наздик бояд намуд. Муттасил воридоти онро аз хориҷи кишвар кам бояд кард.

Ҳамзамон, сиёсати ташкили корхонаҳои хурд натиҷаҳои дилхоҳ надод. Дар партави иҷрои барномаи бо усули кластерҳои саноатӣ ташкил намудани истеҳсолот амри зарурист. Метавон чунин кластерҳоро дар пояи заводҳои пахтатозакунӣ амалӣ намуд. Ташкили ин кластерҳо барои таъмини ҷойҳои корӣ дар минтақаҳо имконият медиҳад, зеро заводҳои пахта ва манбаи ашёи хом дар ҳамаи минтақаҳо ҷойгиранд.

Хулласи калом, аз гуфтаҳои боло чунин бармеояд, ки дурнамои рушди сиёсати давлатии саноат вобаста ба рушди соҳаҳои анъанавии саноати сабук

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

ва хӯрокворӣ бояд ба зиёд кардани ҳаҷм ва навъҳои маҳсулоти тавлидшаванда, инчунин, ба кулӣ бехтар гардонидани сифат, ороиш, намуди бозоргузори маҳсулот ва бастабандии зебои он он нигаронида шавад, ки ба ин тарикқ ривочи додани бозори фуруши маҳсулот таъмин гардад.

АДАБИЁТ

1. Пайёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Аз 26.12.2018
2. Низамова Т.Д. Нақши соҳаи саноат дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон//Маҷлиси конфронси байналмилалӣ илмӣ-амалии “Масоили мубрами ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамои инкишоф”(Душанбе, 15 майи соли 2018).- Душанбе: Дониш, 2018,- с.209.
3. Стратегияи рушди саноат барои Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030. Душанбе.- 27.03.2018, №159.- с. 1.
4. Хоналиев Н. Промышленность Таджикистана: современное состояние и перспективы развития. - Душанбе: Ирфон, 2007, с. 25-26, 30,37.
5. Ҳисоботҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014–2020
6. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи омори Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.” 2020

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ СФЕРЫ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

АШУРОВ ИХТИЕР САИДОВИЧ,

доктор экономических наук, профессор кафедры финансов и кредита
Российско-таджикского Славянского университета
734025, Таджикистан, Душанбе, ул. М.Турсунзаде 30;
тел.: (+ 992 37) 2-27-54 -59; (+992) 907-55-77-88;
e-mail: ikhtiyor.ashurov@inbox.ru

ГУЛОМНОСИРОВА ФАРЗОНА МАМАДНОСИРОВА,

заместитель начальника Управления анализа отраслевых
вопросов Центра стратегических исследований
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел. : (+99237) 227-15-83; e-mail: fmamadno@gmail.ru

АСОЕВ МУФАРРА МАЗОРИДИНОВИЧ,

старший преподаватель кафедры
управления государственными финансами
Академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Саид Носир 33;
тел: (992) 905-50-70-69; e-mail: mufarrakh@mail.ru

Статья посвящена изучению состояния инфраструктуры промышленной сферы в Республике Таджикистан. Авторы проанализировали основные факторы индустриализации темпов и пришли к выводу, что основным фактором развития страны является индустрия, поскольку мы можем тем самым снизить уровень бедности в стране. В статье отмечается, что в Республике Таджикистан приоритетными сферами для инвесторов являются энергетическая, горная химическая промышленность, строительство и производство строительных материалов, легкая и пищевая промышленность, сельское хозяйство, переработка сельскохозяйственной продукции, транспорт, связь и туризм.

Ключевые слова: инфраструктура, экономика, направления, факторы, промышленность. энергетика, горная промышленность, химическая промышленность, строительство и производство строительных материалов, легкой и пищевой промышленности, сельского хозяйства и переработки промышленной продукции

ANALYSIS OF THE STATE OF INDUSTRIAL INFRASTRUCTURE IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

ASHUROV IKHTIYOR SAIDOVICH,

Doctor of Economics, Professor of the Department of Finance and Credit
Russian-Tajik Slavic University
734025, Tajikistan, Dushanbe, st. M.Tursunzade 30;
tel.: (+992) 907-55-77-88; e-mail: ikhtiyor.ashurov@inbox.ru

GULOMNOSIROVA FARZONA MAMADNOSIROVNA,

deputy head of the Department for Analysis of Industry Issues
Center for Strategic Research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 89;
tel.: (+99237) 227-15-83; E-mail: fmamadno@gmail.ru

ASOEV MUFARRA MAZORIDINOVICH,

Senior Lecturer at the Academy of Public Administration under the

President of the Republic of Tajikistan

Department of Public Finance Management

734025, Tajikistan, Dushanbe, st. Said Nosir 33;

tel: (992) 905-50-70-69; e-mail: mufarrakh@mail.ru

The article is devoted to the study of the state of industrial infrastructure in the Republic of Tajikistan. The author analyzed the main factors of the pace of industrialization and came to the conclusion that this industry is the main factors of the country, since we can thereby reduce the level of poverty in the country. The article notes that in the Republic of Tajikistan, priority areas for investors are energy, mining, chemical industry, construction and production of building materials, light and food industries, agriculture, processing of agricultural products, transport, communications and tourism.

Keywords: *infrastructure, economy, directions, factors, industry. energy, mining, chemical industry, construction and production of building materials, light and food industry, agriculture and processing of industrial products*

НАҚШИ ИМТИЁЗҲОИ АНДОЗӢ ДАР ҶАЛБИ САРМОЯИ ХОРИҶӢ

ИБРОҲИМЗОДА ИЛҲОМ,

академики АБН ФР, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
мудири кафедраи молия ва суғуртаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17
тел.: (+992) 918-81-42-40; e_mail: ilhomuddin@mail.ru

ГУЛАҲМАДЗОДА ЗУЛФИҚОР АҲМАД,

унвонҷӯи соли дуҷуми кафедраи молия ва суғуртаи Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17
тел.: (+992) 906-00-99-77; e_mail: zulfiqor1988@mail.ru

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои аҳаммияти имтиёзҳои андозӣ дар ҷалби сармоияи хориҷӣ ба иқтисодиёти миллии мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Барои ҷалб намудани сармоягузорӣ зарурати танзими фишангҳои макроиқтисодӣ хеле муҳим арзёбӣ гардида, шароитҳои ҷаззобияти онро махсусан, низоми андозӣ ва имтиёзҳои он таъмин менамоянд.

Вобаста ба тақмили Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар таҳрири нав қабул шуд, инчунин, ҷиҳати ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва ҷоннокнамоии сармоягузориҳои дохилӣ як қатор тақлифҳо пешниҳод карда шудааст.

Калидвожаҳо: *имтиёзҳои андозӣ, кодекси андоз, сармоягузориҳои хориҷӣ, сармоягузориҳои дохилӣ, фишангҳои макроиқтисодӣ, низоми андоз, иқтисодиёти миллии.*

Дар шароити муосир, бо зарурати гузаштан ба муносибатҳои иқтисодӣ бозорӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар роҳи ҷиддии ислохоти иқтисодӣ қарор дорад. Дар ин роҳ ҷумҳурии мо бо якчанд монеа ва душворӣҳо дучор меояд, ки барои пешгирӣ ва бартараф намудани ин мушкилот, пеш аз ҳама, муҳайё сохтани шароит барои сармоягузориҳои хориҷӣ зарур аст. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки шумораи зиёди давлатҳо танҳо ба тӯфайли истифода аз сармоияи хориҷӣ аз бӯҳрони шадиди иқтисодӣ ва иқтисодӣ баромадаанд.

Ҷалби сармояи хориҷӣ ба кишвар яке аз самтҳои муҳими ислоҳоти иқтисодии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Тавре ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар санаи 26 январи соли 2021 қайд намуда буданд: "...ҳоло барои рушди соҳаҳои мухталифи иҷтимоиву иқтисодии кишвар 70 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи умумии қариб 40 миллиард сомонӣ татбиқ шуда истодааст. Танҳо дар соли 2020-ум 29 созишномаи сармоягузори давлатӣ ба маблағи 10 миллиард сомонӣ ба имзо расонида шуд, ки барои беҳтар намудани ҳифзи иҷтимоии аҳоли, хизматрасониҳои тиббӣ, бунёди иншооти соҳаи маориф, рушди деҳот, сохтмону барқарорсозии роҳҳо ва иншооти энергетикӣ равона гардидааст. Аз соли 2013 то имрӯз аз ҷониби Ҳукумати мамлакат бо ширкатҳои ватаниву хориҷӣ 17 созишнома оид ба сармоягузори мустақим ба имзо расонида шудааст, ки дар доираи онҳо 15 корхонаи нави истеҳсолӣ ба маблағи умумии зиёда аз 10 миллиард сомонӣ бунёд гардида, беш аз ҳафт ҳазор нафар сокинони мамлакат бо ҷойи кори доимӣ таъмин карда шудаанд. Дар робита ба ин, зарур аст, ки корҳо дар самти бунёди корхонаҳои металлургӣ, маъдантозакуни, истихроҷ ва то маҳсулоти ниҳой коркард намудани филизоти ранга ва қиматбаҳо, рушди саноати мошинсозӣ, нассочӣ, хӯроқворӣ ва дорусозӣ вусъат бахшида шаванд" [1].

Дар Паёми навбатии худ Пешви миллат қайд намуданд, ки бо мақсади ҳамкориҳои судманд дар соҳаҳои афзалиятноки мамлакат, аз ҷумла гидроэнергетика, соҳаҳои саноати маъдан, сабук ва хӯроқворӣ, инчунин, кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои зеризаминӣ ва туризм имкониятҳои кофӣ мавҷуданд ва истифодаи самараноки онҳо аз афзоиши сармоягузори мустақими дохиливу хориҷӣ ва воридоти техникаву технологияҳои муосир вобастагии калон дорад. Вобаста ба ин, ба Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ дар якҷоягӣ бо вазорату идораҳои соҳавӣ супориш дода шуд, ки ҳамкориҳои мустақимро бо сармоягузoron васеъ ба роҳ монда, чиҳати татбиқи саривақтиву босифати лоиҳаҳои афзалиятноке, ки бо ҷалби маблағҳои давлатӣ ва созмонҳои байналмилалӣ амалӣ мегарданд, ҷораҳои судманд андешад.

Инчунин, бо мақсади суръат бахшидани диверсификасияи иқтисодиёт ва боз ҳам беҳтар гардонидани фазои сармоягузори мамлакат, таъмини ҳукукии кафолату имтиёзҳои сармоягузори дохиливу хориҷӣ ва ҷорӣ намудани механизми пешбурди сиёсати ягонаи сармоягузорӣ Сарвари давлат, зарурати таҳияи Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва химояи сармоягузори масъалагузорӣ намуда, ба мақомоти дахлдор супориш

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

доданд ки, то охири сол лоиҳаи мазкур ба баррасии ҳукумати кишвар пешниҳод намоянд.

"Илова бар ин, Ҳукумати мамлакатро зарур аст, ки чиҳати боз ҳам беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ тавассути таъмини кафолатҳои ҳуқуқи молумулкӣ, эътирофи конвенсияҳо ва дигар санадҳои байналмилалӣ, ки ба ҳимояи сармоягузори рағбатшудаанд, инчунин қарор намудани низомии беҳтари андозбандӣ ва имтиёзҳои қобили рағбат қарорҳои зарурӣ андешид" [1].

Барои ҷалб намудани сармоягузорӣ зарурати танзими фишангҳои макроиқтисодӣ ҳеле муҳим арзёбӣ гардида, шароитҳои ҷаззобияти онро махсусан низомии андозӣ ва имтиёзҳои он таъмин намоянд. Яке аз унсурҳои асосии андозбандӣ–имтиёзҳои андоз ба ҳисоб меравад. Мутобиқи муқаррароти Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон: "Имтиёзҳои андоз афзалиятҳои, ки мутобиқи Кодекси мазкур шартномаҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорони муқаррароти вобаста ба андозбандӣ мебошанд, ба гуруҳҳои алоҳидаи андозсупорандагон нисбат ба дигар андозсупорандагон фароҳам оварда шудаанд, аз ҷумла бе ягон таъсири манфӣ ба андозсупорандаи имтиёздор додани имконияти напардохтан, дар ҳаҷми камтар, дар муҳлати нисбатан дертар супоридани андоз, эътироф карда мешаванд» [2].

Дар солҳои охир бо мақсади беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, ташиқ ва ба истифода додани корхонаҳои истеҳсоли дар соҳаҳои саноати сабук, кишоварзӣ, истихроҷи сарватҳои зеризаминӣ ва ғайра аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ба пешравии он мусоидат намоянд, қабул шуда истодаанд. Яке аз омилҳои муҳиме, ки бевосита дар қарарҳои ҷалби сармояи хориҷӣ нақши қалонро мебошад, ин содда ва муқаммал намудани қонунгузори марбут ба соҳаи андоз, бонк ва ҳисобдорӣ мебошад.

Мақсади қабули Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав яъне ташаккули низомии оқилонаи андоз, мувозинаи манфиатҳои умумидавлатӣ ва хусусиро таъмин намуда, барои рушди соҳаи соҳибдорӣ ва беҳбудии фазои сармоягузорӣ дар ҷумҳурӣ, ба афзоиши боигарии милли ва чиҳати некуаҳволии шаҳрвандон шароити мусоид фароҳам месозад.

Дар Лоиҳаи Кодекси андози нав, ки дар арафи таҳрири пешниҳоди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад, зарурияти ба инобат гирифтани масъалаҳои мазкур ҳеле саривақтӣ аст. Бо мақсади иҷрои супориши Сардори давлат маъмурикунонии андоз дар Кодекси андози аз 1 январи соли 2013 амалкунанда содда, ҳаҷми умумии матни он ва меъёрҳои

аз як модда ба моддаи дигар ва ба дигар санадҳои ҳукуки ҳаволақунанда нисбат ба Кодекси пештара ҳаддалимкон кам карда шуда буд, лекин мутаассифона гаронии андоз, тавре таҳлилҳо нишон медиҳанд, зиёд шудааст. Инчунин қайд намудан бомаврид аст, ки дар ин кодекси қабулшудаи таҳрири соли 2012 шумораи умумии моддаҳо аз 359 адад то 329 адад ва шумораи истинодҳо аз 384 адад то 176 адад кам карда шуда буд. Дар баробари ин аз номгӯи андозҳо 2 намуди он пурра хориҷ карда шуда - андоз аз фурӯши чакана ва андози ҳадди аққал аз даромадҳо. Шумораи эълomiaҳои андоз то 41 дарсад, шумораи умумии пардохтҳои андози то 43 дарсад ва шумораи ҳисоботҳои андози то 86 дарсад кам карда шуда буд. Интизор аст, ки қабули Кодекси андози нав бевосита метавонад ба пешравии соҳибқоронии хурд ва миёна махсусан дар соҳаи истеҳсолӣ, мусоидат намуда, ба ғайи гардонидани бозори дохилӣ аз молу маҳсулоти ватанӣ мусоидат намояд [3].

Мавриди зикр аст, ки дар Кодекси андози таҳрири соли 2012 қабулшуда имтиёзҳои андозӣ пешбинӣ шуда буданд, ки барои корхонаҳои азнав таъсисефта мавриди истифода қарор дода шудаанд. Мисол: мувофиқи моддаи 110-и Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон корхонаҳои нави молистеҳсолқунанда аз санаи бақайдгирии ибтидоии давлатӣ ҳангоми аз ҷониби муассисони онҳо дар мӯҳлати 12 моҳи тақвими аз санаи бақайдгирии давлатӣ ба фонди оинномавии ҷунин корхонаҳо ворид намудани ҳаҷмҳои сармоягузориҳо ба мӯҳлати:

а) 2 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 200 ҳазор доллари ИМА то 500 ҳазор доллари ИМА бошанд;

б) 3 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 500 ҳазор доллари ИМА то 2 миллион доллари ИМА бошанд;

в) 4 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 2 миллион то 5 миллион доллари ИМА бошанд;

г) 5 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 5 миллион доллари ИМА бошанд аз пардохти андоз аз ғоида озод мебошанд.

Мувофиқи моддаи 313-и Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад барои корқарди саноатии пӯст, пашм, абрешими хом ва дигар ашёи хоми соҳаи кишоварзӣ ба маҳсулоти ниҳой ба мӯҳлати то 5 сол имтиёзи андозӣ пешниҳод намояд.

Мувофиқи моддаи 169- Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз андоз аз арзиши иловашуда барои технологияҳои ҳозиразамон имтиёзҳои андоз дода шудааст воридоти техникаи таъиноти кишоварзӣ, таҷҳизоти истеҳсолию технологӣ ва маснуоти тақмили (комплектӣ) онҳо, ки маҷмӯи ягонаи технологиро ташкил медиҳанд. Номгӯи таҷҳизоти истеҳсолию тех-

нологӣ ва маснуоти такмилӣ ба он мутобиқи номгӯи молҳои ғайриқиммати иқтисодии хориҷӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешавад; воридоти молҳое, ки барои татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорию Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи маблағҳои созишномаҳои грантӣ (қарзӣ) амалӣ мешаванд;

Инчунин соҳибкдороне, ки дар ҷумҳуриямон корхонаҳои коркарди пурраи пахтаро яъне аз қалобаи пахта то матъои дӯзандагиро бунёд намуданианд, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи муқаррароти Кодекси андози ҶТ аз пардохти андоз аз ғайриқиммати, андоз аз амволи ғайриманкул, андоз аз арзиши иловашуда ба муддати 12 сол озод карда мешаванд. Хушбахтона аз ҷунин имтиёзҳои пешбинишуда соҳибкдорони дохиливу хориҷӣ бо мақсади истифода бурда ҷунин корхонаҳоро ба истифода доданд. Мисол: мутобиқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.04.2010 сол таҳти №390 корхонаҳои зерин ба монанди Хима-Текстилниҳияи Ёвон, Олим-Текстайли ниҳияи Мастҷоҳ ва Коттон-Текстайли шаҳри Сарбанд, аз пардохти андозҳо ва мӯҳлати дар боло қайдшуда озод мебошанд.

Қабули Кодекси андози таҳрири соли 2012 ва мақсади истифода намудани он аз соли 2013 нисбатан имконият дод, ки ба сармоягузорию хориҷие, ки дар ташкил намудани корхонаҳои истеҳсоли таввҷӯҳдоранд аз имтиёзҳои пешбинишуда пурра истифода баранд. Инчунин аъзошавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо талаботҳои навро ба сармоягузорию пеш овард ва бо таври пурра ғайриқиммати намудани корхонаҳое, ки дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ ташкил ёфтанд қисман дар ҳалли масъалаи бо ҷои кор таъмин намудани аҳолии ин минтақаҳо мусоидат намуда истодаанд. Сиёсати пешгирифти давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақсади захираҳои калони ашёи хоми минералӣ, захираҳои арзони меҳнатӣ таваҷҷӯҳи сармоягузорию хориҷиро баҳри воридоти сармоя ба ҷумҳурии мо ҷалб намуда ба пешравии иқтисодиёт ва баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардум мусоидат намуда истодааст.

Мақсус, қайд намудан зарур аст, ки муддати ду сол боз тибқи дастури Пешвои миллат, лоиҳаи нави Кодекси андоз дар комиссияи байнивазирату идораҳо баррасӣ ва муҳокима шуда истодааст ва бахусус онро аз нуқтаи назари ҷолибияти сармояи дохиливу хориҷӣ таҳия намудан таъкидҳо шудааст. Пешвои миллат соли ҷорӣ низ оид ба таъҷилан қабули таҳрири нави он зимни Паёмашон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷунин қайд намуданд: “Илова бар ин, бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷалби сармояи шаҳрвандон ба иқтисоди миллӣ пешниҳод менамоем, ки соли ҷорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бинобар қонунигардонии маблағҳо

ва дигар дороиҳо афв гузаронида шавад. Ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки вобаста ба татбиқи пешниҳоди мазкур санадҳои дахлдори меъёрии ҳукукиро таҳия ва қабул намояд. Инчунин, барои аз байн бурдани ҳолатҳои санҷиши ғайриқонунӣ ё даҳолат ба ғаёолияти сармоягузорино соҳибкорон Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатиро зарур аст, ки якчо бо вазорату идораҳои марбута дар муҳолати кӯтоҳтарин лоиҳаи санади меъёрии ҳукукии дахлдорро таҳия ва ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод созад. Вазорати молия вазифадор карда мешавад, ки якчо бо дигар вазорату идораҳо таҳияи лоиҳаи Кодекси андозро дар таҳрири нав бо дарназардошти сабуқ гардонидани пешбурди ғаёолияти соҳибкорӣ, баҳусус, соҳибкориҳои истеҳсоли ба анҷом расонида, то моҳи март ба Ҳукумат пешниҳод намояд” [1].

Ба ақидаи мо да қабули Кодекси андози нав самтҳои зерин бояд ба инобат гирифта шаванд:

- Бо мақсади тараққӣ додани бозорҳои суғурта ва лизинг дар Ҷумҳурии Тоҷикистон лозим аст, ки ҳавасмандкунии андозӣ ба воситаи тақмили имтиёзҳои андозӣ ва меъёрҳои камкунии андоз аз ғоидаи ширкатҳои суғуртави ва лизингиро дар Кодекси андоз ба инобат гирем. Бинобар ин, ба қисми 2 моддаи 109, ки меъёрҳои андоз аз ғоидаи шахсони ҳукукиро муқаррар мекунад (барои дигар намудҳои ғаёолият аз 1 январи соли 2017 – 23%), зербанди алоҳида дар моддаи мазкур барои ғаёолияти ширкатҳои суғуртави ва ширкатҳои лизингӣ ҳамроҳ карда шуда, меъёри андоз аз ғоидаи ширкатҳои суғуртави ва ширкатҳои лизингӣ дар ҳаҷми 10 ё ақалан 15 дарсад муқаррар карда шавад;

- Ба сарҳати 1 қисми 2 моддаи 216, ки нисбат ба меъёрҳои андози иҷтимоӣ (...андози иҷтимоие, ки ба бӯжет гузаронида мешавад, барои суғуртакунандагон меъёри 25 дарсада ва барои суғурташудагон 1 дарсада татбиқ карда мешаванд) оварда шудааст, ки аз рӯи мазмун андози мазкур ду маротиба аз як объекти андозбандишаванда дар корхона ситонида мешавад. Масалан, дар мадди аввал шахси ҳукуқӣ 25 дарсад аз фонди музди меҳнат ва баъдан ҳар як шахси воқеӣ 1% андози мазкурро пардохт мекунам, ки ин боиси кам гардидани даромади коргар дар корхона мегардад (фарз мекунем, ки тибқи фонди музди меҳнат корманд 1000 сомонӣ музди меҳнат мегирад, бади тарҳкунии андози мазкур он ба 742 сомонӣ (1000-25%-1%=742)) баробар мешавад. Аз ин рӯ, пешниҳод карда мешавад, ки меъёрҳои андози мазкур аз нав таҷдиди назар карда шуда, яке аз онҳо пурра бардошта шавад;

- Дар Кодекси андоз ба қоидаҳои нисбии пардохти андозҳо аз рӯи ҳаҷми сармояи ҷалбшуда тағйирот даровардан лозим аст. Масалан, дар

моддаи 110, банди 6-и Кодекси андоз оварда шудааст, ки корхонаҳои нави молистеҳсолкунанда аз санаи бақайдгирии ибтидоии давлатӣ ҳангоми аз ҷониби муассисони онҳо дар мӯҳлати 12 моҳи тақвими аз санаи бақайдгирии давлатӣ ба фонди оинномавии ҷунин корхонаҳо ворид намудани ҳаҷмҳои дар поён пешбинигардидаи сармоягузориҳо ба мӯҳлати: а) 2 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 200 ҳазор доллари ИМА то 500 ҳазор доллари ИМА бошанд; б) 3 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 500 ҳазор доллари ИМА то 2 миллион доллари ИМА бошанд; в) 4 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 2 миллион то 5 миллион доллари ИМА бошанд; г) 5 сол, агар ҳаҷми сармоягузориҳо бештар аз 5 миллион доллари ИМА бошанд, аз супоридани андоз аз Ҷоида озод мебошанд”. Баръакс, ба андешаи мо бояд ҳаҷми маблағҳои сармоягузоришаванда дар Кодекси андоз зиёд карда шаванд, вагарна ин модда сармоягузориҳои кӯтоҳмуддатро ҳавасманд карда, қарзгирандаеро, ки бояд тичораташро васеъ кунад, ҷазо медиҳад. Ҳангоми ҳисоб кардани Ҷоидаи андозбандишаванда моддаи 113 Кодекси андоз бояд пурра бекор карда шавад ва ҳамаи дарсадҳои воқеие, ки пардохта мешаванд, бояд ҳамчун ҳароҷот то андоз аз Ҷоида ҳисоб карда шаванд.

- **Мувофиқи Кодекси амалкунанда, соҳибкоре, ки пардохтҳои ғайринақдӣ анҷом медиҳанд, дар муқоиса бо пардохтҳои нақдӣ як дарсад кам андоз месупоранд.** Дар лоиҳаи нав ҳамин ҷиз пешбинӣ карда шудааст, вале барои субъектҳои хоҷагидорӣ аз ҳамон терминалҳои пулқабулкунӣ дастрасии онҳо бояд соддатар карда шавад ва як имтиёз дода шавад, ки ҳамин маблағ маблағе, ки онҳо барои харидории таҷҳизот сарф мекунанд, ба як вақти муайян тамдид карда шавад;

- Дар моддаи 180 меъёри андоз аз шахси воқеӣ-резидент аз ҷойи кори асосӣ бо меъёрҳои гуногун андозбандӣ карда мешавад ва на зиёда аз тарҳи шахсӣ аз андоз озод мебошад. Бинобар ин, пешниҳод менамоем, ки ҳадди маблағи аз андозбандӣ озод ба музди ҳадди ақал баробар карда шавад;

- Мувофиқи моддаи 369 меъёрҳои андоз аз воситаҳои нақлиёт аз рӯи иқтидори муҳаррики воситаи нақлиёт ба андозаҳои гуногун (ҷадвали овардашуда) муқаррар карда мешаванд (бо ҳисоби 1 қувваи аспӣ иқтидори муҳаррик ё 1 кВт соати қувваи барқи иқтидори муҳаррик ё 1 кило-фишори муҳаррики реактивӣ). Пешниҳод менамоем, барои нафароне, ки бештар аз як воситаи нақлиётро дар ихтиёр доранд, меъёри андоз низ ба андозаи 50% зиёд карда шавад;

- Дар моддаи 357, меъёри андоз барои объектҳои ғайриманкуле, ки ҳамчун биноҳои (хучраҳои) истиқоматӣ, инчунин биноҳои ёрирасони онҳо истифода карда мешавад ба чунин тартиб оварда шудааст: то 90 метри мураббаъ - 3 дарсад; аз 90 то 200 метри мураббаъ - 4 дарсад; зиёда аз 200 метри мураббаъ - 6 дарсад;

- Бо мақсади воридоти маблағҳо аз нафароне, ки биноҳои истиқоматию зиёдро дар ихтиёр доранд, пешниҳод менамоям, ки аз 90 то 200 метри мураббаъ - 6 дарсад ва зиёда аз 200 метри мураббаъ - 10 дарсад меъёри андоз муайян гардад;

- Дар моддаи 184 даромади умумии аз фаъолияти ба меҳнати кироя ё аз фаъолияти соҳибкорӣ мансубнабуда оварда шудааст. Даромади андозсупоранда аз фаъолияти, ки ба фаъолияти меҳнати кироя ё фаъолияти соҳибкорӣ алоқаманд нест, даромади ғайрISOҳибкории андозсупоранда до-ниста шудааст;

- Дар ин маврид пешниҳод менамоям, ки даромад барои фаъолияти хизматрасонии тахсилотӣ алоҳида дарҷ карда шуда, меъёри он дар ҳаҷми то 10% паст карда шавад;

- Ҷорӣ намудани қарзҳои андозии инвестиционӣ.

- Қарзҳои андозии инвестиционӣ яке аз шаклҳои тағир додани мӯҳлати иҷрои уҳдадорихи андоз мебошад, ки дар он ба андозсупоранда имконияти кам кардани пардохтҳо аз рӯи андоз аз ғоида бо пардохти минбаъдаи маблағи дарсадҳо мӯҳлат дода мешавад. Таъсири мусбати асо-сии ин навъи қарз, барои корхонаҳо ин дастрас ва муносиб будани он дар муқоиса бо қарзҳои бонкӣ ба шумор меравад;

- Боз ҳам ҳавасманд намудани андозбандии раванди сармоягузорӣ.

- Ба Ҷумҳурии Тоҷикистон мебояд, ки то ҳавасмандкунии ан-дозбандии раванди сармоягузорӣ ва маблағгузорию соҳаҳои афзалиятдо-штаро васеъ намуда, тақмили рушди истеҳсолот ва тичоратро ба роҳ мо-над;

- Мо мисол оварда метавонем, ки дар моддаи 313-и Кодекси андози амалкунанда дар низомии имтиёзноки андозбандӣ хусусиятҳои андозбандии хоҷагиҳои паррандапарварӣ ва корхонаҳои истеҳсолкунандаи хӯроки омехтаи парранда ва чорво оварда шудааст, ки ба мӯҳлати 12-сол аз пар-дохти андоз аз ғоида, ААИ, АИРА, андозҳо аз молумулки ғайриманқул ва ҳангоми воридоти мол барои эҳтиёҷоти худӣ аз пардохти боҷи гумрукӣ озод мебошанд, ки аз рӯи нишондиҳандаҳои омӯрӣ натиҷаи мусбӣ додааст;

- Бақайдгирии давлатӣ ба сифати соҳибкори инфиродии шахсони воқеӣ, ки ғайрирасмӣ дар бозорҳо ба фурӯши воситаҳои нақлиёт машғул

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

мебошанд. Бо ин мақсад пешниҳод менамоем, ки ин навъи фаъолият низ дар асоси маълумотҳои бақайдгирии давлатии воситаҳои нақлиёт мавриди андозбандӣ қарор дода шавад;

- Бақайдгирии давлатӣ ба сифати соҳибкори инфиродии шахсони воқеӣ, ки ғайрирасмӣ ба фурӯши объектҳои ғайриманқӯл машғул мебошанд машғул мебошанд.

- Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сафи ин гуна шахсони воқеӣ, ки бе ягон бақайдгирии давлатӣ ба фурӯши объектҳои ғайриманқул машғул мебошанд, хеле зиёд ба ҷашм мерасад;

- Таҷрибаи андозбандии мамлакатҳои хориҷиро ба инобат гирифта низоми андозбандии истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзиро дуруст ба роҳ мондан лозим аст:

- бояд ташкилкунандагони хоҷагиҳои деҳқонӣ на камтар аз 5 га қитъаҳои замин дошта бошанд;

- намудҳои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз ҷониби давлат муқаррар карда шавад;

- дар ҳама қитъа ташкил кардани корхонаҳои хурди коркарди минъбаъдаи маҳсулоти кишоварзӣ;

- бастанӣ шартнома бо хоҷагиҳои паррандапарварӣ, чорводорӣ, камбинати гушт ва консервабарорӣ ва ғ.

-

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», аз 21.01.2021/ - <http://prezident.tj/node/25005>;

2. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2012, Душанбе сах-22;

3. Тафсири мухтасари муқаррароти алоҳидаи лоиҳаи Кодекси андози ҶТ дар таҳрири соли 2012. - сах-4.

4. Кейнс. Дж., М., Общая теория занятости процента и денег. М.: Прогресс, 1978.

5. Комин В.А. Международные налоговые соглашения - М.: Мысль, 1983

6. Комин В.А. Кто содержит буржуазное государство? Подходные налоги: как они используются против трудящихся. - М.: Мысль, 1986.

7. Комин В.А. Налоговая справедливость - М.: Политиздат, 1986.

8. Кравченко И. Налоговые реформы 80 - х годов в США: социально - экономический аспект - М.: НИФИ, 1989.
9. Козырин А. Н. Налоговое право зарубежных стран. М.: ЮНИТИ, 1993г.
10. Кузнецов Е.С. Государственные финансы в экономике США. - М.: Финансы, 1975г.
11. Лыкова Л.Н. от нормативов к налогообложению. - М.: Наука, 1991.
12. Маркс К. Классовая борьба во Франции с 1848 по 1850г. Соч., 2 - е изд.-М., 1955.-Т.7
13. Макконел К.Р., Бря С. Л. Экономикс - М.: Республика, 1992

РОЛЬ НАЛОГОВЫХ ПОСОБИЙ В ПРИВЛЕЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

ИБРАГИМЗОДА ИЛЬХОМ,

академик АН РФ, доктор экономических наук, профессор,
начальник управления финансов и страхования ТНУ
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 17;
тел. : (+992) 918-81-42-40; e-mail: ilhomuddin@mail.ru

ГУЛАХМАДЗОДА ЗУЛЬФИКОР АХМАД,

соискатель второго курса кафедры финансов и страхования ТНУ
734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 17;
тел. : (+992) 906-00-99-77; e-mail: zulfior1988@mail.ru

В статье рассматривается значение налоговых льгот в привлечении иностранных инвестиций в национальную экономику.

Уточнено, что для привлечения инвестиций, необходимость регулирования макроэкономических инструментов считается очень важным, и условия их привлекательности обеспечивают налоговую систему и ее льготы.

Предложен ряд рекомендаций касательно принятия Налогового кодекса в новой редакции относительно привлечения иностранных инвестиций и оживления внутренних инвестиций.

Ключевые слова: налоговые льготы, налоговый кодекс, иностранные инвестиции, внутренние инвестиции, макроэкономические инструменты, налоговая система, национальная экономика.

**ROLE OF TAX BENEFITS IN ATTRACTING
FOREIGN INVESTMENT**

IBRAGIMZODA ILKHOM,

academician of the Academy of Sciences of the Russian Federation,

Doctor of Economics, Professor,

head of Finance and Insurance Department of TNU

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki Avenue 17;

tel.: (+992) 918-81-42-40; e-mail: ilhomuddin@mail.ru

GULAHMADZODA ZULFIKOR AHMAD,

second-year applicant of the Department of Finance and Insurance TNU

734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki Avenue 17;

tel.: (+992) 906-00-99-77; e-mail: zulfiqor1988@mail.ru

The article considers the importance of tax incentives in attracting foreign investment to the national economy.

It is clarified that in order to attract investment, the need to regulate macroeconomic instruments is considered very important, and if they are attractive, the tax system and its benefits are provided.

A number of recommendations have been proposed regarding the adoption of the Tax Code in new editions regarding the attraction of foreign investment and the revival of domestic investment.

Keywords: *max benefits, max code, foreign investment, domestic investment, macroeconomic instruments, tax system, national economy.*

**МУОСИРГАРДОНИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ДАВЛАТӢ БА
СОҶИБКОРОНУ САРМОЯГУЗОРОН – ҚАДАМИ УСТУВОР БАРОИ
ҶАЛБИ САРМОЯ ВА РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ**

АБДУҒАФФОРЗОДА НУЪМОН АБДУҒАФФОР,

роҳбари Котиботи Шӯрои машваратии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беҳтар кардани фазои сармоягузорӣ
734000, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нисор Муҳаммад 5/5;
тел.: (+992 44) 601-00-27; e-mail: secretariat@investmentcouncil.tj

УСМОНЗОДА ИСФАНДИЁР,

номзади илмҳои иқтисодӣ, кафедраи фаъолияти бонкии
Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон
734055, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Деҳоти 1/2;
тел: (+992) 918-63-00-63; e-mail: isfand5555@gmail.com

*Дар замони муосир рушди технологияҳои рақамӣ шартҳои асосии
рақобатнокӣ ва иқтисодӣ маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, муаллифон дар мақолаи
мазкур масъалаҳои таъмини рақамикунӣ ва баъзе соҳаҳои калидии
иқтисодӣ ба миёни миллиро мавриди омӯзиш ва таҳлилу арзёбӣ қарор дода, дар
ин замина, роҳҳои таъмини рақамикунӣ ва соҳаҳои иқтисодӣ кишвар, аз
ҷумла бахши хизматрасонии давлатӣ, ки ба рушди амиқи маҷмӯи соҳаҳо ва
бахшҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ мамлакат таъсири мусбат мерасонанд,
нишон додаанд.*

***Калидвожаҳо:** технологияҳои рақамӣ, беҳтар намудани фазои
сармоягузорӣ, соҳибкорӣ, технологияҳои молиявӣ, технологияҳои бонкӣ,
андоз, гумрук, нақлиёт, тичорат.*

Дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои
миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба
Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дастур дода шуд, ки чихати ҷалби
сармояи мустақим, боз ҳам беҳтар гардонидани фазои сармоягузорӣ ва
рушди соҳибкорӣ, бахусус, чихати ҷорӣ кардани расмиёти электронии
баррасӣ ва пешниҳоди иҷозатномаҳо, ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ ва
сертификатҳо барои фаъолияти соҳибкорӣ ва дар ин раванд, бартараф
намудани омилҳои субъективӣ, мақомоти марбутаи фаъолияти худро
густариш диҳанд [1].

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Минбаъд барасмиятдарории фаъолияти сармоягузорию тавассути пулла ҷорӣ намудани низоми электрониву рақамӣ амалӣ созанд ва фаъолияти марказҳои хизматрасонию ба соҳибкору сармоягузори дар шаҳру ноҳияҳои кишвар ба роҳ монанд.

Бо мақсади иҷрои дастуру ҳидоятҳои Пешвои муаззами миллат имрӯзо якҷанд ислохот доир ба беҳтар намудани фазои сармоягузори, шароити пешбурди соҳибкори ва ба меъёрҳои байналмилалӣ мутобиқ намудани он тавассути рақамикунории маҳзани маълумоти вазорату идораҳои давлатӣ, муосиргардонии хизматрасониҳо ба соҳибкору сармоягузори ва роҳандозии расмӣ дар речаи мустақим, сарфаи вақт ва коҳиш додани хароҷоти пешбурди соҳибкори амалӣ шуда истодаанд.

Дар раванди ҳуҷҷатгузориҳои давлатӣ, технологияҳои молиявӣ бонкӣ, андозу гумрук, инфрасохтори нақлиёти шаҳрӣ, тичорат, сохтмон ва дигар соҳаҳо ҷиҳати истифодаи васеи технологияҳои иттилоотӣ тадбирҳои васеъ амалӣ гардида, қорбарии электронӣ ба роҳ монда шудааст.

Ҷорӣ намудани низоми "Равзанаи ягона" ҷиҳати барасмиятдарории амалиёти содиротиву воридотӣ ва транзитӣ, инчунин механизми равзанаҳои ягона барои дастрас намудани иҷозати қорҳои сохтмонӣ, пешниҳоди шартҳои техникӣ оид ба пайвастишавӣ ба шабақаҳои барқӣ, бақайдгирии амволи ғайриманқул ва дигар механизмҳои муосир бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ қори соҳибкоруноро осон намуда, ба рушди муназзами фаъолияти соҳибкори мусоидат намуда истодааст. Илова ба ин, тадбиқи якҷанд лоиҳаҳо бо истифодаи механизми шарикӣ давлат ва баҳши ҳусусӣ, аз ҷумла "Низоми пардохти электронии роҳқори ва назорати он дар нақлиёти мусофирбари автомобилии истифодаи умуми шаҳри Душанбе" тибқи Созишномаи шарикӣ давлат ва баҳши ҳусусӣ мавриди амал қорор дорад.

Анҷом додани бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкори дар речаи мустақим (онлайн). Бо мақсади рушди фаъолияти соҳибкори ва фароҳам овардани шароит барои афзоиши шумораи шахсони ҳуқуқӣ, тибқи тағйиру иловаҳо ба қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкоруни инфиродӣ" ва "Дар бораи боқи давлатӣ" бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкори роӣгон ба роҳ монда шуд.

Дар сомонаи мақомоти андоз www.andoz.tj анҷом додани бақайдгирии давлатӣ дар речаи мустақим (онлайн) имқонпазир мебошад. Шақли мазқури хизматрасонӣ имқон медиҳад, ки мурочиатқунандагон бе ташриф овардан ба мақомоти андоз ариза ва ҳуҷҷатҳояшонро барои бақайдгирии давлатӣ тариқи электронӣ пешниҳод намоянд.

Ин тадбир омилҳои инсониро дар раванди расмиёти бақайдгирии субъектҳои соҳибкорӣ пурра аз байн бурда, дар мӯҳлати кӯтоҳ ва бе таширф овардан ба мақомоти андоз ба қайд гирифтани ва соҳиб гардидани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи бақайдгирӣ, инчунин, РМА (рақами мушаххаси андозсупоранда), рамзи оморӣ ва РМС (рақами мушаххаси суғуртавӣ) таъмин мегардад [2].

Дигар хизматрасониҳои электронии андозӣ. Бо мақсади сарфа намудани вақт барои пардохти андозҳо ва бози давлатӣ дар сомонаи www.andoz.tj шаклҳои нави хизматрасониҳо ҷорӣ карда шудаанд, ки бо истифода аз он шаҳрвандон ва андозсупорандагон имкон пайдо намуданд, ки бидуни рафтан ба нуқтаҳои хизматрасонии бонкӣ маблағи андоз аз молу мулкӣ ғайриманқул ва бози давлатиро бо истифодаи қортҳои бонкӣ пардохт намоянд. Сомона пайваста такмил дода шуда, дар он санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи андоз ва номгӯии хизматрасониҳо ба андозсупорандагон ҷойгир карда шудаанд.

Барои андозсупорандагоне, ки имконияти дастрасӣ ба интернет ё имконият ва малакаи қонунӣ ба тариқи электронӣ пешниҳод намудани эълумияҳои андозро надоранд, дар биноҳои нозироти андози якҷанд шаҳру ноҳияҳо ҳуҷҷатҳои алоҳида– терминалҳо ҷиҳати пешниҳоди эълумияҳо дар шакли электронӣ ҷудо гардида, бо компютерҳо мучахҳаз карда шудаанд.

Портالي хизматрасониҳои электронии андозӣ васеъ карда шуда, айни замон барои андозсупорандагон 63 адад модулҳои хизматрасонӣ ба роҳ монда шудаанд ва қариб 145 ҳазор субъектҳои хоҷагидор эълумияҳои андозии ҳудро тариқи электронӣ пешниҳод менамоянд ва пардохти маблағҳои андоз тавассути қортҳои бонкӣ ба таври ғайринақдӣ роҳандозӣ гардидааст. Истифодаи он имконият ба содда ва осон намудани иҷрои уҳдадорихи андозӣ аз ҷониби субъектҳои хоҷагидор мусоидат менамояд [3].

Пешниҳоди ҳисоботи электронии оморӣ. Айни замон беш аз 30 нави ҳисоботи оморӣ пурра ба низомии электронӣ ворид карда шудааст, ки ҷараёни ҳисоботсупории соҳибкору сармоягузoronро ба таври назаррас осон мегардонад (www.stat.tj) [4].

Ҷорӣ гардидани низомии раводиди электронӣ. Аз соли 2014 дар Тоҷикистон портали интернетӣ барои судури раводиди электронӣ "e-Visa" (www.evisa.tj) ба қор шурӯъ намуд, ки дар миқёси Осиёи Марказӣ таҷрибаи аввалин ба шумор меравад. Роҳандозии низомии мақзур ба меҳмонону сайёҳон ва сармоягузoronи хориҷӣ имкон фароҳам овард, ки барои ворид шудан ба кишвар дархости электрониро пур карда, бидуни ҳозир шудан ба

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

муассисаҳои консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар раводиҳои электрониро дар речаи мустақим ба даст оранд [5].

Хизматрасониҳои электронии бонкӣ (www.nbt.tj). Бо мақсади зиёд намудани ҳиссаи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар муомилоти пулии кишвар тадбирҳои муҳим амалӣ карда шуданд.

Айни замон пардохти якҷанд хизматрасониҳои пулакии давлатӣ, аз ҷумла ҳаққи истифодаи қувваи барқ, об, хизматрасониҳои коммуналӣ, нақлиёти ҷамъиятӣ, бозрасии давлатии автомобилӣ, тандурустӣ, алоқаи телефони шаҳрӣ, идораҳои нотариалии шаҳри Душанбе ва ноҳияҳои он, маблағҳои андоз ва дигар хизматрасониҳои давлатӣ тавассути воситаҳои электронии пардохтӣ ба таври ғайринақдӣ имконпазир гардидааст.

Ташкилоти қарзӣ технологияҳои муосири хизматрасониҳои фосилавии бонкӣ, аз қабili бонкдорӣи мобилӣ, интернет–банкинг, пардохтҳо тавассути QR–рамз, маблағҳои электронӣ ва дигар хизматрасониҳои муосирро бомуваффақият роҳандозӣ намуда истодаанд. Пешниҳоди “Cash back” ҷиҳати ҳавасманд гардонидани муштариён барои истифодаи пардохтҳои ғайринақдӣ ва ҷораҳои муосир ғайрилона амалӣ гардида истодааст [6].

"Равзанаи ягона" барои гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ дар соҳаи сохтмон. Аз соли 2019 ғайрилояти Маркази "Равзанаи ягона" барои гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ дар соҳаи сохтмон дар шаҳри Душанбе оғоз карда шуд. Бо ҷорӣ гардидани низоми мазкур субъектҳои соҳибкорӣ метавонанд барои гирифтани иҷозат тариқи речаи онлайн аризаи худро дар сомонаи www.memori.tj пешниҳод намоянд. Дар сомонаи мазкур номгӯи санадҳои зарурӣ барои гирифтани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ барои сохтмон ва намунаи ҳуҷҷатҳо, платформа барои бақайдгирӣ ва кушодани аккаунт ва ба тариқи электронӣ пешниҳод намудани дархост барои гирифтани шартҳои техникӣ, супориши меъморӣ ва банақшагирӣ ва иҷозати сохтмон ҷойгир карда шудааст.

Ин усул ба соҳибкорон барои барканор намудани он душворихое, ки дар пешниҳоди ҳуҷҷатҳо ба таври хаттӣ пеш меомаданд, кӯмак менамояд. Қаблан субъектҳои соҳибкорӣ ба якҷанд мақомот ҷиҳати гирифтани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ мерафтанд механизми “Равзанаи ягона”-и иҷозати сохтмон бошад имкон медиҳад, ки соҳибкорон 40 дарсади вақт ва хароҷоти худро сарфа намоянд.

"Равзанаи ягона" барои бақайдгирии молу мулки ғайриманқул таъсис ва ғайрилоят карда истодааст. Феҳристи электронии маълумот оид ба уҳдадорӣи молу мулки ғайриманқул дар маҳзани барномаи электронии Системаи худкори бақайдгирии молу мулки ғайриманқул ташкил карда

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

шуда, дар сомонаи www.baqaydgiri.tj дар речаи 24/7 рӯз ройгон ва мустақим дастраси ҳамаи шаҳрвандон гардонида шудааст [7].

Аз 4 март соли 2020 маҳзани электронии геопортал дар сомонаи www.geoportal.tj дар қаламрави шаҳри Душанбе пурра ба истифода дода шуд.

"Равзанаи ягона" барои пайвастшавӣ ба шабакаҳои барқӣ. Аз оғози соли 2020 омода ва пешниҳоди шартҳои техникӣ барои пайвастшавӣ ба шабакаҳои барқӣ бо риояи талаботи "Равзанаи ягона" дар муҳлати муқарраршуда дар сомонаи www.dges.tj дар речаи онлайн имконпазир гаштааст. Иттилооти зарурӣ оид ба тартиб ва расмиёти гирифтани шартҳои техникӣ барои пайвастшавӣ ба шабакаҳои барқӣ дар сомонаи мазкур дастраси аҳоли мебошад. Баррасии ариза (дархост)-и шаҳрвандон, мурочиат ба "Равзанаи ягона" барои пайвастшавии иншоот ба шабакаҳои барқӣ ва пешниҳоди шартҳои техникӣ ба мурочиаткунанда дар муҳлати муайянгардида таъмин карда мешавад [8].

"Равзанаи ягона"-и барасмиятдарории амалиёти содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон www.swcustoms.tj аз 1 сентябри соли 2020 мавриди истифодаи расмӣ қарор дода шуд. Ин низом ва гузариш аз шакли қоғазӣ ба электронии мубодилаи ҳуҷҷатҳои расмӣ қадами навбатӣ барои содаву шаффоф намудани расмиёти марбут ба танзими савдои хориҷӣ ва хизматрасонии давлатӣ маҳсуб ёфта, ба зиёд шудани гардиши тичорати хориҷӣ ва беҳсозии фазои соҳибкорӣ мусоидат мекунад. Низоми мазкур дар минтақаи Осиёи Марказӣ нахустин таҷрибаи гузаштан ба усули электронӣ дар самти тичорати беруна маҳсуб меёбад ва самаранок роҳандозӣ гардида истодааст. [9]

Портали электронии тичорати беруна. Портали электронии тичорати беруна www.tajtrade.tj таҳия карда шуд, ки дар он тамоми маълумоти зарурӣ оид ба расмиёт, ҳуҷҷатҳои зарурӣ барои содирот ва воридоти намудҳои муайяни молу хизматрасонӣ бо нишондоди маблағи расмӣ ва вақти зарурӣ барои анҷом додани расмиёт пешниҳод карда мешавад. Моҳият ва муҳтавои портали савдои Тоҷикистон маҳзани иттилоот оид ба расмиёти воридотӣ ва содиротӣ мебошад. Портали савдои Тоҷикистон барои соҳибкорони ватанӣ ва сармоягузoron имконияти дастрас намудани иттилоот вобаста ба расмиёт ва ҳуҷҷатгузории содирот ва воридоти молро фароҳам овардааст, ки дар натиҷа вақт ва хароҷоти соҳибкорон сарфа мегардад. Дар портали мазкур ба таври содда ва фаҳмо ҳамаи ҳуҷҷатҳо (ичозатномаҳо ва сертификатҳои зарурӣ ва ғайра) барои анҷоми расмиёт нишон дода мешаванд [10].

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Портали B2B. Бо мақсади тавсеа ва рушди робитаҳои тиҷоратӣ байни соҳибкорону сармоягузори дохилию хориҷӣ, бизнес-портали B2B www.b2b.tj фаъолият менамояд. Дар портали мазкур маълумоти мушаххаси субъектҳои соҳибкорӣ, номгӯи лоиҳаҳои сармоягузорӣ, роҳнамои тиҷоратӣ, платформа барои фурӯши мол ва хизматрасонӣ, васеъ намудани содирот ва ҷалби сармоягузори мустақим ҷойгир карда шудаанд. [11]

Низоми содиркунандагони бақайдгирифташудаи Иттиҳоди Аврупо RES (Registered Exporter System) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷорӣ карда шуда, тибқи тартиби муқарраргардида субъектҳои содироткунандае, ки ба Иттиҳоди Аврупо молу маҳсулот содирот мекунад, ба низоми мазкур гузаронида шуданд. Роҳандозии ин низом (www.export.tj) ба содагардонии расмиёти савдо, кам кардани вақт ва хароҷоти содироткунандагон мусоидат намуда, айни замон қоидаҳои пешбурди қори он таҳия ва мавриди қарор гирифтаанд.

Апостилгузорӣ/Таъйиди ҳуччатҳо. Апостил (аз калимаи фаронсавии Apostille)—шакли пуркунии стандартикунонидашудаи байналмилалии идорақунӣ доир ба қонунигардонии ҳуччат барои пешниҳод дар қаламрави мамлакатҳои узви Конвенсияи Гаага доир ба Апостил мебошад. Апостил, аслияти имзо, муҳр ё штампи ҳуччати расмиро тасдиқ ва ба ҳуччатҳои аслий, инчунин, нусхаҳои ҳуччатҳо гузошта мешавад.

Ёдовар бояд шуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон "Конвенсияи Гаага (Конвенсияи Апостил) доир ба бекор намудани легализатсияи ҳуччатҳои расмӣ хориҷӣ аз соли 1961"-ро соли 2015 ба тасвиб расонид. Маълумот ва хизматрасонии апостилгузорӣ/таъйиди ҳуччатҳо тавассути портали <https://www.consular.tj/apostilirovanie.aspx>, <http://apostille.tj/tj.aspx> ва <https://www.adliya.tj/tj/apostol> пешниҳод карда мешавад.

Тибқи муқаррароти Конвенсия, ҳуччатҳои сармоягузори хориҷӣ дар Тоҷикистон ва санадҳои соҳибкорони Тоҷикистон дар кишварҳои хориҷии ба Конвенсия шомилшуда бе расмиёти дохилӣ эътироф карда мешаванд. Ин барои сарфа намудани вақту маблағ ва содагардонии ҷараёни барасмиятдарории санадҳои сармоягузори хориҷӣ ва соҳибкорони ватанӣ хангоми сармоягузорӣ ё фаъолияти соҳибкории онҳо дар хориҷи кишвар кӯмак менамояд.

Фехристи ягонаи давлатии уҳдадорихои гаравӣ <http://www.fehrist.tj/Content.aspx?page=main>. Фехрасти ягонаи давлатии уҳдадорихои гаравӣ—ин манбаи иттилоотии маълумоти уҳдадорихои гаравхост, ки дар мақомоти дахлдори адлия оид ба бақайдгирии шартномаҳои гарав таъсис ва истифода мешавад. Мақоми бақайдгиранда воситаҳои электрониро барои дохил намудани маълумот оид ба хабарномаҳои

гаравӣ, инчунин бо мақсади ҷустуҷӯи онҳо таъмин мекунад. Маҳзани маълумоти Феҳрасти ягонаи давлатӣ дорои маълумоти расмӣ мебошад. Ҳа-барномаи гаравӣ аз лаҳзаи қайди воридшавии он ба мақоми бақайдгиранда пешниҳодшуда ба ҳисоб меравад [12].

Ҳамин тавр, аз факту далел ва масъалаҳои баёнгардида хулоса кардан мумкин аст, ки ҳоло дар кишвар ҷиҳати таъмини рушди ғайолияти соҳибкорӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва масъалаҳои рақамикунонии баъзе соҳаҳои хизматрасонии давлатӣ имтиёзу сабукиҳои зиёди давлатӣ мавҷуд буда, ҳамасола дар натиҷаи татбиқи ислоҳоти фарогир дар самти бехтар намудани фазои соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ бахши муҳимми иқтисодиёт ба дастоварҳои нав ба нав ноил мегардад. Дар ин замина субъектҳои соҳибкориро зарур аст, ки имтиёзҳо ва сабукиҳои пешбиниамудаи қонунгузорию самаранок истифода баранд ва дар рушди иқтисоди миллии мамлакат саҳмгузор бошанд. Вале бо вучуди дастовардҳои назаррас ҳоло ҳам мушкилоту масъалаҳои зиёди ҳалталаб ҷой доранд, ки дар самти таъмини рушди ғайолияти соҳибкорӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва масъалаҳои рақамикунонии бахши воқеии иқтисодиёт монеа эҷод мекунанд. Яке аз чунин масъалаҳо таҳавулоти босуръати ҷаҳони имрӯза ва таъсири манфии онҳо ба рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар метавонад ба ҳисоб равад.

Бинобар ин, идомаи ислоҳоти фарогир бо дарназардошти таҳдиду хатарҳои эҳтимолӣ, таҳавулоти босуръати ҷаҳони муосир ва таъсири манфии он ба рушди соҳаҳои иқтисоди миллӣ, инчунин, тақвияти раванди рақамикунонии соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, бехтар намудани фазои соҳибкорию сармоягузорӣ, дастрасии соҳибкорон ба захираҳои қарзӣ-молиявии имтиёзнок дастгирии соҳибкорӣ, босуръат ҷорӣ намудани хатҳои нави технологӣ ва истифодаи дурусти самарноки онҳо ва дар ин замина, таъмини сатҳи рақобатпазирии иқтисоди миллӣ зарур шуморида мешавад. Зеро дар замони муосир соҳибкорӣ ва рушди бахши хусусӣ на танҳо дар рушди иқтисодиву иҷтимоӣ мамлакат, балки дар таъмини амнияти иқтисодии кишвар низ нақши муҳим дошта, ҳар қадареки ин бахши муҳимми иқтисодиёт рушду тараққӣ кунад, ҳамон андоза қафолати амнияти иқтисодии мамлакат таъмин хоҳад гашт.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» // <http://www.president.tj/node/25005>. 26.01.2021

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

2. Сомонаи расмии Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. [манбаи электронӣ] <https://www.andoz.tj/Ravzana/-Baqaiddgiri?culture=tg-TG> // санаи муроҷиат: 01.07.2021

3. Сомонаи Расмии Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон// [манбаи электронӣ] <https://www.andoz.tj/> санаи муроҷиат: 01.07.2021.

4. Сомонаи расмии Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ] <https://www.stat.tj/> санаи муроҷиат: 01.07.2021.

5. Сомонаи Tajikistan e-Visa [манбаи электронӣ] <https://www.evisa.tj/index.evisa.html>// санаи муроҷиат: 01.07.2021.

6. Сомонаи расмии Бонки миллии Тоҷикистон [манбаи электронӣ] <https://nbt.tj/tj/> санаи муроҷиат: 01.07.2021

7. Сомонаи расмии КВД «Бақайдгирии молу мулки ғайриманқул» [манбаи электронӣ] <https://www.baqaydgi.tj/> санаи муроҷиат: 02.07.2021.

8. Сомонаи расмии ҚСҚ "Шабакаҳои барқии шаҳри Душанбе" [манбаи электронӣ] <http://www.dges.tj/> санаи муроҷиат: 02.07.2021.

9. Сомонаи Таможенная служба при Правительстве Республики Таджикистан "Государственное унитарное предприятие "Центр единое окно"" [манбаи электронӣ] <https://www.swcustoms.tj/?lang=tj> санаи муроҷиат: 02.07.2021.

10. Сомонаи Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҚТ "Портали савдои Тоҷикистон" [манбаи электронӣ] <https://tajtrade.tj/?l=tj>/санаи муроҷиат: 02.07.2021.

11. Сомонаи расмии Business portal [манбаи электронӣ] <https://www.b2b.tj/tg/home/default> санаи муроҷиат: 02.07.2021.

12. Сомонаи Вазорати адлияи ҚТ "Феҳристи ягонаи давлатии уҳдадорихои гаравӣ" [манбаи электронӣ] <http://www.fehrist.tj/-Content.aspx?page=main>. санаи муроҷиат: 02.07.2021.

**МОДЕРНИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ ДЛЯ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ И ИНВЕСТИТОРОВ – УСТОЙЧИВОЙ ШАГ
ДЛЯ ИНВЕСТИЦИЙ И РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИКИ**

АБДУГАФФОРЗОДА НУЪМОН АБДУГАФФОР,

глава Совета по улучшению инвестиционного климата

при Президенте Республики Таджикистан

734000, Таджикистан, г. Душанбе, улица Нисор Мухаммад 5/5;

тел.: (+992 44) 601-00-27; e-mail: secretariat@investmentcouncil.tj

УСМОНЗОДА ИСФАНДИЁР,

кандидат экономических наук, кафедра банковского дела

Таджикский государственный университет коммерции

734055, Таджикистан, город Душанбе, улица Дехоти 1/2;

тел.: (+ 992) 918-63-00-63; e-mail: isfand5555@gmail.com

В современное время развитие цифровых технологий является ключевым условием экономической конкурентоспособности. Поэтому в данной статье авторы изучают и анализируют вопросы цифровизации некоторых ключевых отраслей национальной экономики, и на этой основе пути обеспечения цифровизации экономики страны, в том числе государственных услуг, что способствует глубокому развитию ряда секторов экономики. И влияние на страну оказалось положительным.

***Ключевые слова:** цифровые технологии, улучшение инвестиционного климата, бизнес, финансовые технологии, банковские технологии, налоги, таможня, транспорт, торговля.*

**MODERNIZATION OF GOVERNMENT SERVICES TO
ENTREPRENEURS AND INVESTORS - A SUSTAINABLE STEP FOR
ATTRACTION OF INVESTMENT AND DEVELOPMENT OF THE
NATIONAL ECONOMY**

ABDUGHAFFORZODA NUMON ABDUGHAFFOR

Head of Council on Improvement of Investment Climate under the

President of the Republic of Tajikistan

734000, Tajikistan, Dushanbe, Nisor Muhammad str. 5/5;

tel: (+992 44) 601-00-27, e-mail: secretariat@investmentcouncil.tj

USMONZODA ISFANDIYOR,

Candidate of economic sciences, department of banking

Tajik State University of Commerce

734055, Tajikistan, Dushanbe city, Dehoti street ½;

tel: (+ 992) 918630063; e-mail: isfand5555@gmail.com

In modern times, the development of digital technologies is a key condition for economic competitiveness. Therefore, in this article, the authors study and analyze the issues of digitalization of some key sectors of the national economy, and on this basis, ways to ensure the digitalization of the country's economy, including public services, which contributes to the deep development of a number of sectors and sectors of the economy. The social impact of the country turned out to be positive.

Key words: *digital technologies, improvement of the investment climate, business, financial technologies, banking technologies, taxes, customs, transport, trade.*

**УГРОЗЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА РЫНКЕ
ТРУДА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

АЗИМОВА МАДИНА ТУРДЫЕВНА,

кандидат экономических наук,

технологический университет Таджикистана

7340061, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Н. Карабаева 63/3;

тел.: +992 909905062; e-mail:madina.azim@mail.ru

Статья посвящается анализу современных тенденций на рынке труда Республики Таджикистан, указывающих на углубление кризисных явлений, где характерно наличие дисбаланса между предложением рабочей силы и спросом на нее, как в профессионально–квалифицированном разрезе, так и в средней продолжительности поиска работы, поскольку это время показывает пребывание человека в состоянии безработицы. Установлено, что отдельного решения требуют и проблемы рынка труда, обусловленные наличием огромных масштабов теневой занятости, высоким уровнем безработицы среди молодежи, которая имеет чрезвычайно негативные последствия на экономическую безопасность государства и ее социально-экономическое развитие.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, занятость, рабочая сила, безопасность.

В современных условиях решение вопросов безопасности национальной экономики и повышение ее эффективности тесно связано с состоянием и тенденциями на рынке труда. Современный рынок труда формируется под воздействием негативных факторов экономической динамики, где характерно наличие дисбаланса между предложением рабочей силы и спросом на нее, как в профессионально–квалифицированном разрезе, так и относительно низким уровнем качества рабочих мест.

Имеющиеся диспропорции спроса и предложения на рынке труда приводят к неполноценному и некачественному воспроизводству, повышая конкуренцию, которая в таких условиях не способна выполнять функцию эффективного элемента рыночного механизма, а приобретает качество, приводящее к крайне острой напряженности на рынке труда и вызывает разбалансировку всех его составляющих. Анализ статистических данных

ТОЧКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

свидетельствуют о том, что в республике все еще не создано достаточно новых рабочих мест с достаточной заработной платой (рисунок 1).

Рисунок 1 – Динамика спроса и предложения рабочей силы на рынке труда Республики Таджикистан (человек на конец года)[5, с.58].

Безусловно, можно сказать, что в условиях усиления дисбаланса на рынке труда, в первую очередь решения требуют вопросы оценки влияния проблем безработицы на экономическую безопасность государства с целью преодоления его негативных последствий для общества и самого быстрого привлечения безработного населения в сферу общественной работы. Комплексное формирование безопасности рынка труда требует актуализации процесса занятости населения и связанных с этим вопросов, важнейшими из которых являются гарантии занятости, общественно-экономическая полезность труда, оплата труда и качество рабочих мест.

Учитывая, что объектом исследования совокупного рынка труда должно быть занятое и безработное население, логичным является рассмотрение базисных индикаторов экономической безопасности на рынке труда на основе количественно-качественных характеристик занятости и безработицы населения.

Биктимирова З.З. отмечает, что «при оценке угроз экономической безопасности первостепенное значение имеют показатели безработицы - один из главных индикаторов экономической безопасности человека. Воз-

возможность занятия оплачиваемым трудом - условие предотвращения угрозы нищеты и ее последствий для человека»[1]. Уровень зарегистрированной безработицы по данным службы занятости Республики Таджикистан, не отражает в полной мере всей остроты имеющихся проблем на рынке труда, связанных с преобладанием предложения труда над спросом, и все последующие негативные последствия вытекают из этого.

Более реальную картину относительно масштабов распространения безработицы представляет оценка безработицы согласно методологическим подходами Международной организации труда (МОТ) рис 1.

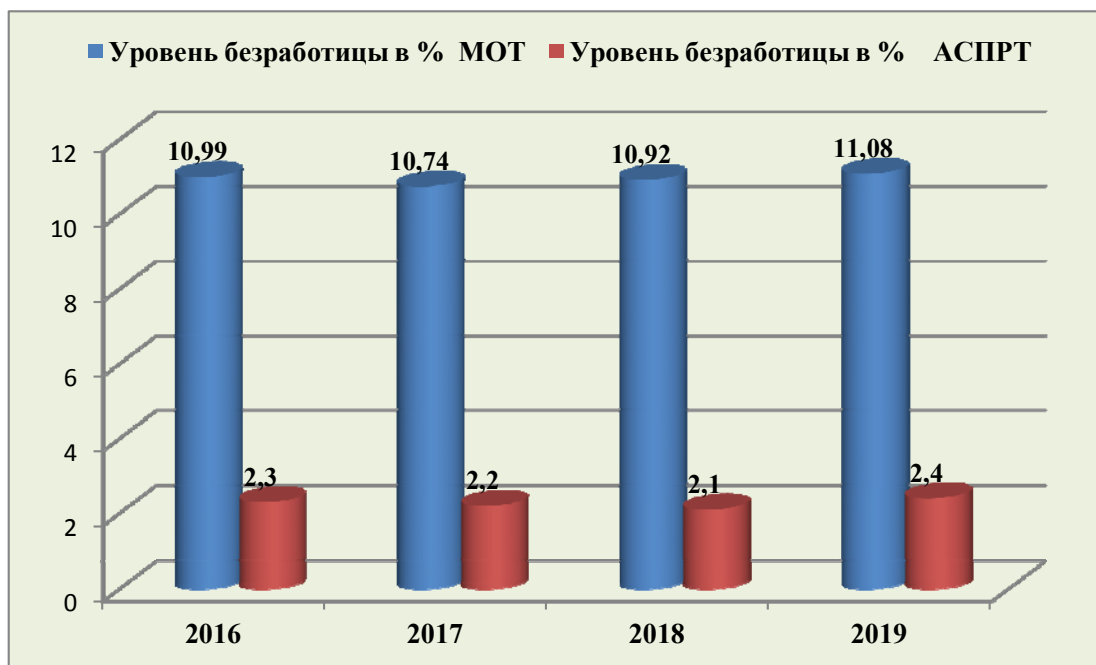

Рисунок 2. Динамика показателей реальной (по методологии МОТ) и официальной безработицы в Республике Таджикистан[3].

По данным рис. 2 видно, что особенностью национального рынка труда является значительный разрыв между показателями зарегистрированной безработицы и безработицы в соответствии с методологической оценкой МОТ.

Тем не менее, показатели зарегистрированного уровня безработицы в их сопоставлении с показателями реальной безработицы, свидетельствует о чрезвычайной масштабности проблем на рынке труда, а в реальности же государство уменьшает объемы их решения в разы. Узкие рамки внутреннего рынка труда не в состоянии поглотить такое количество дополнительной рабочей силы. Способом решения проблем для тех работников, кото-

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

рые не в состоянии найти (достойную) работу внутри страны становится трудовая миграция за пределы страны.

Важнейшей проблемой рынка труда также выступает качество трудовых ресурсов Таджикистана, которое не соответствует возросшим требованиям современного рынка труда. Большинство безработных, зарегистрированных в службе занятости, не имеют профессиональной подготовки или в связи с длительным трудовым перерывом потеряли профессиональные навыки.

Таким образом, завуалированность размеров безработицы в Республике Таджикистан, делает невозможным их эффективное решение вообще, так как складывается внешняя видимость отсутствия критических моментов в этой сфере. Достаточно важным в анализе проблем безработицы, является учет средней продолжительности поиска работы, поскольку это время показывает пребывание человека в состоянии незанятости. Каждое государство пытается предотвратить распространение долговременной безработицы, поскольку именно этот вид безработицы имеет чрезвычайно угрожающие последствия для всех субъектов социально-трудовой сферы.

В Республики Таджикистан доля тех, кто осуществлял поиск работы, до одного месяца составляет 7,5%, от 1 до 3 месяцев 25,3% от 3 до 6 месяцев 20,8%, от 6 до 12 месяцев 17,0% и более года составляет 29,2% [5, 107].

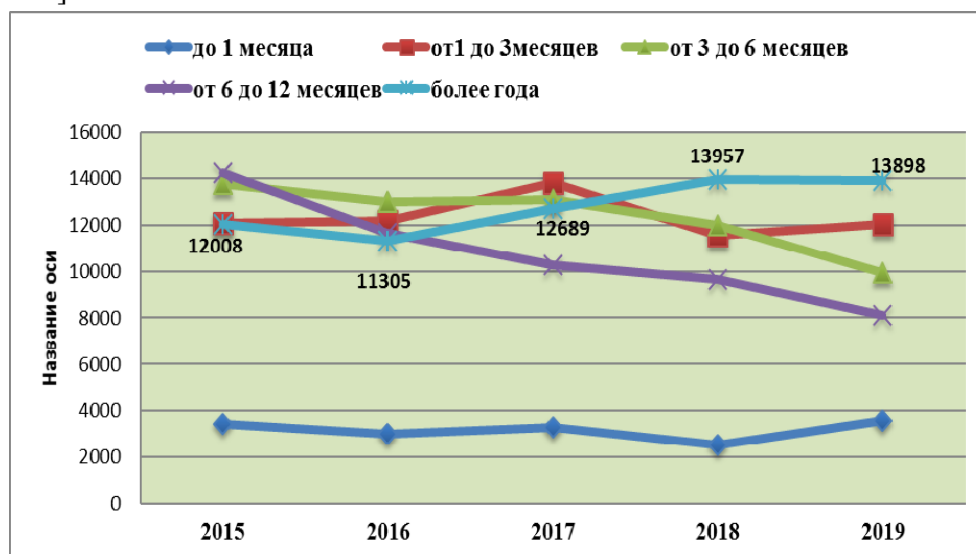

Рисунок 2. Распределение численности безработных, зарегистрированных в службу занятости по продолжительности поиска работы [5, 107].

Долговременная безработица приводит к значительным расходам государства на социальную защиту и обеспечение безработных, потерю

безработными профессионально-квалификационных знаний и умений, потерю активности в поисках работы и нежелания в дальнейшем работать. Анализ безработицы по возрасту свидетельствует о том, что в Республике Таджикистан самым распространенным является безработица среди молодежи в возрасте 18-29 лет, доля безработных по показателям 2019 года составила 52,6%[5].

Приведенные показатели отражают значительные проблемы молодежи для возможностей первого трудоустройства и большую степень риска для нее не найти первое место работы, поэтому указанные вопросы должны занять особое место среди средств социально-экономической политики государства по решению проблем безработицы.

Нерациональной ныне является и структура занятых по профессионально-квалификационному составу, что обусловлено достаточно высокой долей занятых, которые имеют простейшие профессии. Так в 2019 году доля населения в сельской местности от общего числа населения Республики Таджикистан составило 73,7%, в то же время из числа занятых в реальном секторе экономики 87,1% заняты в сельском и лесном хозяйстве и рыболовстве. Однако, доля производства сельского хозяйства в ВВП Республики Таджикистан составляет всего лишь 20,7%, что свидетельствует о том, что в современных условиях вклад сельскохозяйственного сектора в развитие экономики и ВВП республики заметно ниже, чем его доля у населения.

Рисунок 3. Распределение населения, занятого в экономике Республики Таджикистан (тыс. человек)[5, с.63].

Отдельного решения требуют и проблемы рынка труда, обусловленные наличием огромных масштабов теневой занятости, которая имеет чрезвычайно негативные последствия на экономическую безопасность государства и ее социально-экономическое развитие.

Стратегия развития на период до 2030 года определяет неформальную экономику, как одну из главных проблем для страны, негативно влияющую на инвестиции, производительность и государственные доходы. В ней также отмечается, что обременительное государственное регулирование формальной части экономики повышает привлекательность неформальности. В Стратегии развития 2030 года оцениваются неполученные налоговые поступления от неформального сектора, который равен 17% ВВП[4].

Существуют три профессиональные группы с высоким уровнем неформальной занятости в Республике Таджикистан, 20% - всех неформально занятых работают в сфере обслуживания и торговли; 45%-в сельском хозяйстве и 20%- в сфере транспортного обслуживания и связи[2].

Попадание в состояние неформальной занятости носит в большой степени вынужденный характер, определяемый различными институциональными процессами. В неформальный сегмент попадают вынужденно, на данном сегменте работа является малооплачиваемой и слабо социально-защищенной или вовсе незащищенной, часто ее считают де-факто превращенной формой безработицы, особенно при отсутствии пособий.

Таким образом, анализ современных тенденций на рынке труда Республики Таджикистан указывает на углубление кризисных явлений, как в сфере безработицы, так и в сфере занятости населения, выражающиеся преимущественно негативной динамикой основных показателей рынка труда, которые несут угрозы для полноценного и эффективного использования ресурсов труда, реализации модели инновационного развития нашего государства. Результаты проведенного исследования в дальнейшем будут служить основой для выработки средств по усилению защищенности рынка труда от всех возможных угроз с целью повышения уровня ее экономической безопасности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Биктимирова З.З. Безопасность в концепции развития человека / Общественные науки и современность. – 2002. - №6.
2. Диагностический анализ неформальной занятости в Таджикистане и пути ее сокращения. МТЗНРТ. Душанбе -2019г.
3. Международная организация труда, база данных ILOSTAT.
4. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. [http://ef-ca.tj/publications/02.2_rus\(FILEminimizer\).pdf](http://ef-ca.tj/publications/02.2_rus(FILEminimizer).pdf)
5. Рынок труда Республики Таджикистан. Душанбе: АСПРТ, -2020. С.107

ТАҲДИДИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ БОЗОРИ МЕҲНАТ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

АЗИМОВА МАДИНА ТУРДИЕВА,

номзади илмҳои иқтисодӣ, донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

7340061, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Н. Қаробаева 63/3;

тел.: +992 909-90-50-62; e-mail: madina.azim@mail.ru

Дар мақола тамоюлҳои муосири бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо нишон додани амиқ шудани буҳрон, ки хусусиятҳои мавҷудияти номутаносибии байни пешниҳоди қувваи корӣ ва талабот он, ки дар заминаи таҳассуси касбӣ, бо дарназардошти давомнокии миёнаи ҷустуҷӯи кор, зеро ин вақт нишон медиҳад, ки шахс дар ҳолати бекорӣ қарор дорад, инчунин сатҳи баланди бекорӣ дар байни ҷавонон, сохтори шӯғл аз рӯйи таркиби касбӣ ва таҳассусӣ низ бемантиқ аст, таҳлил шудаанд.

Таъкид шудааст, ки мушкилоти бозори меҳнат бинобар мавҷудияти миқёси бузургӣ шӯғли сояафкан, ки ба амнияти иқтисодии давлат ва руиди иҷтимоию иқтисодии он оқибатҳои ниҳоят манфӣ доранд, ҳалли алоҳидаро тақозо мекунад.

Калидвожаҳо: бозори меҳнат, бекорӣ, шӯғл, қувваи корӣ, бехатарӣ.

THREATS TO ECONOMIC SECURITY IN THE LABOR MARKET
OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

AZIMOVA MADINA TURDIEVA,

candidate of Economic Sciences Technological University of Tajikistan

7340061, Tajikistan, Dushanbe, str., N. Karabaeva 63/3;

tel.: +992 909905062; e-mail: madina.azim@mail.ru

The article examines the analysis of current trends in the labor market of the Republic of Tajikistan, indicating the deepening of crisis phenomena, where there is an imbalance between the supply of labor and the demand for it, both in a professionally qualified context, taking into account the average duration of the job search, since this time shows a person's stay in a state of unemployment, a high level of unemployment among young people, the structure of those employed by professional and qualification composition is also irrational now.

It is established that labor market problems require a separate solution, due to the presence of huge scales of shadow employment, which has extremely negative consequences on the economic security of the state and its socio-economic development.

Keywords: labor market, unemployment, employment, labor force, security.

**ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ
ИНФРАСТРУКТУРНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА**

СУЛТОНОВ ЗОИРШО СУЛТОНОВИЧ,

кандидат экономических наук, и.о., доцент Таджикского
государственного университета коммерции
734061, Таджикистан, Душанбе, ул. Дехоти ½;
тел.: (+992) 937-26-60-50. e-mail: zoir1978@gmail.com.

МАРИНШОЕВ МУКБИЛ МУНАВВАРШОЕВИЧ,

кандидат экономических наук, и.о., доцент кафедры
экономики и организации бизнеса Таджикского
государственного университета коммерции
734061, Таджикистан, Душанбе, ул. Дехоти ½;
тел.: (+992) 93-444-41-33, e-mail: ehson-5779@mail.ru.

АМОНОВ САХБОН САРВАТДЖОНОВИЧ,

старший преподаватель кафедры экономика и организация
бизнеса Таджикского государственного университета коммерции
734061, Таджикистан, Душанбе, ул. Дехоти ½;
тел.: 93-577-92-00; e-mail: a_sahbon@mail.ru

В статье рассмотрены значение и перспективы цифровых технологий на экономический рост в современных условиях. Влияние полноценной доступности цифровой инфраструктуры на предпринимательскую среду в целом. Необходимо отметить, что авторами был проведен краткий анализ по мировым стандартам в области цифровых достижений Республики Таджикистан согласно проведенного исследования ООН относительно электронного правительства. Также в ходе анализа были учтены исследования Евразийского Банка Развития за 2020 год.

Ключевые слова: цифровая экономика, трансформация, развитие, электронное правительство, инфраструктура, розничная торговля, предпринимательство, сфера услуг.

Процесс цифровой трансформации экономик стран становится стремителен, где общество начинает осознавать, что XXI век – век цифровых

технологий. Данный процесс функционирует на основе постоянно увеличивающихся темпах цифровых инноваций и их распространения. Информационно-технологические и аналогические их приложения меняют большую часть человеческой деятельности и распространяются по миру быстрее, чем предыдущие волны технологических инноваций.

Основным признаками распространения использование цифровых технологий хозяйствующими субъектами, является технологический прогресс, так как в ведущих экономиках мира охватывает порядка семидесяти процентов валового внутреннего продукта [1].

"Внедрение информационно-коммуникационных технологий и развитие элементов цифрового общества рассматриваются в большинстве странах современного мира как одно из приоритетных стратегических задач и общенациональных приоритетов. Цифровые технологии, а также связанная с ними общественная и человеческая деятельность, образуют цифровую сферу современного социума, от которой в нынешних условиях определяющим образом зависит его экономический и инновационный потенциал, социальный прогресс, эффективность управления, осуществление демократических процедур, образование, уровень человеческого развития, национальная безопасность и многое др." [2].

Исходя из этого, необходимо определить на каком этапе цифрового развития экономики мы находимся. Малый бизнес в Республике Таджикистан еще не совсем готов к переходу на новые рельсы экономического развития, так как этому способствуют ряд нерешенных задач, связанных с цифровой инфраструктурой. Вместе с тем, государство разработало и утвердило «Концепцию цифровой экономики в Республике Таджикистан» от 30 декабря 2019 г. № 642, в которой определены направления и сферы деятельности, а также механизмы по внедрению цифровых технологий.

Необходимо отметить, что в текущих условиях правительству следует реформировать законодательные акты в условиях цифровой трансформации экономики, улучшить доступ к сети интернета и цифровой инфраструктуры для быстрого роста ключевых отраслей национальной экономики.

Ускоренное развитие малого предпринимательства и совершенствование механизма его функционирования является важным условием обеспечения социально-экономического развития страны и ее регионов. На сегодняшний день уровень развития инфраструктурного обеспечения малого предпринимательства в Таджикистане неординарен в зависимости от функционирования сегментов рынка услуг, что требует разностороннего подхода к определению значимых направлений развития малого предпри-

нимательства относительно конкретного вида предоставляемых услуг [7].

Сегодняшняя ситуация в мире в условиях пандемии COVID-19 наглядно показывает, что при тесном взаимодействии государства и бизнеса экономика страны может сохранять умеренный рост. Конъюнктура рынка показывает, насколько наше общество готово к использованию новых технологий в процесс хозяйствования. Рынок труда меняет свои требования с учетом новых технологий, так если в прошлом требования по трудоустройству не включало в себя обязательных навыков IT-технологий или программ, то сегодня ситуация кардинально изменилась. Сегодня повсеместно можно наблюдать, как рынок труда в полном объеме функционирует на разных электронных площадках и социальных сетях.

В ходе своего исследования по Таджикистану в области экономической активности Евразийский банк развития выявил, что: «в отраслевом разрезе наибольшие потери в мире понесли организации, оказывающие потребительские услуги. Это демонстрируют в том числе основанные на опросах индексы PMI (представляет собой индикатор, характеризующий изменение деловой активности и условий функционирования частных предприятий в обрабатывающей промышленности и сфере услуг. Показатель рассчитывается на основе ежемесячных опросов менеджеров по закупкам. Значения PMI выше 50 пунктов сигнализируют о росте экономической активности, ниже—о ее снижении. Подробнее см.: <https://www.markiteconomics.com/Public/Release/PressReleases>), исходя из динамики, которых деловая активность существенно сократилась в секторах туризма и гостиничного бизнеса, транспорта, операций с недвижимостью" [5].

Наиболее низкие показатели за исследуемый период были выявлены в ИКТ отрасли и финансовом сегменте рынка, а также услугах по средствам цифровых технологий.

Господдержка развития инфраструктурного обеспечения малого предпринимательства Таджикистана должно реализовываться на основе установленных принципов, охватывающих различные аспекты обеспечения открытости различных форм поддержки малому предпринимательству во всех отраслях и сферах его деятельности [7].

По нашему мнению, для продвижения инициатив по цифровизации деятельности предпринимательских структур, необходимо создать должные условия для разных отраслей экономики по доступу к цифровой инфраструктуре, способствовать повышению уровня знания в области цифровых технологий и услуг, для предпринимателей, которые ведут свою деятельность за пределами центр-образующих городов. На сегодняшний день в Республике

Таджикистан доступность к интернету имеют порядка 40% граждан, более трёх миллионов уже подключены к мировой паутине интернета.

Цифровые инструменты оказывают непосредственное влияние на ход розничной торговли. В эпоху трансформационных процессов, розничная торговля является одним из ведущих и стремительно развивающихся сегментов рынка, который демонстрирует высокий уровень вовлеченности цифровизации своей деятельности, обеспечивая свободный доступ своих товаров и услуг конечному потребителю.

В условиях хозяйствования предприятий розничной торговли, характеризующихся дальнейшим развитием рыночных отношений, усилением конкуренции, усложнением и существенным расширением ассортимента реализуемых потребительских товаров, проблема качества предоставляемых услуг выдвигается на первый план и является одним из необходимых условий достижения коммерческого успеха предприятия на потребительском рынке [6].

Согласно разработанной и утвержденной «Концепции цифровой экономики в Республике Таджикистан», которая предусматривает внедрение и использование цифровых технологий в процессе хозяйствования и вовлечения людей как частных, так и на уровне правительства активно использовать информационно-коммуникационные технологии в своей трудовой деятельности, что делает процесс взаимодействия обычных граждан и представителей власти более ближе. Исходя из этого такое участие рассматривают как часть электронного правительства.

Как показывает практика, представители бизнеса на сегодняшний день имеют возможность предоставлять свои товары и услуги как на внутреннем рынке, так и за пределами страны. Цифровые технологии облегчили ряд проблем в области мониторинга и продвижения на рынке товаров и услуг по всему миру. К примеру, самыми активными пользователями цифровых технологий являются США, Великобритания, ЕС, Азия, Китай и Россия.

«Следует отметить, что в ближайшее время бурный рост цифровой экономики и его влияние на экономические показатели значительно. В соответствии с оценками экспертов, в 2025 году добавленная стоимость в цифровой экономике США составит 1,6%. 2,2 трлн. долларов, а в Китае доля интернет-технологий в ВВП будет 22%. В России есть потенциальный эффект цифрового перехода прогнозируется 19-34% роста ВВП» [3].

В ходе исследования было установлено, что в Узбекистане доля в сфере услуг в области ИКТ с 2016 по 2020 гг. выросла в 2 раза. В Казахстане уровень грамотности граждан составляет порядка 81,5%, а производительность труда в цифровой сфере увеличилась на 5,9%. Кыргызстан согласно отчета ООН за 2018 год, где доля электронных услуг в целом составляло 69,57%.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

В условиях глобальных трансформационных процессов, правительства многих стран мира стараются не отставать от мировой тенденции в области цифровых технологий. Как правило, на сегодняшний день уже имеются критерии для определения цифровых достижений того или иного государства на основании оценки официальных сайтов правительственных структур, статистических данных, которые наглядно показывают уровень вовлеченности в цифровое пространство.

"Индекс развития цифрового правительства" (EGDI), который рассчитывается со стороны ООН с периодичностью каждые два года для всех членов организации [4].

Таблица 1.

**Состояние уровня развития цифрового правительства Республики
Таджикистан согласно исследованиям ООН за 2020 год**

№	Страна	Индекс
1	Дания	0.9758
2	Южная Корея	0.9560
3	Эстония	0.9473
7	Великобритания	0.9358
8	Новая Зеландия	0.9339
9	США	0.9297
25	Германия	0.8524
29	Казахстан	0.8375
36	Россия	0.8244
40	Беларусь	0.8084
45	Китай	0.7948
68	Армения	0.7136
69	Украина	0.7119
70	Азербайджан	0.7100
79	Молдова	0.6881
83	Киргизия	0.6749
87	Узбекистан	0.6665
133	Таджикистан	0.4649
158	Туркменистан	0.4034
169	Афганистан	0.3203
193	Южный Судан	0.0875

Источник: Исследование ООН: Электронное правительство 2020.
<https://publicadministration.un.org> (дата обращения: 20.09.2021)

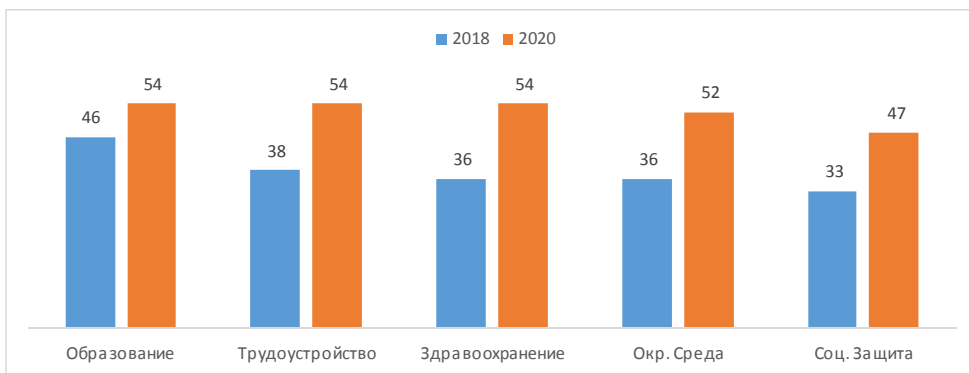
Параметры, по которым оцениваются вовлеченность государств в цифровом пространстве содержат ряд ключевых показателей, такие как сетевое обслуживание в реальном времени (онлайн-услуги), существующая инфраструктура ИКТ и человеческий капитал. На основании этих трех составляющих можно увидеть, что Республика Таджикистан находится на начальной стадии развития занимая 133 позицию из 193 стран мира.

Согласно данным исследования ООН в области цифровых достижений стран мира по уровню развития по предоставления онлайн-услуг Республика Таджикистан находится в составе стран со средним (OSI) уровнем развития с показателями 0.3176. Относительно человеческого потенциала мы имеем высокий уровень, но так как в Таджикистане неравномерно развивается цифровая инфраструктура, то соответственно и уровень онлайн-услуг тормозит в своем развитии.

Одна из наиболее распространённых онлайн-услуг во многих странах мира это информирование граждан по средствам мобильных приложений или СМС оповещения, это активно внедряется и используется во многих отраслях экономики [4].

Рисунок 1. Доля 193 государств-членов ООН предлагающие мобильные приложения или СМС для обновления общественной информации по секторам за 2018-2020 гг.

Источник: Исследование ООН: Электронное правительство 2020. <https://publicadministration.un.org> (дата обращения: 20.09.2021)

Исходя из проведенного краткого анализа выше, можно утверждать, что уровень развития цифровых достижений разных стран из года в год улучшается в зависимости от развития человеческого потенциала и создаваемой цифровой инфраструктура. Несмотря на то, что Республика Таджикистан находится в числе стран с низким уровнем доходов, наша государство смогло продвинуться в развитии цифровизации экономики.

Необходимо отметить, что в условиях цифровой трансформации, в экономике Республики Таджикистан идет переходный процесс развития ИКТ во всех сегментах рынка. Передача информационных данных от производителя до потребителя на сегодняшний день не составляет больших усилий по средствам цифровых технологий. В связи с этим, цифровизация экономики дает возможность формировать новые подходы для введения бизнеса с учетом развития и совершенствования существующей цифровой инфраструктуры. Несмотря на сложности в экономике, потенциал Республики Таджикистан на наш взгляд не до конца выработан, что в свою очередь требует максимальных усилий для совместной работы государства и бизнеса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Digital economy report 2019. UNCTAD. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=2466> (дата обращения: 20.09.2021).
2. Грибанов Ю.И. Цифровая трансформация социально-экономических систем на основе развития института сервисной интеграции//дис...док.экон.наук. Санкт-Петербург-2019. С.114.
3. Загеева Л.А. *BigData и бизнес - новые возможности [Текст] /Л.А. Загеева, Л.В.Близнюк// Инновационная экономика и право. - №. 2(7). - С. 21-25.*
4. Исследование ООН: Электронное правительство 2020. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://publicadministration.un.org> (дата обращения: 20.09.2021).
5. Макрообзор ЕАБР: Республика Таджикистан. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://eabr.org>. (дата обращения: 20.09.2021).
6. Мариншоев М.М., Султонов З.С. Исследование подходов к оценке качества услуг предприятий розничной торговли/ Мариншоев М.М., Султонов З.С.// Вестник Таджикского государственного университета коммерции. - Душанбе: «Точир», 2019. №4(29). - С. 90-103.
7. Султонов З.С. Направления и механизмы развития инфраструктурного обеспечения малого предпринимательства в Республике Таджикистан/ Султонов З.С., Саидова М.Х., Табарова Д.А.// Вестник Таджикского государственного университета коммерции. - Душанбе: Точир, 2019. № 3(28). - С. 43-47.

**ТРАНСФОРМАТСИЯИ РАҚАМКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТ ДАР
ШАРОИТИ ДАСТГИРИИ ИНФРАСОХТОРИ СОҲИБКОРӢ**

СУЛТОНОВ ЗОИРШО СУЛТОНОВИЧ,

номзади илмҳои иқтисод, и.в.. дотсенти Донишгоҳи

давлатии тиҷорати Тоҷикистон

734061, Тоҷикистон, Душанбе, кӯчаи Деҳоти ½;

тел.: (+992) 937-26-60-50. e-mail: zoir1978@gmail.com

МАРИНШОЕВ МУҚБИЛ МУНАВВАРШОЕВИЧ,

номзади илмҳои иқтисод, и.в.. дотсенти кафедраи иқтисодиёт

ва таъшики соҳибкории Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

734061, Тоҷикистон, Душанбе, кӯчаи Деҳоти ½;

тел.: (+992) 93-444-41-33; e-mail ehson-5779@mail.ru

АМОНОВ САҲБОН САРВАТҶОНОВИЧ,

муаллими калони кафедраи иқтисодиёт ва таъшики соҳибкории

Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

734061, Тоҷикистон, Душанбе, кӯчаи Деҳоти ½;

тел.: 93-577-92-00; e-mail: a_sahbon@mail.ru

Дар мақола аҳамият ва дурнамои технологияҳои рақамӣ барои рушди иқтисодӣ дар шароити муосир баррасӣ карда шудаанд. Таъсири дастрасии пурраи инфрасохтори рақамӣ ба муҳити тиҷорат дар маҷмӯъ таҳлили ҳудро ёфтааст. Муаллифони тибқи стандартҳои ҷаҳонӣ дар соҳаи дастовардҳои рақамии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дар назардошти таҳқиқоти СММ оид ба ҳукумати электронӣ таҳлили мухтасар гузаронидаанд. Инчунин, ҳангоми таҳлил таҳқиқоти Бонки Рушди Авруосиё барои соли 2020 ба назар гирифта шудааст.

Калидвожаҳо: иқтисоди рақамӣ, трансформация, рушд, ҳукумати электронӣ, инфрасохтор, савдои чакана, соҳибкорӣ, баҳши хизматрасонӣ.

**DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY IN THE
CONDITIONS OF INFRASTRUCTURAL SUPPORT OF
ENTREPRENEURSHIP**

SULTONOV ZOIRSHO SULTONOVICH,

Candidate of Economic Sciences, Acting, Associate

Professor of the Tajik State University of Commerce

734061, Tajikistan, Dushanbe, st.Dehoti ½;

tel: (+992) 93-726-60-50; e-mail: zoir1978@gmail.com

MARINSHOEV MUKBIL MUNAVVARSHOEVICH,

Candidate of Economic Sciences, Acting, Associate
Professor of the Department of Economics and
Business Organization of the Tajik State University of Commerce
734061, Tajikistan, Dushanbe, st. Dehoti ½"
tel.: (+992) 93-444-41-33; e-mail: ehson-5779@mail.ru

AMONOV SAKHBON SARVATJONOVICH,

Senior Lecturer of the Department of Economics and Business
Organization of the Tajik State University of Commerce
Dushanbe, Republic of Tajikistan
734061, Tajikistan, Dushanbe, st. Dehoti ½;
tel.: 93-577-92-00; e-mail: a_sahbon@mail.ru

The article examines the significance and prospects of digital technologies for economic growth in today's environment. The impact of full accessibility of digital infrastructure on the business environment as a whole. It should be noted that the authors carried out a brief analysis according to world standards in the field of digital achievements of the Republic of Tajikistan according to the UN study on e-government. Also, the analysis took into account the research of the Eurasian Development Bank for 2020.

Keywords: digital economy, transformation, development, e-government, infrastructure, retail trade, entrepreneurship, service sector.

УДК: 339.1 (100)

**РАВАНДИ ҶАЛБИ САРМОЯИ МУСТАҚИМИ ХОРИҶӢ БА
БАХШӢОИ АФЗАЛИЯТНОКИ КИШВАР**

ҚОДИРЗОДА ФАРҶОД АНВАР,

номзади илмӢои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи
иқтисодиёти ҷаҳонии факултаи молиявию иқтисодии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;
тел.: +992 907-65-66-99; e-mail: fl23085@mail.ru

Дар мақола бахшӢои иқтисоди Тоҷикистон, ки дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар ҳиссаи бештарро ишғол мекунамд, таҳлил карда шудаанд. Таҳлили мо доир ба миқёси баҳогузори ва тавзеҳи аҳаммияти фарқӢои сохтори ба мо имкони баровардани ҳулоса нисбати тағйироти назарраси сохтори дар соҳа ва дар соҳаи хизматрасонии молиявӣ медиҳад.

Тибқи ҳисобӢои анҷомдода, сатҳи назарраси фарқ дар сохторҳои барои соҳаҳои кишоварзӣ, нақлиёт ва алоқа хос аст, ки маънои рушди устувори ин соҳаҳоро дорад. Сатҳи пасти фарқи сохтори дар соҳаҳои сохтмон, савдо ва хӯроки умумӣ ба таври умумӣ қайд карда шуд.

Муаллиф барои муайян намудани вобастагии тағйироти сохтори дар соҳаҳо аз ҳаҷми сармоияи мустақими хориҷӣ, як модели мутаносиб тартиб додааст, ки ба василаи он таъсири сармоияи мустақими хориҷиро ба соҳаҳо, амсоли саноат, кишоварзӣ, нақлиёт ва алоқа арзёбӣ кардан мумкин аст.

Калидвожаҳо: соҳаҳо, фарқӢои сохтори, сиёсати сармоиягузори.

Накши фаъоли танзими сиёсати давлатии сармоиягузори дар якҷоягӣ бо ҷузъи сиёсати бозор амалӣ карда мешавад. Сиёсати давлатӣ ба ҳавасмандгардонии фаъолияти сармоиягузории хусусӣ дар шароити худтанзимкунии бозор ва рақобат равона карда шудааст. Воситаҳои таъсири мустақими давлатӣ ба дастгирии ташаббусҳои соҳибкории хусусӣ дар рушди навоарихҳои муосир дар истеҳсолот нигаронида шудаанд.

Самтҳои афзалиятноки сиёсати сармоиягузори дар Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ҳифзи сармоиягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2012, №755 тасдиқ шудааст, муқаррар карда шудаанд. Дар санади мазкур бахшҳои

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӢЗ

асосии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҷалби сармоягузори хориҷӣ ва манбаъҳои маблағгузори лоиҳахоро муайян мекунад, дарҷ гардидааст.

Азбаски захираҳои сармоягузорӣ маҳдуданд, зарур аст, ки самтҳои афзалиятноки сармоягузори мустақими хориҷиро бо дарназардошти хусусиятҳои соҳавӣ ва давраи пардохтнапазирии сармоягузорӣ таҳлил намоем.

Аз ҷониби мо интихоби соҳаҳо барои сармоягузори мустақим бо татбиқи тағйироти сохторӣ дар ин соҳаҳо ва дар маҷмӯъ, дар тамоми соҳаҳои кишвар асоснок карда мешавад.

Барои асосноккунии илмӣ сармоягузорӣ сохтори соҳавии сармоягузори мустақими хориҷӣ ба саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил карда шудааст.

Дар ҷадвали 1 сохтори бахши ММД дар давраи солҳои 2015–2020 оварда шудааст [1].

Ҷадвали 1

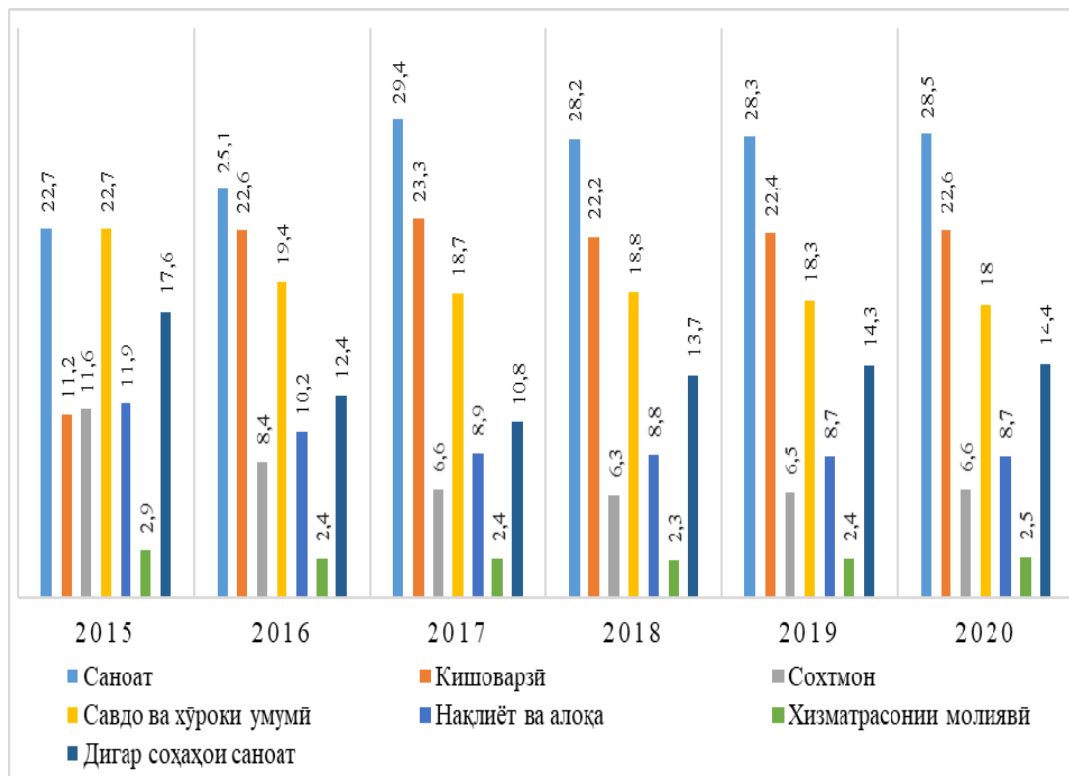
Сохтори соҳавии ММД дар давраи солҳои 2015-2020

Номгӯи соҳаҳо	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Саноат	22,7	25,1	29,4	28,2	28,3	28,5
Кишоварзӣ	11,2	22,6	23,3	22,2	22,4	22,6
Сохтмон	11,6	8,4	6,6	6,3	6,5	6,6
Савдо ва хӯроки умумӣ	22,7	19,4	18,7	18,8	18,3	18,0
Нақлиёт ва алоқа	11,9	10,2	8,9	8,8	8,7	8,7
Хизматрасонии молиявӣ	2,9	2,4	2,4	2,3	2,4	2,5
Дигар соҳаҳои саноат	17,6	12,4	10,8	13,7	14,3	14,4

Дар сохтори ММД бахшҳои зерин бештар саҳм доранд: саноат, кишоварзӣ, савдо ва хӯроки умумӣ, нақлиёт ва алоқа. Ин тамоюл дар диаграммаи 1 оварда шудааст.

Диаграммаи 1

Сохтори соҳавии ММД дар давраи солҳои 2015-2020

Ба гуфтаи муҳаққиқ М.И. Абузйрова [2], усули мувофиқ барои баҳодиҳии аҳамият дар системаҳои гуногуни иқтисодӣ истифодаи индекси Рябтсев мебошад, зеро он ба ҳама гуна маълумоти омӯрӣ дахл дорад.

Мо ҳисобро аз рӯи ҷадвали Рябтсев гузаронида, миқёси баҳогузорӣ ва тафсири аҳамияти фарқҳои сохториро дар соҳаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор додаем. (Ҷадвали 2).

Ҷадвали 2

Ҳисоб кардани миқёси баҳогузорӣ ва тафсири аҳаммияти
фарқҳои сохторӣ

Номгӯи соҳаҳо	Ҳиссаи миёнаи саноат	Амплитудай ларзишҳо дар воҳиди вазни ҳоси соҳа	Коэффисиенти ҳагтии тағироти сохторӣ дар саноат	Коэффисиенти квадратӣ	Коэффисиенти басти структурӣ	Тафсир
Саноат	22,6	0,28	2,63	0,12	0,33	Сатҳи баланди фарқҳои сохторӣ
Кишоварзӣ	22,2	0,17	6,1	0,029	0,17	Сатҳи миёнаи фарқҳои сохторӣ
Сохтмон	7,4	0,31	4,68	0,064	0,08	Сатҳи пасти фарқҳои сохторӣ
Савдо ва хӯроки умумӣ	21,5	0,07	5,1	0,012	0,11	Сатҳи пасти фарқҳои сохторӣ
Нақлиёт ва алоқа	10,5	0,11	2,3	0,044	0,21	Сатҳи миёнаи фарқҳои сохторӣ
Хизматрасонии молиявӣ	2,7	0,26	2,46	0,101	0,32	Сатҳи баланди фарқҳои сохторӣ
Дигар соҳаҳои саноат	13,4	0,12	6,1	0,02	0,14	Сатҳи пасти фарқҳои сохторӣ

Дар асоси натиҷаҳои баҳодиҳии дар ҷадвали 2 овардашуда, ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки тағйироти сохторӣ дар саноат ва дар соҳаи хизматрасонии молиявӣ дар муқоиса бо дигар соҳаҳо фарқияти назарраси сохторӣ доранд. Сатҳи назарраси фарқ дар сохторҳо ба як қатор соҳаҳо ҳос аст, ба монанди кишоварзӣ, нақлиёт ва алоқа, яъне тағйирот дар ин бахшҳо ба рушди устувори онҳо таъсири мусбат мерасонад. Сатҳи пасти фарқи сохторӣ дар чунин соҳаҳо, ба монанди сохтмон, савдо ва хӯроки умумӣ ба мушоҳида мерасад. Тағйироти сохторӣ дар ин соҳаҳо камсамар буданд.

Ҳаҷми сармояи мустақими хориҷӣ ба соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба назар мегирем. Ҳамин тариқ, воридоти сармояи

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

муствақими хориҷӣ дар солҳои 2007 то 2020 асосан ба соҳаҳои энергетика – 596,8 млн. долл. ИМА, алоқа – 527,9 млн. долл. ИМА, сохтмон – 392,5 млн. долл. ИМА, хизматрасонии молиявӣ – 424,1 млн. долл. ИМА, омӯзиши геологӣ ва истихроҷи канданиҳои ғоиданок – 1462,7 млн. долл. ИМА, саноат – 717,8 млн. долл. ИМА, савдо – 35,9 млн. долл. ИМА, саноати хӯрокворӣ – 10,9 млн. долл. ИМА, сохтмони роҳҳо – 11,3 млн. долл. ИМА, тандурустӣ – 5 млн. долл. ИМА, кишоварзӣ – 101,1 млн. долл. ИМА, сайёҳӣ – 21,6 млн. долл. ИМА, маориф – 46,1 млн. долл. ИМА, нақлиёт – 2,5 млн. долл. ИМА, саноати сохтмонӣ – 14,8 млн. долл. ИМА ва дигар соҳаҳо – 129,4 млн. долл. ИМА равана шудааст [3].

Воридоти сармоягузори муствақими хориҷӣ дар солҳои 2007–2020 дар ҷадвали 3 дар ҷ гардидааст, дар он афзалият дар соҳаҳои алоқа, энергетика, саноати хӯрокворӣ ва ҷустуҷӯи геологӣ ва истихроҷи канданиҳои ғоиданок дида мешавад. Соҳаҳои дар боло зикргардида дар алоқамандӣ ба яқдигар вобастагии зиҷ доранд.

Диаграммаи 2

Воридоти сармоягузори муствақими хориҷӣ дар солҳои 2007–2020

Барои муайян кардани вобастагии тағйироти сохторӣ дар соҳаҳо аз ҳаҷми сармоягузори муствақими хориҷӣ, мо модели мутаносибро тартиб додаем, ки дар он нишондиҳандаи самараноки Ҳ индекси рақобатпазирии ҷаҳонии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

Барои таҳлил мо он соҳахоро интихоб кардем, ки тағйирот дар сохтори соҳавии онҳо ба рушди устувори иқтисоди Тоҷикистон таъсири мусбат расонидааст (4).

X1—ҳаҷми сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар саноат, (дол. ИМА)

X2 – ҳаҷми сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар соҳаи кишоварзӣ, млн дол.ИМА

X3—ҳаҷми сармояи хориҷӣ дар соҳаи нақлиёт ва алоқа, доллари ИМА

Ҷадвали 3

Матритсаи масъалаҳои таҳлилии ҳамохангӣ

Унсурҳои намунавӣ	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Y	51,8	52,3	53,0	52,6	52,4	52,0	52,3	52,4
X1	18,0	15,7	17,3	21,6	19,9	16,3	16,0	15,2
X2	7,8	6,8	7,5	9,4	8,6	7,0	6,9	6,6
X3	2,7	2,3	2,6	3,2	3,0	2,4	2,4	2,3

Ҳисобкуниҳо бо ёрии барномаи Stata14 иҷро карда шудааст.

```
reg var1 var2 var3 var4
```

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	8
Model	.204711173	3	.068237058	F(3, 4)	=	0.38
Residual	.715289361	4	.17882234	Prob > F	=	0.7726
Total	.920000534	7	.131428648	R-squared	=	.9200
				Adj R-squared	=	0.3606
				Root MSE	=	.42287

var1	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
var2	2.350722	2.52565	0.93	0.405	9.36305 4.661607
var3	4.806395	5.652537	0.85	0.443	-10.88757 20.50035
var4	1.833356	5.478308	0.33	0.755	-13.37687 17.04358
_cons	52.28955	1.409328	37.10	0.000	48.37663 56.20247

Дар натиҷаи ҳисобҳо, муодилаи сершумори регрессионӣ ба даст оварда шуд:

$$y = 2.35x_1 + 4.81x_2 + 1.83x_3 \quad (1)$$

Таҳлилии муодилаи ба даст овардашудаи раванди регрессиониро чу-нин шарҳ додан мумкин аст:

– воридшавии сармоягузорӣ ба соҳаи саноат дар ҳаҷми 1 миллион доллар, ба афзоиши тағйироти сохторӣ дар соҳаи саноат 2,35 маротиба мусоидат мекунад;

– вуруди сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ дар ҳаҷми 1 миллион доллар ба афзоиши тағйироти сохторӣ дар соҳа 4,81 маротиба мусоидат мекунад;

– воридшавии сармоягузорӣ ба соҳаи нақлиёт ва алоқа дар ҳаҷми 1 миллион доллар боиси тағйирёбии сохторӣ дар соҳа 1,83 маротиба мегардад.

Ҷалби сармоягузорӣ ба ин бахшҳо ба арзиши индекси ҷудонашавандаи рушди устувор ва дар натиҷа ба рақобатпазирии ҷаҳонии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири мусбат мерасонад.

Бояд қайд намуд, ки тағйироти назарраси сохторӣ дар таркиби соҳаҳои баррасишаванда чунин фарзияро тасдиқ мекунанд, ки пешрафт дар рушди онҳо аз ҳисоби тағйирёбии соҳаҳо дар сохтори якдигар ба амал омадааст, ки таъсири мултиплекатсиониро ба вучуд оварда, ба афзоиши мутақобила мусоидат кардааст. Ҳамин тариқ, афзоиши истеҳсолоти мошинҳои кишоварзӣ, мошинҳои сабукрав ва боркаш, дастгоҳҳои гуногуни хоҷагӣ ва саноатӣ рушди кишоварзӣ, нақлиёт ва алоқаро метезонад. Тағйироти сохторӣ дар соҳаи нақлиёт ва алоқа ба рушди инфрасохтори кишвар таъсири мусбӣи худро расонида, ба беҳтар шудани фазои сармоягузорӣ ва ҷалби сармояи нав ба иқтисодиёти кишвар мусоидат менамояд.

Ҳангоми ҳавасмандгардонии фаъолонаи сармоягузори мустақими хориҷӣ дар соҳаи саноат ва ҷорӣ намудани технологияҳои нав, Ҷумҳурии Тоҷикистон рақобатпазирии худро дар бозори ҷаҳонӣ меафзояд, ки ин ба афзоиши амнияти иқтисодӣ мусоидат мекунад.

Сиёсати давлатиро дар заминаи ҳавасмандгардонии сармояи дохиливу хориҷӣ, таъмини азнавсозии техникии корхонаҳо, баланд бардоштани рақобатпазирии дохилӣ ва ноил шудан ба суръати баланди рушди иқтисодиро амалӣ кардан зарур аст.

Барои гузаштан ба навъи инноватсионии рушди иқтисодӣ таҳқиқоти илмӣ бунёдӣ ва амалӣ, рушди инфрасохтори илмӣ ва дастгирии маърифати аҳоли зарур аст. Аз таҷрибаи бисёр кишварҳои пешрафта маълум аст, ки сармоягузорӣ ба таҳқиқоти илмӣ (хусусан, фундаменталӣ) зуд ғоида намедихад, балки дар асоси навоариҳои таҳияшуда барои афзоиши бо-суръати истеҳсолот шароит фароҳам меорад.

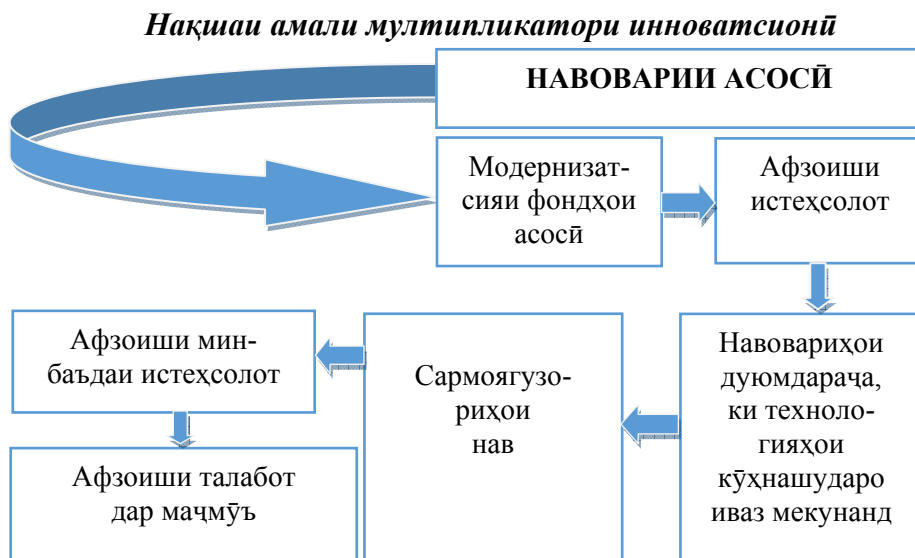
Дар раванди дастгирии давлатии соҳаҳо, чунин дастгириро тадриҷан дар он соҳаҳо, ки дар онҳо бозорҳои мавҷуда ва муносибатҳои рақобатпазир фароҳам оварда шудаанд, коҳиш додан мумкин аст. Ҳамзамон, дар ра-

ванди таҳияи соҳаҳои навро, ки бо сабаби ҷорӣ намудани технология ва усулҳои навоарӣ хавфи баланд доранд, дастгирии давлатӣ лозим аст.

Профессор Л.Г.Паштова [5] қайд мекунад, ки истифодаи навоариҳои асосӣ дар иқтисодиёт як мултипликатори навоареро ба вуҷуд меорад, ки ба афзоиши истеҳсолот мусоидат мекунад ва дар якҷоягӣ бо афзоиши истеҳсолот, ба эҷоди навоариҳои дувум, ки технологияҳои кӯҳнаро иваз мекунанд, мусоидат менамояд.

Мо нақшаи амали мултипликатори инноватсиониро таҳия кардем, ки кодир аст барои барқарорсозии давраи дарозмуддати иқтисодиёт шароит фароҳам орад.

Расми 1

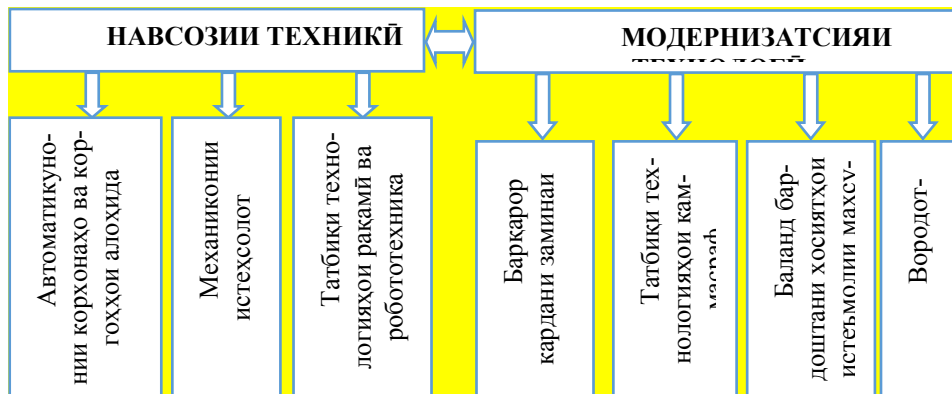

Амали мултипликатори навоарӣ боиси афзоиши назарраси истеҳсолот мегардад, ки метавонад иқтисоди кишварро аз давраи руқуд бароварда, дар барқарорсозии дарозмуддати иқтисодӣ саҳмгузор бошад.

Муҳаққиқ Д.М.Ҷӯраев [6] қайд мекунад, ки ҷалби сармоягузорӣ ба соҳаи навоарӣ бо истифодаи воситаҳои бозори саҳҳомӣ дар шакли саҳмияҳо, вомбаргҳо ва дигар қоғазҳои қимматнок дар заминаи моликияти муштарак барои расидан ба натиҷаҳои хуб дар рушди соҳаҳои ояндадори иқтисодиёт мусоидат мекунанд.

Ба ақидаи мо, самтҳои асосии сиёсати навоарӣ бояд бо эҳтиёҷоти иқтисодиёт ба навосозии техникаӣ ва технологӣ алоқаманд бошанд. (Расми 2)

**Робитаи сиёсати навоарӣ ва зарурати навосозии техникӣ
ва технологӣ**

Навосозии техникӣ ва технологӣ бо ҳам зич алоқаманданд. Модернизатсияи техникӣ автоматикунонии корхонаҳо ё коргоҳҳо ва бахшҳои алоҳидаи он, механиконидани истеҳсолот, ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ ва робототехникаро дар давраи истеҳсолот дар бар мегирад.

Олимони тоҷик С.Д. Комилов ва М.Файзуллоев [7] қайд намудаанд, ки барои навосозии технологӣ барқарор кардани заминаи технологӣ зарур аст, зеро соҳае, ки ба маҳсулоти онҳо талабот зиёд аст, азнавосозии технологияҳои асосиро талаб мекунанд. Бо чунин роҳ иқтидори бозоргирии маҳсулот аз ҳисоби бехтар шудани ҳосиятҳои истеъмолии васеъ мешавад.

Барои ноил шудан ба ҳадафҳои навосозии техникӣ ва технологӣ нақши давлат ва муассисаҳои давлатӣ барои тақмили ҳама навъҳои фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузорию, ки ба баланд бардоштани тичоратикунонии навоариҳо равона шудааст, тақвият додан зарур аст. Самтҳои асосии рушди фаъолияти навоарӣ аз ҷониби мо ба се марҳила тақсим карда шудаанд (Ҷадвали 4).

Ҷадвали 4

Марҳалаҳои татбиқи сиёсати давлатии сармоягузорӣ

Марҳала	Нақши давлат	Мазмуни марҳала
I	Эҷоди заминаҳои иқтисодӣ, инфрасохторӣ ва институтсионалӣ барои гузариш ба марҳалаи сармоягузорӣ	Модернизатсияи соҳае, ки маҳсулоти онҳо дар бозори дохилӣ ва хориҷӣ талабот дорад: навосозии истеҳсолот, бехтар намудани ҳосиятҳои истеъмолии маҳсулот

II	Ҷалби сармояи калони хусусӣ; ба тартиб даровардани ҳифз ва истифодаи объектҳои моликияти зеҳнӣ	Эҷоди тартиби нави технологӣ, эҷоди маҳсулоти илмталаб дар сатҳи ҷаҳонӣ: – фатҳи ҷойгоҳ дар бозори ҷаҳонӣ бо маҳсулоти навоарӣ; – ташаккули самтҳои нави талабот, ки барои қонеъ кардани онҳо маҳсулоти навоарӣ истифода мешаванд.
III	Дастгирии инфрасохтори навоарӣ, иваз кардани тадбирҳои дастгирии миқдорӣ бо сифат	Пешрафти минбаъдаи маҳсулоти илмталаб ба бозори ҷаҳонӣ Ноил шудан ба рушди иқтисодии иқтисодиёт ва баланд бардоштани рақобат дар бозори ҷаҳонӣ

Вазифаҳои асосии марҳалаи якуми сиёсати давлатии сармоягузорӣ аз навсозӣ ва тақмили заминаи технологияи он соҳаҳои иборатанд, ки барои фуруши онҳо дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ талабот устувор аст. Ҳамзамон, навоариҳо дар ин марҳала бояд, пеш аз ҳама, ба навсозии соҳаҳои мавҷуда дар асоси технологияҳои сарфакунандаи захираҳо ва баланд бардоштани ҳосиятҳои истеъмолии маҳсулот равона карда шаванд. Дар натиҷаи марҳалаи аввал бояд заминаи иқтисодӣ ва институтсионалӣ ташаккул ёбад, ки барои гузаштан ба марҳалаи сармоягузорию рушди иқтисодии кишвар мусоидат кунад.

Вазифаҳои марҳалаи дуюми татбиқи сиёсати давлатии сармоягузорию мустақими хориҷӣ, ташаккул додани соҳаҳои дорои сохтори наватарини технологӣ ва ба бозорҳои ҷаҳонӣ баровардани маҳсулоти инноватсионии офаридашуда мебошанд.

Дар натиҷаи татбиқи марҳалаи дуюм, рақобатпазирӣ барои маҳсулоти ватанӣ дар бозор бояд чунин бошанд, ки қаблан набуданд. Нақши давлат дар ин марҳала амалҳои зеринро дар бар мегирад:

- таҳияи механизмҳои ҷалби сармояи хусусӣ;
- ташкили механизми муассири ҳифзи объектҳои моликияти зеҳнӣ;
- рушди инфрасохтори зарурӣ барои татбиқи таҳияҳои навоарӣ ва ҷорӣ намудани навоариҳо.

Марҳалаи сеюми татбиқи сиёсати давлатии сармоягузорӣ дастгирии иттилоотии истеҳсолоти саноатӣ, тақвияти ҷузъи навоарӣ дар рушди истеҳсолот ва рушди фаъолияти муҳандисиро дар асоси технологияҳои муосири иттилоотӣ дар назар дорад.

Тибқи марҳалаҳои дар боло зикршудаи сиёсати давлатии навоарӣ, мо вазифаҳои аввалиндараҷаи рушди онро таҳия намудаем:

–рушди неруи илмӣ ва истеҳсолӣ-технологӣ (аз ҷумла, илми фундаменталӣ ва системаи тайёр кардани кадрҳо), истифодаи он барои нигоҳ доштани сатҳи муосири технологӣ ва гузариш ба технологияҳои оӣ;

–интиҳоби стратегия ва афзалиятҳои оқилонаи рушди соҳаи инноватсия дар татбиқи лоиҳаҳои навоарӣ, бахшҳои иқтисодиёт, ки ба афзоиши самаранокии истеҳсолот ва рақобатпазирии маҳсулот таъсир мерасонанд;

–фароҳам овардани шароити мусоиди иқтисодӣ ва молиявӣ барои тақвияти инноватсия.

Хулоса, дар раванди арзёбии самтҳои афзалиятноки сиёсати инвестиционӣ мо тағйироти сохториро дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти Тоҷикистон таҳлил намуда, ба хулосае омад, ки соҳаҳо ва хизматрасониҳои молиявӣ нисбати дағар соҳаҳо каме сусттар рушд мекунанд, аммо ба таври муассир соҳаҳои кишоварзӣ, нақлиёт ва алоқа рушди босуръаттар доранд. Самаранокии пасти сармоягузорӣ ба рушди соҳаҳо дар сохтмон ва савдо ва ҳуроки умумӣ ба мушоҳида мерасад.

АДАБИЁТ

1. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон <https://www.stat.tj/ru> (санаи мурочиат 30.05.2021)

2. Абузорова М. И., Методологические основы структурных сдвигов в экономике // Экономические науки, 2011. № 4, с. 181-185

3. Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. <https://investcom.tj/tj/sarmoya/faolijati-sarmojaguzor/-27-omori-sarmojaguzorii-hori.html> (санаи мурочиат 25.03.2021)

4. Кодирзода Ф.А., Приоритетные направления инвестиционной политики Республики Таджикистан. Вестник Академии, Московская академия предпринимательства, г. Москва 2021, №1. С.67-73

5. Паштова Л.Г., Формирование многоуровневой инвестиционной политики как фактор обеспечения экономической безопасности: дисс. на соискание уч. степени доктора экономических наук М., РГБ, 2003. – 259 с.

6. Джураев Д.М., Инвестиционная среда Республики Таджикистан: проблемы и пути их преодоления//Экономика и управление. 2015. №3 (53) С.6-10

7. Комилов С.Д., Файзуллоев М., Формирование национальной инновационной системы Республики Таджикистан как условие обеспечения модернизации экономики страны//Проблемы современной экономики. 2011. №2 (38) С.216-219

8. Кодирзода Ф.А., Роль иностранных инвестиций и обеспечении экономического роста Республики Таджикистан. Финансово-Экономический Вестник, Таджикский Государственный Финансово-Экономический Университет, Душанбе 2021, № 1 (25), С 62-68

ПРОЦЕСС ПРИВЛЕЧЕНИЯ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ПРИОРИТЕТНЫЕ ОТРАСЛИ СТРАНЫ

КОДИРЗОДА ФАРХОД АНВАР,

кандидат экономических наук, доцент кафедры
мировой экономики финансово-экономического факультета
Таджикского национального университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17;
тел: +992 907-65-66-99; электронная почта: fl23085@mail.ru

Нами произведён расчёт шкалы оценки и интерпретации существенности структурных различий, позволяющий сделать вывод о том, что наиболее значительные структурные сдвиги имели место в промышленности и в отрасли финансовых услуг. По данным проведённого расчёта, существенный уровень различия структур характерен для сельского хозяйства, транспорта и связи, что означает устойчивое развитие этих отраслей. Низкий уровень различия структур был отмечен в строительстве, торговле и общепите.

Для определения зависимости структурных сдвигов в отраслях от объёма прямых иностранных инвестиций автором составлена корреляционная модель, рассматривающая влияние прямых иностранных инвестиций на такие отрасли, как промышленность, сельское хозяйство, отрасль транспорта и связи. Эконометрический расчёт свидетельствует о том, что привлечение инвестиций в данные отрасли окажет положительное влияние на величину интегрального индекса устойчивого развития. В данной статье разработаны этапы реализации государственной инвестиционной политики, рассмотрена роль государства на каждом из предлагаемых этапов.

Ключевые слова: отрасли, структурные различия, инвестиционная политика.

**THE PROCESS OF ATTRACTING FOREIGN DIRECT
INVESTMENT IN PRIORITY SECTORS OF THE COUNTRY**

KODIRZODA FARHOD ANVAR,

candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department

"World Economy" - Faculty of Finance and Economics

Tajik National University

734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave 17;

tel: +992 907-65-66-99; e-mail: fl23085@mail.ru

The purpose of this article is to identify and justify the priority areas of investment policy in the Republic of Tajikistan. Research methods used in this work: analysis and synthesis, econometric modeling. Result. The article analyzes the sectors of the economy of Tajikistan, which occupy the largest share in the country's GDP. The author calculates the scale of assessment and interpretation of the significance of structural differences, which allows us to conclude that the most significant structural changes took place in the industry and in the financial services industry. According to the calculation, a significant level of structural differences is typical for agriculture, transport and communications, which means the sustainable development of these industries. A low level of structural differentiation was noted in construction, trade, and catering. Conclusion. To determine the dependence of structural changes in industries on the volume of foreign direct investment, the author has compiled a correlation model that considers the impact of foreign direct investment in such industries as industry, agriculture, transport and communications. The econometric calculation shows that the attraction of investments in these industries will have a positive impact on the value of the integral index of sustainable development. In this article, the stages of implementation of the state investment policy are developed, the role of the state at each of the proposed stages is considered.

Key words: industries, structural differences, investment policy.

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ
ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ЭКОНОМИКИ**

НАДЖМИДДИНЗОДА АБДУРАХМОН МИРЗО,
соискатель Института туризма, предпринимательства и сервиса
734055, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Борбада 48/5;
тел.: 938-33-34-34; e-mail: abu84@mail.ru

В данной статье исследуется международный опыт инновационного развития экономического потенциала промышленных предприятий. Практика показывает, что для достижения поставленных целей и повышения эффективности деятельности промышленных предприятий необходимо использовать опыт передовой практики развитых стран.

Следует отметить, что международный опыт оценки инновационного развития занимает особое место в развитии экономики страны. В связи с этим в данной статье рассматривается комплексный обзор международного опыта инновационного развития промышленных предприятий.

Проанализированы различные методы оценки инновационного потенциала предприятий в зарубежных странах, в том числе США, Великобритании, Франции, Германии, Швеции и Швейцарии.

Следует отметить, что в практике для анализа развития инновационных систем также используются другие механизмы, такие, как региональные или отраслевые инновационные системы, которые обширнее представлены в данном исследовании.

Таким образом, с опорой на передовой опыт инновационного развития, автором представлен ряд практических примеров для использования в деятельности промышленных предприятий Республики Таджикистан.

Ключевые слова: инновация, формирования, экономика, финансов, потенциал, система, структура, государство, международный, анализ, проблемы, роль, технологическом, исследование, научно-технической базы, инновационная модель, прибыльным.

Повышение инновационного потенциала отечественных отраслей национальной экономики как фактор устойчивого, конкурентоспособного её развития приобретает особую актуальность в современных условиях интеграции страны в глобализационные процессы. От правильного выбора основных путей и направлений индустриально-инновационного развития

зависит возможность достижения стратегических задач государства. Следовательно, для адаптации и локализации современных международных практик становления и развития инновационного потенциала становится необходимым исследование международного опыта формирования и развития инновационного потенциала промышленных предприятий передовых стран мира.

Многие источники [1, 3, 4, 7] рассматривают опыт самых ведущих в научно-инновационном развитии стран мира: Это - США, Япония, Германия, Англия, Франция. В этих странах наблюдается самый высокий удельный вес финансирования НИОКР и самый высокий удельный вес в производстве и экспорте наукоемкой продукции.

Согласно мнению Фатхутдинова Р.А. [8] эти страны можно классифицировать по степени ориентированности:

- на лидерство в науке путем реализации крупномасштабных целевых проектов (США, Англия, Франция);
- на распространение нововведений путем создания благоприятной инновационной среды (Германия, Швеция, Швейцария);
- на стимулирование нововведений путем развития инновационной инфраструктуры (Япония).

Опыт стран США, Англии, Японии, Германии Франции, Швеции и Швейцарии показывает, что становление механизмов развития инновационного потенциала производственных предприятий в этих странах явилось результатом формирования единой национальной инновационной системы, как основополагающего условия для повышения наукоёмкости основных отраслей экономики.

Национальные инновационные системы появились в качестве аналитической концепции с конца 1980-х годов [4, с. 582]. Согласно исследованиям [4, 6], такие системы включают "все части и аспекты экономической структуры и институциональной структуры (страны), влияющие на разработку и внедрение инновационных продуктов и технологий". В частности, они определяют внутреннюю организацию фирм, межфирменные отношения, роль государственного сектора, институциональную структуру финансового сектора, интенсивность НИОКР и организацию НИОКР в качестве ее основных элементов. Аналогичным образом, [1, 3, 5] рассматривают распределение НИОКР по странам и источники их финансирования, характеристики фирм и важных отраслей промышленности, роль университетов и государственную политику, направленную на стимулирование и формирование промышленных инноваций, как общие черты национальных инновационных систем.

Эти определения указывают на то, что концепция национальных инновационных систем основывается на двух основных понятиях:

- что уровень страны является важным при измерении технологической конкурентоспособности и производительности,
- и что эта эффективность определяется не одним фактором, а широким спектром институтов и взаимодействием между ними

Другими словами, системный подход предписан для понимания и анализа технологических показателей и конкурентоспособности стран.

Подход к национальным инновационным системам, однако, не подразумевает, что уровень страны обязательно является наиболее важным или даже единственным уровнем, применимым для такого системного анализа. Фактически, другие аналитические измерения, такие как региональные или отраслевые инновационные системы также были предложены для анализа уровня развития инновационных систем [2, 5, 8]. Можно даже поставить вопрос о том, не поставили ли во главу угла постоянно растущий технологический обмен и взаимозависимость между странами устаревшей саму концепцию национальных инновационных систем. Однако анализ растущей популярности этой структуры среди исследователей и политиков на национальном и наднациональном уровнях, [5, 8] указывает на то, что, несмотря на растущую технологическую глобализацию, национальный уровень по-прежнему широко рассматривается как весьма актуальный при анализе инновационных систем и технологических показателей.

Популярность рамок национальных систем, по-видимому, основывается на представлениях о том, что организации и учреждения, которые играют центральную роль в разработке и распространении технологий, в значительной степени сохраняют специфические особенности страны и что деятельность и взаимодействие внутри стран, а не между ними, по-прежнему играют доминирующую роль во многих технологических инновациях [1, 2, 6].

В процессе разработки концепции национальных инновационных систем были разработаны довольно подробные рамки, которые включают большое число участников и взаимодействие между ними (например, ОЭСР 1999).

Однако на наш взгляд проблема заключается в том, что опыт данных стран, достигших высокого уровня мирового развития невозможно сопоставить с условиями Республики Таджикистан и разработать какие-либо наиболее эффективные рекомендации. Так как Таджикистан и передовые страны мира находятся на разных полюсах инновационного развития, а условия развития Республики Таджикистан практически несопоставимо с объемом финансирования НИОКР и имеющимися возможностями инновационного развития. По мнению автора наиболее приемлем опыт стран Азиатско-тихоокеанского региона, который в условиях схожести социально-

экономического положения и географического расположения в одном регионе может быть наиболее полезен для Республики Таджикистан. Следовательно, рассмотрим пример данных стран.

Южная Корея.

Детальный анализ корейской инновационной системы, который подробно охватывает все эти факторы, вышел бы за рамки данной главы. Вместо этого, последующее обсуждение корейской инновационной системы будет основываться на несколько более простой структуре в соответствии с аналитическими подходами предыдущих исследований. Предыдущие исследования национальных инновационных систем почти неизменно рассматривали (1) научно - исследовательскую деятельность делового сектора, (2) правительство и государственный исследовательский сектор, (3) систему высшего образования и университеты и (4) взаимодействие между этими тремя секторами, которые материализуются в потоках капитала, людских ресурсов и знаний. Кроме того, все три сектора производят продукцию, связанную с инновациями, такую как научные статьи, патенты и новые продукты и процессы (рисунок 1). После краткого исторического очерка и обзора агрегированных показателей затрат и результатов, связанных с инновациями, последующий анализ будет основан на этой аналитической структуре.

Рисунок 1. Взаимодействие элементов национальной инновационной системы в Южной Корее [7]

ТОЧКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Исследования технологического развития Кореи [7] показывают, что догоняющее развитие страны за последние 50 лет можно разделить на три этапа:

1. период внедрения и имитации иностранных технологий до 1970-х годов;
2. период формирования промышленного потенциала НИОКР в 1980-х годах;
3. период наращивания потенциала фундаментальных исследований с 1990-х годов.

Эти три периода также четко отражены в развитии интенсивности НИОКР в стране за последние десятилетия (рисунок 2).

В течение первого периода, который начался после освобождения от японского колониального господства в 1945 году, Корея развивалась в основном за счет внедрения технологий из-за рубежа. Во многих случаях иностранные технологии были адаптированы непосредственно при строительстве промышленных объектов некорейскими фирмами в проектах "под ключ".

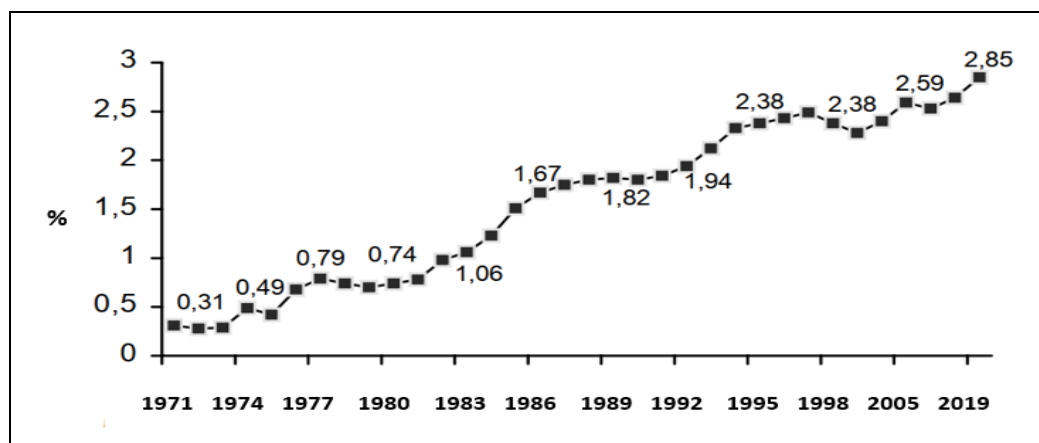

Рисунок 2. Динамика прироста государственных расходов на НИОКР в отношении к ВВП в Южной Корее [7]

Этот метод промышленного развития был особенно популярен во время правления президента Пак Чон Хи в 1960-х и 1970-х годах. Благодаря простой и масштабной индустриализации Корея за относительно короткий период времени превратилась из сельскохозяйственной в промышленную страну.

Однако в технологическом плане процесс разработки в основном ограничивался адаптацией и имитацией технологий извне. До начала 1980-х годов интенсивность НИОКР в стране составляла менее 1% от ее национального дохода, что отражает тот факт, что в Корее проводилось относительно мало официальных НИОКР.

После этого корейские фирмы начали массово инвестировать в НИОКР в 1980-х годах, что привело к резкому увеличению интенсивности НИОКР в экономике почти до 2% в начале 1990-х годов. Этим развитием руководили крупные промышленные группы страны (чеболю). Менеджеры chaebol все больше осознавали необходимость наращивания внутренних возможностей в области исследований и разработок для новых продуктов и улучшения существующих продуктов. Более того, в то время как Корея продолжала в значительной степени полагаться на технологические ноу-хау извне (Lee 1998), формирование потенциала поглощения (Козн и Levinthal 1990) более эффективное использование передовых зарубежных технологий было еще одним мотивом для значительных инвестиций в НИОКР. Однако, как представляется, основное внимание инвестиций в НИОКР страны на этом этапе явно уделялось прикладным знаниям в области промышленных технологий. По-прежнему относительно мало внимания уделялось более перспективным НИОКР, особенно фундаментальным исследованиям.

На третьем этапе технологического развития, начавшемся в 1990-х годах, национальная интенсивность НИОКР Кореи продолжала расти и в 2004 году достигла уровня почти 3%, что было одним из самых высоких показателей в мире. Этот дальнейший рост не только абсолютных, но и относительных инвестиций в НИОКР можно объяснить двумя факторами:

- во-первых, усилия промышленные фирм страны в целях дальнейшего повышения своей международной конкурентоспособности;
- во-вторых, для того, чтобы занять и сохранить мировое технологическое лидерство в различных областях, продолжалось увеличение своих инвестиций в НИОКР.

Китайская народная республика.

В последнее десятилетие благодаря развитию экономики, такие страны как Китай и Индия, достигли статуса глобальных игроков. В течение этого периода в Китае наблюдался значительный двузначный рост ВВП, обусловленный предоставлением миру недорогих производственных мощностей. Однако в настоящее время Китай демонстрирует стремление “стать лидером в НИОКР” и развивать свои собственные интеллектуальные и глобальные бренды, предоставляя мощный стимул для инноваций (рис. 3).

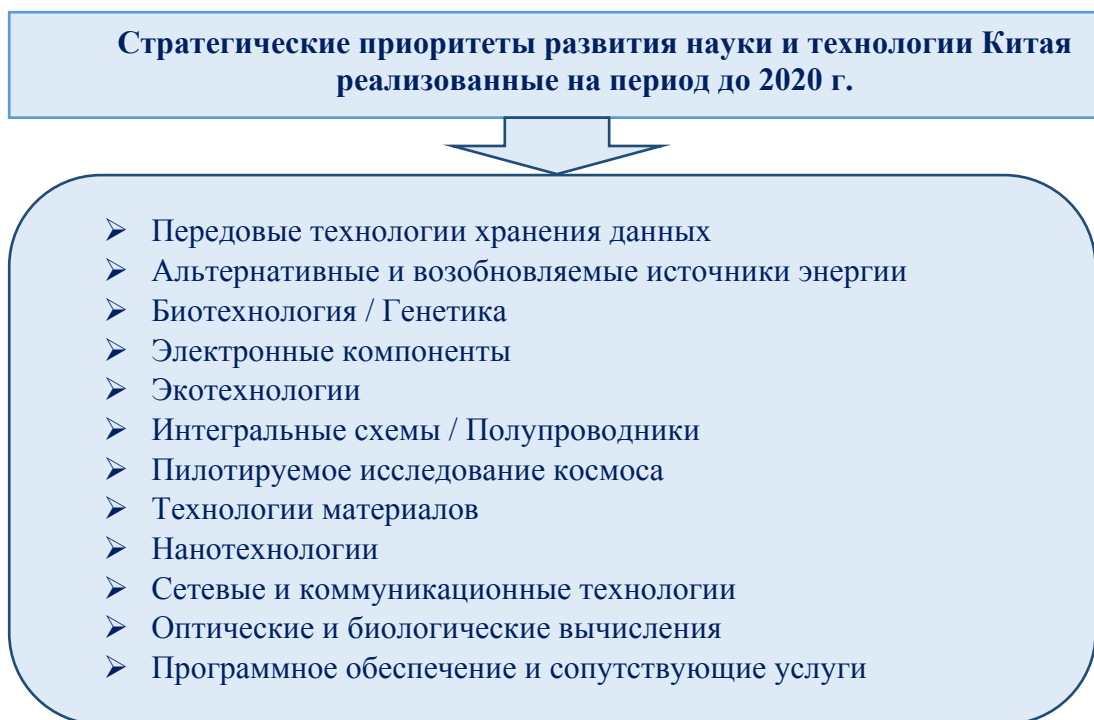

Рисунок 3. Стратегические приоритеты развития науки и технологии Китая, реализованные на период до 2020 г.[7]

Сегодня Китай является крупнейшей в мире технократией: страной, которой правят в основном ученые и инженеры, верящие в силу новых технологий для достижения социального и экономического прогресса. Кроме того, в настоящее время, перейдя к рыночной экономике, китайское правительство явно намерено использовать свои научные и технологические преимущества для стимулирования инноваций. Хотя китайская инновационная система имеет свои недостатки, она, тем не менее, преуспевает в быстрой мобилизации ресурсов.

Незаменимость науки и техники мирового уровня как основы экономического роста в новой глобальной экономике, основанной на знаниях, была хорошо признана правительством Китая. Эта стратегия нашла отражение в программном выступлении в 2006 году на Китайском конгрессе президента Ху Цзиньтао, который призвал Китай стать “обществом, ориентированным на инновации”. Он также предположил, что “к концу 2020 года Китай добьется многих научно-технических прорывов, имеющих большое мировое значение, что позволит ему войти в число самых инновационных стран мира”. С того момента Правительство Китая объявило о 15-летнем плане развития науки, технологий и инноваций с долгосрочной целью стать ведущей мировой экономической и технологической державой. Это нашло отражение в быстром росте расходов на НИОКР в Китае в течение последнего десятилетия.

Важное внимание в развитии научно-технического потенциала уделено политик развития Академии наук Китая. Китайская академия наук была образована в 1949 году и является самой престижной научной организацией в Китае. В нем работает около 100 000 исследователей, что делает её одной из крупнейших исследовательских организаций в мире. В настоящее время Академия наук включает более 80 национальных институтов, обладающих мощным потенциалом в области науки, технологий, инноваций и устойчивого развития. В последние годы в рамках Китайской академии наук большое внимание уделяется развертыванию научно-технической базы для стимулирования инноваций и содействия экономическому росту, основанному на знаниях.

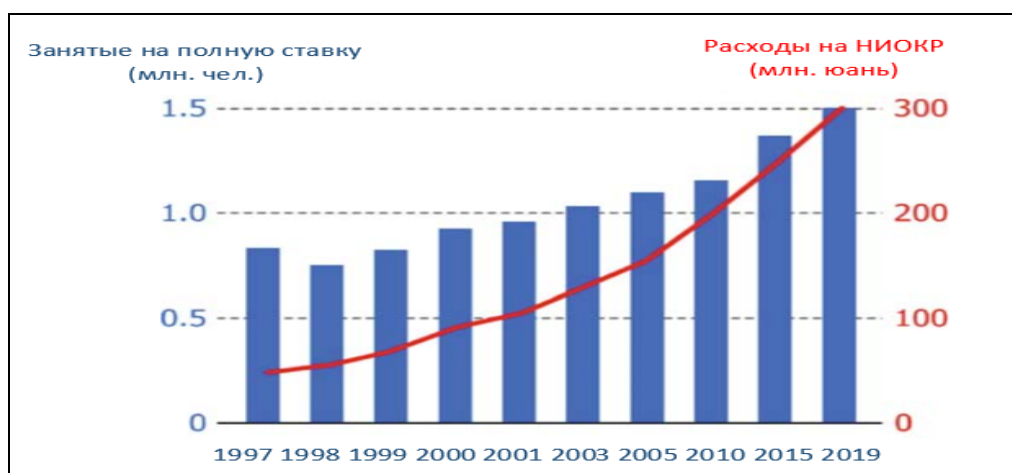

Рисунок 4. Динамика расходов на НИОКР на миллион человек занятых в Китае (млрд. юань)/[9]

С целью институционального развития национальной инновационной системы было образовано Министерство науки и технологий. Министерство науки и технологий является единственным учреждением, уполномоченным улучшать общую среду для инноваций и развивать высокотехнологичную промышленность. Как и на Западе, в Китае данное министерство активно продвигает парки высоких технологий.

Рост доходов, полученных от этих парков за последнее десятилетие, был феноменальным, достигнув в 2020 году около 110 миллиардов долларов. Что еще более важно, данное ведомство также поддерживает развитие отраслевых технологических бизнес-инкубаторов, которых в настоящее время насчитывается более 100. Эти инкубаторы расположены рядом с такими университетами, как Университет Цинхуа, Шанхайский университет Цзяотон, Университет Тунцзи, Университета Чунцина и Сычуань.

Также были созданы более 20 международных бизнес-инкубаторов для размещения иностранных стартапов, включая следующее:

- Шанхайский инкубатор биомедицины Чжанцзян.
- Инкубатор Пекинского медицинского университета.
- Пекинская Инкубационная База по производству двигателей внутреннего сгорания.
- Пекинский инкубатор передовых материалов.
- Сельскохозяйственный инкубатор Шаньси Яньлин.
- Тяньцзиньский инкубатор морских технологий Тангу, и пр.

Инновации в новых бизнес-моделях в настоящее время бурлят в развивающихся экономиках, таких как Китай и Индия, угрожая сложившимся мировым гигантам. Эти новые бизнес-модели основаны на “недорогих и открытых инновациях” в партнерстве с местными поставщиками, которые успешно обеспечивают существенное снижение затрат, а также повышение качества. Эта недорогая инновационная бизнес-модель является крайне разрушительной и представляет серьезную конкурентную угрозу для многонациональных компаний, которые имеют операции, которые по-прежнему в основном сосредоточены в высокочрезвычайно развитых странах. Нынешняя стратегия многих транснациональных корпораций по переходу на более продвинутые продукты с более высокой добавленной стоимостью для защиты своей операционной прибыли вряд ли увенчается успехом, поскольку новые конкуренты также быстро продвигаются на высокотехнологичный сегмент мирового рынка.

Более успешной, хотя и сложной стратегией является выход на китайский рынок и, возможно, с местными партнерами, решение задачи прямой конкуренции с этими новыми транснациональными корпорациями на их внутреннем рынке. Чтобы добиться успеха в Китае, многонациональным компаниям также придется использовать недорогостоящую инновационную модель и тем самым производить новые продукты и услуги, которые будут оставаться конкурентоспособными на мировых рынках.

Интересно, что многие инновационные глобальные ИТ-компании, такие как Google, Microsoft, Sun Microsystems, Adobe Systems, Proctor & Gamble, NEC, Symantec, Toyota, Schlumberger и Fairchild Semiconductor, создали исследовательские центры в Научном парке Университета Цинхуа в Пекине.

Этот научный парк в Пекине предоставляет этим транснациональным корпорациям “окно в Китай” и доступ к китайским талантам высшего уровня из Университета Цинхуа, который считается “Массачусетским технологическим институтом Китая”. Google, например, недавно объявила о крупном совместном проекте, посвященном “облачным вычислениям”, с

Университетом Цинхуа, где имеется большой резерв специалистов в области массовых параллельных вычислений.

Intel, ведущий мировой производитель микропроцессоров, работает в Китае уже около 20 лет и инвестировала более 1,3 миллиарда долларов в научно-исследовательские, испытательные и сборочные мощности, одновременно расширяя свои продажи и маркетинговые операции, охватывающие более 300 городов. В период с 2000 по 2020 гг. доля доходов Intel в Соединенных Штатах сократилась с 12,4 миллиарда долларов до 5,7 миллиарда долларов, в то время как доходы от Китая выросли с 2,1 миллиарда долларов в 2003 году до более чем 7,3 миллиарда долларов в 2020 году.

Следовательно, в настоящее время формируется более сложная инновационная модель с низкими затратами, в соответствии с которой как китайские, так и иностранные транснациональные корпорации на нынешнем этапе конкурируют внутри Китая за высококвалифицированную рабочую силу.

Рисунок 5. Описательная Китайская бизнес модель «дешёвых» инноваций

Источник: авторская трактовка

Индия.

Индия имеет богатую историю науки и инноваций, которые включают открытие десятичной системы счисления, усовершенствованную геометрию и выплавку железа с углеродом для производства стали. Однако лишь относительно недавно индийская экономика была открыта для глобального бизнеса, и результатом стали экономические преобразования со средним темпом роста ВВП 8 % в год [11].

Быстрый экономический рост в Индии в значительной степени можно объяснить разработкой программного обеспечения и ИТ-услугами, которые

стали возможными благодаря быстрому развитию глобального Интернета. На самом деле, учитывая плохую общую инфраструктуру и высокий уровень государственной бюрократии, можно утверждать, что без глобального внедрения этой безграничной цифровой технологии Индия все еще могла бы оставаться крупной слаборазвитой страной.

В Индии, в отличие от развитых стран, университеты, как правило, сосредоточены только на образовании и преподавании, а исследовательская деятельность в основном осуществляется в государственных институтах и лабораториях компаний. Число молодых выпускников индийских университетов оценивается в 14 миллионов, что вдвое больше, чем в США. Кроме того, этот пул ежегодно пополняется примерно 2,5 миллионами новых выпускников в области информационных технологий, инженерии и естественных наук. Однако, несмотря на этот большой и растущий пул талантов, нехватка квалифицированных рабочих считается основным препятствием для индийских инноваций.

Существует около 38 научно-исследовательских институтов, входящих в состав Совета по научным и промышленным исследованиям (CSIR). Высшими институтами в системе CSIR являются Национальная химическая лаборатория, Центр клеточной и молекулярной биологии и Институт химической технологии.

В стране также есть семь индийских технологических институтов (ИИТ), которые, как считается, сыграли ключевую роль в обучении технологов, которые стали двигателем роста индийской экономики. Однако эти ИИТ не являются плодовитыми исследовательскими центрами.

Индийский научный институт в Бангалоре был основан в 1909 году дальновидным промышленником Джоном Татой. Этот институт, который выполняет как преподавательскую, так и исследовательскую функции, считается самым престижным университетом Индии и входит в число 60 лучших университетов Азиатско-Тихоокеанского региона.

В качестве катализатора инноваций был разработан новый набор учреждений под названием Индийские институты научного образования и исследований. Эти новые институты будут заниматься как преподаванием, так и исследованиями с целью создания организационных структур, которые не будут иметь изолированных структур и будут способствовать междисциплинарному перекрестному использованию. Намерение также состоит в том, чтобы обеспечить преподавание на уровне аспирантуры и докторантуры в области науки и техники, включая применение в бизнесе. Данная практика широко применяется в университетах Пуны и Калькутты.

Недорогостоящая инновационная модель, возникающая в крупных, быстро развивающихся экономиках, таких как Индия и Китай, представляет

серьезную угрозу для существующих глобальных транснациональных корпораций. Эти новые развивающиеся транснациональные корпорации из Индии и Китая продвигаются вперед с разрушительной бизнес-моделью, основанной как на “низких затратах, так и на открытых инновациях”, часто в партнерстве с местными поставщиками. В ответ на появление этих транснациональных корпораций иностранные компании создают свои собственные научно-исследовательские центры и инновационные центры в этих развивающихся странах.

Индия выиграла в процессе глобализации НИОКР и в настоящее время занимает шестое место в мире по созданию таких инновационных центров, как показано на рис. 6.

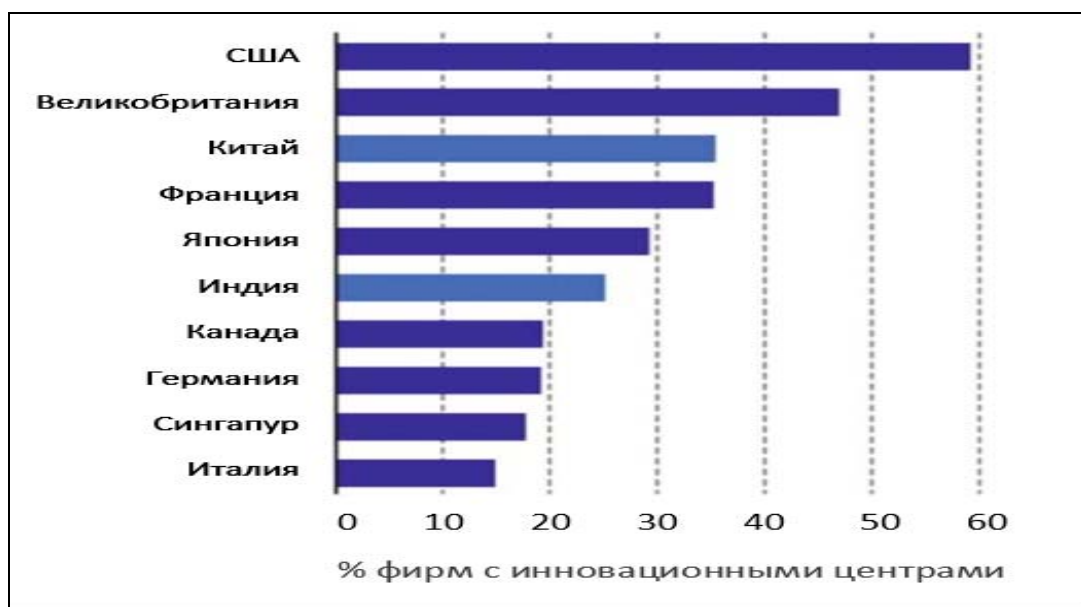

Рисунок 6. Влияние глобализации на инновации[13]

Например, General Motors (GM) недавно открыла в Бангалоре новый центр дизайна, в котором используются технологии виртуальной реальности. Предполагается, что этот объект будет полностью интегрирован в 11 проектных центров, входящих в глобальную сеть GM.

Google выбрал Бангалор в 2004 году в качестве места своего первого научно-исследовательского центра за пределами США, отчасти потому, что многие гуглеры, которые были индийского происхождения, хотели вернуться в Индию и принять участие в новом развитии страны. Эксперимент Google по воспроизведению своих привилегий на рабочем месте в Силиконовой долине в Бангалоре и привлечению индийских талантов, которые помогли подпитывать бум доткомов в США, был преднамеренной стратегией, эффективно создающей утечку мозгов в обратном направлении.

Сингапур

Правительство Сингапура добилось замечательных результатов с точки зрения повышения ВВП на душу населения страны до верхнего квартиля ОЭСР и 7-го места в рейтинге инноваций в течение десятилетия. Это было достигнуто за счет перехода экономики от преимущественно производственной базы к более современному режиму, в котором высокие технологии играют гораздо более важную роль. Иностранным компаниям были предоставлены финансовые стимулы для создания научно-исследовательских центров в Сингапуре, и правительство вложило значительные средства в создание мощной, поддерживающей инновационной инфраструктуры.

Будучи небольшой страной, правительство Сингапура решило сосредоточить эти инвестиции в первую очередь в области биотехнологий, стремясь стать биомедицинским центром Азии. Создание парка биомедицинских наук и технологий "Биополис" стоимостью в миллиард долларов стало краеугольным камнем инвестиций в развитии необходимой инфраструктуры [9].

Совет по экономическому развитию Сингапура (ЕАБР) играет ключевую роль в разработке и реализации правительственного экономического видения. Интересно, что в ЕАБР есть группа венчурного капитала, которая не только обеспечивает совместное финансирование местных компаний на ранних стадиях, но и инвестирует по всему миру в области технологий, которые могут стать важными для Сингапура в будущем. Например, ЕАБР был высоко ценимым инвестором на ранней стадии в компанию по производству высокопроизводительных процессов Avantium, базирующуюся в Нидерландах, в которой автор был соучредителем.

Однако для того, чтобы оставаться конкурентоспособным в новой глобальной экономике знаний, Сингапуру, возможно, также потребуются наладить партнерские отношения в области биотехнологий с развивающимися инновационными странами с низкими затратами, такими как Индия и Китай. В этой связи план правительства по увеличению иммиграции из этих стран хорошо вписывался бы в такую инновационную стратегию интеграции.

Еще одной проблемой для Сингапура может быть тот факт, что, хотя сектор биотехнологий исторически требовал высоких инвестиций в исследованиях и технологии, на сегодняшний день он не обеспечивал значительных финансовых выгод. В мире существует лишь несколько биотехнологических компаний, таких как Amgen и Genentech, которые процветают, являются прибыльными и приносят значительный рост доходов.

Подводя итоги по анализу институционального взаимодействия инновационных систем стран Азиатско-тихоокеанского региона, следует

отметить, что опыт этих стран вполне применим в Таджикистане и может придать новый импульс для ускоренной интеграции науки с производством для повышения инновационного потенциала производственных отраслей.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бабаева З. Ш. Китай: государственное стимулирование инновационного развития // Экономика и предпринимательство. 2014. № 10. С. 36-40.
2. Белов Н.И. Особенности промышленной политики Швейцарии, поддержка инноваций // Российский внешнеэкономический вестник. 2014. № 7. С. 105–117.
3. Владимирова А.Н., Грибанова Н.В. Анализ зарубежного опыта государственной инновационной политики // Международный научный студенческий вестник. 2018. №5. [Электронный ресурс] URL: <https://eduherald.ru/ru/article/view?id=19093> (Дата обращения 05.09.2021).
4. Воробьева И.М. Анализ зарубежного опыта по управлению инновационной деятельностью / Молодой учёный. № 10 (90). 2015. С. 581-586.
5. Денисова, О. Н. Государственная поддержка инновационной деятельности в странах мира и России // Стратегическое развитие инновационного потенциала отраслей, комплексов и организаций : IV Междунар. науч.-практ. конф. (нояб. 2014 г.). Пенза, 2014. С. 49-53.
6. Кузьмин М.С. Зарубежный опыт государственной поддержки инновационной деятельности // Проблемы анализа и моделирования региональных социально-экономических процессов: материалы докладов VII Международной очной научно-практической (Казань, 18–19 мая 2017 года). Казань, 2017. С. 95-99
7. Международная торговая ассоциация Кореи. [Электронный ресурс]URL: <http://www.kita.org/about/kitaProfile.do> (Дата обращения 05.09.2021).
8. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. Учебник для вузов / Питер, 2011. 448 с.
9. China statistical yearbook 2019. China statistics press. [http:// stats.gov.cn](http://stats.gov.cn)
10. David M. Hart, Stephen J. Ezell, and Robert D. Atkinson, “Why American Needs a National Network for Manufacturing Innovation” (ITIF, December 2012), <http://www2.itif.org/2012-national-networkmanufacturing-innovation.pdf>
11. Ministry of statistics and programme implementation of the Government of India. <http://mospi.nic.in>
12. Robert D. Atkinson. Understanding the U.S. National innovation system / Information technology and innovation foundation. Nov. 2020. – 31 p.
13. UNCTAD survey on the internationalization of R&D. <https://digitallibrary.un.org>

**ТАҶРИБАИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ТАШАККУЛ ВА РУШДИ
ИҚТИДОРИ ИННОВАТСИОНИИ ИҚТИСОДИЕТ**

НАҶМИДДИНЗОДА АБДУРАҲМОН МИРЗО,

унвонҷӯи Донишқадаи саёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат
734055, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Борбада 48/5;
тел.: 938-33-34-34; e-mail: abu84@mail.ru

Дар мақолаи мазкур таҷрибаи байналмилалӣ ва рушди иноватсионии иқтисодии корхонаҳои саноатӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Таҷрибаи нишон медиҳад, ки барои расидан ба ҳадафҳои дар пешгузоштаи корхонаҳои саноатӣ, баланд бардоштани самаранокии фаъолият аз таҷрибаи пешрафтаи давлатҳои пешрафта истифода намудан мувофиқи мақсад мебошад.

Таҷрибаи байналмилалӣ баҳодиҳии рушди иноватсионӣ дар пешбурди иқтисодиёт мавқеи хоса дорад. Вобаста ба ин, дар доираи мақолаи мазкур қўиши ба харҷ дода шудааст, ки таҷрибаи байналмилалӣ рушди иноватсионӣ мавриди арзёбии ҷамъониба қарор дода шавад.

Вобаста ба таҷрибаи байналмилалӣ усулҳои гуногуни иқтисодии иноватсионии корхонаҳои як қатор давлатҳо, аз ҷумла ИМА, Британия. Фаронса, Олмон, Шветсия ва Шветсария таҳлилгардидааст..

Барои таҳлили рушди системаҳои иноватсионӣ ҷанбаҳои дигари таҳлилӣ, аз қабيلي системаҳои иноватсионии минтақавӣ ё соҳавӣ низ истифода бурда мешавад, ки дар таҳқиқоти тазаккур ёфтааст.

Ҳамин тариқ, вобаста ба таҷрибаи байналмилалӣ доир ба рушди иноватсионӣ як қатор таҷрибаҳо барои истифода намудан дар фаъолияти корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон манзур мегардад.

Калидвожаҳо: иноватсия, ташаккул, иқтисод, молия, иқтисод, система, сохтор, давлатӣ, байналмилалӣ, таҳлил, мукилот, нақш, технологӣ, тадқиқотӣ, заминаи илмӣ ва техникӣ, модели иноватсионӣ, ғоидаовар.

**FOREIGN EXPERIENCE IN SHAPING AND DEVELOPING THE
INNOVATIVE POTENTIAL OF THE ECONOMY**

NAJMIDDINZODA ABDURAHMON MIRZO,

applicant of the Institute of Tourism, Entrepreneurship and Service
734055, Tajikistan, Dushanbe, Borbad Avenue 48/5;
tel.: 938-33-34-34; e-mail: abu84@mail.ru

The following article examines the international experience of innovative development of economic potential.

It must be admitted that international experience in assessing innovative development takes a special place in the development of the economy. In this regard, this article considers a comprehensive review of international experience in innovative development.

Based on international experience, various methods of innovative potential of enterprises in a number of countries, including the USA, Great Britain, France, Germany, Sweden and Switzerland, have been analyzed.

It should be emphasized that other analytical mechanism are also used to analyze the development of innovation systems, such as regional or sectorial innovation systems, which are presented in this study.

Thus, in connection with the international experience of innovative development, a number of experiments are presented for use in the activities of industrial enterprises of the Republic of Tajikistan.

Keywords: *innovation, formation, economy, finance, potential, system, structure, state, international, analysis, problems, role, technological, research, scientific and technical base, innovation model, profitable.*

**МЕНЕҶМЕНТИ АНДОЗ ВА ТАКМИЛИ ОН
ДАР ШАРОИТИ МУОСИР**

СОЛИЕВ НОДИРҶОН АМРОХОНОВИЧ,

ассистенти кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи

давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

734067, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14;

тел.: (+ 992) 908-83-38-45; e-mail: Nodir_S2120@list.ru

Дар мақола ҷанбаҳои назариявӣю методологии таъкил ва тақмили менеҷменти андоз мавриди таҳқиқи қарор гирифта, нақши менеҷменти андоз ҳамчун омил муҳими таъмини самаранокии низоми миллии андоз асоснок карда шудааст. Инчунин, муаллиф моҳият, принцип ва робитаи мутақобилаи менеҷменти давлатӣ ва корпоративии андозро таҳлил намуда, зарурат ва самтҳои тақмили минбаъдаи онҳоро нишон медиҳад. Ба масъалаҳои банақшагирии давлатии андоз, мазмун ва тартиби иҷрои он таваҷҷуҳи хос дода шудааст. Қайд карда мешавад, ки унсурҳои таркибии низоми амалкунандаи андози мамлакат дар заминаи қабули таҳрири нави Кодекси андози ҚТ бо дарназардошти таъмини даромади буҷети давлатӣ дар сатҳи кофӣ ва пурзӯр намудани таъбиқи вазифаи ҳавасмандкунии андозҳо тақмил ёфта истодаанд.

Калидвожаҳо: андоз, низоми андоз, кодекси андоз, менеҷменти давлатии андоз, менеҷменти корпоративии андоз, гаронии андоз, чандирии низоми андоз.

Тақмили минбаъдаи маъмурикунони андоз дар заминаи ҳамроҳангсозии манфиатҳои давлат ва андозсупорандагон ва истифодаи технологияҳои муосири рақамӣ шарт зарурӣ таъмини самаранокии низоми андоз дар шароити муосир мебошад. Бинобар ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаҳои тақмили маъмурикунони андоз бо дарназардошти ҳадафҳои стратегияи рушди иқтисодӣи миллии таваҷҷуҳи хоса медиҳад. Дар Паёми наватии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: "Вазорати молия вазифадор карда мешавад, ки яққо бо дигар вазорату идораҳо таҳияи лоиҳаи Кодекси андозро дар таҳрири нав бо дарназардошти сабуқ гардонидани пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ, бахусус соҳибкории истеҳсолӣ, ба анҷом расонида, то моҳи март ба Ҳукумат пешниҳод наояд" [1].

Аз ин лиҳоз, таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ-амалии ташкил ва тақмили менеҷменти андоз бо мақсади асосноккунии самтҳои амалигардонии он аз ҷумлаи масъалаҳои муҳим мебошад.

Мафҳумҳои "менеҷмент" ва "идоракунии" аз ҷиҳати мазмунӣ этимологӣ ва забонӣ якхелаанд. Бо дарназардошти он, ки равишҳои асосии назариявии менеҷмент дар ҳама соҳаҳои иқтисодиёт аз кишварҳои англисзабон ба илм ворид карда шудаанд, мо истифодаи истилоҳи "менеҷмент" (илм ва санъати идоракунии)-ро дурусттар меҳисобем.

Менеҷменти андоз ҷаҳолияти мақсадноки субъектҳо (давлат ва андозсупорандагон) бо мақсади таъсири оптималӣ ва қонунан салоҳиятнок ба фондҳои маблағҳои андозӣ, аз ҷумла идоракунии дороиҳои молиявӣ, инчунин муайян намудани афзалиятҳо барои ташаққул ва татбиқи сиёсати андоз дар сатҳи макро ва микроиқтисод мебошад [3,4,5].

Принсипҳои зерини ташкили менеҷменти андозро фарқ кардан мумкин аст:

- ҳамбастагӣ бо системаи умумии идоракунии иқтисодӣ ва молиявӣ;
- хусусияти маҷмӯи ва стратегияи доштани қарорҳои идоракунии андозӣ;
- динамизми маъмурикунонии андоз;
- бисёрварианти будани равишҳо ва қарорҳои идоракунии;
- ба назар гирифтани омили ҳавф ҳангоми қабули қарорҳо.

Усулҳои номбаршуда талаботи ҳаҷди ақалли умумӣ барои ташаққули системаи оқилонаи менеҷменти андоз дар сатҳҳои макро ва микроиқтисод мебошанд. Ба усулҳои менеҷменти андоз метавон инҳоро дохил кард: усулҳои таъсири қонунгузорӣ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ доир ба масъалаҳои андозбандӣ; маҷмӯи усул ва унсурҳои механизми андоз.

Дар адабиёти иқтисодӣ вазифаҳои зерини менеҷменти андоз муқаррар карда шудаанд:

- таъмини субъекти идоракунии бо манбаъҳои даромади андозӣ;
- истифодаи самараноки даромадҳои андозӣ ва ғоидаи андозӣ;
- оптимизатсияи ҷараёнҳои андозии воридотӣ ва содиротӣ;
- таъмини афзоиши ғоидаи андозӣ (фарқи байни даромади андоз ва хароҷоти андоз) дар сатҳи мақбули ҳавфҳои андозӣ;
- кам кардани ҳавфҳои андозӣ дар ҳаҷми муқарраргардидаи ғоидаи андозӣ;
- ноил шудан ба устувории молиявӣ ва пардохтпазирии субъекти идоракунии;
- дар амалияи идоракунии ҷорӣ намудани системаи банақшагирии андозӣ ва буҷетикунӣ;

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

–баланд бардоштани самаранокии чораҳои танзими андоз ва назорати андоз ва ғайра [3,7,8].

Натиҷаи ҳалли ин вазифаҳо таъмини мувозинати андоз ва тавозуни чараёнҳои андоз, яъне иҷрои дурусти тамоми вазифаҳои менечменти андоз мебошад.

Аз рӯйи сатҳи иқтисодиёт ду навъи менечменти андозро ҷудо мекунам: менечменти давлатӣ ва менечменти корпоративӣ.

Дар адабиёти муосири иқтисодӣ метавон якҷанд истилоҳро доир ба менечменти давлатӣ пайдо кунем, ки дар маҷмӯъ, як равандро дар назар до-ранд: маъмурикунонии андоз, идоракунии андоз, идоракунии системаи андоз, идоракунии муносибатҳои андоз, банақшагирии андозӣ ва ғайра [4]. Пас аз қабули Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон (1998), ки мафҳуми "маъмурикунонии андоз" васеъ паҳн шудааст, ки мазмунан аз менечменти давлатии андоз фарқ намекунад. Минбаъд, мо барои ифода намудани равандҳои идоракунии давлатии андоз танҳо мафҳуми "менечменти давлатии андоз"-ро истифода мебарем.

Менечменти давлатии андоз ин системаи идоракунии чараёни андоз дар доираи расмӣ ва унсурҳои раванди андозбандӣ дар шаклҳо ва усулҳои ба бозор нигаронидашуда бо мақсади дастгирии молиявии истеҳсолот ва таъмин намудани ҳаҷм ва сифати зарурии маҳсулоти ҷамъиятӣ мебошад. Унсурҳои менечменти давлатии андоз, мазмун ва хусусияти онҳо дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

Ҷадвали 1

Хусусиятҳои умумии менечменти давлатии андоз

Унсурҳо	Мазмун ва хусусияти унсурҳо
Ҳадафи "назорат"	Риояи қонунҳои андоз ва татбиқи сиёсати андоз
Мавзӯи "менечмент"	Муносибатҳои ҳуқуқии андоз байни субъектҳо – иштироккунандаҳо (мақомоти андоз, андозсупорандагон, дигар мақомоти танзимкунандаи давлатӣ)
Унсурҳои менечменти давлатии андоз	1. Танзими ҳуқуқҳо, уҳдадорихо, масъулияти субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқии андоз ва равандҳои татбиқи онҳо. 2. Танзими ҳуқуқ, вазифа, масъулияти субъектҳо–мақомоти андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ва татбиқи онҳо дар соҳаи андозбандӣ. 3. Қонунгузорӣ дар бораи андозҳо ва пардохтҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрий дар бораи андозҳо ва пардохтҳо

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Субъектҳои менеҷменти давлатии андоз	Мақомоти қонунгузории давлатӣ, мақомоти андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомоти ваколатдор дар соҳаи андозбандӣ
Шаклҳо, усулҳо ва вазифаҳои татбиқи менеҷменти давлатии андоз	1. Банақшагирӣ ва пешгӯии воридоти андози андозҳои маъмурикунонидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2. Баҳисобгирии андозе, ки мақомоти андози Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом медиҳанд, аз ҷумла, баҳисобгирии андозсупорандагон. 3. Назорати андоз. 4. Таҳлили андоз. 5. Танзими соҳаи андозбандӣ ва ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. 6. Мониторинг, пешгирӣ ва таҳлили қонунвайронкунии андозӣ. 7. Таъмин, арзёбӣ ва таҳлили қонунӣ ва самаранокии мақомоти андоз. 8. Амалисозии маҷбуркунӣ тавассути системаи ҷавобгариӣ маъмурӣ, андозӣ, интизомӣ, ҷиноӣ ва молиявӣ (<i>талабот доир ба пардохти андоз, боздоштани амалиёт дар сураатҳисобҳои бонкии ташиклотҳо, ситонидани қарзи андозсупорандагон</i>)

Объекти менеҷменти давлатии андоз ҷараёнҳои андозӣ мебошанд, ки дар доираи раванди муқарраршудаи андоз аз андозсупорандагон ба низоми бучетӣ барои иҷрои уҳдадориҳои андоз ҳаракат мекунад ва барои афзоиши молҳои ҷамъиятӣ, ҳавасмандгардонии рушди иқтисодии кишвар ва маъмурикунонии андоз истифода мешаванд.

Субъектҳои менеҷменти давлатии андоз мақомоти қонунбарор ва иҷроия мебошанд, ки ҷараёнҳои потенсиалӣ ва воқеии андозро мустақиман идора мекунад, яъне онҳое, ки дар раванди андоз ҷалб шудаанд: Маҷлиси Олӣ, мақомоти намояндагии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва худидоракунии маҳаллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маъмурияти ӯ, маъмурияти минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ноҳияҳо, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумитаи андоз, Ҳазинадори марказӣ, инчунин, Хадамоти гумрук, мақомоти идоракунии фондҳои ғайрибучетии давлатӣ.

Ҳадафи менеҷменти давлатии андоз таъмини мувозинати устувори андоз, татбиқи дарозмуддати мутавозин аз ҷониби андозҳо аз ҷониби ҳамаи функцияҳои онҳо (*эквиваленти пулии арзиши маҳсулоти ҷамъиятӣ, фис-*

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

калӣ, танзим ва назорат) дар асоси оқилона сохтани расмиёт ва унсурҳои раванди андоз, оптимизатсияи ҷараёнҳои воридотӣ ва содиротӣ мебошад. Ноил шудан ба ҳадафи банақшагирии андоз, аз як тараф, дар асоси оптимизатсияи сатҳ ва сохтори бори андоз, таркиб ва сохтори системаи андоз ва андозбандӣ барои соли молиявии ҷорӣ ва миёнамуҳлат, нигоҳ доштани сатҳи баланди ҷамъоварии андоз ва самаранокии назорати андоз имконпазир аст ва аз тарафи дигар, бо дарназардошти қонуни талаботи афзояндаи молиявии давлат. Инчунин, ба назар гирифтани сохтори манбаъҳои даромади андоз муҳим аст.

Ҳамин тавр, дар ҳоли ҳозир, дар Тоҷикистон даромади асосии буҷет тавассути андозҳо аз ташкилотҳо ва дар таркиби онҳо тавассути андозҳои ғайримустақим таъмин карда мешаванд (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2

Сохтори воридоти андозҳо ба буҷети давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019, млн. сомонӣ*

	2019	Бо % нисбат ба ҳаҷми умумии воридоти андозҳо	Бо % нисбат ба даромади буҷети давлатӣ	Бо % нисбат ба МУ Д
Воридоти андозҳо—ҳамагӣ	15775,4	100,0	67,2	20,4
аз онҳо:				
Андоз аз даромад	3813,6	24,2	16,2	4,9
ва андоз аз ғоида	1706,2	10,8	7,3	2,2
Пардохтҳои иҷтимоӣ				
Андози моликият ва андози замин	371,0	2,4	1,6	0,5
Андоз аз фурӯш, аз гардиши иловашуда ва аз гардиш	6429,0	40,8	27,4	8,3
Аксизҳо	593,4	3,7	2,5	0,8
Андозҳои дигари берунӣ	804,6	5,1	3,4	1,0
барои савдо ва амалиёт	,4	2,0	1,4	0,4
Андозҳои дигари дохилӣ аз молу хизматҳо				

***Манбаъ:** Маҷмуаи оморӣ-Душанбе, 2020.- С. 461.

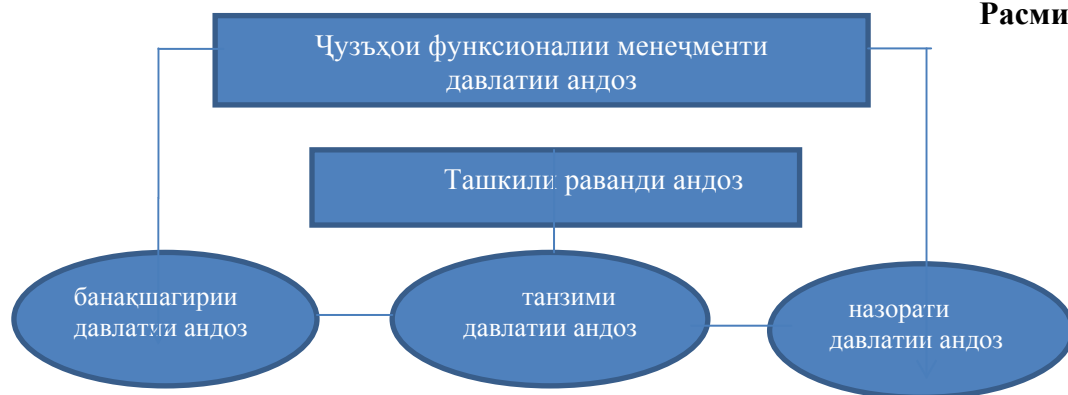
Аз таҳлили маълумоти ҷадвали 2 бармеояд, ки ҳиссаи андозҳои ғайримустақим дар воридоти андозии буҷети давлатӣ зиёда аз 50,6%-ро таш-

кил медиҳад ва аз ин рӯ, низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун низоми андози ғайримустақим шарҳ додан мумкин аст.

Вале дар солҳои охир дар низоми андози ҷумҳурӣ томоюли афзоиши ҳиссаи андозҳои мустақимро дар воридоти андозӣ ба бучети давлатӣ мушоҳида мекунем. Дар солҳои 2005–2019 ҳиссаи андозҳои мустақим дар воридоти андозӣ аз 30,4% то 49,4% зиёд гардидааст [10,11]. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар натиҷаи рушди соҳибкории ватанӣ ва соҳаҳои баҳши воқеии иқтисодиёти миллий, пеш аз ҳама, саноат дар заминаи бунёди як силсила корхонаҳои саноатӣ бо ҷалби сармоягузориҳои ватанию хориҷӣ сатҳи рушди иқтисодии мамлакат то як дараҷа боло рафтааст. Дар ин ҷода бояд дар назар дошт, ки аз рӯйи таносуби ҳиссаи андозҳои мустақим ва ғайримустақим дар воридоти андозии бучети давлатӣ ба сатҳи рушди иқтисодию иҷтимоии мамлакат баҳогузори намудан мумкин аст. Агар ҳиссаи андозҳои мустақим дар воридоти андозии бучети давлатӣ нисбат ба андозҳои ғайримустақим зиёд бошад, ин нишондод давлатро ба қатори давлатҳои мутараққӣ дохил мекунанд, дар ҳолати баръакс, ба давлати рӯ ба тараққӣ ва ё ақибмонда.

Менеҷменти давлатии андоз чор ҷузъи функционалӣ дорад: – ташкили раванди андоз, банақшагирии давлатии андоз, танзими давлатии андоз ва назорати давлатии андоз (расми 1).

Расми 1.

Ҷойгоҳи марказӣ дар сохтори менеҷменти давлатии андоз ба оптимизатсияи чараёнҳои андоз бо роҳи қабули қарорҳои муассири идоракунии дар соҳаи даромадҳои андоз, хароҷоти андоз ва истифодаи фоидаи андоз дода мешавад.

Қабули қарорҳои идоракунии барои ноил шудан ба ҳадаф ва ҳалли вазифаҳои зерини функционалии идоракунии андози давлатӣ равона карда мешавад:

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

– таҳлил ва баҳодихӣ аз нуқтаи назари андоз ба нишондиҳандаҳои рушди иқтисодӣ, вазъи молиявии андозсупорандагон, даромадҳо ва харочоти давлат;

– таъмини тавозуни оптималии гарони маҷмӯи андоз бо ҳаҷм ва сифати маҳсулоти ҷамъиятӣ (*имтиёзҳо, хидматҳо*), ташаккули оқилонаи сохтори гарони андоз ва харочоти давлатӣ;

– таҳияи консепсияи андоз ва афзалиятҳои сиёсати андоз дар самтҳои фискалӣ, танзимӣ ва назоратӣ–фискалӣ, таъмини тавозуни функционалии андоз;

– қабули қарорҳои дарозмуддати стратегии андоз дар соҳаи муайян кардани параметрҳо ва сохтори муносиби низоми андоз, қабули қарорҳои дар бораи иваз ва тағйир додани навъҳо ва (ё) унсурҳои андозбандии баъзе андозҳо;

– қабули қарорҳои дарозмуддати стратегӣ оид ба интихоби шаклҳо ва усулҳои самарабахши андозбандӣ ва танзими андоз, ки самараи зарурии фискалӣ ва танзими таъмин мекунад;

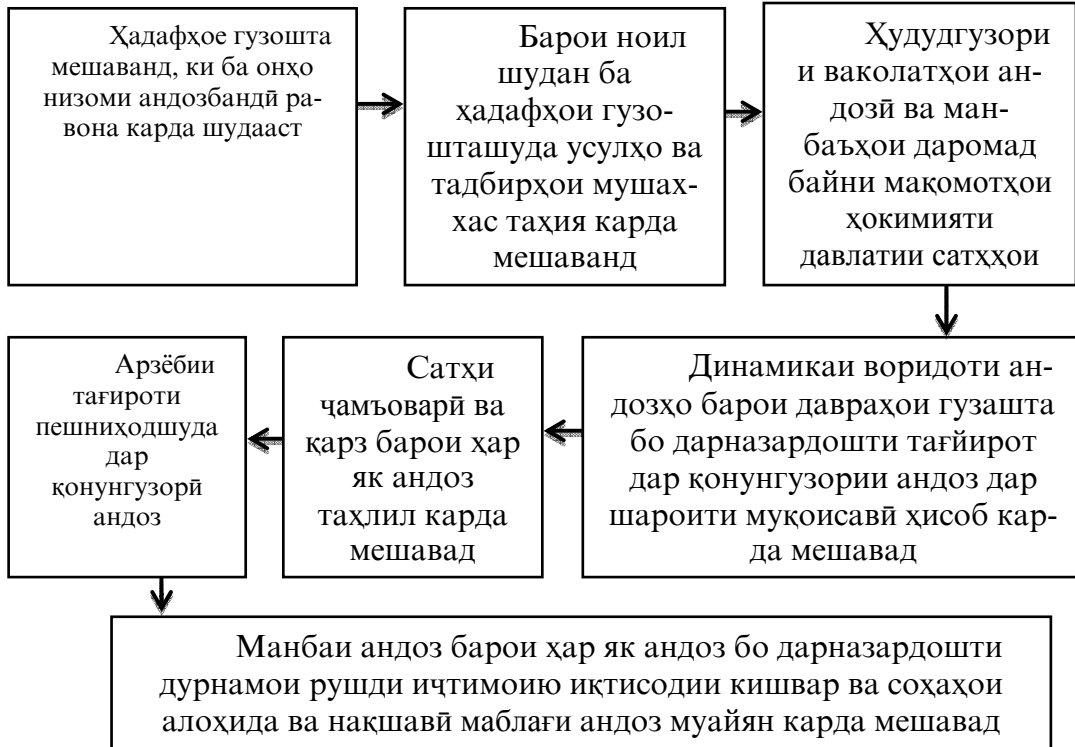
– таҳияи бучети миёнамуҳлат ва ҷории андозӣ барои ниҳодҳои ҳуқуқӣ, идоракунии иҷроӣ он ва мониторинг;

– иҷрои дигар вазифаҳои марбут ба ҳимоя аз хавфҳои андоз, кам кардани қарзи андоз, ташкили низоми назорати дохилӣ ва таъминоти иттилоотӣ ва ғайра.

Яке аз вазифаҳои муҳими менечменти давлатии андоз ин банақшагирии давлатии андоз мебошад, ки мазмун ва тартиби иҷроӣ он дар расми 2 оварда шудааст.

Дар менечменти давлатии андоз нақши муҳимро назорати давлатии андоз мебозад. Мақомоти андоз барои иҷроӣ назорати андоз нисбат ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, санҷиши дуруст ҳисоб кардан ва саривақт пардохтани андозҳо ва дигар ҷанбаҳои андозбандӣ масъулияти пурра ва истисноӣ доранд, ба ғайр аз ҳолатҳое, ки тибқи онҳо чунин масъулият ба зиммаи дигар мақомот вогузор шудааст.

Тартиби банақшагирии давлатии андоз дар Тоҷикистон

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон назорати андоз тибқи кодекси андоз мавриди амал қарор дода шуда, аз баҳисобгирии андозсупорандагон, баҳисобгирии объектҳои бо андозбандӣ алоқаманд, бақайдгирии супорандагони андоз аз арзиши иловашуда, санҷишҳои андоз, назорати камералӣ, муоинаи хронометажӣ, назорати қоидаҳои истифодаи мошинаҳои назоратӣ ҳазинавии дорони хотираи фискалӣ, татбиқи нархҳои бозорӣ бо мақсадҳои андозбандӣ, назорат аз болои мақоми ваколатдор доир ба дуруст ҳисоб кардан ва ба буҷет супоридани андозҳо ва назорати андозии истехсол ва гардиши молҳои зераксизӣ, дурустии тамғагузори навъҳои алоҳидаи молҳои зераксизӣ ва ташкили дидбонгоҳҳои аксизиро дар бар мегирад.

Назорати давлатии андоз, пеш аз ҳама, ба паст намудани хавфҳои андозӣ равона карда мешавад.

Менеҷменти давлатии андоз (ё идоракунии) дар ҳар як кишвар, аз ҷумла дар Тоҷикистон тибқи қонунҳои амалкунанда сурат мегирад, вале бинобар нофаҳмиҳо дар фаҳмиши истилоҳот, дар Тоҷикистон мо танҳо дар бораи фаъолияти унсурҳои алоҳидаи менеҷменти давлатии андоз, на дар бораи системаи менеҷменти давлатии андоз сухан карда метавонем.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Бо дарназардошти сатҳи пасти ҷамъоварии андозҳо, номувофиқатии сарбории андоз ба ҳаҷм ва сифати маҳсулоти ҷамъиятӣ, хусусияти оммавӣ доштани саркашӣ аз андоз ва дигар равандҳои манфӣ, метавон гуфт, ки менеҷменти давлатии андоз дар маҷмӯъ, то ҳол дар сатҳи пасти самаранокӣ боқӣ мондааст. Аз ин ҷо, эҷоди консепсия ва системаи менеҷменти давлатии андоз, ки ба ҳамворкунӣ, ҳамворсозӣ ва дар ниҳоят, таъмини ҳамзистии "осоишта" -и ду соҳаи ба ҳам зид (бизнес ва буча) равона карда шудааст, зарур мебошад.

Имрӯз дар Тоҷикистон, мисли дигар кишварҳо, муаммои идоракунии ҷараёнҳои андозӣ мубрам мебошад, зеро дар баробари таъмини сатҳи кофии даромади бучетӣ, низоми андоз ҳамзамон, набояд ба иқтисодиёт фишори аз ҳад зиёд ё нобаробарро ба вуҷуд орад, баръакс, он бояд ба болоравии рақобатпазирӣ ва таҷдиди иқтисодӣ барои манфиати рушди соҳаҳои коркард дар асоси инноватсионӣ мусоидат намояд. Низоми андоз фишанги ғаёлотарини танзими давлатии рушди иҷтимоию иқтисодӣ, стратегияи сармоягузорӣ, ғаёлояти иқтисодии хориҷӣ, тағйироти сохторӣ дар истеҳсолот, рушди босуръати соҳаҳои афзалиятнок мебошад. Дар шароити маҳдуди манбаҳои молиявӣ, ки онҳоро аз андозсупорандагон бидуни зарар ба истеҳсолот, ниятҳои сармоягузорӣ ва зиндагии муқаррарии онҳо ситонида шаванд, системаи менеҷменти давлатии андоз бояд барои ёфтани усулҳои нави самарабахши ба даст овардани даромади бучетӣ талошу кӯшиш намояд.

Вале самаранокии идоракунии ҷараёнҳои андозӣ дар сатҳи зарурӣ нест, ки аз ин амалияи маблағгузории соҳаи иҷтимоӣ, илм ва навоҳариҳо, мавҷудияти бори аз ҳад зиёди андоз дар муқоиса бо ҳаҷм ва сифати маҳсулоти ҷамъиятӣ, ки давлат пешниҳод мекунад, шаҳодат медиҳанд.

Маълум аст, ки ташаккули даромади давлат тавассути даромади андоз маҳдудиятҳои худро дорад. Аввалин онҳо андозаи иқтисодӣ ва молиявӣ, эҳтиёҷоти корпоратсияҳои хусусияти сармоягузориҳо ва хо-наводаҳои хусусияти иҷтимоӣ-истеъмолдошта, инчунин, то дараҷаи муайян муқовимати онҳо ба ҳама гуна фишори фискалии давлат мебошанд. Шаклҳои гуногуни моликият ва аз ин рӯ, манфиатҳои бисёрҷабҳаи молиявӣ иқтисодӣ бо ин васила ҳосиятҳои ҳоси ҳам тактикӣ ва ҳам стратегияи менеҷменти давлатии андозро муайян мекунанд.

Маҳдудияти дувум, дараҷаи ошкорбаёнӣ кишвар нисбат ба системаи иқтисодии ҷаҳонӣ, омодагии он барои ҳамгирӣ дар ин система мебошад. Ҳардуи ин шартҳо бо ташаккули менеҷменти давлатии андоз ва таъмини механизмҳои дахлдори қонунии татбиқи амалиётҳои андоз дар соҳаи ҳуқуқ бевосита алоқаманданд. Менеҷменти андоз дар сатҳи макроиқтисод аз

ҳисоби шаклҳои конунгузорӣ ва характери ҳатмии муносибатҳои андозбандӣ, раванди пӯшидаи ташаккул ва фаъолияти андозҳо ҳамчун нархи хидматҳои давлатӣ (молҳои ҷамъиятӣ) хусусияти хоса дорад.

Дар баробари ин, зарурати низоми самаранокии ташкили менечменти давлатии андоз дод бо дарназардошти хусусиятҳои ин шакли идоракунии чараёнҳои андозӣ дар сатҳи иқтисодиёт, инчунин, таъсири назаррас дар қабули қарорҳо омилҳои ғайрибозорӣ ва ҳатто ғайрииқтисодӣ (*ичтимоӣ, сиёсӣ, лоббизм, фасод ва ғ.*) ба миён меояд.

Идоракунии муносибатҳо ва чараёнҳои андоз дар сатҳи давлатӣ бо идоракунии андоз дар корхона (корпоративӣ) робитаи зич доранд. Инҳо дарвоқеъ, ду тарафи як танга мебошанд ва вазъи умумии молиявӣ (иқтисодӣ) -и кишвар ва андозсупорандагони он аз он вобастаанд, ки онҳо то чӣ андоза салоҳият доранд. Қоҳиши ғайриқонунии андоз аз ҷониби андозсупорандагон боиси оқибатҳои манфии ҳам иқтисод ва ҳам давлат мегардад. Ҳамзамон, буҷет маблағҳои барои мақомот заруриро намегирад ва аз ин рӯ, онҳо маҷбуранд худро дар хароҷот барои татбиқи барномаҳои иҷтимоӣ ва дигар барномаҳо, пардохти музди меҳнати кормандони бахши буҷет ва ғайра маҳдуд кунанд.

Менечменти андоз қабули қарорҳои муассирро дар идоракунии чараёнҳои андозӣ ва пешбинӣ мекунад. Қабули чунин қарорҳо дар доираи раванди андозӣ аз ҷониби давлат дар сатҳи иқтисодиёт дар маҷмӯъ, барои ҳамаи унсурҳои дар боло зикршуда ташкил карда мешавад. Баръакси идоракунии андоз дар сатҳи макроиқтисодӣ, қарорҳои идоракунӣ дар сатҳи корхона танҳо барои он унсурҳои раванди андоз амалӣ карда мешаванд, ки роҳбарияти корхона мустақилона дар идоракунӣ ташкил ва истифода мебарад.

Дар солҳои охир менечменти давлатии андоз тибқи Барномаи рушди маъмурикунонии андоз, ки дар соли 2010-ум аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидааст такмил дода мешавад. Дар низоми иттилооти андозӣ имрӯз аз барномаҳои компютрӣ васеъ истифода бурда шуда, бақайдгирии давлатии субъектҳои хоҷагидор, баҳисобгирии шахсони воқеӣ ва таъмини онҳо бо рақамҳои инфиродии андозсупорандагон, баҳисобгирии андозҳои шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибқорони инфиродӣ, омодагии ҳисоботҳои аналитикӣ, баҳисобгирии супорандагони ААИ, идоракунии бақияи қарзҳои андозӣ, назорат аз болои андозсупорандагони бемаъсулият, таҳлили хавфҳои андозӣ, қабули пардохтҳо дар нуктаҳои хизматрасонии амонатбонк ба таври автоматӣ ба роҳ монда шудааст. Имрӯз андозсупорандагон дар асоси барномаҳои компютрӣ ҳадаҳ навъи хизматрасониҳои андозиро истифода мебаранд, аз ҷумла, дида баромадани ва-

рақаи шахсии андозсупоранда ва тартиб додани санад (сверка), тартибдихии фактураи баҳисобгирии электронии ААИ, калкулятори андозӣ барои ҳисоб кардан ва пардохт аз воситаҳои нақлиёт, андоз аз даромад ва андоз аз амволи ғайриманқул, пешниҳод намудани ҳуҷҷатҳо дар шакли электронӣ барои бақайдгирии давлатӣ, пешниҳод намудани ҳисоботҳои андозӣ дар шакли электронӣ ва ғайра. Барои тақмили маъмурикунонии андоzi ААИ дар соли 2018-ум Барномаи компютери "Анбори электронӣ" ташкил карда шудааст. Дар Кумитаи андоз аз моҳи декабри соли 2017 қабули мурочиатҳои шаҳрвандон дар Кумитаи андоз "Робита–марказ" ташкил карда шудааст, ки вай қабул ва раван кардани саволу ҷавобҳо дар ду забон бо таври автоматӣ амалӣ карда мешавад. Имрӯз бо тамоми қонунгузориҳои андозӣ шаҳрвандон метавонанд бо ёрии сомонии Кумитаи андоз шинос шаванд, инчунин, дар назди мақомоти андозӣ толорҳо барои гузаронидани видеоконфронсҳо ташкил карда шудааст. Дар натиҷа, маблағи қарзҳои андозӣ дар соли 2018 нисбат ба 2016 ду маротиба кам шудааст, яъне аз 13,8% то 6,9%. Дар соли 2018 андозсупорандагоне, ки эълomiaҳоро дар шакли электронӣ пешниҳод кардаанд, 88,3 дарсадро ташкил мекунад.

Тақмили менечменти давлатии андоз дар солҳои охир ба афзоиши даромадҳои андозии бучети давлатӣ мусоидат карда истодааст: дар солҳои 2009–2019 даромадҳои андозии бучети давлатӣ аз 3659,1 млн. сомонӣ то 15775,4 млн. сомонӣ расидааст яъне 4,3 маротиба афзудааст [10,11].

Бо баробарии таъсири мусбати тақмили менечменти давлатии андоз ба афзоиши даромадҳои андозии бучети давлатӣ бояд қайд кард, ки Кодекси амалкунандаи андоз ҳангоми таҳкими функцияи фискалии андозҳо ба шароити бухронӣ мутобиқ карда шудааст, ки ин дар афзоиши сарбории андоз ҳам ба иқтисодиёт ва ҳам аҳоли инъикос меёбад. Бинобар ин, Кодекси амалкунандаи андоз тадриҷан ба кам шудани манбаи андоз ва воридоти андоз ба бучети давлатӣ оварда мерасонад. Аз ин ҷиҳати коэффисиенти чандирии низоми андоз шаҳодат медиҳад, ки дар соли 2018 0,91-ро ташкил намуд ва ин томоҷул соли 2019 – 2020 низ идома ёфт. Аз ин лиҳоз, зарурати аз нав дида баромадани ҷузъҳои асосии низоми андоз дар заминаи таҳия ва қабули таҳрири нави Кодекси андоzi кишвар, вале бо дарназардошти татбиқи принципи кофии воридоти андозҳо ба бучет ва тақвияти нақши ҳавасмандкунандаи андозҳо дар тавсеаи заминаи андозии ҳама навъҳои андоз ба миён омадааст.

Аз таҳлили татбиқи менечменти андоз дар амалияи андозӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври мушаххас ҳулосаҳои зерин бармеояд:

1. Дар шароити иқисодиёти бозорӣ ҳангоми идора намудани равандҳои андозӣ бояд таъсири омилҳои бозор ба муносибатҳои андозӣ ба

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

назар гирифта шавад, зеро тамоми субъектҳои он (*давлат, андозсупорандагон, хонаводаҳо*) дар шароити бозор фаъолият мекунанд. Аз ин лиҳоз, нисбат ба идоракунии давлатии андоз истифодаи мафҳуми менечменти давлатии андоз қобили қабул аст. Ин маънои инкор намудани императиви давлатӣ дар соҳаи муносибатҳои андозӣ набуда, балки татбиқи он бо дарназардошти омилҳои бозорӣ мебошад ва ҳамчун омили муҳими ҷамъангсозии манфиатҳои давлат ва андозсупорандагон рӯи кор меояд.

2. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки дар Тоҷикистон ҳанӯз ба татбиқи менечменти корпоративии андоз таваҷҷӯҳи хоса дода намешавад. Дар корхонаҳо корманди штатӣ, ки бо масъалаҳои андозбандӣ машғул буда, манфиати корхонаро дар соҳаи андозбандӣ бо дарназардошти қонунгузори андозӣ ҳимоя ва робитаи мутақобилаи корхона ва мақомоти андозро ба роҳ монанд, пешбинӣ нагардидааст. Бинобар ин, дар корхонаҳо банақшагирӣ ва ояндабинии уҳдадорихои андозӣ, таҳлили иҷрои онҳо ва арзёбии истифодабарии имтиёзҳои андозӣ ба таври кофӣ ба роҳ монда нашудааст. Ин омилҳо ба ҷорӣ намудани технологияҳои муосири иттилоотӣ ва низомҳои электронӣ дар соҳаи андозбандӣ монеа мешаванд ва зарурати беҳтаргардонии татбиқи менечменти корпоративии андозро ба миён меоварад.

3. Имрӯз банақшагирии давлатии андоз дар мамлакат тақмили минбаъдаро тақозо мекунад. Пеш аз ҳама, ҳангоми муайян намудани нақшаи воридоти андозӣ дар сатҳҳои умумидавлатӣ, минтақаҳо, шаҳру ноҳияҳо ва корхонаҳо бояд иқтидори андозии онҳо бо дарназардошти тағйиротҳои дар қонунгузори андозӣ дуруст арзёбӣ карда шавад, ки иқтидори андозӣ ҳамчун нақшаи заминавии воридотҳои андозӣ рӯи кор ояд.

4. Яке аз масъалаҳои муҳимми татбиқи менечменти андоз дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ баланд бардоштани фарҳанги андозии кормандони мақомотҳои андоз, корхонаҳо ва аҳоли мебошад. Ҳалли масъалаи мазкур тақозо менамояд, ки таълимоти қонунгузори андозӣ дар байни аҳоли, курсҳои махсус барои андозсупорандагон ва тақмили ихтисоси кормандони мақомоти андоз ба таври доимӣ ба роҳ монда шавад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.01.2021.- Душанбе, 2021.- 47 с.

2. Арсеньева В.А. Теория и методология налогового администрирования на уровне межгосударственного взаимодействия: дис. д.э.н. – Орел, 2012. – 413 с.

3. Барулин С. В., Ермакова Е. А., Степаненко В. В. Налоговый менеджмент. Учебное пособие. М.: Дашков и Ко, 2012. -168 с.
4. Ермакова Е.А. Государственный налоговый менеджмент в России: теоретико-методологическое обоснование и общие подходы//Белорусский экономический журнал. - . 2012. №3. С. 121–130.
5. Заика В. С. Понятие налоговой политики организации в системе категорий финансового менеджмента//Налоговая политика и практика .- 2010.-№11.- С.3-6.
6. Кирина, Л. С. Налоговый менеджмент в организациях: учебник для магистров / Л. С. Кирина, Н. А. Горохова. –М.: Юрайт, 2014. — 279 с. — Серия: Магистр.
7. Нажмиддинов М.М. Развитие системы регулирования корпоративного налогового менеджмента субъектов малого предпринимательства в Республике Таджикистан//Глобальный научный потенциал. -№ 1(94).-2019.-С.
8. Налоговый менеджмент и его эффективность /Г.И. Хотинская / Фин. менеджмент – 2002. – №2. – С. 30-35.
9. Налоговый кодекс Республики Таджикистан.-Душанбе, 2017.- 242.
10. Омори солонаи Ҷумхурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2015. – 466 с.
11. Омори солонаи Ҷумхурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2020. – 495.
12. Седов А.Г. Организация корпоративного и государственного налогового менеджмента в России: Автореф. дис. ... Саратов, 2004. -50 с.
13. Солехзода А.М. Особенности построения системы налогового администрирования в Республике Таджикистан // Вестник Алтайской академии экономики и права.–2018, №7.–С.153-159.

НАЛОГОВЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ И ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

СОЛИЕВ НОДИРДЖОН АМРОХОНОВИЧ,

ассистент кафедры биржевого дела

Таджикского государственного

финансово-экономического университета

734067, Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14;

тел: (+992) 908-83-38-45; e-mail: Nodir_S2120@list.ru

В статье исследованы теоретико-методологические аспекты организации налогового менеджмента и обосновано положение о том, что налоговый менеджмент ныне выступает важнейшим фактором обеспе-

чения эффективности функционирования национальной налоговой системы. Автором также рассмотрена сущность, принципы, методы и взаимозависимости государственного и корпоративного налогового менеджмента, обосновываются направления их совершенствования. Отмечается, что назрела необходимость в пересмотре основных составляющих налоговой системы на базе разработки и принятия новой редакции Налогового Кодекса страны, но с учетом реализации принципа достаточности налоговых поступлений в бюджет и усиления стимулирующей роли налогов в направлении расширения налоговой базы всех их видов налогов.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, налоговый кодекс, налоговый менеджмент, государственный налоговый менеджмент, корпоративный налоговый менеджмент, налоговое бремя, эластичность налоговой системы.

TAX MANAGEMENT AND ITS ENHANCEMENT IN MODERN CONDITIONS

SOLIEV NODIRJON AMROKHONOVICH,

assistant Lecturer of the Department of Stock Exchange

Tajik State University of Finance and Economics

734067, Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street, 64/14;

tel.: (+ 992) 908-83-38-45; e-mail: Nodir_S2120@list.ru

The theoretical and methodological aspects of the organization of tax management are investigated in the article. It is substantiated the position that tax management is now the most important factor in ensuring the effectiveness of the functioning of the national tax system. The author also considers the essence, principles, methods and interdependencies of state and corporate tax management and substantiates the directions for their improvement. It is noted that there is a need to revise the main components of the tax system based on the development and adoption of a new edition of the Tax Code of the country. In this direction, we must take into account the implementation of the principle of sufficiency tax revenues to the budget and strengthening the stimulating role of taxes in the direction of expanding the tax base of all their types of taxes.

Key words: taxes, tax system, tax code, tax management, state tax management, corporate tax management, tax burden, elasticity of the tax system.

ТАҒЙИРЁБИИ ИҚЛИМ ВА АРЗЁБИИ МУШКИЛОТИ ОН

ҲАСАН АСОЕВ,

коршиноси масоили экологии Маркази
тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел: 989-04-04-64

Арзёбии муаммоҳои тағйирёбии иқлим ба мо имкон медиҳад, ки аз назари илмӣ омилҳои анғезиш ва бартарафсозии онҳоро баён намуда, ба ин васила арзишҳои дипломатияи фарҳангиро дар байни ҷомеа ташаккул диҳем. Ин раванди пажӯҳишӣ имкон медиҳад, ки аз дидгоҳҳои гуногун самтҳои бартарафсозии мушкилоти глобалиро баён намуда, вобаста ба замон равандҳои беҳсозии муҳити зистро нишон диҳем.

Калидвожаҳо: арзишҳои экологӣ, созишнома, иқлим, об, энергетика, амнияти озуқаворӣ, муҳити зист, рӯдҳои фаромарзӣ, дипломатияи фарҳангӣ, ҷамоҳансозии об ва ғайра.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон алҳол баҳри дарки амиқи таъсири равандҳои тағйирёбии иқлим ба муҳити зист ва баҳусус ҷомеа, таваҷҷӯҳи хос зоҳир менамояд. Далел бар ин андеша он аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аввалан дар "Мулоқоти якуми Панели сатҳи баланд оид ба масъалаҳои об ва иқлим дар шакли видеоконфронс [1] баъдан дар "Мубоҳисаи умумии Иҷлосияи 76-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид" [2] ва ахиран дар "Ҷаласаи сатҳи баланд оид ба масъалаҳои об ва иқлим" [3] суханронӣ намуда, таваҷҷӯҳи аҳли башарро бори дигар ба зухуроти муаммоҳои глобалӣ, аз ҷумла обу иқлим ҷалб намуданд. Аз муҳтавои суханронии Сарвари давлатамон бармеояд, ки бояд муаммоҳои глобалӣ дар меҳвари таваҷҷӯҳи пешвоёни сиёсӣ қарор дошта бошанд. Ҳамчун узви гурӯҳи муассисони Эътилофи ҷаҳонии обу иқлим пешниҳод намуд, ки соли 2025 "Соли байналмилалӣ хифзи пирахҳо" эълон гардида, санаи "Рӯзи ҷаҳонии пирахҳо" муайян карда шавад. Дар баробари ин, таъсиси Бунёди байналмилалӣ хифзи пирахҳо таҳти сарпарастии Созмони Милали Муттаҳид пешниҳод намуда, хотирасон намуд, ки татбиқи он метавонад барои омӯзиши фарогир ва пешниҳоди роҳҳои муассири ҳалли ин мушкилоти ҷаҳонӣ замина гузорад. Агар нигоштаҳои Сарвари давлатамонро аз нигоҳи сиёсати экологӣ натиҷагирӣ намоем, он зарурати ҳамгироии арзишҳои экологиро дар муносибатҳои дипломатӣ масъалагузорӣ намудааст. Возеҳтар гӯем, арзишҳои экологӣ дар муносибатҳои дипломатияи фарҳангӣ самтҳои нави ҳамкорихоро эҷод менамоянд.

Муаммоҳои баҳри Арал, дигаргуншавии иқлим, ҳодисаҳои биёбоншавӣ, фаромарзӣ хондани рӯдҳо ва нестшавии олами набототу ҳайвоти маҳаллӣ, ба ин мисол шуда метавонанд. Ҷӣ тавре ба ҷамагон маълум аст, аз 31 октябр то 12 ноябри соли 2021 дар шаҳри Глазгои Шотландия Ҷаласаи 26-уми тарафҳои Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба тағйирёбии иқлим баргузор гардид. Дар кори он намоёндагони ду сад давлат ва сарони 120 мамлакат бо иштироки васеи олимону коршиносон ва намоёндагони ҷомеаи шарҳвандӣ ширкат доштанд. Иштирокчиёни он ҳадафи баргузории ин ҷамоишро аз як тараф, барпо намудани мусоҳибаҳои муфид доир ба ҳалли муаммоҳои иқлимӣ ва аз дигар тараф, дар ҳудуди $1,5^{\circ}\text{C}$ маҳдуд намудани баландшавии ҳарорат шарҳу тавзеҳ доданд. Сарвазирӣ Британия Борис Ҷонсон ин ҷамоиши илмиро нисбати равандҳои тағйирёбии иқлим дар таърихи инсоният гардиши кулӣ ҳисобид [4]. Президенти ИМА Ҷо Байден баргузории ин конфронсро як зарурати ахлоқӣ номида, иброз намуд, ки Амрико тавлиди газҳои гулхонавиро як гигатон коҳиш медиҳад [5]. Аммо Президенти Фаронса иброз намуд, ки "мо нахустин қурбониёни тағйироти иқлимӣ ҳастем" [6]. Дабири кулли Созмони Милали Муттаҳид Антонио Гутереш дархост намуд, ки ба таназулёбии табиат, баҳусус аз пошидани тухми марговар дар назар дошта шудааст, "ихроҷи гази карбон" даст бикашем [7]. Иттиҳоди Аврупо тасмим гирифтааст, ки аз лиҳози ихроҷи газҳои гулхонавӣ ҳадамоти гумрукӣ таъсис намоёнд. Дар иртибот ба ин андешаҳо, агар иттилооти матбуотино тавҷам таҳлил намоём, маълум мегардад, ки айни замон таъсири назарраси иқлимӣ дар тамоми қураи Замин ба назар мерасад [8-10]. Далел бар ин андеша он аст, ки беш аз 190 кишвар уҳдадор шуданд, ки барномаи миллиро ҷиҳати дар ҳудуди $1,5^{\circ}\text{C}$ нигоҳдошти баландшавии ҳарорат пешниҳод намоёнд. Инчунин, 130 кишвар, аз ҷумла Иттиҳоди Аврупо уҳдадорӣ гирифтанд, ки то соли 2050 тавлиди диоксиди карбонро ба сифр расонанд.

Новобаста аз тадбирҳои андешидашуда яке аз фаъолони ҷавони муҳити зист Доминика Ласота ин конфронсро чунин интиқод намудааст: "Роҳбарони сиёсӣ бисёр гуфтугӯ карданд, аммо ҳеҷ чорае андешида нашудааст. Мо таҷриба кардем, ки роҳбарони ҷаҳон дар афсонаи бӯҳрони иқлимӣ гарқ шудаанд ва ҳаракат намеkunанд. Мо онҳоро мебинем, ки дар сари қудрат ҳастанд, аммо аз воқеият қомилан беҳабараанд. Танҳо ваъдаҳои хушқу ҳолӣ". Ин омил шояд ба он вобастагӣ дошта бошад, ки то ҳол дар баъзе кишварҳои дунё зӯҳуроти муаммоҳои глобалӣ, аз ҷумла тағйирёбии иқлим ба таври ҷузъӣ мавриди назари олимону коршиносон қарор нагирифтааст, аз ин ҷиҳат баррасии он дар маҷмӯъ, то андозае диққати сиёсатмадоронро ба худ ҷалб накардааст.

Дар чунин вазъ арзёбии воқеии ин муаммо далелҳои мӯътамади илмиро тақозо менамоёнд, на андешаҳои умумиро, чунки бо гузашти ҳафтаи гузашта дар ҳошияи ин конфронс дар кишвари Швейтсария 30000 одамон роҳпаймӣ намуда, талаб намуданд, ки дар ҳалли масъалаҳои тағйирёбии

Аз иттилооти расонаҳои хабарӣ бармеояд, ки гарчанде ин конференс дар як фазои ошкоро баргузор гардида бошад, ҳам мӯҳтавои он назари чомеаи шарҳвандиро ба табақаҳои гуногун ҷудо намуд. Далел бар ин андеша он аст, ки як гурӯҳ иштирокчиёни ин ҳамоиш дар ҳудуди 1,5⁰С маҳдуд, намудани баландшавии ҳароратро масъалагузорӣ карда бошанд, гурӯҳи дигар дар сатҳи 0,5⁰С маҳдуд намудани пастшавии ҳароратро пешниҳод намуданд. Аммо на ҳама иштирокчиён ин андешаҳоро пазируфтанд. Чунончи давлати Чин яке аз бузургтарин тавлидкунандаи гази гулхонавӣ дар ҷаҳон маҳсуб меёбад, тасмим гирифтааст, ки баъди соли 2060 марҳала ба марҳала истихроҷи гази гулхонавиро қатъ карда ҷаҳонро ба сифр мерасонанд. Гарчанде Президенти Русия Владимир Путин тавассути видеоконференс раванди баргузориҳои ин ҳамоишро дастгирӣ намуда бошад ҳам, қарорҳои ин кишвар ҳисобу китоб намуданд, ки истихроҷи газҳои гулхонавии ҳудуди кишвар нисбат ба оксигени ҷангалзорҳои он ҷаҳон мекунад, камтар аст. Ҳоло дар Ҷумҳурии Лаҳистон гирдаҳамаи ҷаҳонро, онҳо ибронд мебаранд, ки мо танҳо ба тӯфайли рушди соҳаи нерӯгоҳҳои ҳароратӣ метавонем мардумро ва иқтисодиётро бо барқ таъмин намоем.

Тибки нишондодҳои оморӣ дар саросари ҷаҳон ҳар нафари сеюм ба мушкилоти норасоии оби тоза мувочеҳ мебошад. *Аз ин ҷиҳат, пиряхҳоро сармояи ҳар як кишвар меҳисобанд. Бо чунин назардошт, бархе аз олимону коршиносон бар он назаранд, ки об дар меҳвари сиёсат қарор дошта, кадом давлате захираи бештари онро дошта бошад, раванди сиёсатро дар ин ҷода роҳандозӣ менамояд.* Вобаста ба ин андеша, агар ба арзишҳои илмӣ назар намоем, маълум мегардад, ки захираҳои оби Тоҷикистон асосан дар намуди обҳои зеризаминӣ, пиряхҳо, дарё, кӯлҳо ва обанборҳо ҷомеаҷӯранд. Вобаста ба афзоиши аҳоли ва бунёди бемайлони корхонаҳои

нав ҷомеа алҳол ба мушкилоти норасоии оби тоза мувоҷеҳ гардида, зухуроти он ба яке аз масъалаҳои мубрами рӯз мубаддал гардидааст. Новобаста аз ин масъалаи доғ, ҳамасола корхонаҳои саноатӣ боиси ифлосгардии манбаъҳои об мегарданд. Коршиносон бар он назаранд, ки дар шароити тағйирёбии иқлим 73 дарсади ангишти ҳолатҳои фавқулодда ба омилҳои метеоиқлимӣ вобастагӣ доранд. Норасоии об боиси фалаҷгардии тамоми соҳаҳои иқтисодиёт мегардад. Далел бар ин андеша, муаммои бӯҳрони Аралу тағйирёбии иқлим мебошад, ки он ба амнияти экологии минтақа таъсири хешро расонида истодааст.

Худ як қазоват намоед, мо пайваста соҳаи кишоварзиро пешбарандаи асосии рушди иқтисодиёт ном мебарем, аммо агар бо воқеият назар намоем тайи ҷиҳил соли охир дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии ин соҳа аз 18 то 23%-ро ташкил медиҳад. *Далели мазкур аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ҳеҷ гоҳ кишоварзӣ пешбарандаи рушди иқтисодиёти миллӣ буда наметавонад, баръакс, баланд бардоштани сатҳи иҷтимоии аҳоли зарурати густариши додани соҳаҳои гуногуни саноатро ба миён мегузорад.* Аз ин нуқтаи назар, гарчанде об дар Осиёи Марказӣ ҳамчун омилӣ калидии таъмини рушди устувори минтақа хизмат намояд ҳам, акнун вақти он расидааст, ки дар равандҳои тағйирёбии иқлим барномаҳои фарогиро дар ин самт таҳия намоем. Чунки таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки гарчанде пиряхҳо манбаи оби ошомиданӣ бошанд ҳам, баъди солҳои 60-уми асри гузашта онҳо батадрич об шуда истодаанд. Чунончи, аз пажӯҳишҳо бармеояд, дар 70–80 соли охир пиряхи Федченкои Тоҷикистон зиёда аз як километр ақиб рафта, майдони он то 44 километри мураббаъ кам шудааст"[11].

Ҳамин тавр, таназзулҳои пиряхҳо хавфи иловагиро барои рушди устувор, энергетика ва таъмини амнияти озуқаворӣ дар маҷмӯъ, истифодаи ғайриоқилонаи иқтидорҳои табиӣ иқтисодӣ на танҳо Тоҷикистон, балки барои тамоми кишварҳои Осиёи Марказӣ эҷод намуда истодааст. Чунончи аз таҳлилҳои омӯрӣ бармеояд, ҳамасола дар қаламрави Тоҷикистон аз 8,0 то 14 км³ об дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт истифода мегардад. Агар соли 1991 ба ҳар як сокини Тоҷикистон 11963м³ об ва 0,13 гектар замини обӣ рост меомад, ин нишондиҳанда соли 2005 ба 7,711 м³ ва 0,09 гектарро ташкил медиҳад. Чунин тамоюл на танҳо барои Тоҷикистон, балки барои тамоми кишварҳои дунё хос мебошад. Ҳоло дар маҷмӯъ, баррасӣ намудани масъалаҳои об, энергетика, амнияти озуқаворӣ, муҳити зист ва иқлим яқинан аз ҷумлаи масъалаҳои рақами яки рӯзномаи асри XXI мебошад. Алҳол 51,4 дарсади аҳолии Тоҷикистон, 86,9 дарсади аҳолии шаҳрҳо, 61,5 дарсади аҳолии шаҳракҳо ва 43,4 дарсади аҳолии деҳот ба оби ошомидани таъминанд. Аз ин маълумот бармеояд, ки Сарвари давлатамон дар доираи Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола пайваста масъалаи таъмини бехатарии обу энергетикаро дар раванди тағйирёбии иқлим масъалагузорӣ намуда истодааст, зеро муаммоҳои глобалӣ, аз ҷумла об метавонанд дар шароити ҳозира яке аз монеаҳои бузург дар самти истифодаи самараноки он гардида, низоъҳои минтақавӣ, дохилӣ ва миллиро ба бор оранд. Чунончи, фаромарзӣ

хондани баъзе рӯдҳои Тоҷикистон дар сатҳи байналмилалӣ арзёбии арзишҳои дипломатияи фарҳангиро тақозо менамояд.

Чизе нагӯем, доир ба равандҳои тағйирёбии иқлим дар матбуот ҳангомаҳо хеле зиёданд. *Ҳоло дар матбуот андешае роиҷ гардида истодааст, ки муҳтавои ин конфронс ваъдаҳои хушк ҳолӣ буда, танҳо Сарони давлатҳо метавонанд барои беҳдошти муҳити зист қадамҳои устувор гузоранд.* Умуман, аз таҳлилҳои дар ин хусус интишоргардида бармеояд, ки мо нисбати ин масоил дар маҷмӯъ ҳарф мезанем, аммо дар ин самт агар далелҳоро воқеъбинона таҳлил намоем, маълум мегардад, ки аксари онҳо ба воқеият наздикӣ надоранд. Далел бар ин андеша моделҳои таҳияшуда нисбати равандҳои тағйирёбии иқлими минтақаи Осиёи Марказӣ мебошанд. Аз ин нуқтаи назар, мо зимни ин пажӯҳиш бо чунин ҳулоса омадем, ки гарчанде дар ин ҷода далелу андешаҳо зиёд интишор гардида бошанд ҳам, аммо то ҳол консепсияи мушаххаси илмӣ пиромуни ин масоил вобаста ба мавқеи ҷуғрофии кишварамон ташаккул наёфтааст. Барои тақвияти андеша, бархе аз олимону коршиносон дар гузашта тасмим гирифта буданд, ки аз лиҳози рӯдҳои фаромарзӣ мушкilotи обро дар сатҳи минтақаю байналмилалӣ ҳаллу фасл намоянд.

Воқеияти рӯзгор имрӯз собит менамояд, ки ин мушкilot низ дар чунин раванди коргузори ҳалли фасли худро наёфтааст. Мушобеҳи он дар мисоли гузаштан аз низоми мутамарказозии идоракунии об ба низоми ҳавзавӣ ба назар мерасад. Ё далели дигар, қариб сӣ сол мешавад, ки дар минтақаи Осиёи Марказӣ комиссияи давлатии ҳамохангсозии хоҷагии об амал мекунад, лекин фаъолияти он асосан ба ҳифзи хушкшавии баҳри Арал нигаронида шудааст, на ба беҳдошти вазъии экологии минтақа. Далел бар ин андеша он аст, ки то ҳол ин муассиса дар бартарафсозии мушкilotи об дар сатҳи минтақа ягон қадами устувор нагузоштааст. *Шояд Сарвари давлатамон чунин далелу андешаҳоро хеле нозукона эҳсос намуда, дар яке аз суҳанрониҳои қаблӣ худ иброз намуда буданд, ки бе иродаи сиёсии роҳбарони кишварҳои Осиёи Марказӣ дар оянда беҳтар намудани вазъ дар масъалаи об дар ғумон аст. Дар чунин вазъият, яке аз масъалаҳои мубрам барои давлатҳои Осиёи Марказӣ, аз як тараф, рушд додани он корхонаҳои саноатӣ мебошад, ки обро камтар талаб кунанд, аз дигар тараф, гузаштан ба технологияи силсилаи бепартов ва ба ин васила кам намудани партовҳои газҳои гулхонавӣ дар атмосфера мебошад.*

Бояд тазаққур дод, ки алҳол Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихроҷи партовҳои газҳои гулхонавӣ дар ҷаҳон мақоми 135-ро ишғол менамояд [2]. Дар раванди баргузории чунин масъалагузориҳо набояд фаромӯш кард, ки се сол мешавад, ки дар минтақаи Осиёи Марказӣ силсилаи камобӣ ба мушоҳида мерасад. То ҳол аз дидгоҳҳои гуногуни илмӣ маълум нест, ки он чанд сол минбаъд идома менамояд. Шояд ин падидаи ногувор дар минтақа минбаъд хатари бӯҳрони озуқавориро ба вучуд орад.

Дар фарҷоми суҳан бори дигар таъкид менамоям, ки гиреҳи равандҳои тағйирёбии иқлимиро танҳо метавон дар асоси роҳандозӣ

намудани муколамоҳои созанда бартараф намуд, чунки аксари арзишҳои илмӣ дар ин самт ба дастоварда аз нигоҳи нав бозтоб меоҳанд.

АДАБИЁТ

1. Мулоқоти якуми Панели сатҳи баланд оид ба масъалаҳои об ва иқлим дар шакли видеоконфронс, санаи 03.03.2021.
2. Мубоҳисаи умумии Иҷлосияи 76-уми Маҷмаи Умумии
3. Созмони Милали Муттаҳид, 24. 09.21.
4. Дар Ҷаласаи сатҳи баланд оид ба масъалаҳои об ва иқлим, 02. 11. 2021
6. "Момент истины для мира": в Глазго открылась
7. климатическая . <https://www.bbc.com/russian/news-59110741>
8. Саммит по адаптации к изменению климата 25-26 января 2021 года: укрепление климатической устойчивости в условиях глобального потепления. <https://unfccc.int/ru/news/sammit-po-adaptacii-k-izmeneniyu-klimata-25-26-yanvary-2021-goda-ukreplenie-klimaticheskoy>
9. Конференция ООН по климату в Глазго: последний шанс?. <https://www.swissinfo.ch/rus/конференция-ООН по климату в Глазго— последний шанс, -/47029906>
10. Более 120 мировых лидеров примут участие в конференции по климату в Глазго. <https://russian.rt.com/world/news/919542-konferenciya-klimat-shotlandiya>
11. И. Нестеров. Политические проблемы международных отношений глобального и регионального развития. Санкт-Петербург, 2013. –С. 130.
12. Национальный обзор: на пути к "зеленой экономике в Таджикистане". –Душанбе, 2012.
13. Холназар Муҳаббатова. Здоровые планеты–наше здоровье. журнал "Помир", №7-9. 2021. С. 100-108.
14. Суханронии Президенти мамлакат Э. Раҳмон дар мулоқоти умумии Иҷлосияи 70-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид. (25–28 сентябри соли 2015).

ИЗМЕНЕНИЕ КЛИМАТА И ОЦЕНКА ЕГО ПРОБЛЕМ

ХАСАН АСОЕВ,

эксперт по вопросам экологии Центра стратегические исследования при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел: 989-04-04-64

Оценка проблем, связанных с изменением климата, позволяет нам с научной точки зрения сформулировать факторы, которые их мотивируют, и бороться с ними, тем самым формируя ценности культурной дипломатии в обществе.

Ключевые слова: экологические ценности, соглашение, климат, вода, энергетика, продовольственная безопасность, окружающая среда, трансграничные реки, культурная дипломатия, координация водных ресурсов.

CLIMATE CHANGE AND ASSESSMENT OF ITS CHALLENGES

HASAN ASOEV,

expert on environmental issues of the Center Strategic
research under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki Ave. 89;

тел: 989-04-04-64

Assessing the challenges of climate change allows us to scientifically articulate the factors that motivate them and combat them, thereby shaping the values of cultural diplomacy in society.

Keywords: environmental values, agreement, climate, water, energy, food security, environment, transboundary rivers, cultural diplomacy, coordination of water resources.

**ОИД БА БАЪЗЕ ПРИНЦИПҲОИ АСОСИИ МАКТАБИ
ДАВЛАТДОРИИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ**

ЗИЁЙ ХУРШЕД МАХШУЛЗОДА,

доктори илми фалсафа, профессор, директори Маркази
тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: 992-372-27-67-28; e-mail: kziyoev@yandex.ru

Дар мақола ташиқкул, устуворишавӣ ва рушди давлати муосири Тоҷикистон ба мактаби давлатдорӣи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон рабт дода шуда, баъзе принципҳои асосии ин мактаб равшан карда шудаанд. Муаллифи мақола принципҳои зеринро муҳим шумурда, онҳоро бо овардани мисолҳои мушаххас тафсир намудааст: бунёди ҷомеаи адолатпарвар; эҳё ва рушди давлатдорӣи миллӣ; таъмини Ваҳдати миллӣ; бунёди иқтисодиёти гуногунмоликият, рушди баробари минтақаҳо ва шаҳру деҳот; ҳалли масъалаҳои стратегӣ; маорифпарварӣ; таъя ба халқ ва дастгирии табақаҳои осебпазири ҷомеа; ҳифзи давлат бо таъя ба неруи худӣ; роҳандозии сиёсати дарҳои боз; гузаронидани ислоҳоти мунтазам дар тамоми самтҳои фаъолияти давлат ва ҷомеа.

Калидвожаҳо: *Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон, ҷомеаи адолатпарвар, давлатдорӣи миллӣ, Ваҳдати миллӣ, маорифпарварӣ, сиёсати дарҳои боз, ислоҳот.*

Агар ба таърихи навини инсоният дар ду қарни охир назар андозем, ба таври аёнӣ мушоҳида мегардад, ки тӯли ин даврон танҳо он давлатҳое рушд кардаанд, ки онҳоро сиёсатмадорони дорои қобилияти баланди сарварӣ ва ислохотгар идора намудаанд. Аз зумраи чунин сиёсатмадорони ислохотгар ва сарварони муваффақ одатан Франклин Рузвелтро дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Конрад Аденауэрро дар Олмон, Маргарет Тэтчерро дар Англия, Дэн Сяопинро дар Чин ва Ли Куан Юро дар Сингапур номбар мекунам [5], ки тавассути соҳиб будан ба мактаби ҳоси давлатдорӣ ва низоми мушаххаси идоракунӣ кишиварҳои худро рушд башидаанд. Ҳар яке аз ин шахсиятҳо бо таъя ба принципҳои муайяни низоми давлатдорӣ, ки ба шароити даврон ва макони худ мувофиқат доштаанд, ба қомёбҳои назаррасу бесобиқа дар сарвари давлату миллати худ ноил гаштаанд.

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

Аз ҷунин нуқтаи назар, ташаккул, устуворшавӣ ва рушди давлати муосири Тоҷикистон ва дастовардҳои он дар сӣ соли Истиқлоли давлатӣ низ, *бе шакку шубҳа, ба мактаби давлатдорӣи шахсияти барҷастаи таърихи имрӯзаи мо—Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ—Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон рабт доранд, ки тавассути роҳандозии принципҳои асосии он кишвари мо ба ҳамаи ин комёбиҳо ноил гашта, истодаст.* Мактаби давлатдорӣи Пешвои муаззами миллат чун қаринаҳои дигари худ, ки дар самти идоракунии давлат дар таърихи муосир зухур кардаанд, албатта, ба принципҳои умумии ҷумҳуриятҳои, бунёди давлати демократӣ, дунявият, халқият, ислохотгарой ва амсоли он таъя мекунад. Вале баъзе унсурҳои ин мактаб ё низомии идоракунии давлатро аз амалияи сиёсӣи давлатдорӣи Пешвои миллат таҳлил намуда, пеш аз ҳама, даҳ принципи асосиро ҷудо кардан мувофиқи мақсад аст, ки ба андешаи мо, ҷунинанд:

1. Бунёди ҷомеаи адолатпарвар
2. Эҳё ва рушди давлатдорӣи миллӣ
3. Таъмини Ваҳдати миллӣ
4. Бунёди иқтисодиёти гуногуни моликият, рушди баробари минтақаҳо ва шахру деҳот
5. Ҳалли масъалаҳои стратегӣ
6. Маорифпарварӣ
7. Таъя ба халқ ва дастгирии табақаҳои осебпазири ҷомеа
8. Ҳифзи давлат бо таъя ба нуруи худӣ
9. Роҳандозии "сиёсати дарҳои боз"
10. Гузаронидани ислоҳоти мунтазам дар тамоми самтҳои фаъолияти давлат ва ҷомеа.

Бунёди ҷомеаи адолатпарвар. Таъмини адолат дар ҷомеа, ки ҳамчун меъёри қонун гардонидани манфиатҳои бо ҳам алоқаманди фардҳо ё гурӯҳҳо ҳисобида мешавад, дар мактаби давлатдорӣи Пешвои миллат мақоми асосӣ дорад. Аз ин рӯ, аз ибтидои Истиқлоли давлатӣ манфиати тамоми гурӯҳҳо, минтақаҳо ва шахсони алоқидаро дар маркази тавачҷу қарор дода, Сарвари кишвари мо бо иқдоми шахсии хеш дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бунёди давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоиро [1; **Моддаи 1**], ки дар яқҷоягӣ ҳамаи онҳо ба бунёди ҷомеаи адолатпарвар [1; **Муқаддима**], мусоидат мекунанд, пешбинӣ намуданд, ки он аз лиҳози сиёсӣи иҷтимоӣ ва иқтисодӣи фарҳангӣ ҷанбаҳои зиёди давлатсозӣи анъанавӣ ва муосирро дар худ фаро мегирад. Бунёди давлати иҷтимоӣ ва ҷомеаи адолатпарвар дар даврони Истиқлоли давлатӣ таҳти сарвари Пешвои миллат тамоми арзишҳои ахлоқӣ, фарҳангӣ ва анъанаҳои

неки ниёғони моро онд ба адлу адолатпарварӣ фаро гирифта, баробарии ҳукуку озодиҳои тамоми сокинони кишвар ва минтақаҳои гуногуни онро дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ таҳким бахшид.

Эҳё ва рушди давлатдориҳои миллий. Давлати миллий, ҷунонки маълум аст, аз ҷониби ягон миллат дар заминаи ҳудуди этникӣ ташкил шуда, бо худ истиқлоли сиёсӣ, соҳибхотирӣ ва мустақилии ин халқро таҷассум менамояд. Бо Истиқлоли давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон он ҳудудҳои сиёсӣ, ки баъд аз соли 1924 ва каме баъдтар, яъне аз соли 1929 бо талафоти зиёде аз сарзамини таърихӣ муайян гардида, ба мо ба мерос монданд, ҳамчу давлат соҳиб гардид. Дар ин сарзамин тоҷикон бо сарвари Пешвои миллат давлати миллии худро эҳё намуда, бо таъба таҷрибаи давлатдориҳои ниёгон ва истифода аз усулҳои давлатдориҳои муосир онро узви комилҳукуки ҷомеаи ҷаҳонӣ гардониданд ва шинохти Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибхотир аз ҷониби аксари кулли кишварҳои олам сурат гирифта, роҳандозии сиёсати дохилию хориҷии мустақил ба таҳкими нишонаҳои миллате, ки ин давлатро бунёд сохтааст, мусоидат намуданд. Муҳимтарин натиҷаҳо дар ин самт муҳтасаран ҷунин ҳулосагирӣ кардан мумкин аст:

–соҳибхотир гаштан дар истифодаи сарватҳои табиӣ, рушди тамоми минтақаҳои ҷумҳурӣ ва раҳӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ умумияти ҳаёти иқтисодии миллатро таъмин сохт;

–забони тоҷикӣ ҷун нишонаи миллати давлатдор ба ҳайси забони воқеии давлатӣ эълон гардида, марида истифода қарор гирифт;

–новобаста аз равандҳои ҷаҳонишавӣ ҳифз ва рушди ахлоқи миллий сурат гирифт;

–бозгашт ба асли мазҳабии ниёгон дар пояи ҳанафия анҷом ёфта, тамоюлҳои гаравидан ба равияҳои мазҳабии бегона боз дошта шуданд;

–ҳувият ва худшиносии миллий ҷун нишонаҳои этноси сатҳи олӣ ҳамчун мафҳум оммавӣ гашта, комилан рушд намуданд;

– барои тамоми зинаҳои таҳсилот стандартҳои давлатии нав муайян карда шуда, маорифи миллий ташаққул ёфт ва ғайра.

Таъмини Ваҳдати миллий. Ваҳдати миллий ҳамчун мафҳум ва навъи ғайриҷаҳонӣ, ки тавассути он тоҷикии ҳаёти мардум дар таркиби як миллат ифода меёбад, барои миллати тоҷик истиқлоли мо хеле муҳим буд. Аз ин рӯ, Ваҳдати миллий барои мо, қабл аз ҳама, маънии ҷавобгӯӣ будани миллати моро ба нишонаҳои асосии мафҳуми миллат ҳамчун иттиҳоди таърихан шаклгирифта ва устувори гурӯҳи одамон дошт. Бо иқдоми Пешвои миллат ба сатҳи идеологияи миллий бардоштани фалсафаи ваҳдати миллий имкон дод, ки иттиҳоди устувори гурӯҳи одамон будани миллати тоҷик комилан ҳифз карда шавад. Иқдомҳои шахсии Сарвари давлат дар самти қонунгузорӣ барои ба ҳам

наздик гардидани урфу одат ва анъанаву оинҳои минтақаҳои гуногуни ҷумҳурии ва рушди соҳаҳои дигар мусоидат намуда, Ваҳдати миллиро дар Тоҷикистон боз ҳам устувортар сохтанд.

Бунёди иқтисодиёти гуногуни моликият, рушди баробари минтақаҳо ва шаҳру деҳот. Дар даврони Истиқлоли давлатӣ дар баробари моликияти давлатию ҷамъиятӣ, моликияти хусусӣ ва баҳши хусусӣ дар иқтисодиёт пайдо шуда, рушди ҷумҳурии дар асоси тамоми навъҳои моликият сурат гирифт. Инчунин, рушди баробари тамоми минтақаҳо, на танҳо минтақаҳои алоҳида чун дар замони шӯравӣ, ба ҷавҳари сиёсати давлатдорӣ Пешвои муаззами миллат табдил ёфт. Сохтмони нақб, пул ва роҳҳои бузурги автомобилгарду роҳи оҳан дар саросари кишвар, ки натиҷаи ҷаъолияти пурсамари иқтисодии Сарвари кишвар аст, ба рушди мавзунӣ тамоми минтақаҳои ҷумҳурии мусоидат намуд.

Таҷдид гардидани сохтори хоҷагии кишоварзии мавҷуда ва дар заминаи он таъсис додани хоҷагиҳои деҳқонӣ ё фермерӣ ва соҳибкорӣ инфродӣ, васеъ намудани майдони боғу тоқзори кишвар, ҷудо гардидани замин барои хоҷагиҳои ёрирасони шахсии шаҳрвандон тибқи фармонҳои Президенти кишвар барои рушди деҳот омили ҳалкунанда гардиданд. Ҳамзамон, бо иқдоми Пешвои миллат зимни омодагӣ ба истиқболи 30-солагии Истиқлоли давлатӣ миқдори зиёди иншооти хурду бузурги иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва маишӣ фарҳангӣ дар мамлакат, хусусан дар деҳот, аз ҷониби давлат ва шаҳрвандони саховатманду меҳанпараст бунёд гардида, рушди деҳотро таъмин сохтанд [4; 297-298]. Аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон солҳои 2019–2021-ро ҳамчун солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунароҳӣ мардумӣ эълон намудан [2] ҳам барои ноил гаштан ба ин ҳадаф мусоидат намуд.

Ҳалли масъалаҳои стратегӣ. Стратегия, аз нигоҳи донишмандони зиёд, ин на танҳо як роҳест, ки ба музаффарият мебарад, балки ба вучуд овардани чунин шароитро дар назар дорад, ки тамоми роҳҳо ба сӯи он мебаранд. Аз ин ҷост, ки дар баробари масъалаҳои рӯзмарраю ҷорӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир кардан ба ҳалли масъалаҳои стратегӣ, яъне пайдо намудани роҳҳои гуногуни расидан ба ҳадафҳои худ, як унсури муҳимми низомӣ давлатдорӣ Пешвои миллат маҳсуб меёбад. Муайян намудани ҳадафҳои стратегӣ миллий, аз ҷумла, дар шароити кунунӣ баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ, таъмини амнияти энергетикӣ, амнияти озуқаворӣ, саноатикунӣ босуръати кишвар [2] ва ноил гардидан ба унсурҳои асосии ин ҳадафҳо дар даврони Истиқлоли давлатӣ гувоҳи ҳадафманд будан ва ба дурнамо нигаронида шудани сиёсати давлатдорӣ ин шахсияти таърихӣ ба ҳисоб мераванд.

Маорифпарварӣ. Маорифпарварӣ ба маънии васеи он, ки баъзан маърифатхоҳӣ ҳам номбар мешавад, раванде ҳисобида мешавад, ки барои баргараф сохтани нуксонҳои ҳар гуна ҷомеа тавассути тарғиби ғояҳои адолатпарварӣ ва донишҳои илмӣ нигаронида шудааст. Аз ин нуктаи назар Пешвои миллат дар низоми давлатдорӣ хеш маориф ва илм, инчунин, эҳё ва рушди фарҳанги миллиро ба самтҳои афзалиятноки ғаёлияти кишвар табдил дода, собит намуданд, ки беҳтарин анъанаҳои маърифатхоҳии кишварҳои ғарбӣ ва маорифпарварони тоҷикро идома хоҳанд дод ва амалан ҳам, ба шаҳодати тамоми сокинони мамлакат, дар даври Истиқлоли давлатӣ ин амал дар сатҳи олии роҳандозӣ карда шуд. Зиёд гардидани теъдоди мактабҳои миллий, донишқадаву донишгоҳҳо, таваҷҷуҳи хоссаву шахсӣ ба илм ва сарнавишти олимон, дар кишвар эълон доштани солҳои маориф ва фарҳанги техникаӣ, омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф ва амсоли он гувоҳи онанд, ки дар мактаби давлатдорӣ Пешвои муаззами миллат маорифпарварӣ мақоми калидӣ дорад.

Таъя ба халқ ва дастгирии табақаҳои осебпазири ҷомеа. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайдории давлат, миллат ва соҳибистиклолиро ҳамеша бо ҷунин омили муҳим–таъя ба халқ ва садоқати он пайваста дониста, онро дар бунёди давлатдорӣ миллий барои ҳар як қавму миллат ҳамчун омили калидӣ донистаанд. Ба қавли Пешвои миллат маҳз "Садоқати мардуми Тоҷикистон ба Истиқлоли давлатӣ пойдевори давлати миллиро устувор намуд", аз ин ҷост, ки ин шахсияти барҷастаи сиёсӣ бузургтарин сарват, қиматтарин ғавҳар ва азизтарин неъматро барои хеш халқи Тоҷикистони маҳбубро донистаанд. Бо ҳамин сабаб дар солҳои Истиқлоли давлатӣ барои рушди соҳаҳои иҷтимоӣ ҳамаи захираву имкониятҳои давлат сафарбар карда шуда, дастгирии занону ҷавонон, ҳифзи иҷтимоии табақаҳои ниёзманди аҳоли, оилаҳои камбизоат, маъюбону یتимон ва дигар табақаҳои осебпазири ҷомеа бо иқдомҳои бевоситаи Пешвои миллат ба авҷи аълояш расид. Дар ин росто қобили зикр аст, ки Тоҷикистон бо ҳидоятҳои Сарвари худ шояд ягона давлате мебошад, ки рӯйхати қомили тамоми یتимони қулл ҳамеша дар дасти мақомот ва шахсони масъул буда, ҳаёту ғаёлияти онҳо тахти назорати доимӣ қарор доранд.

Ҳифзи давлат бо таъя ба неруи худӣ. Дар даври Истиқлоли давлатӣ бо сарвари Пешвои миллат Артиши миллии Тоҷикистон аз сифр ташкил ёфта, ҳифзи оромию суботи давлат ва қулли сарҳадҳои он қомилан ба дӯши ҳуди давлати тоҷикон гирифта шуд. Дар ин раванд ташаккул ва рушди қонунгузори миллий, аз қумла, қабули қонунҳои миллие, ки дар собиқаи ҳуқуқи ҷаҳонӣ шабеҳи худро надоранд, сурат гирифта, Тоҷикистон ба як

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

кишвари амнтарини ҷаҳон табдил ёфт ва ба сегонаи аввалин давлатҳои амни ҷаҳон дар раддабандиҳои байналмилалӣ ворид гардид.

Роҳандозии "сиёсати дарҳои боз". Роҳандозии усули "дарҳои боз" ҳамчун як унсури муҳимми мактаби давлатдории Пешвои муаззами миллат дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон ба эътирофи байналмилалӣ пайдо кардани ҷумҳурӣ аз ҷониби қариб 200 кишвар ва теъдоди зиёди созмонҳои байналмилалӣ, барқарор намудани ҳамкориҳои дипломатӣ бо 179 кишвари ҷаҳон [3], ифтитоҳи қариб 50 намоёндагии дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар ва дар назди созмонҳои минтақавию байналмилалӣ, инчунин, ифтитоҳи беш аз 30 намоёндагии дипломатии кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои минтақавию байналмилалӣ дар Тоҷикистон оварда расонд. Бо сарвари бевоситаи Роҳбари давлат раёсати бевоситаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар созмонҳои минтақавию байналмилалӣ сурат гирифта, кишвари мо ба макони баргузории чорабиниҳои сатҳи минтақавию байналмилалӣ табдил ёфт ва "Раванди Душанбе" ҳамчун бренди миллии Тоҷикистон дар чорабиниҳои байналмилалӣ эътирофи ҷаҳонӣ касб намуд. Амалисозии ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба масъалаҳои амният, об, экология, ҳифзи пирияхҳо, тағйирёбии иқлим ва ташаккули дипломатияи об ва ғайра низ ҳамчун ҷавҳари нодири пешбурди сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар ҷаҳон аз унсурҳои муҳимми мактаби идоракунии Пешвои миллат маҳсуб меёбанд.

Гузaronидани ислоҳоти мунтазам дар тамоми самтҳои фаъолияти давлат ва ҷомеа. Ислоҳот, яъне таҳаввул ва дигаргунсозии муҳтаво ё шакли объекти алоҳидаи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва амсоли он як раванди мантиқиву ратсионалии ҳадафнок буда, ба азнавсозӣ ва воридсозии навгониҳо ба ҳаёти ҷомеа нигаронида шудааст. Аз рӯзҳои аввали сарвари худ Пешвои миллат роҳи аз навсозии давлати муосири тоҷиконро пеша карда, ислоҳоти сиёсӣ, яъне бунёди давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳукукбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоиро дар Тоҷикистон роҳандозӣ намуданд ва асосҳои иқтисодии давлати моро бар пояи эътирофи тамоми шаклҳои моликият гузоштанд. Дар даврони Истиқлоли давлатӣ бо ҳидоятҳои Пешвои миллат дар кишвари мо таҳаввули маданӣ сурат гирифта, бо ин мақсад дар ҳама соҳаҳои фарҳангу маънавият азнавсозӣ ба вуқӯъ пайваست [4; 295]. Рушди илму маориф, эҳёи тафаккур ва ҳувиати миллӣ, танзими ҳукукии анъана ва ҷашну маросимҳои милливу динӣ ва амсоли он аз унсурҳои асосии мактаби давлатдории Пешвои миллат дар самти ислоҳоти иҷтимоӣ будаанд. Дар ин самт қобили зикри хос аст, ки гузаронидани ислоҳот дар самти танзими анъана ва ҷашну маросимҳо, тарбияи фарзандон ва муносибатҳои оилавӣ байни волидону фарзандон бо

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

қабули қонунҳои мушаххаси миллӣ дар таҷрибаи ҷаҳонии ҳуқуқӣ собиқаи ҳудро надорад.

Хулоса, чанд принсипе, ки ҳамчун намуна аз усули давлатдорӣ Пешвои муаззами миллат баён гардиданд, нишон медиҳанд, ки Сарвари кишвари мо дар идоракунии давлат соҳиби мактаби хоси худанд, ки дар ҷавҳари он давлатсолорӣ ва ислохотгароӣ қарор доранд. *Аз ҷониби дигар, халқият, яъне тақия ба халқ ва дастгирии халқ муҳтавои асосии ин мактаби идоракунии давлатиро ташкил медиҳанд.* Дар ин росто бояд зикр намуд, ки баъзе ҳодисаҳои дар як қатор кишварҳо солҳои охир рухдода нишон доданд, ки аз ҳам гусастани давлату халқ ба мушкилоти сангине меорад. Аз ин рӯ, мо, ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ, бояд аз давлати соҳибистиклоле, ки воқеан ҳам маҳсули татбиқи принсипҳои мактаби давлатдорӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад ва қафили ягонаи вазъи оромию осудагӣ дар шароити муосир ба ҳисоб меравад, самимона шукргузорӣ намоем ва ҳамеша барои ҳамбастагӣ ягонагӣ бо давлату ниҳодҳои он талош варзем.

АДАБИЁТ

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.12.2018//<http://president.tj/node/19088> (санаи мурочиат: 02.11.2021).
3. Раҳмон Э. Суханронӣ дар ҷаласаи ботантана ба муносибати 30 -солагии Истиклоли давлатӣ аз 08.09.2021 // <http://president.tj/node/26483> (санаи мурочиат: 02.11.2021).
4. Раҳмонзода А.А. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ва таҳаввулотии маданӣ дар Тоҷикистон // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз.- Душанбе, 2020.- №4 (72).- С. 294-306.
5. Самые великие политики-реформаторы XX века// <https://medium.com/eggheado-history/xx-a9c88440cbba>(санаи мурочиат: 12.10.2021).

О НЕКОТОРЫХ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПАХ ШКОЛЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЛИДЕРА НАЦИИ

ЗИЁИ ХУРШЕД МАХШУЛЗОДА,

доктор философских наук, профессор, директор Центра
стратегических исследований при

Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 40;

тел.: 992-372-27-67-28; e-mail: kziyoev@yandex.ru

Связывая становление, укрепление и развитие современного государства Таджикистан со школой государственного управления Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, в статье разъяснены некоторые основные принципы этой школы. Автор статьи считает важными следующие принципы и раскрывает их на конкретных примерах: строительство справедливого общества; возрождение и развитие национальной государственности; обеспечение национального единства; основание экономики на основе различных форм собственности, равноправного развития регионов, городов и сел; решение стратегических вопросов; просветительство; опора на народ и поддержка уязвимых групп населения; защита государства собственными силами; реализация политики открытых дверей; проведение регулярных реформ во всех сферах деятельности государства и общества.

Ключевые слова: Лидер нации, Эмомали Рахмон, справедливое общество, национальная государственность, национальное единство, просветительство, политика открытых дверей, реформы.

ABOUT SOME BASIC PRINCIPLES OF THE SCHOOL OF STATE'S ADMINISTRATION OF THE LEADER OF THE NATION

ZIYOI KHURSHED MAKHSHULZODA,

D. Sc. in Philosophy, director of the Center for strategic
research under the President of the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushnabe city, Rudaki ave. 89;

tel.: 992-372-27-67-28; e-mail: kziyoev@yandex.ru

Linking the formation, strengthening and development of the modern state of Tajikistan with the school of state's administration of the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon, there are explains some of the basic principles of this school in this article. The author of the article considers the following principles to be important and reveals them with specific examples: building a just society; revival and development of national statehood; ensuring national unity; foundation of the economy on the basis of various forms of ownership, equal development of regions, cities and villages; solution of strategic issues; enlightenment; reliance on the people and support for vulnerable groups; protection of the state by its own forces; implementation of an open door policy; carrying out regular reforms in all spheres of the state and society.

Key words: Leader of the nation, Emomali Rahmon, just society, national statehood, national unity, enlightenment, open door policy, reforms.

**ИНТЕГРАТСИЯИ ИЛМ: ЗАРУРАТ, ҲАДАФҲО ВА
МУШКИЛОТ**

(таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ)

ҚУРБОНОВ АБДУРАҲМОН ШЕРОВИЧ,

доктори илми фалсафа, сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои
иҷтимоии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, Душанбе, Рӯдакӣ 89;
тел: (+992 37) 2-27-59-80

ЛОИҚ ҒАЮРОВ,

докторанти Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ
735360, Тоҷикистон, ш.Кӯлоб, кӯчаи С.Сафаров 16;
тел.: 985-29-16-21

*Муттаҳид намудани иқтисодии зеҳнӣ баҳри ҳалли мушкилоти ҳаёти
иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангии сиёсӣ дар ҷумҳурии мо ва дар самтҳои
ҷаҳонӣ аз масоили мубрам ва зарурии замони муосир маҳсуб мешавад. Зеро
рушди босуръати илму техника ва бунёди корхонаҳои пуриқтисодии саноатӣ,
инчунин, муносибати ғайриоқилона ба муҳити зист боиси ба вуҷуд омадани
дигаргуниҳои кулӣ дар табиат ва дигар зухуроти номатлуб гардида,
инсониятро ба ғоҷаи экологӣ мувҷеҳ намуданд. Шароити бавҷудода
водор месозад, ки дар шароити мавҷуда барои наҷоти инсоният ва наҷоти
сайёра маҳз интегратсияи тамоми нуруҳои созандаю пешқадам, хусусан
иқтисодии илмӣ кишварҳо муҳим ва ҳатмӣ мебошад. Бинобар ин, муаллифони
мақола кӯшиши намудаанд, ки тавассути таҳлили иҷтимоӣ-фалсафии
масъалаи мазкур нақши интегратсияи илмро дар ҳалли мушкилоти замони
муосир ба таври асоснок ва воқеъбинона арзёбӣ намоянд.*

Калидвожаҳо: интегратсия, энциклопедизм, қори таҳқиқотӣ, илмҳои
гуманитарӣ, илмҳои табиатишиносӣ, таҳқиқоти бунёдӣ, таҳсилоти олии,
самтҳои афзалиятноки илм.

Шароити ҷаҳони муосир муттаҳид намудан, ё худ интегратсияи
нуруҳои солиму созандаро дар тамоми самтҳо–иқтисод, сиёсат, илм, маориф,
истеҳсолот тақозо мекунад. Вобаста ба ҳамин зарурат охири асри 20 ва аввали
асри 21-ро замони интегратсия номидаанд. Бояд зикр намуд, ки дар равандҳои

интегратсионие, ки имрӯз ҷаҳонро фаро гирифтаанд, илм ва маориф ҷойгоҳ ва мақоми хосса доранд, зеро ки маориф ва илм ягона аслиҳае мебошанд, ки метавонанд оламро дигаргун созанд. Бинобар ин, дар радифи интегратсияи самтҳои дигари ҳаёти ҷамъиятӣ, интегратсия дар соҳаи илм, яъне муттаҳид намудани неруи зеҳнӣ ва самтҳои фаъолияти илмӣ аҳамияти муҳим пайдо мекунад ва ба ин хотир мо омӯзишу таҳлили зарурат, ҳадафҳо ва мушкилоти доир ба ин масъала ҷойдоштаро дар ин мақола ҳадафи худ қарор додаем.

Зарурат. Тавре медонем, пайдоиши илми муосирро одатан ба замони Юнони Қадим рабт медиҳанд ва бисёре аз фанҳои гуманитарӣ ва табиатшиносии муосир решаҳои худро маҳз дар осори файласуфони Юнон пайдо мекунанд. Дар он айём олим ё ҳакиму донишманд ҳама чизро дар доираи донишҳои он замон дарк мекард ва медонист, яъне энциклопедист буд. Аммо бо ҷамъ гардидани миқдори бебозгашти донишҳо ва далелу гипотезаҳо ин энциклопедизм аз байн рафт ва донишҳои илмӣ аз натурфалсафаи ягона ба илмҳои алоҳида ҷудо карда шуданд. Дар тӯли таърих таснифоти илм дар замонҳои мухталиф ва аз ҷониби донишмандони гуногун, аз ҷумла Арасту, Ибни Сино, Ф.Бекон, О.Конт, Р.Декарт, Ф.Энгелс, олими рус Б.М.Кедров ва дигарон роҳандозӣ шудааст. Ҳоло тақрибан понздаҳ ҳазор фанҳои илмиро фарқ кардан мумкин аст, ки онҳо вобаста ба мазмуну мундариҷа ва махсусиятҳои онҳо дар самтҳои иҷтимоӣ-гуманитарӣ, табиатшиносӣ ва илмҳои техникӣ муттаҳид карда шудаанд [10].

Бояд зикр намуд, ки вобаста ба афзоиши ҳаҷми иттилоот самти таҳқиқот ва фаъолияти касбию соҳавии олимон маҳдуд гардида, онҳо ба мутахассисони соҳаи маҳдуд табдил ёфтанд. Ҳамзамон, ҳамоҳангӣ ва ҳамгирӣ миёни самтҳои гуногуни илм коҳиш ёфта, қорҳои таҳқиқотӣ ва натиҷагирӣ аз он бе дарназардошти таъсирот ва паёмаҳои чунин таҳқиқот ба муҳити зист ва ҷомеа роҳандозӣ мешуд. Дар робита ба ин, башарият дар шароити муосир бо мушкилоти "бухрони ҷаҳонии экологӣ" мувҷеҳ гардид, ки сабаби он маҳз фаҳмиши нодурусти таъйинот ва мақоми инсон дар олам мебошад.

Бояд таъкид дод, ки кашфиётҳо дар илмҳои табиатшиносӣ ҷаҳонбинии инсонро тағйир медиҳанд ва ба фанҳои гуманитарӣ низ таъсири қавӣ мерасонанд. Фанҳои гуманитарӣ бошанд, дар навбати худ ба илмҳои табиатшиносӣ таъсир расонида, барои дарки амиқтари моҳияти инсон ва нақши ӯ дар олам, инчунин, барои амалӣ намудани иқтисодии эҷодии ӯ мусоидат мекунанд. Яктарафа пеш бурдани илм ва ба эътибор нагирифтани ҳамоҳангӣ дар таҳқиқи масоили табиат ва ҷамъият боиси ба вучуд омадани бухронҳои шадиди экологӣ гардид. Бинобар ин, ҳаёт энциклопедистҳои нав—донишмандону мутахассисонро тақозо мекунад, ки зимни таҳқиқоти илмӣ

ҷамоҳангии илмҳои соҳаи табиатшиносӣ ва иҷтимоӣ-гуманитарӣ, дар маҷмӯъ, масъалаи ҳифзи ҳаёт дар сайёра ба инобат гиранд.

Имрӯз оқибатҳои номатлуби таъбиқи амалии дастовардҳои нави илму техника дар ҳар як ҳолати мушаххас чӣ гуна хоҳанд буд, чандон аниқ нест, аммо барои пешгӯии эҳтимолияти пайдоиш ва омодагии рафъи онҳо таҷрибаи кофӣ вуҷуд дорад. Албатта, барои пешгӯӣ ва пешгирии оқибатҳои номатлуби дастовардҳои илму техника ба маълумот ва ҳулосаҳои маҷмӯи илмҳо таъя намудан лозим мешавад, ки *ин дар шароити муосир бе интегратсияи илм қомилан ғайриимкон маҳсуб мешавад.*

Ҳадафҳо. Бояд таъкид кард, ки ҷаҳони муосир бо ҳама ғуртазодӣ, муҳолифат ва дигар вижагиҳояш ба илму дониш ва мутахассисони болаёқат эҳтиёҷ дорад. Дар ин замина нимаи дуюми асри XX мафҳуми «бозори кадрҳои илмӣ» ба вуҷуд омад, ки айни ҳол дар бозори ҷаҳонии меҳнат барои ба даст овардани сарвати зеҳнӣ миёни кишварҳо рақобати шадида вуҷуд дорад.

Мубориза барои ҷалби донишмандон ва таҳкими иқтисодӣ зеҳнии мамлакат дар тӯли таърих вуҷуд дошт ва ин падидаи нав нест. Давлатдорон кӯшиш мекарданд, ки бо ҳар роҳу восита қудрати илму донишро дар кишварашон нигоҳ доранд. Масалан, ба хотири «қудрат» будани илм ҳанӯз дар асри XVI подшоҳи Русия Иван Грозний 19 нафар фарзандони дворянҳоро барои таҳсил ба хориҷа ғиростода буд, зеро Русияи феодалий ба донишмандон эҳтиёҷ дошт, вале ягон нафари онҳо ба ватан барнагаштанд. Баъдтар ин иқдом аз ҷониби императори Русия Пётри I амалӣ гардид. Ё 200 нафар ҷавонони боистеъдодро ба Аврупо барои таҳсил ғиристод, ки бозгашти онҳо ба рушди соҳаи илму фарҳанги Русия тақони ҷиддӣ бахшид [4 с.11].

Охириҳои асри XX нигоҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ, хусусан ҷомеашиносон, ба масъалаи рушди инсон таъйир ёфт. Барои муайян намудани рушди ҷомеа соли 1990 аз ҷониби иқтисодшиноси покистонӣ Маҳбубулҳақ Индекси рушди инсонӣ (ИРИ) қоркард ва пешниҳод гардид, ки ғояи асосии онро арзёбии рушди ҷомеа, на танҳо аз рӯи даромади миллий, ҳамчунин, аз рӯи дастовардҳо дар соҳаи тандурустӣ ва маориф ташикл медиҳад.

Яъне ҳадафи асосии интегратсияи илм ва нерӯҳои зеҳнӣ ҳалли мушкилоти иқтисодӣ иҷтимоӣ, таъмини рушди устувор ва ҳалли проблемаҳои глобалӣ, аз ҷумла бӯҳрони экологӣ, яъне наҷоти насли инсон аз амалҳои ҳуди инсон, ки дар натиҷаи муносибати ғайриоқилона ва ғайриилмӣ ба табиат ба миён омадаанд.

Мушкилот. Дар замони Истиқлоли давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба муттаҳид намудани иқтисодӣ илмӣ мамлакат тадбирҳои муҳим амалӣ гардидаанд. Аз ҷумла, дар қатори дигар санадҳои дахлдор барои соҳаи мазкур қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъдиқи Барномаи

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӮЗ

ҳамгирии илм ва таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010–2015” қабул гардид [2], ки чун санади асосии раҳнамо дар ин самт аз ҷониби муассисаҳои илмӣ ва мактабҳои олии мавриди амал қарор дорад. Бояд зикр намуд, ки тибқи муқаррароти Барномаи мазкур ва инчунин, натоиҷи таҳлили вазъи равобитаи илмӣ дар дохили ҷумҳурӣ ва берун аз он дар шароити муосир зарурати амалӣ намудани чунин шаклҳои интегратсия имконпазир ва муфид хоҳад буд:

А) *Интегратсияи илми академӣ ва мактаби оӣ*. Бояд зикр намуд, ки ҳамкориҳои маориф, пеш аз ҳама, таҳсилоти оӣ ва касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ бо илми бунёдӣ, имрӯз ба зарурати воқеӣ табиӣ ёфтааст. Аммо таҳлили асноди солҳои охир нишон медиҳад, ки яке аз мушкилоти ҷиддӣ дар рушди неруи илмӣ-техникии кишвар қатъи равобита байни таҳсилот ва илми бунёдӣ, байни илми академӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мебошад. Ин ба пошхӯрии маблағ, ҷудоиҳои олимони, хоҳиши сифати таҳсилот оварда расонда, дастрасии донишҷӯён ва аспирантҳоро ба озмоишгоҳҳо ва дастгоҳҳои АМИТ ва академияҳои соҳавӣ мушкил месозад. Айни ҳол амалисозии концепсияи таҳсилоти муттасил беҳбуди таъминоти иттилоотии илм ва маориф, маҷмӯи масоили вобаста ба баланд бардоштани сифати низомии таҳсилот дар ҷомеа, ташаккули комплексҳои бузурги таълимӣ–илмиро талаб мекунад.

Б) *Интегратсияи илми бунёдӣ (фундаменталӣ) ва мактаби оӣ*. Дар робита ба мантиқи дохилии рушди дониши бунёдии илмӣ, ҳамгирӣ ифодакунандаи раванди қонунии бо ҳам наздикшавӣ ва воридшавии фанҳои илмӣ буда, масоили ягонагии табиат, ҷомеа ва тафаккурро аз паҳлуҳои гуногун баррасӣ менамоянд.

Аз ин нуқтаи назар, ҳамгирии илми фундаменталӣ (бунёдӣ, академӣ) ва таҳсилоти оӣ, ки мутаносибан ба истехсол ва интиқоли дониш машғуланд, чун соҳаҳои гуногуни фаъолият маънои чунин робитаро дорад, ки фаъолияти онҳоро ба ҳайси низомии ягонаи таркибии истехсол, интиқол ва таҷдиди босифати дониши илмӣ таъмин менамояд. Дар ҷараёни ҳамгирӣ, ҳам илми фундаменталӣ ва ҳам таҳсилоти оӣ аз талаботи рушди хусусӣ қанор гирифта, воридшавӣ ба низомии якдигарро амалӣ намуда, унсурҳои нави таркибиро ташкилро ворид мекунанд ва ба ин восита барои гузаштан ба фаъолияти наву муназзам ва самаранок мусоидат менамоянд.

Бояд таъкид дод, ки рушди илмҳои бунёдӣ бо илмҳои таҷрибаӣ ва эксперименталӣ иртиботи ногузастанӣ дошта, бе мавҷудияти пояи зарурии илмӣ-техникӣ амалӣ намудани таҳқиқот ва натиҷагирӣ дар ин самт ғайриимкон аст. Дар робита ба ин дар Паёми Сарвари давлат ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (20 январи соли 2016) омадааст: *"Ба роҳбарони*

вазиратҳои маориф ва илм, рушди иқтисод ва савдо, инчунин ректорони муассисаҳои таҳсилоти олӣ супориш дода мешавад, ки дар давоми чор соли оянда масъалаи ғуруҳи бо омӯзгорони ғуруҳи дақиқ, технологияҳои иттилоотӣ.... таъмин кардани муассисаҳои таҳсилоти умумиро ҳал намоянд" [7].

В) *Интеграцияи илм ва истеҳсолот.* Дар санадҳои расмӣ давлатӣ мутахассис намунаҳои иқтисодии илмӣ ва роҳандозӣ намунаҳои ҳамкории бо корхонаҳои саноатӣ ҳамчун шартҳои муҳими ҳалли мушкилоти иқтисодӣ иҷтимоӣ кишвар таъкид шудааст. Лекин дар ин самт чанд мушкилоте вуҷуд дорад, ки интеграцияи воқеӣ илму истеҳсолотро ҳалалдор месозад. Набудани ҳамроҳии мавзӯҳои таҳқиқотӣ бо талаботи корхонаҳои саноатӣ ва вобаста ба ин, харидор пайдо накардани натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ аз мушкилотест, ки солҳои зиёд боз арзи ҳафти мекунад. Дар ин замина манбаъҳои иловагӣ маблағгузорӣ ба соҳаи илм маҳдуд мегарданд ва ё ғуруҳи аз байн мераванд, ки ин боиси комили ғайриимкон гардидани интеграцияи илм ва истеҳсолот хоҳад гашт. Зеро шартҳои муҳими ҳамроҳии илму истеҳсолот, ин манбаъҳои маблағгузориҳои иловагӣ аз ҳисоби корхонаҳои саноатӣ давлатӣ ғайридавлатӣ маҳсуб мешавад. Бояд гуфт, ки ҳамаҷла аз буҷети давлатӣ барои соҳаи илм маблағи муайян пешбинӣ мешавад. Масалан, соли 2021 аз буҷети ҷумҳуриявӣ барои соҳаи илм тақрибан 117 млн. сомонӣ пешбинӣ гардида буд, вале аз ҳисоби корхонаҳои саноатӣ ва дигар сохторҳои ғайридавлатӣ маблағгузорӣ барои соҳаи маъмур амалӣ нагардидааст. Ҳол он ки маблағгузориҳои соҳаи илм дар кишварҳои тараққикарда бештар ба корхонаҳои саноатӣ рост меояд. Барои муқоиса дар кишвари Ҷопон хароҷоти солона барои соҳаи илм тақрибан 170 млрд. доллари ИМА-ро ташкил медиҳад, ки аз ин тақрибан 33 дарсади он аз ҳисоби буҷети давлатӣ ва тақрибан 66 дарсади дигар аз ҳисоби корхонаҳои бузурги саноатӣ пардохта мешавад [4, с.17], ки ин чун нишонаи баландии интеграцияи илм ва истеҳсолот арзёбӣ мегардад.

Тақрибаи ҷаҳонӣ собит месозад, ки ба кадом соҳае, ки маблағгузорӣ зиёд гардад, соҳаи маъмур рушду пешрафт менамояд. Аз ҷумла, аз мушоҳидаҳои таҳлилӣ бармеояд, ки дар соҳаи маориф ва илм низ ҳамон кишварҳои муваффақ мебошанд, ки дар ин самт маблағгузориҳои бештар доранд. Маблағгузорӣ ба соҳаи маориф дар Тоҷикистон ҳоло аз ҳисоби буҷети давлатӣ соли 2021-ум 20 дарсади буҷети давлатиро (5 миллиарду 597 миллион сомонӣ) ташкил медиҳад, ки он ба 6 дарсади маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) баробар аст.

Таҳлил ва муқоисаҳои собит месозанд, ки маблағгузориҳои соҳаи маорифи ҷумҳурӣ дар муқоиса бо кишварҳои рушдфтои ҷаҳон, ки дар рейтинг

ТОЧИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

Индекси рушди инсонӣ пешсафанд, хеле назаррас мебошад. Чунончи, маблағгузори бахши маориф ба ҳисоби маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар кишварҳои Дания–8,4%, Шветсия–7,8%, ИМА – 6,6% , Ҷопон – 4,9%, Юнон – 2,4% -ро ташкил медиҳад. Яъне маблағгузори соҳаи маориф дар Тоҷикистон бо кишварҳои пешсафи олам баробар аст, вале сифати таълим дар муқоиса ба ин кишварҳо муқоисанашаванда аст, ки ин таҳлили ҷиддӣ ва алоҳидаро меҳосад.

Г). *Интеграция дар самти кадрҳои илмӣ ва муттаҳид намудани нерӯи зехнии кишвар.* Муттаҳид намудани иқтидори илмӣ муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва мактабҳои олии кишвар воситаи хуби ҳалли мушкилоти иқтисодӣ иҷтимоӣ маҳсуб мешавад. Имрӯз дар ҷумҳурӣ 79 муассиса, аз ҷумла 41 мактаби олий ва 38 муассисаи илмӣ-таҳқиқотӣ соҳавӣ ба фаъолияти омӯзишу пажӯҳиш машғул буда, теъдоди олимони соҳибунвон дар онҳо тақрибан 4164 нафарро ташкил медиҳанд, ки аз ин 790 нафар докторони илм ва 3374 нафар номзадҳои илм мебошанд. Муттаҳид намудани ин нерӯи бузурги зехнӣ барои ба соҳаи самаранок табдил ёфтани илм мусоидат мекунад.

Тавре медонем, яке аз самтҳои муҳими фаъолияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлол, амалӣ намудани сиёсати мақсаднок доир ба тарбияи мутахассисон ва кадрҳои илмӣ ва илмӣ педагогӣ барои таъмин намудани талаботи муассисаҳои илмӣ, мактабҳои олий, корхонаҳои саноатӣ ва дигар соҳаҳои хоҷагии халқӣ мамлакат маҳсуб мешавад. Роҳбарияти давлату Ҳукумат хуб эҳсос намудаанд, ки дар замони муосир рақобатпазирии давлатҳо бештар аз рӯйи имкониятҳои онҳо дар ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ, ки донишҳои навро тавлид ва самаранок амалӣ месозад, муқаррар мегардад. Дар ин раванд илму дониш ба соҳаи муҳимме табдил меёбад, ки барои пешрафти тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мусоидат менамояд ва меҳнати фикрӣ бошад, ин омили муҳимтарини рушди устувор ва амнияти ҳар як кишвар маҳсуб мешавад. Аз ин рӯ, нерӯи зехнии ҷомеа дар ҷаҳони муосир ба ченаки муҳим ва муайянкунандаи рушд табдил ёфта, заиф гардидани он дар мадди аввал ба амният ва истиқлоли кишварҳо таъсир хоҳад расонд.

Бо дарки амиқи ин масъала Президенти кишвар мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуданд: “Вале бо вучуди ин, дар баъзе самтҳои илм шумораи кадрҳои дорои дараҷа ва унвонҳои илмӣ нокифоя буда, аксаримуассисаҳо ба ходимони илмӣ болаёқат нӣздоранд. Аз ҷумла, иқтидори кадрӣ худ Академияи илмҳо имрӯз назар ба солҳои пештар хеле коҳиш ёфтааст.

Вобаста ба ин, Академияи илмҳо вазифадор карда шуд, ки: "...бо ҷалби иқтидори илмӣ донишгоҳҳои мамлакат ва дигар муассисаҳои таҳқиқотӣ

барномаи дарозмуддату фарогири тарбияи кадрҳоро бо дарназардошти ҳадаф ва манфиатҳои миллӣ таҳия намояд ва дар самти тайёр кардани мутахассисони сатҳи баланди илмӣ тадбирҳои иловагӣ андешад". [9]

Вобаста ба мушкилоти сатҳи миллӣ ва ҷаҳонӣ, ки дар шароити муосир арзи ҳастӣ доранд, самтҳои интегратсияи соҳаи илмро шартан ба се зина (дараҷа) чудо намудан мумкин аст. *Зинаи якум* аз мушкилоти мавҷудаи иҷтимоию иқтисодии сатҳи ҷумҳуриявӣ иборат буда, интегратсияи илм дар ин сатҳ, пеш аз ҳама, бояд ба ҳадафҳои стратегии мамлакат нигаронида шавад. Айни ҳол Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷаҳор ҳадафи стратегиро муайян намудааст, ки барои ҳаёти иҷтимоию иқтисодии кишвар хеле муҳим арзёбӣ мешаванд. Бинобар ин, самтҳои афзалиятноки илм низ бояд маҳз дар ҷаҳорҷӯби ин ҳадафҳо таҳия гардида, нуруи илмии тамоми муассисаҳои илмии ҷумҳурӣ дар мадди аввал ба таҳқиқ ва пайдо намудани роҳҳои ҳалли ин мушкилот равона карда шаванд.

Бояд зикр намуд, ки дар қатори дигар масоили муҳимме, ки Президенти кишвар зимни суҳанрониашон дар мулоқот бо аҳли илми кишвар зикр намуданд, ин андешаҳои Сарвари давлат доир ба муайн гардидани равияҳои афзалиятноки илм дар шароити имрӯзаи ҷумҳурӣ мебошад. Он кас таъкид намуданд: "Самту равияҳои афзалиятнок дар ин марҳала бояд, пеш аз ҳама, ба навсозӣ ва ислоҳоти иқтисоди миллӣ ва ҳадафҳои стратегии Ҳукумати мамлакат–таъмини истиклоли энергетикӣ, ҳифзи амнияти озуқаворӣ ва саноатикунони босуръат равона карда шаванд". [9]

Воқеан, муайян гардидани ҳадафҳои стратегии давлат–*таъмини истиклоли энергетикӣ, амнияти озуқаворӣ ва саноатикунони босуръат* чун равияҳои афзалиятноки илм беҳтарин ва муҳимтарин василаи муттаҳид намудани нуруи зеҳнии мамлакат, хотима бахшидан ба бисёрмавзӯӣ, таъмини истифодаи мақсаднок ва самараноки маблағҳои буҷети давлатӣ дар самти илм ва таҳқиқоти илмӣ мебошад.

Ин се самти муайяншудаи афзалиятноки илм имкон медиҳанд, ки илм минбаъд дар ҳалли мушкилоти ҳаёти иқтисодию иҷтимоии мамлакат нақши муассир гузошта, ба қувваи истеҳсолкунанда табдил ёбад. Бинобар ин, Пешвои миллат таъкид намуданд: "Вазоратҳои рушди иқтисод ва савдо, маориф ва илм, саноат ва технологияҳои нав, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ, Академияи илмҳо ва Академияи илмҳои кишоварзӣ вазифадор карда мешаванд, ки захираҳои зеҳнии мамлакатро ба самти таъмини иҷрои ҳадафҳои стратегии кишвар сафарбар карда, номгӯи равияҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмиро дар муддати се моҳ аз нав таҳия ва барои тасдиқ ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намоянд" [9].

Марҳалаи дигари интегратсияи илм ба мушкилоти сатҳи минтақавӣ ва кишварҳои ИДМ дахл дошта, бештар он масоили ҳалталаберо дар бар мегирад, ки дар ҳудуди мазкур вучуд доранд. Маврид ба зикр аст, ки таҳқиқ ва омӯзиши масоили мазкур маҳз тавассути муттаҳид намудани иқтидори илмии кишварҳои дахлдор бояд сурат гирад. Дар замони истиқлолият доир ба ҳамкориҳо дар соҳаи илму техника бо кишварҳои хориҷӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон беш аз 80 созишномаи байнидавлатӣ ба имзо расидааст, ки ҳадафи ҳамаи онҳо интегратсияи илм ё худ муттаҳид намудани иқтидори зехнии кишварҳо ҷиҳати ҳалли мушкилоти умумӣ мебошад. Омӯзиш ва таҳлили мушкилот ва ҳадафҳои стратегии кишварҳои минтақаи ҳамсояи Тоҷикистон ва ҷумҳуриҳои собиқ Шӯравӣ собит месозад, ки дар ин самт миёни кишварҳои номбурда умумиятҳо вучуд доранд. Масалан, соҳаҳои энергетика, тандурустӣ, амнияти озуқаворӣ ва ғайра дар сиёсати давлатии кишварҳои Русия, Украина, Беларус, Қазоқистон ва Ўзбекистон чун ҳадафҳои стратегӣ муқаррар гардида, самтҳои афзалиятноки илм низ дар ин кишварҳо маҳз ба таҳқиқ ва амалӣ намудани ин ҳадафҳо равона карда шудаанд. Дар асоси созишномаҳо, ки доир ба ҳамкориҳои илмӣ-техникӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ин кишварҳо ба тасвиб расидаанд, амалӣ намудани интегратсияи иқтидори илмӣ баҳри роҳандозӣ намудани таҳқиқотҳои муштарак ҷиҳати амалӣ намудани ҳадафҳои умумӣ имконпазир аст.

Сатҳи *сеюми* интегратсияи илм, ин муттаҳид намудани иқтидори илмии кишварҳои сайёра баҳри ҳалли проблемаҳои глобалӣ мебошад, ки ҷумҳурии мо низ аз ин раванд дар канор буда наметавонад. Бояд зикр намуд, ки мушкилоти сайёра – мушкилоти ҳамаи инсоният маҳсуб мешавад ва бинобар ин, ба ҳалли мушкилоти глобалӣ тамоми неруи ақлонии инсонӣ бояд сафарбар карда шавад. Рушди босуръати илму техника, дар баробари ҳалли мушкилоти инсоният, барои аҳли сайёра мушкилоти нав, аз ҷумла гармшавии сайёра, норасоии оби нӯшокӣ, обшавии пиряхҳо, амнияти озуқаворӣ, муҳочират, мушкилоти демографӣ, бемориҳои гуногун ва ғайраро ба миён овард. Табиист, ки дар ин замина дар назди олимони вазифаҳои нав ба нав ба миён меоянд, ки ҳаллу фасли онҳо бидуни муттаҳид намудани иқтидори илмии кишварҳои олам ғайриимкон хоҳад буд. Дар ин самт барномаҳои зиёди баналмилалӣ дар марказҳои гуногуни илмии олам фаъолият дошта, пажӯҳишҳои муштарак амалӣ мешаванд. Ҷамчунин, Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ҳамкориҳо дар самти илму техника бо кишварҳои зиёди хориҷӣ созишномаҳо ба тасвиб расондааст ва ин ба олимони тоҷик имкон медиҳад, ки дар таҳқиқи проблемаҳои глобалӣ ширкат варзида, дар ҳалли онҳо саҳмгузор бошанд.

Хулоса, инсоният бо амалҳои ғайриоқилонаи ҳеш дар садсолаи охир, на танҳо барои худ, балки барои тамоми сайёра, аз ҷумла барои олами набототу ҳайвонот мушкилот ва хатарҳои зиёдеро эҷод намудааст, ки имрӯз ҷомеаи илмӣ метавонад танҳо тавассути муттаҳид намудани иқтидори илмӣ ва эҳсоси баланди башардӯстӣ барои ҳаллу фасли онҳо мусоидат намояд. Дар марҳалаи кунунии рушди инсонӣ, мушкилоти бартараф намудани парокандагии фарҳангҳо ва ҷустуҷӯи роҳҳои таҳкими равобитаи байни намоёндагони самтҳои гуногун ва навҳои фарҳанг (аз ҷумла, самтҳои илм ва фалсафа) барои тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ мубрам ва зарур махсуб мешавад. Дар заминаи ҳамгироии донишҳои илмӣ ва муҳимияти масъалаи экологикунунии таҳсилот, дар низоми маорифи саросари ҷаҳон вобаста ба донишҳои концептуалии илмии экологӣ ва фалсафаи маориф ҳамчун методологияи омӯзиши соҳаи илмӣ-таълимӣ, тағйироти назаррас ва фарогир пешбинӣ мегардад, ки ки он барои таҳкими ҷаҳонбинӣ ва раванди ҳифзи муҳити зист мусоидат хоҳад кард. Дар робита ба гуфтаҳои боло, ба хулосае омадан мумкин аст, ки масъалаи тағйир додани ҷаҳонбинии шахс дар асоси интегратсияи концептуалии ҳамаи донишҳои илмӣ вазифаи таъхирнопазири инсоният барои ҳифзи олами атроф ба шумор рафта, ҳамзамон, муаммоҳо ва мушкилоте пеш меоянд, ки инсон онҳоро бояд ошкор ва ҳал намояд.

АДАБИЁТ

1. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникаӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025” аз 26 сентябри соли 2020, №503.

2. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи тасдиқи Барномаи ҳамгироии илм ва таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010–2015", аз 2 июли соли 2009, №371.

3. Қурбонов А.Ш. Интегратсияи неруи зеҳнӣ–омили муҳимми рушди илм. //Навгониҳо дар таҳсилоти олии касбии муосир./Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ–амалӣ бахшида ба 30-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ДДК, 19.03.2021.- Кӯлоб, 2021. -С. 15-19.

4. Қурбонов А.Ш. Амнияти зеҳнӣ ва Истиқлолияти давлатӣ.-Душанбе, Ирфон, 2016.

5. Ҷадафҳои стратегияи давлат–равияҳои афзалиятноки илм Ҷумҳурият. 29 апрели соли 2020, №83 (23938).

6. Научно-технический потенциал Республики Таджикистан в 2018 году./Аналитический сборник. –Душанбе, 2020.

7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон ба Маҷлиси Оли Ҷумҳурии Тоҷикистон. 20 январи соли 2016.

8.Программа подготовки научных кадров в Республике Таджикистан на период 2009-2015 годы/Постановление Правительства Республики Таджикистан от 02.07.2008 г. №296.

9.Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо олимони кишвар. –Душанбе, 18.03.2020.

10.Успенская Г.А. Необходимость и проблемы интеграции наук в современности.<https://cyberleninka.ru/article/n/neobhodimost-i-problemy-integratsii-nauk-v-sovremennosti>–санаи дастрасӣ 20.05.2021.

ИНТЕГРАЦИЯ НАУКИ: ПОТРЕБНОСТИ, ЦЕЛИ И ПРОБЛЕМЫ (социально-философский анализ)

КУРБОНОВ АБДУРАХМОН ШЕРОВИЧ,

доктор философских наук, начальник Управления анализа социальных проблем Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, Душанбе, пр.Рудаки 89;
тел: (+992 37) 2-27-67-57

ЛОИК ГАЮРОВ,

соискатель кафедры философии Кулябский государственный университет им. А.Рӯдакӣ

735360, Таджикистан, г.Куляб, ул. С.Сафарова 16;
тел.: 985-29-16-21

Консолидация интеллектуального потенциала для решения проблем экономической, социальной, культурной и политической жизни в нашей стране и на глобальном уровне – одна из самых актуальных и необходимых задач современности. Потому что быстрое развитие науки и технологий и создание мощных предприятий, а также нерациональное отношение к окружающей среде привели к радикальным изменениям в природе и другим нежелательным явлениям, которые привели к экологической катастрофе. Нынешняя ситуация заставляет нас интегрировать все творческие и прогрессивные силы, особенно научный потенциал стран, в текущую ситуацию, чтобы спасти человечество и спасти планету. Поэтому авторы попытались выявить и оценить роль интеграции науки в решении современных проблем посредством социально-философского их анализа.

Ключевые слова: интеграция, энциклопедия, исследовательская работа, гуманитарные науки, естественные науки, фундаментальные исследования, высшее образование, приоритетные направления науки.

**INTEGRATION OF SCIENCE: NEEDS, GOALS AND PROBLEMS
(socio-philosophical analysis)**

KURBONOV ABDURAHMON SHEROVICH,

Doctor of Philosophy, Head of the Department for Analysis
of Social Problems

of the Center for Strategic Research under the President of
the Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave. 89;

tel: (+992 37) 227-67-57

LOIQ GAYUROV,

Applicant for the Department of Philosophy Kulob State
University them.A.Radaki

735360, Tajikistan, Kulyab city, S. Safarov 16;

Tel .: 985 29 16 21

Consolidation of intellectual potential for solving the problems of economic, social, cultural and political life in our country and at the global level is one of the most urgent and necessary tasks of our time. Because the rapid development of science and technology and the creation of powerful enterprises, as well as an irrational attitude towards the environment, have led to radical changes in nature and other undesirable phenomena that have led to an environmental disaster. The current situation forces us to integrate all creative and progressive forces, especially the scientific potential of countries, into the current situation in order to save humanity and save the planet. Therefore, the authors tried to identify and assess the role of the integration of science in solving modern problems through a socio-philosophical analysis of this problem.

Key words: integration, encyclopedia, research work, humanities, natural sciences, fundamental research, higher education, priority areas of science.

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ МИГРАЦИОННАЯ
ПОЛИТИКА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

АКБАРШО ИСКАНДАРОВ,

доктор политических наук, профессор, заведующий отделом
политических проблем международных отношений Института фило-
софии, политологии и права имени А.Баховаддинова
Национальной Академии наук Таджикистана.
734026, Таджикистан, город Душанбе, пр.Рудаки 33;
тел.: (992) 2-27-11-34; e-mail: aiskandarov@ifppanrt.tj

МАХМАДБЕКЗОДА МОЁНШО ШОДМОН,

кандидат политических наук, директор Государственного учреждения
"Научно-исследовательский институт труда,
миграции и занятости населения"
734026, Таджикистан, город Душанбе, улица Н.Хувайдуллоева 270^а;
тел. 992 (372) 250-16-73; e-mail: sorbon4@inbox.ru

Статья посвящена рассмотрению процесса формирования государственной миграционной политики в Республике Таджикистан в условиях глобальных изменений, оказывающих серьёзный, подчас решающий, характер на реализацию и оптимизацию этой политики. Авторами проанализировано состояние государственной миграционной политики в стране и факторов, воздействующих на её ход, сформулированы научные позиции по корректировке её основных направлений и формированию механизмов адекватных ответов на современные глобальные вызовы.

Ключевые слова: миграция, политика, политический характер миграции, тенденции, оптимизация, глобализация, инструменты, регулирование и т.д.

В современном мире миграционные процессы, безусловно, активизированы идущим процессом глобализации, что значительно трансформирует и меняет представление о роли государства и тем самым демонстрирует значение данных процессов с точки зрения формирования общегосударственной миграционной политики. В результате таких активных миграционных процессов, с одной стороны, и общепланетарного кризиса с 2015 г., с другой, кризиса связанного с пандемией "COVID-19" с 2019 года происходит сильное влияние на процесс трудовой миграции из Республики Та-

джикистан. Очевидно, что такие изменения требуют совершенствования государственной миграционной политики с учётом общемировых тенденций и правил.

Заметим, что начиная с 90 г. прошлого века внутри многих государств мира возникли негативные последствия следствии игнорирования миграционных проблем, гражданских войн, которые в последствии в проявились в снижении численности населения, дестабилизирующем влиянии ухода трудоспособного населения и высококвалифицированных специалистов, росте нелегальной миграции; расширении теневого сектора экономики за счёт неконтролируемого использования труда мигрантов; системной коррупции; опасности террористических действий; подрыве национальной безопасности и т.д. По мнению большинства исследователей, с политической точки зрения, игнорирование этих процессов и неспособность государства сформировать и реализовать эффективную национальную миграционную политику с использованием опыта ведущих стран мира, снижает международный престиж страны, поскольку именно такие государства во многом препятствуют выполнению принятых международных обязательств.^[1]

Очевидно, что миграция непосредственно затрагивает определённые территории и приграничные зоны того или иного государства, в связи с чем её рассмотрение через призму политики, направленной на регулирование миграционных процессов и создания определённых институтов в контексте нашей страны является требованием современности. На сегодняшний день проблема миграционной политики в Таджикистане, также как и в период получения политической независимости в начале 90-х г., не теряет свою неоспоримую актуальность с целью необходимости модернизации страны.

Государственная политика Республики Таджикистан в сфере трудовой миграции в условиях сформировавшейся мировой миграционной глобализации, нацелена на предотвращение роста нелегальной и нерегулированной миграции на основе формирования соответствующей нормативно-правовой базы, созданной совместно с принимающими сторонами.^[2]

В целом, государственная политика Республики Таджикистан в сфере трудовой миграции в условиях сложившийся мировой миграционной глобализации, также как и в других странах мира, нацелена на предотвращение роста нелегальной и нерегулированной миграции на основе формирования соответствующей нормативно-правовой базы, создания совместно с

ТОДЖИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

принимающими странами условий для легального трудоустройствамигрантов и дальнейшего их законного пребывания.

Таджикистан, как и другие страны-члены СНГ в рамках основной цели миграционной политики ставит конкретные стратегические задачи, к которым относятся:

- совершенствование правовых, организационных и иных механизмов, регулирующих, обеспечивающих добровольное переселение лиц на территорию стран Содружества, на постоянное место жительства, а также лиц, желающих развивать экономические, деловые, профессиональные, научные, культурные и иные связи, способных благодаря своей трудовой деятельности, знаниям и компетенциям содействовать экономическому, социальному и культурному развитию стран пребывания;

- создание условий для адаптации к правовым, социально-экономическим, культурным и иным условиям жизни на территориях СНГ иностранных граждан, испытывающих сложности в адаптации, обусловленные особенностями их культуры и привычного жизненного уклада, а также иными факторами;

- создание благоприятного режима для свободного перемещения обучающихся, научных и педагогических работников в целях развития науки, профессионального образования повышения уровня подготовки научных кадров и специалистов;

- дальнейшее развитие механизмов и средств профилактики, предупреждения, выявления и пресечения нарушений миграционного законодательства Содружества, оказание в соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права и законодательств стран Содружества помощи лицам, ищущим защиту на его территории;

- повышение эффективности мер регулирования численности привлекаемых иностранных работников, исходя из реальной ситуации на рынках труда стран Содружества;

- обеспечение иностранным гражданам независимо от их миграционного статуса, уровня доходов и иных обстоятельств равных возможностей для получения государственных услуг в сфере миграции;

- повышение доступности образовательных услуг для иностранных граждан;

- обеспечение полноты, качества и доступности сведений о возможностях трудоустройства на территории СНГ;

- совершенствование правовой основы противодействия незаконной миграции, в том числе регулирование ответственности лиц за нарушение миграционного законодательства;

- повышение эффективности профилактической, информационной и разъяснительной работы с гражданами, работодателями, заказчиками работ и услуг в целях предупреждения нарушений миграционного законодательства Российской Федерации.

В целом государственная миграционная политика на уровне СНГ представляет собой обеспечение национальной безопасности государств-участников СНГ; выработку и реализацию согласованной политики и совместных мер противодействия незаконной миграции; противодействие вовлечению мигрантов в преступную деятельность; гармонизацию национального законодательства государств-участников СНГ в сфере противодействия незаконной миграции и т.д.

При этом необходимо учесть ряд объективных факторов в реализации государственной политики в сфере миграции:

1) В течение более тридцати лет не достигнуто единства позиций государств-участников СНГ по актуальным вопросам сотрудничества в сфере миграции *(например, по вопросам принятия эффективных совместных мер по противодействию незаконной миграции, реадмиссии, по распределению обязанностей между государствами постоянного проживания мигрантов и государствами их приёма в области профессиональной и языковой подготовки потенциальных трудящихся-мигрантов и др.)*. Не все государства-участники СНГ осознают необходимость гармонизации национальных законодательств в сфере миграции, а также присоединения к универсальным международным договорам в этой области;

2) Не разработан и не утвержден проект Концепции миграционной политики государств-участников СНГ. Представляется, что на современном этапе именно данный путь содержит позитивный потенциал для создания в дальнейшем единой миграционной концепции, которая определит и реально установит глобальные принципы сотрудничества государств-участников СНГ и ЕврАзЭС в сфере миграции;

3) Назрела необходимость гармонизировать все используемые понятия с основополагающим документом в области регулирования трудовой миграции – Международной Конвенцией ООН о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей от 1990 г.;

4) Было бы также весьма своевременным шагом активизировать работу по созданию Миграционной Биржи Труда в рамках СНГ или ЕврАзЭС, что позволит иметь общую базу данных о свободных рабочих местах, информацию о состоянии и потребностях рынка труда.

В формат наднациональной нормативно-правовой базы также входят и международные документы, которые составлены в соответствии с Конституцией Республики Таджикистан, международные договоры (документ), ратифицированные Парламентом страны, которые имеют преимущество и приоритет перед национальным законодательством. Итак, Международную правовую основу регулирования миграционных процессов в республике определяют основные международные договоры и конвенции, связанные с миграцией в целом. К таким документам, в первую очередь относятся международные документы в области прав человека, такие, как «Всеобщая декларация прав человека», «Международный пакт о гражданских и политических правах», [3] факультативные протоколы к ним, конвенции МОМ, УВКБ ООН, МОТ и т.д.

Изменение геополитического значения Республики Таджикистан, её вхождение в мировое сообщество связаны с тем, что в 1992 г. независимый Таджикистан стал членом ООН и ратифицировал такие документы, как «Международная Конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации», «Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания», Конвенция ООН 1951 г. "О статусе беженцев" и протокол к ней 1967 г. и др.

С 1993 по 2006г.г. Таджикистан ратифицировал конвенцию Международной Организации Труда (МОТ) и Международной Организации Миграции (МОМ). «Международная Конвенция о защите прав всех трудящихся–мигрантов и членов их семей» была ратифицирована Постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 28 ноября 2001г., №462. Эта конвенция применяется ко всем трудящимся – мигрантам и членам их семей без какого бы то ни было различия, как-то по признаку пола, расы, цвета кожи, языка, религии или убеждений, политических или иных взглядов, национального, этнического или социального происхождения, гражданства, возраста, экономического, имущественного, семейного и сословного положения или по любому другому признаку. Конвенция МОТ «О злоупотреблениях в области миграции и об обеспечении работникам-мигрантам равенства возможностей и обращения» от 9 декабря 1978 г. №143 ратифицирована

Постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 2 октября 2006 г. № 358.[4]

Конвенция Международной Организации Труда о работниках–мигрантах от 1939 г., пересмотренная затем в 1949 г. (№97), ратифицирована Постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 2 октября 2006 г. № 357.

Следует также отметить Программу сотрудничества между трёхсторонними партнёрами Республикой Таджикистан и Международной Организацией Труда по достойному труду на 2007–2009 гг. (далее ПДТ), одобренную постановлением Правительства Республики Таджикистан от 3 апреля 2007 г., № 147. Программа по достойному труду направлена на определение приоритетов, в соответствии с Программой социально-экономического развития Республики Таджикистан, в реализации которой заинтересованы как Правительство, так и объединения работодателей и профессиональные союзы Республики Таджикистан, а также Международная Организация Труда. Настоящая Программа сотрудничества разработана с учётом членства Таджикистана в МОТ, в ней определены главные направления совместной деятельности МОТ, и её трёхсторонних партнёров в Республике Таджикистан на 2007–2009гг. Основная цель Программы по достойному труду заключается в стимулировании дальнейшего развития социально-трудовой сферы в Таджикистане, направленного на достижение целей обеспечения достойного труда для всех. По сути, данная Программа должна рассматриваться как естественное и логическое продолжение предыдущей Программы сотрудничества между Республикой Таджикистан и МОТ на 2002-2004г.г. Проведенный анализ выполнения «Программы по достойному труду на 2011-2013 годы» показала, что все основные запланированные результаты были достигнуты. Были ратифицированы Конвенция Международной организации труда «О трехсторонних консультациях» (международные трудовые нормы) и Конвенция «О надомном труде», утверждена Правительством Республики Таджикистан Программа охраны труда в Республике Таджикистан на 2013-2016 годы, а также проведены тренинги для инспекторов труда и социальных партнеров по внедрению системы управления охраной труда (МОТ-СУОТ 2001).

Проведено аналитическое исследование «Анализ ситуации в сфере достойного труда», предоставляющее трехсторонним партнерам и другим заинтересованным сторонам качественный анализ ситуации, прогресса, проблем, с которыми сталкивается страна в достижении целей достойного труда.

На основе анализа проделанных работ были определены основные приоритеты «Программы по достойному труду на 2015-2017 годы», такие как:

- повышение потенциала трехсторонних партнеров в решении приоритетных вопросов сферы труда через социальный диалог;
- развитие возможностей достойной занятости мужчин и женщин, в том числе возвратившихся трудовых мигрантов;

Среди приоритетных конвенций МОТ, которые Таджикистан ратифицировал, прежде всего, это конвенции «Трудящиеся–мигранты» (№97) и «О трудящихся–мигрантах (дополнительные положения)» (№ 143). В чём заключалась необходимость принятия этих двух конвенций для Таджикистана? В них регламентированы условия, обеспечивающие миграцию трудящихся, а также гарантирующие трудящимся–мигрантам равенство обращения в определённых сферах. Более того, в Конвенции «Трудящиеся–мигранты» зафиксированы положения о сотрудничестве служб занятости различных государств и других учреждений, имеющих отношение к миграции, а также положения о бесплатности услуг, оказываемых государственными службами трудоустройства. В Конвенции же «О трудящихся–мигрантах» закреплёно требование о принятии всех соответствующих мер как на национальном, так и на международном уровнях: во-первых, для пресечения тайного миграционного движения и незаконного найма мигрантов; во-вторых, против тех, кто нанимает трудящихся, иммигрировавших в незаконных условиях. В ст.10 Конвенции «О трудящихся–мигрантах» внимание акцентируется на том, что каждое государство, её ратифицирующее, обязуется разработать и осуществлять национальную политику, направленную на содействие и гарантию при помощи методов, соответствующих национальным условиям и практике, равенства возможностей и обращения в отношении труда и занятости, социального обеспечения, профсоюзных и культурных прав, и индивидуальных и коллективных свобод для лиц, находящихся на законных основаниях на его территории в качестве трудящихся–мигрантов. [5] Сотрудничество Республики Таджикистан в области миграции со странами дальнего зарубежья формировалось в основном в рамках меморандумов, двусторонних и многосторонних соглашений и договоров о дружбе и сотрудничестве между нашей страной и другими государствами, в частности Кореей, Турцией, Ираном и др.

Правовое регулирование рынка труда иностранной рабочей силы в Республике Таджикистан, также нашло своё отражение в ряде двусторонних международных договоров Республики Таджикистан с Правительства-

ми Российской Федерации (от 16 октября 2004г.), Республики Казахстан (от 4 мая 2006г.), Кыргызской Республики (от 3 декабря 2004г.), и др.

Соглашение о сотрудничестве государств-участников СНГ в борьбе с незаконной миграцией от 6 марта 1989 года.

Соглашение между Правительствами Республик Беларусь, Казахстана, Киргизской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан о взаимных безвизовых поездках граждан (Минск, 30 ноября 2000 года).

Соглашение между Правительством Республики Таджикистан и Правительством Российской Федерации о трудовой деятельности и защите прав граждан Республики Таджикистан в Российской Федерации и граждан Российской Федерации в Республике Таджикистан (от 16 октября 2004 г.), вступило в силу 11 января 2006 г. Для стабильной её реализации следовало бы включить в данный документ вопрос об ответственности работодателей за необеспечение безопасности условий труда трудовых мигрантов, определив при этом, что в случае не уведомления соответствующих органов о привлечении и использовании работников, вся ответственность возлагается на работодателя и заказчика работ, а за работниками сохраняются место работы, заработная плата и все социально-правовые гарантии, зафиксированные в договоре.

Договор между Российской Федерации и Республике Таджикистан об урегулированном вопросе двойного гражданства от 26.04.1997 года;

В целях достижения результатов по выполнению Соглашения от 16 октября 2004 года создана совместная российской-таджикская рабочая группа, которая проводит ежегодные заседания, и рассматривает наиболее злободневные вопросы, относительно законного прибывания и временного трудоустройства трудящихся мигрантов на территории принимающей стороны. Подготовка кадров по востребованным профессиям на рынке труда, обмен информацией и многое другое. [6]

В 2012-2013 гг. между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Таджикистан было подписано два соглашения относительно увеличения срока регистрации для граждан Республики Таджикистан на территории РФ от 7- рабочих дней до 15 дней, и увеличение сроков трудовой деятельности для граждан Республики Таджикистан на территории РФ от 1 года до 3-х лет. [7].

Выход страны на внешние рынки труда изначально предполагал формирование цивилизованной полноценной, научно-обоснованной миграционной политики. В республике поэтапно в какой-то мере сложилась правовая база регулирования миграционных процессов, основанная на норма-

тивно-правовых актах международных и региональных организаций, Конституции Таджикистана, законах и законодательных актах, постановлениях Правительства страны, определяющих порядок выезда и въезда в страну, трудоустройства граждан республики за рубежом, меры по миграционному контролю, также разработана миграционная программа. Ведь обеспечение прав граждан республики на трудоустройство за границей требует заключения межправительственных соглашений между Таджикистаном и другими странами. С учётом этого основные направления деятельности правительства республики в области миграции населения должны были найти своё воплощение в «Концепции государственной миграционной политики Республики Таджикистан на 2006-2010 гг. Для принятия этих документов начиная с 1998г. было создано правовое поле посредством:

- Закона Республики Таджикистан «О миграции» 11.12.1999г. с последующими дополнениями изменениями в 2002, 2005, 2008, 2010гг.;
- Закона Республики Таджикистан «О правовом положении иностранных граждан в Республики Таджикистан»;
- Закона Республики Таджикистан «О беженцах»;
- Закона Республики Таджикистан «О лицензировании отдельных видов деятельности»;
- Положения о Государственной миграционной службе;
- Концепции трудовой миграции граждан Республики Таджикистан за границу утверждённая Постановлением Правительства Республики Таджикистан (от июня 2001г. №242);
- Указа Президента Республики Таджикистан «О порядке выдачи разрешений (лицензий) на деятельность по трудоустройству граждан Республики Таджикистан за границей и привлечению в Республику Таджикистан иностранной рабочей силы»;
- Указа Президента Республики Таджикистан от 19 ноября 2013 года №12 «О совершенствовании структуры исполнительных органов государственной власти Республики Таджикистан»;
- Постановления Правительства Республики Таджикистан от 4 июня 2014 года № 390 «О Миграционной службе»;
- Постановления Правительства Республики Таджикистан «О Концепции трудовой миграции граждан Республики Таджикистан за границу»;
- Постановления Правительства Республики Таджикистан «Об утверждении Положения о порядке осуществления иммиграционного контроля»;
- Постановления Правительства Республики Таджикистан «О правилах выдачи разрешения на работу иностранным гражданам и лицам без

гражданства, которые осуществляют трудовую деятельность в Республике Таджикистан»;

– Постановления Правительства Республики Таджикистан «О Национальной стратегии трудовой миграции граждан Республики Таджикистан за рубеж на период 2011–2015 годы»;

– Постановления Правительства Республики Таджикистан «О Концепции государственной миграционной политики в Республики Таджикистан» от 8 октября 1998г. №411.

Одним из основных законодательных актов в процессе регулирования миграционной политики является Закон Республики Таджикистан «О миграции». [8] Но при всей его актуальности, данный закон оказался плохо проработанными абсолютно не соответствовал мировым стандартам и нуждался в поправке и дополнениях. Они были внесены в 2002 г. в 2005г. и даже в 2008 г., но особо не повлияли на его жизнеспособность. Данный нормативный правовой акт не охватывал всех аспектов внешней трудовой миграции, содержал очень ограниченное количество норм, касающихся этой сферы, да и те разрознены и не чётки, а отдельные нормы носят чисто декларативный характер и явно малоэффективны для применения на практике. Из 27 статей закона только 5 в той или иной степени касаются внешней занятости (ст. 1,8,81, 82,83), но содержат опять–таки больше «смешанных» функций, т.к. охватывают два разных компонента миграции за рубежом и трудовую миграцию (иностранную) внутри страны. Как показывает практика, трудовые мигранты из Таджикистана не могут опираться и на тот трудовой договор, который они заключали с работодателями в самой стране и за её пределами. В стране пребывания с ним будет заключаться трудовой договора с учётом законодательства государства трудоустройства. Как видим, положения закона сфокусированы на внутренней миграции, даже деятельности уполномоченного органа.

Закон Республики Таджикистан «О содействии занятости населения» (от 1 августа 2003 г.) особо не затрагивает вопросов внешней миграции, но среди основных принципов государственной политики в области содействия занятости населения, упоминает организацию международного сотрудничества в решении проблем занятости населения, включая профессиональную деятельность граждан республики за рубежом, соблюдение международных трудовых норм (ст.6). Кроме того, в этом законе дано определение рынка труда, одного из важных элементов в условиях трудовой миграции: «Рынок труда – сфера формирования спроса и предложения на рабочую силу».

Законодательством страны не определено также понятие частных агентств занятости (ЧАЗОВ). В республике нет подобной структуры, занимающейся внешней трудовой миграцией, её заменяют юридические лица с организационно–правовой формой «ООО» (общества с ограниченной ответственностью), у которых в Уставе одним из видов деятельности является организация трудоустройства граждан за рубежом. Они, как правило, вопросами отправки трудовые мигрантов заняты от случая к случаю и ни перед кем за свою деятельность не отчитываются.

Другие нормативные правовые акты не акцентированы на внешней занятости, они сфокусированы либо на миграционной политике вообще, либо на внутренней миграции в частности. При этом последний компонент достаточно широко отработан и продолжает отрабатываться в законодательстве страны, чего не скажешь о правовом подходе к внешней трудовой миграции, которая гораздо в большей степени нуждается в совершенствовании.

Как показывает небольшой анализ нормативно–правовых актов республики, с начала 1990-х гг. регулирование миграционных потоков стало одним из динамично развивающихся направлений политики Республики Таджикистан. За это время был разработан ряд законодательных и политических инициатив, чтобы установить общие рамки миграционной политики в сфере охраны границ, противодействия нелегальной миграции и, с другой стороны, поощрения легального въезда своих граждан за рубеж при возможности защиты их прав. Эти документы существенно усилили национальную составляющую миграционной политики страны.

Общая миграционная политика Республики Таджикистан вошла в сферу совместных компетенций институтов СНГ и государств–членов. Безусловно, СНГ никогда не обладало полноценной компетенцией в сфере экономической иммиграции, но целым рядом директив СНГ регулирует положение отдельных групп мигрантов, таких как высококвалифицированные специалисты, студенты, исследователи, сезонные рабочие, а также права граждан стран исхода, проживающих в некоторых странах СНГ. Таким образом, подписание на уровне СНГ и других зарубежных стран договора и нормативно-правовых актов на национальном уровне продвинули государственную миграционную политику Республики Таджикистан по цивилизованному пути. Было учреждено агентство для координации действий государственных структур, приведены к общему стандарту процедуры предоставления убежища; принят ряд директив – о высылке нелегальных мигрантов, карта мигранта, предполагающая селективный доступ мигрантов на рынки труда, семейное воссоединение, а также и ряд соглаше-

ний с принимающими странами мигрантов. Особенно важным в контексте многоуровневого управления было постепенное усиление роли институтов СНГ и Республики Таджикистан. Инструментами реализации миграционной политики являются международные фонды (МОТ и т.д.) и другие фонды, с учётом новых приоритетов сегодняшнего дня. Эти финансовые инструменты создавались с целью совместить ресурсы Международных организаций и государством, чьи средства, впрочем, привлечь оказалось довольно проблематично. Тем не менее, финансирование миграционной политики увеличилось для того, чтобы усовершенствовать управление миграцией.[9]

Таким образом, управление миграцией в Таджикистане осуществляется посредством правовых и политических инструментов, с началом беспрецедентного миграционного притока основывалось на принципах, заложенных в «Государственной миграционной политике». Этот политический документ стратегического характера предусматривает как краткосрочные, так и долгосрочные меры в сфере внутренних и внешних измерений миграционной политики и предоставления убежища. Общие стандарты политики государства прописаны в деталях в регламентах и директивах, но непосредственная реализация миграционной политики и убежища – компетенция государства, которое обязано привести своё национальное законодательство в соответствие с правом СНГ, договором СНГ, поскольку накапливалось напряжение в отношениях между национальными правительствами и институтами СНГ, как относительно степени гармонизации, так и содержания политики. Кроме того, возникли и новые проблемы между государствами исхода и принимающей стороны, вызванные растущим расхождением их интересов и дефицитом доверия друг к другу. Большой, по меркам СНГ, приток ищущих убежища легальных и нелегальных мигрантов выявил пробелы в предоставлении убежища и защите границ СНГ, продемонстрировал неприспособленность к чрезвычайным ситуациям чрезмерного миграционного давления.

В отличие от предоставления убежища и противодействия нелегальной миграции, политика Республики Таджикистан в области легальной (экономической и семейной) подверглась изменениям. Контроль над населением в своих собственных границах, число мигрантов, которых принимает страна по легальным каналам, а также их интеграция, всегда были для Республики Таджикистан слишком чувствительной сферой с политической точки зрения, а в случае интеграции ещё и тесно связанными с различными концепциями гражданства и идентичности, чтобы можно было ставить вопрос об их гармонизации. При этом нет недостатка в законодательной дея-

тельности в области легальной миграции, в том числе в директивах, в частности, для высококвалифицированных трудящихся о едином разрешении на работу и проживании сезонной занятости и внутри корпоративных передвижений.

Особенности текущей миграционной ситуации в Таджикистане, приоритеты её управления, с точки зрения обеспечения миграционной политики, особенно безопасности, позволило констатировать следующее: руководящие принципы государственной политики в сфере миграции должны быть направлены на обеспечение механизмов противодействия нелегальной миграции.[10]

ЛИТЕРАТУРА

1. Каппасова Г.М. «Реализация государственной миграционной политики в Российской Федерации и Республике Казахстан в контексте региональных политических процессов», Омск, 2018, (Состояние и тенденции развития – Екатеринбург, 2012г.) – с.45;
2. Постановления Правительства Республики Таджикистан «О Концепции государственной миграционной политики в Республики Таджикистан», 8.10.1998 г.№411;
3. Конвенция МОТ «О злоупотреблениях в области миграции и об обеспечении работникам мигрантом равенство возможностей и обращения» 912.1978 г.№143;
4. МОТ Конвенция №143 «О трудящихся– мигрантах (дополнительные положения)» 1975г.;
5. Конвенция №143 «О трудящихся–мигрантах (дополнительные положения)» 1975;
6. Бабаев А.А. «Современные проблемы миграции населения Республики Таджикистан»; г.Душанбе–2020, с.–137;
7. Бабаев А.А. «Современные проблемы миграции населения Республики Таджикистан»; г.Душанбе–2020г.,с.–372–373;
8. Саворская Е.В. «Политические сети в много уровнеом управление ЕС»// Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, Международные отношения, Политология, религиоведения–2012;
9. Закона Республики Таджикистан «О миграции» 1999г.;
10. Саворская Е.В. «Политические сети в много уровнеом управлении ЕС»// Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, международные отношения, политология, религиоведение – 2012г., №24, с. 368-373;
11. Потенкина О. "Многоуровневое управление миграцией в Европейском союзе"// Европа 2020 №2- с. 100-110.Современная.

**СИЁСАТИ ДАВЛАТИИ МУҶОЧИРАТ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АКБАРИШО ИСКАНДАРОВ,

Доктор илмҳои сиёсӣ, профессор,
мудири Шӯъбаи масоили сиёсии муносибатҳои
байналмилалӣи Институти фалсафа,
сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқӣ ба номи А. Баҳоваддиновӣ
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
734026, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ 33;
тел. (992) 227-11-34; e-mail: aiskandarov@ifppanrt.tj

МАҲМАДБЕКЗОДА МОЁНШО ШОДМОН,

номзади илмҳои сиёсӣ, директори Муассисаи давлатии
"Пажӯҳишгоҳи меҳнат, муҷоҷират ва шӯғли аҳоли"
734026, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Н.Ҳувайдуллоев 270^а;
тел. 992 (372) 250-16-73; e-mail: sorbon4@inbox.ru

Мақола ба баррасии раванди ташиаккулёбии сиёсати муҷоҷират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар шароити тағйиротҳои глобалӣ, ки ба хусусиятҳои табиқсозӣ ва муносибгардонии ин сиёсат таъсири ҷиддӣ, дар аксари маврид таъсири қатъӣ мерасонад, бахшида шудааст. Муаллифон ҳолати сиёсати давлатии муҷоҷират дар мамлакат ва омилҳои он, ки ба рафти он таъсир мерасонанд, таҳлил намудаанд, ҳамзамон аз мавқеи илмӣ муносибгардонии самтҳои асосии он ва ташиаккулёбии механизми посухҳои муносиб ба ситезҷӯйҳои глобалиро баррасӣ кардаанд.

Калидвожаҳо: муҷоҷират, сиёсат, хусусияти сиёсии муҷоҷират, тамоюл, муносибгардонӣ, ҷаҳонишавӣ, воситаҳо, танзим ва ғайра.

**STATE MIGRATION
POLITICS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

AKBARSHO ISKANDAROV,

Doctor of Political Science, Professor, Head of the Department
Political problems of international relations of the Institute of Philosophy,
Political Science and Law. A.Bakhovaddinov of the
National Academy of Sciences of Tajikistan
734026, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave. 33;
Tel.: (992) 2-27-11-34; email: aiskandarov@ifppanrt.tj

MAHMADBEKZODA MOYONSHO SHODMON,

Ph.D. director of the State Institution “Scientific Research
institute of labor, migration and employment of the population”
734026, Tajikistan, city Dushanbe, address N.Huvaidulloev 270^a,
tel.:992 (372) 250-16-73; e-mail:sorbon4@inbox.ru

The article is devoted to the consideration of the process of formation of the state migration policy in the Republic of Tajikistan in the context of global changes, which have a serious, sometimes decisive, nature on the implementation and optimization of this policy. The author analyzed the state of the state migration policy in the country and the factors affecting its course, formulated scientific positions on adjusting its main directions and the formation of mechanisms for adequate responses to modern global challenges.

Keywords: *migration, politics, political nature of migration, trends, optimization, globalization, tools, regulation, etc.*

**БУЛЛИНГ ҲАМЧУН ШАКЛИ ЗҶУВАРӢ ДАР МУҲИТИ
ТАЪЛИМӢ: ТАҲЛИЛИ СОТСИОЛОГӢ**

КОМИЛОВА МАВЧУДА ДАВЛАТҶОНОВНА,

номзади илмҳои фалсафа, докторанти кафедраи сотсиологияи

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;

Телефон: +(992) 935-14-80-80; e-mail: komilova.1976@mail.ru

Дар мақола суҳан дар бораи буллинг ҳамчун зуҳури зӯрварӣ дар муҳити таълимӣ, меравад. Муаллиф зуҳуроти навъҳои зӯрвариро дар мактаб ошкор намуда, муносибати робитаи байни ҳамдигарии хонандагонро таҳлил намудааст. Дар раванди таҳлил муаллиф масъалаи буллингро дар муҳити таълимии шаҳр ва деҳот шарҳ дода, тафовути байни онҳоро зикр намудааст. Муаллиф натиҷаи таҳқиқоти сотсиологиро дар мавзӯи "Буллинги наврасон дар муҳити таълимӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ" дар мақола инъикос намудааст. Дар аҷоми мақола муаллиф ба хулоса меояд, ки зуҳуроти буллинг ҳамчун зуҳуроти иҷтимоӣ ва равонӣ дар мактабҳои деҳот ва шаҳр вуҷуд дорад. Натиҷаи таҳқиқот барои омӯзгорон, равонишиносон ва сотсиологон муҳим буда, онро барои табдирҳои пешгиринамӣ ва роҳандозии (коррекция) падидаи буллинг метавон истифода бурд.

Калидвожаҳо: буллинг, ҷабрдидагони буллинг, зӯрварӣ, муассисаҳои таълимӣ, мактаб, шаҳр ва деҳот, муносибатҳои ҳушунатбор.

Дар шароити куллан дигаргун шудани дидгоҳҳои идеологӣ, тасаввуроти иҷтимоӣ ва мақсадҳои оӣ, маҳз таҳсилот имкони мутобиқшавӣ ба шаклҳои нави ҳаёт ва раванди тақрористехсоли андӯхти таҷрибаи иҷтимоиро фароҳам меоварад. Қисми марказии соҳаи маориф муҳити таълимӣ (омӯзишӣ) маҳсуб меёбад. Дар муҳити таълимӣ зуҳуроти зӯрварӣ ва изтиробро дар равобити байниҳамии хонандагон мушоҳида намудан мумкин аст. Дар замони муосир дар мавриди афзоиши теъдоди рафтори агрессивӣ (таҳочумӣ) ва зӯрварӣ дар мактабҳо нигаронӣ афзуда истодааст. Агрессия ва зӯрвариро метавон дар амалҳои буллинг дар муҳити омӯзишӣ мушоҳида намуд. Буллинг ва *виктимизатсия* дар муҳити мактаб ҳамчун омилҳое, ки ба рушди равонӣ, иҷтимоӣ ва ҳатто ҷисмонии кӯдакон таъсири манфӣ мерасонанд, эътироф шудаанд [3;11].

Дар адабиёт тахти мафхуми "озору азияти мактабӣ" (*school bullying*), маъмулан, маҷмӯи мушкилоти иҷтимоӣ, раванӣ ва педагогӣ дар назар дошта мешавад, ки ба раванди тӯлони зӯроварии ҷисмонӣ ва равонӣ як фард ва ё гурӯҳи ашхос иртибот доранд, ки нисбати фарде, ки дар вазъи ба амал омада кодир ба ҳимояи худ нест, анҷом дода мешавад [9]. Ҳангоми баррасии зуҳуроти буллинг дар муҳити таълимӣ, пеш аз ҳама, бояд таҳқиқотҳои муҳаққиқонро ба таври мухтасар таҳлил намоем.

Аз нуқтаи назари муҳаққиқ Д.Н.Соловев буллинг ин амали деструктивӣ ноболиғ мебошад, ки бо воситаи рафтори агрессивӣ зоҳир мегардад. Дар синни мактабхонӣ роҳи дарки талаботи табиӣ ҷомеаи наврасон дар ташаккули сохтори дохили гурӯҳӣ дар асоси принсипи ҳукмфармой амалӣ мегардад [7].

Тибқи таҳқиқоти гузаронидаи Н.М.Моисеева ва М.В.Сафронова дар бисёр ҳолатҳо буллинги мактаббачагон—ба вучуд омадани муносибатҳои деструктивӣ (таҳрибкунанда) мебошад, ки ангеҷаҳои зӯровариёро дорад ва тамоюли болоравии онро одатан аз синфи 6 ва аз ин боло мушоҳида намудан мумкин аст, интишор намудаанд [5].

Ба андешаи муҳаққиқ В.Р.Петросянс истилоҳи буллинги мактабӣ—зӯроварист, ки раванди инкишофи дурудароз ва мунтазами худро дорад ва сарчашмаи он аз муносибатҳои байнишахсии наврасон оғоз меёбад. Дар ин раванд яке ҳамчун озордиҳанда ва дигаре ҳамчун ҷабрдида амал намуда, ба зӯроварии ҷисмонӣ ва ё раванӣ дучор меоянд. Яъне буллинг аз низоъ ё муноқишаи тасодуфӣ байни ду хонандаи мактаб тафовут дорад [6].

Муҳаққиқ И.А.Баева мавзӯи амнияти муҳити таълимиро омӯхта, дар таҳқиқоти худ муайян намудааст, ки чоряки наврасони муносири Русия ҳади ақал як маротиба дар буллинг иштирок кардаанд. Ў агрессия ва зӯроварии наврасонро дар деҳот ва шаҳр қиёс намуда, буллингро падидаи ҳамчун минтақаҳои зист, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ баррасӣ намудааст, зеро дар минтақаҳои деҳот ва шаҳр буллинги хонандагон тафовут ҳаст [1]. Чунин андешаро муҳаққиқон С.Ю.Тарасова ва А.К. Оснитский низ пешниҳод намудаанд. Тибқи таҳқиқоти онҳо, буллинг як навъи зӯровариест, ки натиҷаи таъсири мутақобилаи шароити инфиродӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва иқтисодӣ мебошад. Онҳо таносуби байни "озордиҳанда" ва "нотавон/ҷабрдидаро" дида баромада, ба ҳулосае омадаанд, ки изтиробӣ наврас ва ҳусумат дар наврасон бештар дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мушоҳида мушоҳида мегардад. Ин падида ба худбаҳодиҳӣ ва худшиносии наврас ва муносибатҳои байнишахсии хонанда дар синф ё мактаб алоқамандии зич дорад [8].

Буллинг дар мактаб як навъи зӯроварие мебошад, ки дар он фишор овардан, истифодаи қувва дар байни кӯдакон ва ё омӯзгорон нисбати кӯдакон

ҷо дорад. Дар мактаб зӯрварӣ дар ду шакл зуҳур мекунад: ошкоро ва нӣҳонӣ. Зуҳури ошкорои зӯрварӣ метавонад ба шахсоне, ки нисбати худ таваҷҷӯҳи зиёди атрофиёно ҷалб менамоянд, инчунин, нисбати гурӯҳи том низ равона карда шавад. Дар мактаб ҳолатҳои зӯрварӣ ҳам вобаста ба вазифаҳои дар раванди омӯзиш баамалоянда ва ҳам дар робита бо муносибати хонандагон бо муаллимон ва ҳамсолон ба миён меоянд [4]. Аз рӯйи натиҷаҳои пажӯҳиши муҳаққиқон ба ғайр аз бераҳмии низоми омӯзишӣ, ки шахсиятро таҳти фишор қарор медиҳад, аксаран кӯдакон дар мактаб бевосита ҳам аз ҷониби ҳамсолон ва ҳам аз ҷониби хонандагони синфҳои болоӣ бо зӯрварӣ (хушунат) мувоҷеҳ мешаванд. Омилҳои асосие, ки ба зӯрварӣ таҳрик медиҳанд, инҳо мебошанд:

- тундхӯйии табиӣи хонандагон, ки аз хусусиятҳои фардии онҳо вобаста мебошад;

таҷрибаи ҳаётии қаблан андӯхтаи мактаббачагон, ки зуҳури бадхашмӣ ва тундхӯйии ҳуди онҳо ва мушоҳидаи зуҳуроти ба ин монандро дар атрофиён – дар оила, дар гурӯҳи референтии (аҳаммиятноки) ҳамсолон, дар муассисаҳои таълимие, ки онҳо қаблан таҳсил доштанд, дар бар мегирад;

сатҳи нокифояи рушди малакаҳои коммуникативӣ (иртиботӣ), аз он ҷумла мавҷуд набудани тимсол ва таҷрибаи муносибатҳои оӣ аз зӯрварӣ;

анъанаҳои муҳити мактабӣ, ки ба зуҳури зӯрварӣ ва хушунат таҳрик мебахшанд. Ба онҳо мисол шуда метавонанд:

а) вазъи умумии психоэмотсионалии муассисаи таълимӣ, ки бо сатҳи баланди изтироб ва шиддатнокии равонии субъектони амалкарди мутақобила, дар маҷмӯъ, бо набаромадан аз уҳдаи идоракунии ҳиссиёти худ ва танзими вазъият тавсиф мешавад;

б) низоми "сиёсӣ"-и муассисаи таълимӣ, ки дар коллективи омӯзгорон муносибатҳои хушунатбор роиҷанд, аз ҷумла усули идоракунии авторитарӣ-директивӣ, набудани низоми асосноки талаботи педагогӣ ва касбӣ;

в) хусусиятҳои муносибати омӯзгорон бо хонандагон, ки дар заминаи талаботҳои беасос аз ҷониби калонсолон ва беҳукукии ҳадди ақали кӯдакон ба роҳ монда шудаанд;

г) низоми муносибатҳо дар дохили коллективи синф (ҳамчун гурӯҳи референтӣ);

ғ) мавҷудияти нақшҳои эътирофшуда, ки нақши «ҷабрдида/озорёбанда» ва «хӯҷаин/озордиҳанда»-ро дар бар дорад;

д) анъанаҳои дар ҷамоаи (сотсиум) мавҷудбуда, ки аз ҷониби васоити ахбори омма тарғиб мешаванд.

Бояд зикр намуд, ки падидаҳои зӯрварӣ дар минтақаҳо то андозае фарқ мекунанд. Дар муҳити шаҳр ва деҳот раванди таълимӣ бо дарназардошти равиши нигоҳи шароитҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии вучуд дошта байни ҳам

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

тафовут доранд. Фарқи ошқори ин низоми муносибатҳои байниҳамии хонандагони таҳсилоти таълимии шаҳр аз хонандагони деҳот дар имкони вазъи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ зоҳир мегардад. Ин дар таҳқиқоти И.А.Баева (соли 2002) омӯхта шудааст. Мувофиқи таҳқиқоти ӯ дар маҳалҳои деҳот зӯроварӣ камтар ба назар мерасад, аммо дар минтақаҳои шаҳрӣ ин падидаи иҷтимоӣ бештар мушоҳида мегардад. Дар мактабҳои деҳот тақрибан 13 дарсад мактаббачагон қурбониёни зӯроварӣ гаштаанд. Дар минтақаи шаҳр миқдори ҷабрдидагони буллинг тамоюли баланд дорад ва то ба 20% мерасад. Чунин падидаҳо ӯ ба фарҳанги иҷтимоӣ вобаста медонад [1]. Инак, аз ҷониби муҳаққиқони гуногун маълумоти умумиро дар бораи омӯзиши мушқили буллинг дар муҳити таълимӣ таҳия намудем. Барои мушаххас намудани ҳолати буллинг дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасмим гирифтём вазъияти ин падидаҳо бо усулҳои таҳқиқоти сотсиологӣ (усули пурсиши миқдорӣ) биомӯзем.

Барои муайян кардани зӯхуроти буллинг дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе: дар ноҳияҳои Сино, Фирдавсӣ, Шохмансур, Исмоили Сомонӣ ва дар деҳот: дар ноҳияҳои Рудакӣ, Ваҳдат, Варзоб, Ҳисор дар соли 2021 таҳқиқоти сотсиологӣ дар мавзӯи "Буллинги наврасон дар муҳити таълимӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ" гузаронида шуда буд, ки дақиқан падидаи буллингро дар муҳити таълимӣ инъикос мекунад. Дар пурсиши мазкур ҳамагӣ 280 мусоҳиб ширкат варзидаанд, аз ин миқдор 52,3 дарсад ҷинси мард ва 47,7 дарсад ҷинси зан мебошанд. Миқдори мусоҳибони шаҳри Душанбе, ҷинси мард – 48,3% ва зан – 51,7%. Аз рӯйи иттилооти ба дастонида шумораи хонандагони зан дар муассисаҳои таҳсилоти шаҳри Душанбе–4,7% бисёртаранд. Миқдори мусоҳибони НТҚ, мардон – 56,3% ва занон – 43,7% ташкил медиҳанд, дар минтақаҳои деҳот миқдори хонандагони ҷинси зан 12,6% камтар мебошанд.

Хусусиятҳои асосӣ, сатҳ, шакл ва сохтори муҳити таълимӣ имкон медиҳанд, ки воқеияти буллингро дар таҳсилот тавсиф диҳам ва падидаи мазкурро ҳамаҷониба тавзеҳ диҳем. Буллинг бо роҳи воситаҳои гуногун анҷом дода мешавад: буллинги равоӣ ва ҷисмонӣ. Буллинги наврасон дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ метавонад дар шаклҳои рафтори зидди иҷтимоӣ, ба монанди таҳқир кардан, тамаъҷӯӣ, зӯроварии ҷисмонӣ, паҳн кардани овозаҳо, аз гурӯҳҳои иҷтимоӣ хориҷ кардан, зарар расонидан ба амвол, ғуруру манзалати дигаронро таъриф намудан, тамасхури ё масҳара кардан, инчунин, таҳдид зӯхур кунад. Аз рӯйи натиҷаи таҳқиқоти сотсиологӣ мусоҳибон навоҳии буллингро, ки бештар дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба назар мерасад, чунин баррасӣ намудаанд: "лақаб гузоштан"—дар шаҳри Душанбе–1,5% дар НТҚ–1,8%, "ба хонандагоне, ки нуқсҳои ҷисмонӣ

(маъюбӣ ё деформатсияи сохти физиологӣ) доранд, масҳара мекунанд"–дар шаҳри Душанбе–9,8% ва дар НТҶ–10,1%, "моликиятро нобуд мекунад, ё ин ки маблағ мегиранд"–дар шаҳри Душанбе–7,4% дар НТҶ–1,4%, "овозаҳои бардурӯғро паҳн мекунанд"–дар шаҳри Душанбе–17,2 дар НТҶ–26,5%, "қувваи ҷисмонии худро (дар зарба, латуқӯб, тела додан ва ғ.) истифода мебаранд", дар шаҳри Душанбе–22,5% дар НТҶ–22,1%, "дар ғаёлияти дастаҷамъона ё аз гурӯҳ хориҷ менамоянд", дар Душанбе–13,7%, дар НТҶ–6,2%, "ба дигар хонандагон масҳарабозӣ мекунанд, дар назди ҳама паст мезананд", дар шаҳри Душанбе–28,4% ва дар НТҶ–31,4%.

Ба саволи кадом хонандагон буллинг содир менамоянд мусоҳибон чунин ҷавобхоро интиҳоб намудаанд: "хонадагоне, ки ҳимоягарони ӯ дар мактаб меҳонанд (бародар, ҳамсоя, хешовандон ва ғ.)" –дар шаҳри Душанбе–0,6% ва НТҶ–2,3%, "хонандагоне, ки ба қувваи ҷисмонии худ бовар доранд"–дар шаҳри Душанбе –27,5% дар НТҶ–25,4%, "хонандагоне, ки лидери синф /мактаб (сардори синф, мушовири мактаб ва ғ.)" дар шаҳри Душанбе–25,8% дар НТҶ–20%, "хонандагоне, ки аз оилаи сарватманданд" дар Душанбе–19,7% дар НТҶ–23,8%, "хонандагоне, ки аз оилаи камбизоатанд", дар Душанбе–3,9 ва дар НТҶ–4,6%, "хонандагоне, ки ба баҳои паст меҳонанд", дар шаҳри Душанбе –23,8, дар НТҶ–22,5%.

Аксаран дар муассисоти таълимӣ падидаи буллинг боиси ба вучуд омадани ҷабрдидагони он мегардад. Ҳар кӯдаке метавонад ҷабрдида гардад, аммо маъмулан, кӯдакони заиф ва ё ба навъе мутафовит аз дигарон бештар ҷабрдидагони буллинг мешаванд. Дар бештар маврид кӯдакони дорои нуқсони ҷисмонӣ ва хусусиятҳои хосси рафторӣ (кӯдакони хилватгузин ва ё бо рафтори импульсивӣ. Хонандагон чунин меҳисобанд, ки зоҳири зебову ҷаззоб ва ё баръакс, вижагӣҳои номувофиқи зоҳирии "озорёбанда/ҷабрдида" метавонанд боиси буллинг гарданд. Инчунин, кӯдаконе, ки тарс аз мактаб доранд ва таҷрибаи зиндагиро дар коллектив надоранд, гирифтори ягон беморӣ ҳастанд, зехни паст ё мушкilotи ёдгирӣ доранд, ҷабрдидагони буллинг дар мактаб мешаванд. Баъзе аз "ҷабрдидагон" дар назди омӯзгор нисбати дигар хонандагон афзалият ва имтиёз доштанро сабаби буллинг нишон додаанд. Барои муайян кардани ҷабрдидагони буллинг ба хонандагон саволи кушоди бисёрҷавоба пешниҳод шуда буд. Ба андешаи мусоҳибон дарсади зиёди ҷабрдидаи буллинг хонандагонанд, ки худро ҳимоя карда наметавонанд мебошанд. Чунин натиҷа дар шаҳри Душанбе–16,9% дар НТҶ–20,6%. Хонандагоне, ки нуқсони ҷисмонӣ доранд (қади паст, маъюб ва ғ.) дар шаҳри Душанбе–15,4% дар НТҶ–13,7%, инчунин, хонандагон аз оилаи камбизоат (либосҳои кӯҳна ва чиркин мепӯшанд) дар шаҳри Душанбе–14,9% дар НТҶ–13,3%. Талабагоне, ки бо баҳои паст меҳонанд (сустхонҳо) дар

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

шаҳри Душанбе–9,2% дар НТҚ–13,1%. Хонандагоне, ки барои лидерӣ талош доранд, дар шаҳри Душанбе–9,2% дар НТҚ–11,2%. Бетарбияҳо (авбошҳо), беназоратмондаҳо дар шаҳри Душанбе–6,2% дар НТҚ–10,2%. Хонандагоне, ки дар мактаб дӯст ва рафиқ надоранд, танҳо мегарданд, дар шаҳри Душанбе–7,2% дар НТҚ–3,2%, аз оилаи нопурра дар шаҳри Душанбе–2,1% дар НТҚ–3,9%, аълохонҳо ё дӯстдоракони муаллим дар шаҳри Душанбе–4,6% дар НТҚ–1,8%. Хонандагоне, ки аз дигар маҳалла ё микрорайон меоянд, дар шаҳри Душанбе–2,1%, дар НТҚ–5,1% ё ин ки хонандагоне, ки аз дигар мактаб меоянд (хонандагони навомада) дар шаҳри Душанбе–6,7% дар НТҚ–1,8%. Ба андешаи 5,6% мусоҳибони шаҳри Душанбе ва 2,2% мусоҳибони НТҚ ҳама хонандагон дар мактаб хатари буллингро доранд. (Ниг. диаграммаи 1)

Диаграммаи 1. Кадом хонандагон ҷабрдидаи буллинг мешаванд. (n=280%)

Бояд тазаққур дод, ки хонандагон вақти бештар дар муассисаҳои таълимӣ таҳти парастории муаллимон қарор доранд, ки нақши муҳимро барои ҳифзи кӯдакон аз зӯроварӣ бозида метавонанд. Шахсоне, ки дар муассисаҳои таълимӣ фаъолият мекунанд, вазифадор ҳастанд, ки барои таъмини рушди кӯдакон ва ҳифзи шаъну шарафи онҳо муҳити бехатариро фароҳам оранд. Дар минтақаи шаҳр бехатарии хонанда танҳо дар ҳудуди мактаб таъмин мешавад, ки ба ўҳдадории муаллимон ва муҳофизии мактаб вобаста шудааст. Ба миён омадани зӯроварӣ берун аз ҳудуди мактаб ба ҷавобгари муаллимон кашида намешавад. Аз ҳамин лиҳоз муноқишаҳо ва низоҳои хонандагони таҳсилоти миёна берун аз ҳудуди мактаб ба амал меоянд. Аксар воқеаҳои нохуш дар минтақаи шаҳр берун аз марзи мактабҳои таҳсилотӣ рӯй медиҳанд (аз мактаб омадан ё ба мактаб рафтан), ки бештари онҳо хатари латуқӯб ва зӯроварии ҷисмониро доранд. Дар деҳотҷойҳо одатан назорати мактабхонон берун аз марзи мактаб ва дар

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

худуди мактабӣ мушоҳида мешавад. Хатари зӯровариҳои ҷисмонӣ ё латукӯб берун аз худуди мактаб дар деҳот камтар рӯй медиҳад. Аз рӯйи натиҷаи тадқиқот 55,9% мусоҳибон (79 нафар) аз шаҳри Душанбе ва 31,9% мусоҳибон (47 нафар) аз НТҶ ҷавоб доданд, ки булинги хонандагонро берун аз мактаб мушоҳида намудан мумкин аст. Барои мушаххас намудани сабаби буллинги хонандагон берун аз мактаб ба шохидон, ки миқдори умумии онҳо (n=126)-ро ташкил намуд, саволи иловагӣ пешниҳод намудем, чунин натиҷа дод: "ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам"–дар шаҳри Душанбе– 5,9% ва дар НТҶ–9,6%, "қувваи ҷисмонии худро месанҷанд ва барои он ягон ҷабрдида мекобанд"–дар шаҳри Душанбе–4,9% ва дар НТҶ–3,8%, "хонандагон як гурӯхро ташкил намуда, ба дигарон ҳамла меkunанд"–дар шаҳри Душанбе 8,8% ва дар НТҶ–17,3%, "бе ягон сабаби ҷиддӣ барои худнамоишдиҳӣ" дар Душанбе–8,8% ва дар НТҶ–5,8%, "онҳо бекоранд ё аз назорати волидайн берун мондаанд", дар Душанбе–14,7% ва дар НТҶ–15,4%, "барои духтарон"–дар шаҳри Душанбе–7,8% ва дар НТҶ–1,9%, "ҳимоя намудани ҳамсинфони ё дӯстон" дар шаҳри Душанбе – 17,6% ва дар НТҶ–7,7%, "барои ҳақорат" дар шаҳри Душанбе–9,8% ва дар НТҶ–17,3%, "барои сазовор шудани ҷоиҳои пешвои синф ё мактаб" дар шаҳри Душанбе –21,6% ва дар НТҶ–21,6%. (Ниг. диаграммаи 2).

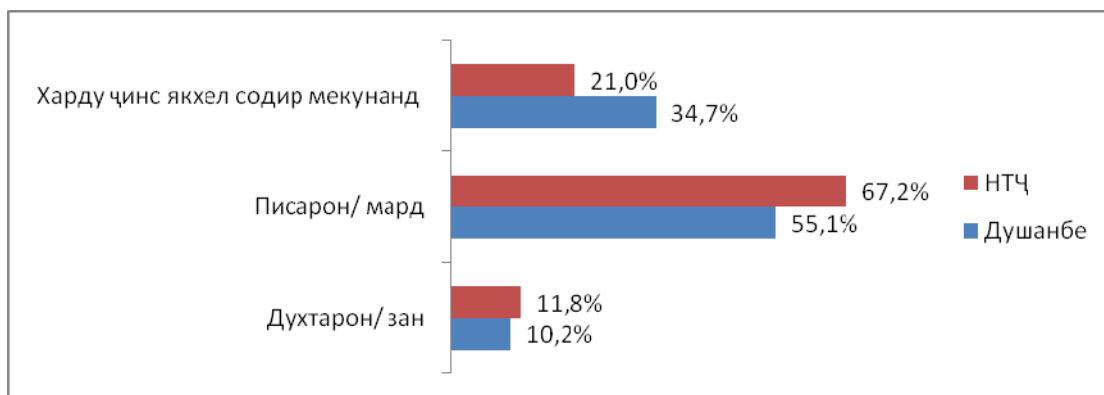
Диаграммаи 2. Сабаби буллинги хонандагон берун аз мактаб чист? (n=126%)

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

Инчунин, дар мактабҳои миёна чунин шаклҳои зӯрварӣ, ба монанди ҷангу ҷидол дар сахти мактаб ва кирдори авбошона нисбати хонандагон низ мавҷуданд. Дар бархе мактабҳо рафтори таҳочумӣ (рафтори агрессивӣ, қачрафторӣ), шомили иштирок дар ҷангу ҷидол, мушкилоти ҷузъии интизом дар мактаб маҳсуб меёбад. Буллинг дар бештар маврид бо таъбири хонандагон аз тарафи ҷинси мард содир мешаванд ва аксаран хусусияти каломӣ доранд, аммо онҳо ҳамчунин, метавонанд бо зӯрварии ҷисмонӣ ҳамроҳ шаванд. **Мувофиқи натиҷаи таҳқиқот 55,1% дар шаҳри Душанбе ва 67,2% дар НТҶ дар муассисаи таҳсилоти умумӣ писарон бештар буллингро содир менамоянд. 10,2% дар шаҳри Душанбе ва 11,8% пурсидашавандагони НТҶ андеша доранд, ки духтарон ба буллинг даст мезананд. 34,7% мусоҳибони шаҳри Душанбе ва 21,0% мусоҳибони НТҶ андеша доранд, ки ҳар ду ҷинс якхел содир содир менамоянд. (Ниг. диаграммаи 3).**

Диаграммаи 3. Ба фикри шумо дар мактаб кадом ҷинс бештар буллинг содир менамояд? (n=280%)

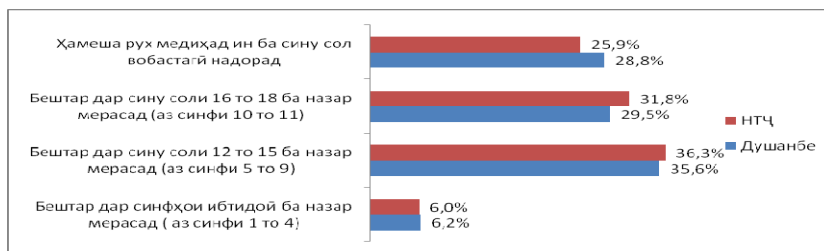

Буллинг мушкили печида аст, ки шомили ҷанбаҳои гуногун – шахсӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Инсон ҳамеша кӯшиш мекунад, ки вазъиятҳои дар муҳити иҷтимоии ӯ мавҷудбударо бо мақсади идоракунии вазъият пешгӯӣ кунад. Бинобар ин, агар ягон воқеае дар ҳаёти ӯ ба вуқӯъ ояд, ӯ кӯшиш мекунад, ки сабабҳои аслии сар задани онро дарёбад. Баъзан инсон сабабҳои буллингро, ки ба маълумоти носоҳеҳ ва ё ниёзҳои таҳрифшудаи равоӣ ва арзишҳои шахсият асос ёфтаанд, тахмин мекунад ва синну соли хонандагони мактаб дар ин маврид нақши муҳимро мебозанд. Аз рӯйи таҳқиқоти бадастомада, дар мактаб дар синфҳои ибтидоӣ (аз синфи 1 то 4) дар шаҳри Душанбе–6,2% ва дар НТҶ–6,0 %, дар синну соли 12 то 15 (аз

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӯЗ

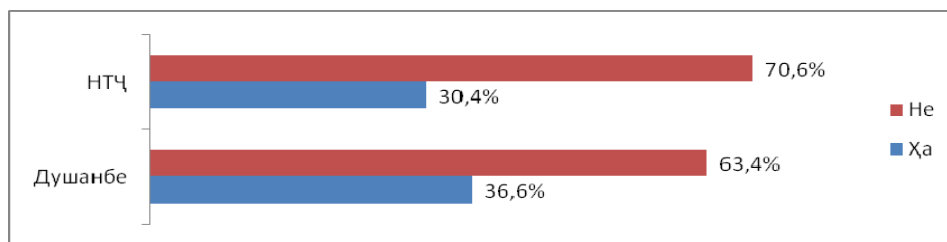
синфи 5 то 9) дар шаҳри Душанбе–35,6% ва дар НТҚ– 36,3%, дар синну соли 16 то 18 (аз синфи 10 то 11) дар шаҳри Душанбе–29,5% ва дар НТҚ– 31,8%, ва ҷавоби ҳамеша рӯй медиҳад, ин ба синну сол вобастагӣ надорад, дар шаҳри Душанбе–38,8% ва дар НТҚ–25,9% ташкил намуд. (Ниг. диаграммаи 4).

Диаграммаи 4. Дар мактаб бештар дар кадом синну сол ҳолати буллингро мушоҳида намудан мумкин аст? (n=280%)

Ба саволи "Оё шумо дар мактаб буллингро аз тарафи дигарон ё ҳамсинфон аз сар гузаронидаед?" хонандагон чунин ҷавоб доданд: 63,4% хонандагони шаҳри Душанбе ва 70,6% хонандагони НТҚ умуман бо буллинг мувоҷеҳ нашудаанд. 36,6% хонандагони шаҳри Душанбе ва 30,4% хонандагони НТҚ ҳолати буллингро аз тарафи дигарон дар муассисаи таҳсилоти умумӣ аз сар гузаронидаанд. (Ниг. диаграммаи 5).

Диаграммаи 5. Оё шумо дар мактаб буллингро аз тарафи дигарон ё ҳамсинфон аз сар гузаронидаед? (n=280%)

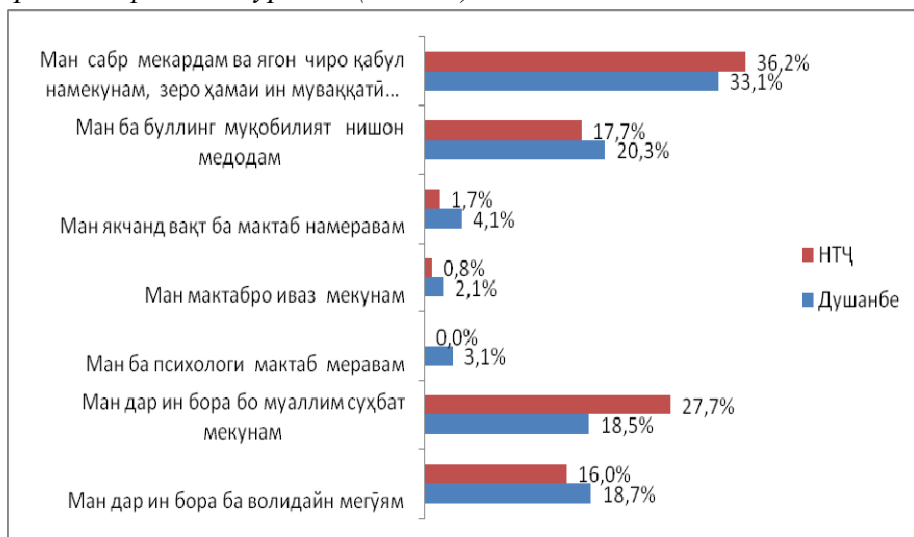

Аз натиҷаи таҳқиқот муълум гардид, ки **36,6% (52 нафар) мусоҳибони шаҳри Душанбе ва 30,4% (42 нафар) хонандагони НТҚ ҷабрдидагони ҳолати буллинг гаштаанд, ки аз миқдори умумии мусоҳибон (n=94) ташкил намудаанд.** Барои мушаххас намудани мушкилоти ҷабрдидагони буллинг саволҳои иловагӣ пешниҳод шуда буд. Ба саволи кадом усулҳоро барои ҳал намудани мушкилоти буллинг ҷабрдидагон истифода мебаранд, чунин посухҳо гирифтанд: "Ман дар ин бора ба волидайн мегӯям"–дар шаҳри Душанбе–18,7% ва дар НТҚ –16%, "Ман дар ин бора бо муаллим суҳбат мекунам"–дар шаҳри Душанбе–18,5%

ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИМРӯЗ

ва дар НТҚ–27,7%, "Ман ба психологи мактаб меравам"–дар шаҳри Душанбе–3,1% ва дар НТҚ–0% бояд қайд намуд, ки дар мактабҳои деҳот психолог ғайриҷаҳиш намекунад, аз ҳамаи лиҳоз, дар НТҚ ба психологон муроҷиат намекунад. "Ман мактабро иваз мекунам"–дар шаҳри Душанбе – 2,1% ва дар НТҚ –0,8%, "Ман якҷанд вақт ба мактаб намеравам"–дар шаҳри Душанбе–4,1% ва дар НТҚ –1,7%, "Ман ба буллинг муқобилат нишон меодам"–дар шаҳри Душанбе 20,3% ва дар НТҚ –17,7%, "Ман сабр мекардам ва ягон чиро қабул намекунам, зеро ҳамаи ин муваққатӣ мебошад"–дар шаҳри Душанбе 33,1% ва дар НТҚ–36,2% **натиҷаҳои нишон дод.** (Ниг. диаграммаи 6).

Диаграммаи 6. Барои ҳал намудани мушкилоти буллинг шумо кадом усулҳоро истифода мебаред. (n=94%)

Таҳқиқотҳо нишон доданд, ки наврасон аксаран буллингро дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ рафтори одӣ ё меъёрӣ дар мактаб мешуморанд. Ба андешаи хонандагон мактаб ҳанӯз усулҳои самараноки мубориза барои муқобила бо равишҳои иҷтимоии манфии рафтори хонандагон эҷод накардааст, ки ин падидаи номатлубро пурра аз байн барад. Ба саволи "Ба фикри шумо дар мактаб буллингро пешгирӣ намудан мумкин аст?" чунин посухҳо ба даст овардем: 43,2% хонандагони шаҳри Душанбе ва 43,2% хонандагони НТҚ андеша доранд, ки буллинг дар мактаб амали муқаррарӣ мебошад ва инро пешгирӣ намудан ғайриимкон аст.

Пас аз баррасии натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ дар муҳити таълимии шаҳр ва деҳот, метавон чунин хулосабарорӣ намуд. Буллинг дар

муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вучуд дорад ва он бо омили иҷтимоӣ ва раванӣ зухур менамояд. Бояд тазакур дод, ки масъалаи мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нахустин бор дар пажӯҳишҳои сотсиологӣ таҳлил шудааст, вале то ҳоло нокифоя будани таҳқиқоти эмпирикӣ ба назар мерасад, ки фарқи хусусиятҳои падидаи буллинг (ҷабридагон ва мутачовизон)-ро дар шаҳр ва деҳотҳои ватанӣ амиқтар омӯзем. Натиҷаҳои бадастомада барои тадбирҳои пешгиринамӣ, роҳандозӣ (коррекция) ва бартарафнамӣ саривақтии буллинг дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд.

АДАБИЁТ

Баева И.А. Психологическая безопасность в образовании: Монография. СПб.: Союз, 2002.

Гребенникова О. А., Добролюбова М. И. Буллинг в образовательной среде как угроза здоровью школьников./ О. А.Гребенникова, М. И. Добролюбова // Научно-методический электронный журнал "Концепт". – 2017. – № S9. – 0,4 п. л. – Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2017/470113.htm>.

Комилова М. Д. Изучения проблем буллинга подростков как формы девиантного поведения школьной молодежи./М.Д.Комилова//Вестник ТНУ.№3.– Душанбе, 2019. – С. 136-141.

Комилова М.Д. Девиантология: учеб. пособие для студ. / М.Д. Комилова, С.Х. Расулов М.И. Каримзода./ Душанбе -2021. С.161-163.

Моисеева Н. М., Сафронова М. В. Проблема профилактики буллинга в школьной среде./ Н. М. Моисеева, М. В.Сафронова // Ученые записки Санкт-Петербургского государственного института психологии и социальной работы. –2015. – Т. 24. – № 2. – С. 114–121; Сафронова М.В. Буллинг в образовательной среде–мифы и реальность / М.В. Сафронова// Мир науки, культуры, образования. – 2014. –№3 (46). – С. 182–185.

Петросянц В.Р. Психологическая характеристика старшеклассников, участников буллинга в образовательной среде, и их жизнестойкость. [Текст]: дис. ... канд. псих. наук / В.Р. Петросянц./ – Санкт-Петербург 2011-37с

Соловьев Д. Н. Модель профилактики буллинга среди школьников подросткового возраста./ Д. Н. Соловьев // Науковедение. – 2014. – № 3. – С. 155–162.

Тарасова С.Ю., Осницкий А.К., Ениколопов С.Н. Социально-психологические аспекты буллинга: взаимосвязь агрессивности и школьной тревожности / С.Ю. Тарасова, А.К. Осницкий, С.Н. Ениколопов // Пси-

хологическая наука и образование 2016. Том 8. -№ 4.- С. 102-116. Режим доступа: <http://www.psyedu.ru>.

Besag, V. E. (1989). Bullies and victims in schools. Britain: Open University Press/ **Open Journal of Social Sciences**, Vol.1 No.2, August 23, 2013

Hazier R. J. Breaking the cycle of violence: interventions for bullying and victimization. Washington, DC: Accelerated Development. 1996.

БУЛЛИНГ КАК ФОРМА НАСИЛИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.

КОМИЛОВА МАВДЖУДА ДАВЛАТДЖОНОВНА,

к.ф.н., докторант кафедры социологии ТНУ

734025, Таджикистан, Душанбе пр., Рудаки 17;

тел.: +(992) 935-14-80-80; e-mail: komilova.1976@mail.ru

В статье рассматривается буллинг как проявление насилия в образовательной среде. Автор анализируя взаимоотношения учеников раскрывает проблему насилия как феномен образовательной среды. В процессе анализа данной темы автор также исследует проблему буллинга в городской и сельской образовательной среде и отмечает различия между ними. В статье автор описывает результаты социологического исследования на тему «Подростковый буллинг в образовательной среде в таджикистанском обществе». В конце статьи автор приходит к выводу, что буллинг существует как социально-психологическое явление в сельских и городских школах. Результаты социологического исследования могут быть использованы для предотвращения и коррекции буллинга в общеобразовательной среде для педагогов, психологов и социологов.

Ключевые слова: буллинг, жертвы буллинга, насилие, образовательные учреждения, школы, городские и сельские районы, насильственные действия в отношениях.

BULLYING AS A FORM OF VIOLENCE IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

KOMILOVA MAVJUDA DAVLATJONOVNA,

Ph.D. student at the Department of Sociology, TNU

734025, Tajikistan, Dushanbe city, ave Rudaki 17;

phone: + (992) 935-14-80-80; e-mail: komilova.1976@mail.ru

The article considers bullying as a manifestation of violence in the educational environment. Analyzing the relationship of students, the author reveals the problem of violence as a phenomenon of the educational environment. In the process of analyzing this topic, the author also explores the problem of bullying in urban and rural educational environments and notes the differences between them. In the article, the author describes the results of a sociological study on the topic "Adolescent bullying in the educational environment in Tajik society". At the end of the article, the author comes to the conclusion that bullying exists as a socio-psychological phenomenon in rural and urban schools. The results of the sociological research can be used to prevent and correct bullying in the general education environment by teachers, psychologists and sociologists.

Keywords: *bullying, bullying victims, violence, educational institutions, schools, urban and rural areas, violent acts in relationships.*

СТРУКТУРА НАСЕЛЕНИЯ И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ХАЙДАРОВ АЛИШЕР ДЖУРАБОЕВИЧ,

к.э.н., старший преподаватель кафедры статистики

Таджикского национального университета

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17;

тел.: 992 937-30-50-20; e-mail: alisher_khaydarov@yahoo.com

В статье рассматривается вопрос структуры населения и ее особенности в контексте управления трудовыми ресурсами для получения эффективной экономической отдачи. Проведен анализ состояния населения и ее трудовых ресурсов с целью выявления существующего потенциала, а также определения стратегии по ее управлению. Установлены факторы способствующие изменению структуры населения и его состояния. Исследование показало, что демографические события влияющие на структуру населения, имеют долгосрочный характер и государственная стратегия по управлению трудовыми ресурсами должна включать задачи на длительную перспективу.

Ключевые слова: население, структура населения, экономическая эффективность, статистика, рождаемость, смертность, трудовые ресурсы, человеческий фактор, человеческий потенциал.

Система управления как политика выражается целенаправленными действиями для достижения поставленных целей. Цель управления населения и использования трудовых ресурсов выражается поставленными задачами государства. Факторы, которые способствуют формированию факторов, изначально определяются распределением населения по месту проживания, условиями быта, и половозрастным признакам. Наличие ресурсов определило, что сельское хозяйство и факторов его производства должно отличаться от промышленного производства или же сферы услуг. Традиционное место проживания населения и эффективное управление ресурсами предполагает развитие и рост благосостояния государства и общества в целом.

В Таджикистане численность населения на 15.10.2020 составила 9661,6 тыс.чел. [1], т.е. потребовалось почти 120 лет для того, чтобы она с исходной—1014 тыс.чел. в 1897 г. [2]—увеличилась более чем в 9,5 раза. За

прошедшее столетие ежегодный темп роста населения колебался от 2 до 4% и по этому показателю в 70-80-ые годы XX века РТ являлась лидером среди бывших республик СССР. "...Повышение коэффициента рождаемости объясняется как улучшением возрастной структуры женского населения, так и увеличением интенсивности рождаемости" [3].

Статистические данные численности населения нашей республики подтверждают существование теории "демографического перехода" [4], то есть благодаря расширенному контролю общества над социальными факторами, вызывающими преждевременную смерть, резко возрастает средняя продолжительность жизни, например с 22,97 года в 1991 [5, 38] до 26,7 лет на 1 января 2021 года [6, 42]. С резким снижением смертности, в особенности младенческой, например с 89 в 2000 году до 27 в 2017 г. на 1000 живорожденных [5, 159], тесно связано со становлением нового, рационального типа рождаемости. Высокая рождаемость перестает быть объективной необходимостью, социальные механизмы, воздействующие на рождаемость, отныне ориентированы на поддержание относительно низкого ее уровня, и внутрисемейное регулирование деторождения становится массовым явлением. Переход от традиционного, экстенсивного режима воспроизводства к современному сопровождается изменением возрастной структуры населения.

Однако, «Становление рыночных отношений и происшедшие в Республике Таджикистан политические события оказали серьёзное влияние на численность и состав городского и сельского населения» [7].

Изучение влияния особенностей переходной экономики в РТ в контексте происходящих демографических изменений является одной из актуальных задач экономической науки.

На наш взгляд основным фактором роста благосостояния выступает наличие населения, занятого в отраслях народного хозяйства. В современных условиях определено, что знания, умения, трудовые навыки, инициатива, предприимчивость (т.е. основные элементы определяющий потенциала работника) работников любой сферы, предприятия становятся все более важным ресурсом и выступают как фактор наравне с финансовым и производственным капиталом.

В Республике Таджикистан за годы независимости численность населения и занятое в экономики как трудовые ресурсы выступают фактором роста ВВП. (см.табл.1)

ТОЧКИСТОН ВА ҶАҶОНИ ИМРӢЗ

Таблица 1. Рынок труда и трудовые ресурсы Республики Таджикистан за 1991-2020 гг. (в среднем за год тыс.чел.) [6, сс.14-15, 36-37, 132-133]

	1991	2000	2010	2020
Общее население	5506,6	6264,6	7621,2	9506,3
Трудовые ресурсы	2526	3186	4530	5625
Рабочая сила	1971	1794	2280	2557
Занятое население	1971	1745	2233	2506
Недоиспользование рабочей силы в экономике	555	1392	2250	3068
ВВП в действующих ценах соответствующих лет млн. сомони	13,4	1786,8	24707,1	82543,1

Из представленной таблицы 1, мы можем наблюдать, что существует тенденция роста показателя категории «Недоиспользование рабочей силы в экономике», так, например, если в 1991 году этот показатель в общей доле показателя «Трудовых ресурсов» составлял 22%, то в 2020 году 54,5%. Этот рост за период с 1991 по 2000 составил 21,7%, с 2000 по 2010гг. 6,0%, с 2010 по 2020 год 4,9%. Данная ситуация свидетельствует, что все больше число населения год от года увеличивает самозанятость, что является важным элементом рыночной системы хозяйствования. Примером самозанятости может выступать трудовая миграция населения.

В таблице 1, также можно наблюдать, тенденцию снижения показателя категории «Рабочей силы» в общей доле показателя «Трудовых ресурсов». Например, если рабочая сила в 1991 году составила 78,0%, то к 2020 году 45,5%, что является меньше более чем на 32,6%.

С возрастающей мобильностью технологий и капитала конкурентоспособность зависит исключительно от качества, производительности и гибкости человеческих ресурсов. Ведущие западные эксперты прямо отмечают, что, по мере вступления развитых стран в постиндустриальную эру, человеческий капитал будет приобретать все большее значение, чем остальные факторы производства. Такое понимание, по сути, отражает новую роль и место человека в современном производстве, в системе рыночных отношений.

Следует отметить, что рыночные преобразования бросают новые вызовы предпринимателю, руководителю, управленцу собственного предприятия. Эти вызовы выражаются новыми взглядами на роль человека в производстве. Обзор литературы показал, что с конца XX века все чаще многие ученые стали использовать термины "человеческий фактор" и "трудо-

вой потенциал". При этом обычно предполагается, что понятие человеческий (или иногда личностный, то есть индивид) фактор фиксирует внимание на активной роли человека в процессе управления ресурсами. Это в наибольшей степени соответствует новой социальной ситуации, характеризующейся недостаточно эффективным использованием живого труда.

На наш взгляд в понятие "человеческий фактор" вкладывается более широкий и глубинный смысл, чем в понятия "рабочая сила" и "трудовые ресурсы". Многие ученые [8] отмечали, что человеческий капитал является даже более ценным, чем материальный, поэтому человеческие ресурсы имеют особое значение для исследования и развития общества в целом и каждой деятельности в отдельности. При этом речь идет не о "человеческом факторе", а именно о "человеческих ресурсах". Понятие "человеческий фактор" основано на технократическом подходе к развитию производства, при котором наемный рабочий отчужден от себя в процессе труда.

Следует подчеркнуть, что этот вопрос, возникший во второй половине прошлого столетия, является актуальным и в настоящее время. О растущей неудовлетворенности наемного рабочего своей трудовой жизнью свидетельствуют такие факты, как текучесть кадров, рост прогулов и опозданий на работу и т.д., что отрицательно сказывается на производительности труда и его качественных показателях и не способствует творческому росту работника. Эти последние категории представляют людей как общее условие функционирования и развития производства, только как рабочих.

Представление совокупности людей как трудовых ресурсов означает фактическое приравнивание их к материально-вещественным факторам производства – «труд», наравне с таким, как техника, сырье, энергия и т.п. При таком подходе люди рассматриваются не как сознательные субъекты хозяйственной деятельности, а как объекты управления. Мы считаем, что до тех пор, пока в экономической науке на место "работающего", "трудящегося" или "индивида вообще" не будет поставлен живой человек во всем многообразии его жизненных потребностей, не следует рассматривать эффективность системы управления "человеческим фактором". Разработка теории эффективности управления человеческим фактором особенно в переходной рыночной экономики и системы управления в условиях глобализации и инновационного развития может повлиять на результаты и постановки стратегических целей и задач. Управление – экономика эти понятие которые мы используем для определения действия по использованию определенных ресурсов для создания благ. В этом ракурсе человеческий фактор находится в пределах «экономики производства» тогда как он же выступает основным элементом «экономики потребления».

Что же такое человеческий фактор производства, экономики, общества? Однозначного ответа на этот вопрос нет. По мнению Заславской Т.И. [9], человеческий фактор - "это система взаимодействующих, занимающих разное положение классов, слоев и групп, деятельность и взаимодействие которых обеспечивают прогрессивное развитие общества". Другими словами, человеческий фактор раскрывает человека во многих измерениях: как трудящегося, как гражданина и семьянина, как человека во всем многообразии его чувств и помыслов.

Рассуждая более глубоко, мы приходим к выводу, что необходимо ввести в научный экономический оборот такое понятие, как—личный фактор производства. Это понятие отражает человека как единого целого как в пределах «экономики производства», так и в «экономики потребления». На наш взгляд понятие «Личный фактор производства»—характеризует все многообразие качеств субъекта (работника), проявляющееся в процессе его трудовой деятельности, быта и социального положения.

Другими словами, личный фактор—это функция от личной потребности результатом, которого является функционирующая рабочая сила, рассматриваемая в совокупности своих качественных характеристик.

Личный фактор производства и рабочая сила соотносятся как целое и частное. Рабочая сила, выражая лишь производственные потенции работника, не может выступать в качестве фактора производства. Им является человек, обладающий способностью к труду, который осуществляет процесс труда, т.е. включен в процесс производства благ и услуг. В этой постановке нашего теоретического взгляда можно спроектировать модель для всего населения по половозрастной группировке, а также сфере деятельности. Дети, подростки до 15 лет помогают родителям, учась в школе, например, выполняя определенные действия и получая результат не могут выступать в качестве фактора производства. Или руководитель предприятия управляя факторами производства не может выступать как в качестве фактора производства. Полученный результат можно оценить, как эффективность использования потенциала и имеющихся ресурсов, а не как фактор производства.

Мы считаем, что человеческий фактор надо рассматривать как проявление всей совокупности личностных качеств человека, которые влияют на его трудовую активность. Данное понятие указывает на решающую роль человека в процессе производства. Человеческий фактор - это люди организаций и учреждений, объединенные для совместной деятельности. В структурном плане - это в первую очередь личность, рабочая группа, трудовой коллектив. Человеческий фактор - это не только коллективный ра-

ботник, но и коллективный субъект общественной жизни, имеющий социальную, демографическую, экономическую и политическую структуру, взаимодействие элементов которой обеспечивает развитие общества.

Такой взгляд согласуется с пониманием цели общественного развития как создание необходимых условий для системы социального развития людей, а повышение эффективности экономики - как средство достижения этой цели.

Содержательное различие понятий, таких как «трудовые ресурсы» и «человеческий фактор» в нашем понимании выявляются при исследовании особенностей региона, отрасли и предприятия. В современной экономической литературе мы часто встречаем показатели, оценивающие понятие «человеческий ресурс», как правило, описываются показатели численности и территориальности, демографической, отраслевой, профессиональной и квалификационной структур. А показатель «человеческий фактор» характеризуется показателями отношения к труду, инициативы, предприимчивости, интересов, потребностей, ценностей, способов поведения в различных ситуациях.

При исследовании этих показателей мы определенным образом оцениваем эффективность в пределах производства, потребления, воспроизводства, численности и наличия свойств.

Если из выше сказанного мы построим модель эффективности экономики производства и экономики потребления, то получим:

$$\text{Эффективности экономики (производства и потребления)} = \frac{(\text{человеческий ресурс} - \text{человеческий фактор})}{(\text{человеческий ресурс} + \text{человеческий фактор})}$$

Представляя значительный шаг вперед по сравнению с трудовыми ресурсами, понятие человеческого фактора содержит определенную ограниченность: в его рамках люди рассматриваются не как главная ценность общества, а как фактор внешних по отношению к ним процессов развития. Понятно, что эта ограниченность отражает достигнутую ступень развития нашего общества.

Человеческий фактор—экономико-социальный термин, предмет интересов современной общей теории систем, психологии труда, и социологии. Внимание к человеческому фактору непосредственно связано с необходимостью ускорения социально-экономического развития.

Таким образом, значение новых и рассматриваемых понятий как основой управленческой технологии, обеспечивающей максимальную реализацию потенциальной экономической эффективности вовлеченных в произ-

водство ресурсов, является важным шагом в исследовании принципов управления трудовыми ресурсами в структуре населения.

ЛИТЕРАТУРА

1. <https://centralasia.news/11747-chislennost-naselenija-tadzhikistana-dostigla-svyshe-96-mln-chelovek.html>
2. Монография и атлас Республики Таджикистан по данным Всеобщей переписи населения 2000 года. – Душанбе: Госкомстат РТ, 2005.
3. Исламов С.И. Демография Таджикистана. – Душанбе, Ирфон, 2005. – С.28.
4. Хайдаров А.Дж. Демографо-экономические проблемы становления старения населения (на материалах Республики Таджикистан). Душанбе, Ирфон, 2011. – С.140-141
5. Демографический ежегодник Республики Таджикистан 2018. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2018. – с.38
6. Таджикистан 30 лет: государственной независимости. Статистический сборник 2021. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан 2021. – 702с.
7. Исламов С.И. Социальные и экономические аспекты демографии населения. Сб. статей. – Душанбе, 2005. – С.9.
8. Глазов М.М. Функциональная диагностика как инструмент повышения качества управления промышленным предприятием. - СПб.: Издательство Санкт-Петербургского государственного университета экономики и финансов, 2000. - 314 с.; Государственный комитет статистики Республики Таджикистан. Женщины и мужчины Республики Таджикистан. Статистический сборник. Душанбе. 2007; Дракер П. "Нововведения и предпринимательство". // Проблемы управления экономикой. – Предпринимательство в промышленно развитых странах. – М., 1992.; Иванченко В. Инвестиции экономического роста //Экономист, 1996, №11. –С63-60.
9. Заславская Т.И. Решающее условие ускорения социально-экономического развития //ЭКО. 1986, №3. -С.13.

**ХУСУСИЯТҶОИ СОХТДОРИ АҶОЛӢ ВА
ИДОРАКУНИИ ЗАХИРАҶОИ МЕҶНАТИИ ОН.**

ҶАЙДАРОВ АЛИШЕР ҶӢРАБОЕВИЧ,

номзади илмҶОИ иқтисодӢ, муаллими калони кафедраи оморӣ

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони РӯдакӢ, 17

тел: +992 937305020; e-mail: alisher_khaydarov@yahoo.com

Дар мақола масъалаи сохтори аҷолӢ ва хусусиятҶОИ он махсусан идоракунии захираҶОИ меҶнатӢ барои ба даст овардани фоидани самараноки иқтисодӢ баррасӢ карда мешавад. Таҳлили вазъи аҷолӢ ва захираҶОИ меҶнатии он бо мақсади муайян кардани иқтидори мавҷуда, инчунин, муайян кардани стратегияи идоракунии он гузаронида мешавад. ОмилҶОе, ки ба тағйир ёфтани сохтори аҷолӢ ва вазъи он мусоидат мекунанд, муқаррар карда шудаанд. Таҳқиқот нишон дод, ки ҳодисаҶОИ демографияе, ки ба сохтори аҷолӢ таъсир мерасонанд, хусусияти дарозмуддат доранд ва стратегияи давлатии идоракунии захираҶОИ меҶнатӢ бояд вазифаҶОИ дарозмуддатро дар бар гирад.

Калидвожаҳо: аҷолӢ, сохтори аҷолӢ, самаранокии иқтисодӢ, омор, та-валлуднокӢ, фавт, захираҶОИ меҶнатӢ, омилӣ инсонӢ, нуруи инсонӢ

**MODERN FEATURES OF POPULATION STRUCTURE AND
MANAGEMENT OF ITS LABOR RESOURCES**

HAIDAROV ALISHER JURABOEVICH,

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer,

Department of Statistics, Tajik National University

734025, Tajikistan, Dushnabe, Rudaki ave. 17;

tel: +992 937305020, e-mail: alisher_khaydarov@yahoo.com

The article is devoted to the question of the structure of the population and its features in the context of labor resources management to obtain an effective economic return. The analysis of the state of the population and its labor resources is carried out in order to identify the existing potential, as well as to determine the strategy for its management. The factors contributing to the change in the structure of the population and its condition have been established. The study showed that for demographic events affecting the structure of the population, they have long-term construction and the state strategy for managing labor resources should include tasks for the long term.

Keywords: population, population structure, economic efficiency, statistics, fertility, mortality, labor resources, human factor, human potential.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В Вестнике Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан "Таджикистан и современный мир" печатаются статьи в области политологии, экономики и социологии, которые являются результатами научно-исследовательских работ Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан и других организаций. Редколлегия журнала обращает внимание авторов на необходимость при направлении статьи в редколлегию строго соблюдать следующие правила:

1. Статьи принимаются по рекомендации главного редактора Вестника или его заместителей.

2. Текст статьи представляется редакционной коллегии в виде файла на съемном диске и бумажном носителе и должен быть подготовлен в текстовом редакторе MS Word, шрифт Times New Roman 12 пт для статей на русском и таджикском языках. Для компьютеров с Windows XP и любой версией MS Office необходимо использовать клавиатурный редактор Keypman. Интервал между строками – 1,15. Все листы рукописи должны быть пронумерованы.

3. Размер статьи не должен превышать 10 стр. компьютерного текста, включая текст, таблицы, список литературы (не более 15 источников), рисунки, число которых не должно превышать 6. ,

4. Рисунки, диаграммы и фотографии прилагаются отдельно в формате той программы, в которой они выполнены. Диаграммы в формате Excel, рисунки и фотографии в формате JPEG.

Оформление статьи:

1. Титульная страница статьи должна содержать: УДК, Ф.И.О. автора(ов) (полностью), ученая степень и(или) звание, должность, название учреждения(ий), в котором выполнена представленная статья, адреса(почтовый и электронный), номера телефонов, полное название специальности.

2. Сокращение слов, имен, названий не допускается, за исключением общепринятых сокращений мер, физических, химических и математических величин, терминов и т.д.

3. Ссылки на цитируемую литературу даются в тексте статьи в квадратных скобках, например: [1], [1, 3–5]. Список литературы приводится общим списком (под заголовком «Литература») в порядке упоминания в тексте и оформляется следующим образом:

Для книг: фамилия и инициалы автора, полное название книги, том или выпуск, место издания, издательство, год издания, номер страницы или общее количество страниц. Для периодических изданий: фамилия и инициалы автора, название статьи, название издания, год и номер издания, номер страницы или первая и последняя страницы статьи.

Например:

1. Махмадов А.Н., Асадуллаев И.К. Национальный интерес Таджикистана. (Методическое руководство). – Душанбе: Авесто, 2009. – С.8.

2. Френсис Фукуяма. Неясность национального интереса// Независимая газета. 1992, 16 октября. -С.3-5.

К статье прилагается резюме на русском, английском и таджикском языках (не менее 5 строк) и ключевые слова (3–10).

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения рукописей, рекомендовать статьи к депонированию.

Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Текст присылаемой рукописи является окончательным, должен быть тщательно подготовлен, выверен, без исправлений и подписан автором(ами). Подробную инструкцию по оформлению статей можно скачать на сайте ЦСИ (www.mts.tj) на главной странице в разделе **ВЕСТНИК– ТАДЖИКИСТАН И СОВРЕМЕННЫЙ МИР.**

Примечание: Позиции авторов и редакционной коллегии могут не совпадать. За правильное использование источников, фактов и цифр ответственность несут авторы.

Адрес редакции: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: (+992 37) 221-11-00; (+992 37) 221-16-36
Факс: (+992 37) 221-11-00
E-mail: info@mts.tj

Ба матбаа 11-12-2021 тахвил гардид. Чопаш 22- 12-2021
ба имзо расид. Коғази офсет. Андозаи 70x100 1/8.
Ќузъи чопии шартӣ 33,5. Адади нашр 100 нусха.
Супориши № 26/21. Нархаш шартномавӣ.

Маҷалла дар чопхонаи ҚДММ «Аржанг» ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21